

BRUNON HOLYST
KRYMINOLOGIA

Wolters Kluwer

A black silhouette of a person stands on the left, looking towards a large, bold, black word that recedes into the distance. The word is 'KRYMINOLOGIA' in all caps, with a sans-serif font. The letters are tall and narrow, and the word is angled upwards from left to right, creating a sense of depth. The person's shadow is cast on the ground, and the word's shadow is cast on the ground, suggesting a light source from the upper left.

KRYMINOLOGIA

BRUNON HOLYST KRYMINOLOGIA

WARSZAWA 2022

Wolters Kluwer

Tłumaczenie spisu treści
Roman Wojtasz

Wydawca
Klaudia Szawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Projekt graficzny okładki
Łukasz Różyński

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Brunon Hołyst, 2022

ISBN 978-83-8286-125-9
12. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Dzięki znajomości kryminologii dokładnie poznasz świat zbrodni
i występku, co stwarza Tobie szansę bezpiecznego życia.

Brunon Hołyst

SPIS TREŚCI

TABLE OF CONTENTS	19
-------------------------	----

WPROWADZENIE	31
--------------------	----

Część pierwsza ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Rozdział I. PRZEDMIOT KRYMINOLOGII	47
Rozdział II. STOSUNEK KRYMINOLOGII DO INNYCH NAUK	61
Rozdział III. KRYMINOLOGIA PORÓWNAWCZA	71
Rozdział IV. PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ KRYMINOLOGII	83
Rozdział V. PODSTAWOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI O PRZESTĘPCZOŚCI	89
1. Rys historyczny statystyki kryminalnej	89
2. Rodzaje statystyk kryminalnych	89
3. Inne zbiory statystyczne	102
4. Rozmiar przestępczości	107
5. Struktura przestępczości	109
6. Dynamika przestępczości	109
7. Geografia przestępczości	109
8. „Ciemna” liczba przestępczości	113
9. Porównywalność danych statystycznych	123
10. Ocena systemu statystyki przestępczości	124
11. Statystyka międzynarodowa	130
Literatura uzupełniająca do części pierwszej	133

Część druga PRZESTĘPCZOŚĆ

Rozdział VI. OGÓLNA OCENA PRZESTĘPCZOŚCI W POLSCE	141
1. Przestępstwa stwierdzone	141
2. Struktura przestępstw	142
3. Przestępczość w okresie pandemii	147
4. Polityka karna sądów powszechnych	149

Rozdział VII. TERRORYZM	157
1. Organizacje terrorystyczne i ich działalność	157
2. Terroryzm w XXI wieku	162
3. Badania terroryzmu	168
4. Ofiary terroryzmu	171
5. Akty terrorystyczne	173
6. Terroryzm w okresie pandemii COVID-19	175
Rozdział VIII. NARKOTERRORYZM	177
1. Ogólne uwagi o narkoterroryzmie	177
2. Ameryka Południowa	178
3. Azja	180
4. Europa	181
Rozdział IX. PIRACTWO I TERRORYZM MORSKI	185
1. Geografia piractwa	185
2. Konwencja o prawie morza	188
3. Metody działania piratów	189
4. Piractwo u wybrzeży Somalii	194
5. Piractwo w Zatoce Gwinejskiej	195
6. Cieśnina Singapurska	195
7. Indonezja	196
8. Zwalczanie piractwa morskiego	196
9. Terrorystyczne działania Al-Kaidy na morzach	197
10. Nieoczekiwane efekty pandemii – piractwo morskie w 2020 roku	200
Rozdział X. ZAGROŻENIE PRZESTĘPCZOŚCIĄ NUKLEARNĄ	202
1. Pojęcie przestępczości nuklearnej	202
2. Stan zbrojeń nuklearnych	203
3. Sytuacja zagrożenia	204
4. Terroryzm nuklearny	206
5. Nielegalny handel materiałami nuklearnymi	208
Rozdział XI. ZABÓJSTWA	219
1. Zabójstwa na świecie	219
2. Zabójstwa w Polsce	224
Rozdział XII. ZABÓJCZY SERYJNI	225
Rozdział XIII. OGÓLNA PROBLEMATYKA PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W POLSCE	239
1. Istota przestępczości zorganizowanej	239
2. Dane statystyczne	244
3. Działalność zorganizowanych grup przestępczych w sektorze wyrobów tytoniowych	246
4. Wyłudzenia podatkowe	247
5. Przestępstwa na rynku kapitałowym	249
6. Zagrożenia aktami terroru	250
7. Uprowadzenia dla okupu	251
8. Przestępczość samochodowa	251
9. Handel bronią i materiałami wybuchowymi	252
10. Fałszerstwa pieniędzy	253
11. Współdziałanie Centralnego Biura Śledczego Policji z jednostkami zagranicznymi	253
12. Przewidywane kierunki rozwoju przestępczości zorganizowanej do 2030 roku	254

Rozdział XIV. PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA W EUROPIE	
I MIĘDZYNARODOWE ORGANIZACJE PRZESTĘPCZE	258
1. Przystępczość zorganizowana jako dominujący element przystępczości w Europie	258
2. Europa jako obszar geograficzno-kryminalny	259
3. Międzynarodowe organizacje przystępcze	266
4. Najgroźniejsze gangi świata	267
Rozdział XV. KORUPCJA	270
1. Korupcja na świecie	270
2. Rodzaje i skutki korupcji	274
3. Przyczyny korupcji	276
4. Ograniczenie korupcji	277
Rozdział XVI. PRANIE PIENIĘDZY	282
1. Pojęcie prania pieniędzy	282
2. Międzynarodowa problematyka prania pieniędzy	283
3. Metody prania pieniędzy	286
4. Etapy prania i źródła pochodzenia pieniędzy	290
5. Ocena sytuacji w wybranych państwach	292
Rozdział XVII. PRZESTĘPSTWA W CYBERPRZESTRZENI	304
1. Nowe rodzaje przystępczości	304
2. Cyberterroryzm	308
3. Cyberprzystępczość w świetle statystyki	320
4. Krajowy system cyberbezpieczeństwa	323
Rozdział XVIII. PRZESTĘPCZOŚĆ NARKOTYKOWA	325
1. Produkcja, przemyt i konfiskata	325
2. Przystępcstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i osoby skazane w Polsce	331
Rozdział XIX. SYMPTOMATOLOGIA I ETIOLOGIA PRZESTĘPCZOŚCI	
GOSPODARCZEJ	334
1. Definicja przystępczości gospodarczej	334
2. Rodzaje przystępcstw gospodarczych	335
3. Patologia życia gospodarczego	340
4. Przystępcstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach	350
5. Kodeksowy podział przystępcstw przeciwko obrotowi gospodarczemu	353
6. Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych	356
7. Zwalczenie przystępczości gospodarczej	362
8. Wielkie afery gospodarcze w Polsce	368
Rozdział XX. PRZESTĘPCZOŚĆ BIAŁYCH KOŁNIERZYKÓW	371
1. Pojęcie przystępczości białych kołnierzyków	371
2. Ocena przystępców	373
3. Różnorodność karier przystępczych	377
4. Czynniki sprzyjające przystępczości	380
5. Badania przystępczości białych kołnierzyków	385
Rozdział XXI. HANDEL LUDŹMI	386
Rozdział XXII. HANDEL ORGANAMI LUDZKIMI	404
1. Rozmiary handlu organami ludzkimi	404
2. Postępowanie państw w sprawach handlu ludzkimi organami	407
3. Przykłady handlu ludzkimi organami	409
4. Przyczyny handlu ludzkimi organami	410

5. Deficyt organów ludzkich	411
6. Odpowiedzialność karna w Polsce za handel organami ludzkimi	411
7. Ocena moralna dawstwa organów	414
8. Działalność Europejskiego Ośrodka Transplantacji	416
9. Przyszłość transplantacji organów	416
Rozdział XXIII. PRZESTĘPCZE WYKORZYSTANIE CUDZEJ TOŻSAMOŚCI	417
1. Istota tożsamości psychospołecznej	417
2. Modele tożsamości	419
3. Czynniki kształtujące poczucie tożsamości	422
4. Artykuł 190a § 2 k.k.	425
5. Kradzież tożsamości. Raport z badań (wybrane problemy)	425
Rozdział XXIV. PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH	427
1. Źródła zachowań agresywnych i destrukcyjnych	427
2. Czyny karalne popełniane przez nieletnich	428
3. Wybrane kategorie czynów karalnych wyczerpujących znamiona przestępstwa w kategorii przestępstwa rozbójnicze	430
4. Motywy	434
Rozdział XXV. ANALIZA KRYMINOLOGICZNA GANGÓW MŁODZIEŻOWYCH	437
1. Etiologia przynależności do gangu	437
2. Badania gangów	439
3. Życie w gangu	441
4. Przestępczość gangów	444
5. Opuszczenie gangu	450
6. Kultura gangu	452
7. Gangi uliczne w USA	454
Rozdział XXVI. PRZESTĘPCZOŚĆ WOBEC DZIECI	456
1. Przemoc wobec dzieci jako problem społeczny	456
2. Przemoc wobec dziecka	456
3. Seksualne wykorzystywanie dzieci	465
4. Przymusowa praca dzieci	472
5. Różnice w opiniach na temat przemocy	472
6. Etiologia krzywdy dzieci	473
7. Pierwszy Raport Państwowej Komisji do spraw wyjaśnienia przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości wobec małoletniego poniżej 15 lat	474
8. Objawy krzywdzonego dziecka	476
Rozdział XXVII. PORNOGRAFIA DZIECIĘCA	479
Rozdział XXVIII. SPOŁECZNE I KULTUROWE ASPEKTY PRZESTĘPCZOŚCI NA TLE SEKSUALNYM	490
Rozdział XXIX. PRZESTĘPCZOŚĆ KOBIET	507
1. Czynniki determinujące niską przestępczość kobiet	509
2. Przyczyny przestępczości kobiet	512
3. Ogólny obraz przestępczości kobiet	514
Rozdział XXX. STALKING	519
1. Pojęcie stalkingu	519
2. Postępowanie sprawców	520
3. Ofiary stalkingu	526

4. Prawo antystalkingowe	531
5. Cyberstalking	537
6. Pomoc ofiarom stalkingu	540
7. Typologia sprawców stalkingu	542
8. Strategie prewencyjne	547
Rozdział XXXI. STRACH PRZED PRZESTĘPCZOŚCIĄ	549
Rozdział XXXII. OKRUCIEŃSTWO WOBEC ZWIERZĄT	562
1. Prawo przeciwko złemu traktowaniu zwierząt	562
2. Przyczyny niewłaściwego traktowania zwierząt	570
Literatura uzupełniająca do części drugiej	573

Część trzecia

NIEKTÓRE UJEMNE ZJAWISKA SPOŁECZNE O POTENCJALE KRYMINOGENNYM

Rozdział XXXIII. ZAGROŻENIE ŚRODOWISKA NATURALNEGO	583
1. Czym jest środowisko?	583
2. Zrównoważony rozwój	584
3. Świadomość przemocy nad środowiskiem	585
4. Zanieczyszczenia atmosfery, zanik ozonu i efekt cieplarniany	586
5. Świadomość konieczności ochrony środowiska w Europie	590
6. Główne zasady ochrony środowiska	591
7. Problemy z międzynarodowym prawem ochrony środowiska	591
8. Program ochrony środowiska ONZ	592
9. Rola Światowej Organizacji Handlu	594
10. Degradacja środowiska naturalnego w Polsce	594
Rozdział XXXIV. BEZROBOCIE	597
1. Definicja bezrobocia	598
2. Rodzaje bezrobocia	600
3. Przyczyny bezrobocia w Polsce	601
4. Stopa bezrobocia	602
Rozdział XXXV. BEZDOMNOŚĆ	607
1. Definicja bezdomności	607
2. Rozmiary zjawiska bezdomności	612
3. Charakterystyka bezdomnych	616
4. Życie społeczne bezdomnych	621
5. Przyczyny bezdomności	624
6. Czynniki sprzyjające bezdomności	626
7. Kryminogenne aspekty bezdomności	627
Rozdział XXXVI. WYPADKI DROGOWE W 2021 ROKU	633
1. Dane o motoryzacji	635
2. Wypadki drogowe w Polsce w 2021 roku	636
3. Czas powstania wypadków drogowych w 2021 roku	639
4. Miejsca powstania wypadków drogowych	642
5. Wypadki ze skutkiem śmiertelnym	644
6. Alkohol	646
7. Bezpieczeństwo ruchu drogowego w krajach europejskich	649

Rozdział XXXVII. WYPADKI PRZY PRACY	652
1. Uwagi ogólne	652
2. Wypadki w poszczególnych dziedzinach gospodarki	658
3. Przyczyny wypadków	659
Rozdział XXXVIII. PRZEMOC I AGRESJA JAKO ZJAWISKA SPOŁECZNE	662
1. Pojęcia przemocy i agresji	662
2. Przemoc zbiorowa	663
3. Przemoc jako problem globalny dla zdrowia publicznego	670
4. Przemoc w rodzinie	678
5. Przemoc w miejscu pracy	678
6. Przemoc wśród partnerów seksualnych	691
7. Teorie o seksualnej agresji	704
8. Patologia więzi międzyludzkich	709
9. Przemoc na stadionach piłkarskich	718
Rozdział XXXIX. MOWA NIENAWIŚCI W ŻYCIU PUBLICZNYM	724
1. Skala zjawiska	724
2. Emocje w etiologii przestępstw z nienawiści	729
3. Narcyzm	731
4. Marzenia senne i fantazje	732
5. Nienawiść konstruktywna i destrukcyjna	733
6. Uprzedzenia	734
7. Nietolerancja	737
8. Agresja według podziałów „my”, „oni”	738
9. Trudności w identyfikacji sprawców zachowań agresywnych	743
10. Definicja mowy nienawiści w Kodeksie karnym	744
Rozdział XL. IMPLIKACJE ROZWOJU CYWILIZACJI KONSUMPCYJNEJ	746
1. Pojęcie konsumpcji	746
2. Przejawy i rodzaje konsumpcji	749
3. Skutki konsumpcji	752
Rozdział XLI. KONFLIKTY SPOŁECZNE NA TLE KULTUROWYM WYWOŁANE GLOBALIZACJĄ	759
1. Istota globalizacji	759
2. Krytyka globalizacji	766
3. Kultura uniwersalna	768
4. Tendencje odśrodkowe procesów globalizacji	773
Rozdział XLII. KONFLIKTY SPOŁECZNE W ETIOLOGII ZACHOWAŃ PATOLOGICZNYCH	778
1. Interpretacja konfliktu społecznego	778
2. Przyczyny konfliktów społecznych	785
3. Konflikty pomiędzy jednostką a grupą społeczną	786
4. Konflikty a społeczna dezorganizacja	788
5. Patologia społeczna w mezoskali	790
6. Kontrowersje dotyczące konfliktów społecznych	793
Rozdział XLIII. STAN ZDROWIA PSYCHICZNEGO LUDNOŚCI	797
1. Ogólna problematyka zdrowia psychicznego	797
2. Lecznictwo psychiatryczne i zaburzenia psychiczne ludności w Polsce	803
3. Zdrowie psychiczne mieszkańców Unii Europejskiej	815

4. Stan zdrowia psychicznego więźniów i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych niepełnosprawnych psychicznie	823
Rozdział XLIV. ALKOHOL A PRZESTĘPSTWO	825
1. Spożycie alkoholu	825
2. Typologia związków alkoholu z przestępstwem	830
3. Ujemne skutki nadużywania alkoholu	840
4. Dane statystyczne o związkach alkoholu z przestępstwem	845
Rozdział XLV. NARKOMANIA	848
1. Narkomania na świecie	848
2. Narkomania w Polsce	851
Rozdział XLVI. AIDS	861
Rozdział XLVII. NIKOTYNIZM	872
Rozdział XLVIII. UZALEŻNIENIE OD TECHNOLOGII I INTERNETU	883
Rozdział XLIX. SAMOBÓJSTWO JAKO PROBLEM KRYMINOLOGICZNY	891
1. Zagadnienia wstępne	891
2. Dynamika samobójstw w Polsce w latach 2000–2020	894
3. Samobójstwa na świecie	897
4. Kryminologiczna typologia samobójstw	919
5. Samobójstwo a przestępstwo	920
Rozdział L. NIEDOSTOSOWANIE SPOŁECZNE DZIECI I MŁODZIEŻY	923
Rozdział LI. PSYCHOPATIA	934
Rozdział LII. PROSTYTUCJA	945
1. Definicja prostytucji	945
2. Rys historyczny	945
3. Prawne systemy regulacji prostytucji	948
4. Rozmiary prostytucji	950
5. Odpowiedzialność karna za przestępstwa związane z prostytucją	953
6. Międzynarodowe regulacje prawne dotyczące zjawiska prostytucji	955
7. Rodzaje prostytucji	957
8. Rodzaje prostytucji i motywy jej uprawiania	962
Literatura uzupełniająca do części trzeciej	969

Część czwarta DOKTRYNY KRYMINOLOGICZNE

Rozdział LIII. RYS HISTORYCZNY	983
Rozdział LIV. ROZWÓJ KIERUNKU BIOLOGICZNEGO	990
Rozdział LV. PSYCHOLOGICZNE TEORIE ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH	1003
1. Definicje agresji	1004
2. Antropogeneza i funkcja zachowań agresywnych we wczesnych stadiach rozwoju ludzkości	1006
3. Gniew i agresja	1008
4. Rozwój reakcji agresywnych	1013
5. Teoria Freuda	1015
6. Teoria Lorenza	1018
7. Teoria frustracji–agresji	1018
8. Teoria Berkowitza	1019
9. Teoria Fromma	1020

Rozdział LVI. ZJAWISKO PRZESTĘPCZOŚCI W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM	1022
1. Teoria anomii	1024
2. Teorie ekonomiczne	1028
3. Teoria zróżnicowanych powiązań	1032
4. Teorie podkultur	1036
5. Teoria kontroli Hirschiego	1041
6. Teoria samokontroli Gottfredsona i Hirschiego	1044
7. Kontrola społeczna Sampsona i Lauba	1050
8. Teoria naznaczania (stygmatyzacji)	1054
9. Teoria społecznego uczenia się zachowań agresywnych	1056
10. Teoria sytuacyjnego działania	1057
11. Teoria rozwoju społeczno-moralnego jednostki Kohlberga	1066
12. Teorie konfliktowe	1068
13. Teoria perspektywy życiowej i rozwojowej	1071
14. Teoria wstydu	1072
15. Teoria przekory	1073
16. Teoretyczna integracja	1073
Rozdział LVII. RADYKALNA KRYMINOLOGIA	1076
Rozdział LVIII. INNE TEORIE KRYMINOLOGICZNE	1081
1. Teorie postmodernistyczna i konstytutywna	1081
2. Kryminologia feministyczna	1083
Literatura uzupełniająca do części czwartej	1086

Część piąta DETERMINANTY ZJAWISK PRZESTĘPCZYCH

Rozdział LIX. SYNDROM I POTENCJAŁ ZACHOWANIA PRZESTĘPNEGO	1093
Rozdział LX. CZYNNIKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE A PRZESTĘPCZOŚĆ	1101
Rozdział LXI. MIGRACJA A PRZESTĘPCZOŚĆ	1109
1. Sytuacja na świecie	1109
2. Sytuacja w Polsce	1113
3. Implikacje migracji	1121
4. Interpretacja różnic między imigrantami i krajowcami	1122
5. Dzieci imigrantów	1123
6. Przestępczość zorganizowana	1124
7. Znaczenie nastrojów antyimigracyjnych	1124
Rozdział LXII. ZJAWISKA KULTUROWE O NEGATYWNEJ TREŚCI SPOŁECZNEJ	1126
Rozdział LXIII. DYSFUNKCJONALNOŚĆ RODZINY	1133
1. Pojęcie i funkcja rodziny	1133
2. Kryzys rodzinny	1139
3. Niezaspokojenie potrzeb dziecka	1141
Rozdział LXIV. WADY SYSTEMU FUNKCJONOWANIA SZKOŁY	1145
1. Rola edukacji	1145
2. Dziecko jako uczeń	1146
3. Osobowość nauczyciela	1148

4. Dziecko trudne	1149
5. Przemoc i amok w szkołach	1153
Rozdział LXV. RELIGIA A PRZESTĘPCZOŚĆ	1166
Rozdział LXVI. PATOLOGIA CECH BIOPSYCHICZNYCH	1174
1. Wpływ dziedziczenia na zachowania przestępcze	1174
2. Anomalie genetyczne	1177
3. Związki genów z przestępstwem	1183
4. Schizofrenia	1186
5. Łączenia genów	1188
Rozdział LXVII. ROLA OFIARY W GENEZIE PRZESTĘPSTWA	1190
1. Ogólna problematyka wiktyologii kryminalnej	1190
2. Zadania wiktyologii kryminalnej	1195
3. Typy ofiar i przestępstw	1196
4. Ocena czynników wiktyologicznych	1198
5. Systemowe spojrzenie na sprawcę i ofiarę	1201
6. Interakcje sprawca – ofiara w przestępstwach seksualnych	1204
Literatura uzupełniająca do części piątej	1209

Część szósta KRYMINOLOGIA PENITENCJARNA

Rozdział LXVIII. JOHN HOWARD JAKO PIONIER WSPÓŁCZESNEJ PENITENCJARYSTYKI	1217
Rozdział LXIX. POPULACJA WIĘZIENNA	1225
1. Populacja więźniów na świecie	1225
2. Populacja więźniów w Polsce	1248
Rozdział LXX. SYSTEMY PENITENCJARNE W NIEKTÓRYCH PAŃSTWACH	1254
Rozdział LXXI. MONITORING ELEKTRONICZNY PRZESTĘPCÓW JAKO ALTERNATYWA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI	1284
1. Geneza badań nad monitoringiem elektronicznym (ME) przestępców	1284
2. Definicje monitoringu elektronicznego przestępców	1287
3. Funkcje i cele monitoringu elektronicznego	1288
4. Stosowanie monitoringu elektronicznego a etapy procesu karnego	1291
5. Funkcjonowanie monitoringu elektronicznego w wybranych państwach	1291
6. Początki zainteresowań monitoringiem elektronicznym w Polsce	1295
7. Ustawa o SDE	1296
8. Wprowadzenie przepisów o SDE do Kodeksu karnego wykonawczego	1300
9. Ocena polskiego modelu ME	1303
10. Skuteczność ME	1304
Rozdział LXXII. ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNE JAKO SPOSÓB ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPCZOŚCI	1310
Rozdział LXXIII. OCENA EFEKTÓW RESOCJALIZACYJNYCH W WARUNKACH IZOLACJI PENITENCJARNEJ	1327
Rozdział LXXIV. TRAKTOWANIE PRZESTĘPCÓW SEKSUALNYCH	1343
1. Rozwiązania stosowane w Polsce	1343
2. Doświadczenia innych państw	1359
Literatura uzupełniająca do części szóstej	1368

Część siódma

SYSTEM PROFILAKTYKI KRYMINOLOGICZNEJ

Rozdział LXXV. POJĘCIE I ZAKRES PROFILAKTYKI	1371
1. Zakres profilaktyki	1371
2. Przegląd różnych wersji zapobiegania przestępczości	1374
3. Koncepcja Brunona Hołysta	1378
Rozdział LXXVI. PSYCHOLOGIA ROZWOJOWA A ZAGADNIENIA PROFILAKTYKI	1385
Rozdział LXXVII. ROLA HIGIENY PSYCHICZNEJ W ZAPOBIEGANIU PRZESTĘPCZOŚCI	1407
Rozdział LXXVIII. ZNACZENIE KULTURY W ZAPOBIEGANIU PRZESTĘPCZOŚCI	1417
Rozdział LXXIX. PROGNOZY KRYMINOLOGICZNE W WYMIARZE SPOŁECZNYM	1425
1. Cele prognoz kryminologicznych	1425
2. Metody prognozy społecznej w kryminologii	1426
3. Czynniki determinujące treść i zakres prognozy przestępczości	1436
Rozdział LXXX. PROGNOZOWANIE PRZESTĘPCZOŚCI W POLSCE DO ROKU 2030	1441
1. Metodologia	1442
2. Charakterystyka danych	1443
3. Analiza empiryczna	1445
4. Zabójstwo	1446
5. Zgwałcenie	1446
6. Uszczerbek na zdrowiu	1447
7. Udział w bójce lub pobiciu	1448
8. Kradzież cudzej własności	1449
9. Kradzież z włamaniem	1449
10. Przystępstwo rozbójnicze	1450
11. Przystępstwa kryminalne ogółem	1453
12. Uwagi końcowe	1454
Rozdział LXXXI. INDYWIDUALNA PROGNOZA KRYMINOLOGICZNA	1456
1. Podstawy prawne indywidualnej prognozy kryminologicznej	1456
2. Przegląd i ocena indywidualnych badań prognostycznych na świecie	1458
3. Koncepcja indywidualnej prognozy kryminologicznej Brunona Hołysta	1473
Rozdział LXXXII. PAŃSTWOWY SYSTEM ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPCZOŚCI	1478
1. Profilaktyczne funkcje ustawodawstwa	1478
2. Profilaktyczna działalność organów ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości	1481
3. Działalność profilaktyczna organów kontroli	1504
4. Międzynarodowe porozumienia mające na celu zapobieganie handlowi ludźmi	1509
5. Współpraca z policjami krajów Unii Europejskiej – Europejska Sieć Prewencji Kryminalnej	1510
Rozdział LXXXIII. STRATEGIA CYBERBEZPIECZEŃSTWA	1513
1. Doniosłość problemu	1513
2. Zakres strategii cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2019–2024	1514

3. Wdrożenie i ocena funkcjonowania przepisów o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa	1515
4. Opracowanie i wdrożenie Narodowych Standardów Cyberbezpieczeństwa oraz promowanie dobrych praktyk i zaleceń	1517
5. Rozwój współpracy między sektorem publicznym i prywatnym	1517
6. Stymulowanie badań i rozwoju w obszarze cyberbezpieczeństwa	1518
7. Działania militarne w cyberprzestrzeni	1518
8. Budowanie świadomości i kompetencji społecznych w zakresie cyberbezpieczeństwa	1518
9. Zbudowanie silnej pozycji międzynarodowej Rzeczypospolitej Polskiej w obszarze cyberbezpieczeństwa	1519
10. Nowa Europejska strategia cyberbezpieczeństwa	1520
11. Odporność, technologiczna suwerenność i przywództwo	1521
12. Budowanie zdolności operacyjnych do zapobiegania, odstraszenia i reagowania na incydenty w cyberprzestrzeni	1521
13. Rozwój globalnej i otwartej cyberprzestrzeni poprzez zacieśnienie współpracy międzynarodowej	1522
14. Cyberbezpieczeństwo w instytucjach, organach i jednostkach Unii Europejskiej	1523
Rozdział LXXXIV. ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W ZAKRESIE OCHRONY PORZĄDKU I BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO	1524
1. Charakter zadań	1524
2. Współpraca Policji z jednostkami samorządu terytorialnego w kształtowaniu lokalnej polityki bezpieczeństwa	1528
3. Straże gminne (miejskie)	1531
4. Komisje bezpieczeństwa i porządku	1533
Rozdział LXXXV. SPOŁECZNE STRATEGIE ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPCZOŚCI	1536
1. Istota społecznych form prewencji kryminalnej	1536
2. Kierunki działań społecznych w wybranych państwach	1539
3. Organizacje międzynarodowe i rządowe	1543
4. Tworzenie i funkcjonowanie grup osiedlowych na terenie polskich miast	1545
5. Granice interwencji społecznej w zapobieganiu przestępczości	1546
Rozdział LXXXVI. STOSOWANIE METOD PROFILAKTYCZNYCH PRZEZ POKRZYWDZONYCH	1550
1. Opinie oraz stosowane przez pokrzywdzonych metody profilaktyczne	1550
2. Poczucie bezpieczeństwa i opinie na temat okolicy zamieszkania	1551
3. Osoby zagrażające bezpieczeństwu	1557
4. Potrzeba pomocy psychologicznej	1560
5. Zastosowanie środków profilaktycznych	1561
6. Oceny i opinie na temat Policji	1563
7. Skuteczność policji w oczach respondentów	1564
8. Zrozumienie zagadnień przestępczości w oczach respondentów	1567
9. Opinie na temat liczby policyjnych patroli	1569
Rozdział LXXXVII. KSZTAŁTOWANIE ARCHITEKTURY OTOCZENIA	1572
Rozdział LXXXVIII. KSZTAŁTOWANIE PRZEZ ŚRODKI MASOWEJ INFORMACJI POSTAW ANTYPRZESTĘPCZYCH I ANTYWIKTYMIZACYJNYCH	1586

Rozdział LXXXIX. PRZECIWDZIAŁANIE PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH	1594
Rozdział XC. ELIMINACJA PRZEMOCY WOBEC LUDZI STARSZYCH	1610
Rozdział XCI. POLITYKA ANTYSUICYDALNA	1616
Rozdział XCII. OGÓLNE PROBLEMY ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPSTWOM NIEUMYŚLNYM	1627
Literatura uzupełniająca do części siódmej	1634

WYKAZ „OKIENEK” PROBLEMOWYCH

Walizkowa broń atomowa	209
Interpretacja zabójstw seryjnych	226
Tommy Lynn Sells	233
Pomiar strachu przed przestępczością	552
Deklaracja Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) o ochronie zdrowia psychicznego dla europą	799
Narcyzm – osobowość skłonna do gniewu i przemocy wskutek niestabilnej samooceny ... udoskonalony instrument prognozowania zachowań przestępców seksualnych z Minnesoty	1010
Zakład karny jako miejsce skoncentrowanego środowiska przestępczego. Podkultura więzienna	1274
Banki danych o przestępcach seksualnych	1314
Metaanalizy w zapobieganiu przestępczości	1354
Instytucja <i>crime stoppers</i>	1459
Światowy dzień zapobiegania samobójstwom	1482
	1617

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	31
--------------------	----

Part one PRELIMINARY ISSUES

Chapter I. THE SUBJECT OF CRIMINOLOGY	47
Chapter II. RELATIONSHIP BETWEEN CRIMINOLOGY AND OTHER SCIENCES	61
Chapter III. COMPARATIVE CRIMINOLOGY	71
Chapter IV. PROBLEMS IN CONTEMPORARY CRIMINOLOGY	83
Chapter V. MAIN SOURCES OF INFORMATION ON CRIME	89
1. Historical outline of crime statistics	89
2. Types of crime statistics	89
3. Other sets of statistics	102
4. The extent of crime	107
5. The structure of crime	109
6. Changes in crime	109
7. Geography of crime	109
8. The 'dark' number of crime	113
9. Comparability of statistical data	123
10. Assessment of the system of crime statistics	124
11. International statistics	130
Supplementary literature to part one	133

Part two CRIME

Chapter VI. GENERAL ASSESSMENT OF CRIME IN POLAND	141
1. Confirmed crimes	141
2. Structure of crimes	142
3. Crime during the pandemic	147
4. Criminal policy of the ordinary courts	149

Chapter VII. TERRORISM	157
1. Terrorist organisations and their activities	157
2. Terrorism in the 21st century	162
3. Research on terrorism	168
4. Victims of terrorism	171
5. Acts of terrorism	173
6. Terrorism during the Covid-19 pandemic	175
Chapter VIII. NARCOTERRORISM	177
1. General remarks on narcoterrorism	177
2. South America	178
3. Asia	180
4. Europe	181
Chapter IX. PIRACY AND MARITIME TERRORISM	185
1. Geography of piracy	185
2. Convention on the law of the sea	188
3. Methods used by pirates	189
4. Piracy off the coast of Somalia	194
5. Piracy in the Gulf of Guinea	195
6. The Straits of Singapore	195
7. Indonesia	196
8. Combating maritime piracy	196
9. Al-Qaeda's terrorist activities on the seas	197
10. Unexpected effects of the pandemic – maritime piracy in 2020	200
Chapter X. THE THREAT OF NUCLEAR CRIME	202
1. The concept of nuclear crime	202
2. The state of nuclear armament	203
3. State of threat	204
4. Nuclear terrorism	206
5. Illegal trafficking of nuclear materials	208
Chapter XI. HOMICIDE	219
1. Homicide around the world	219
2. Homicide in Poland	224
Chapter XII. SERIAL KILLERS	225
Chapter XIII. GENERAL ISSUES OF ORGANISED CRIME IN POLAND	239
1. The essence of organised crime	239
2. Statistical data	244
3. Activities of organised crime groups in the tobacco products sector	246
4. Tax fraud	247
5. Capital market crime	249
6. Threats posed by acts of terrorism	250
7. Kidnapping for ransom	251
8. Motor vehicle crime	251
9. Arms and explosives trafficking	252
10. Counterfeiting money	253
11. Cooperation of the Central Investigation Bureau of the Police with foreign units	253
12. Expected trends in the development of organised crime up to 2030	254

Chapter XIV. ORGANISED CRIME IN EUROPE AND INTERNATIONAL CRIMINAL ORGANISATIONS	258
1. Organised crime as a dominant element of crime in Europe	258
2. Europe as a geographical criminal area	259
3. International criminal organisations	266
4. The world's most dangerous gangs	267
Chapter XV. CORRUPTION	270
1. Corruption world-wide	270
2. Types of corruption and their effects	274
3. Causes of corruption	276
4. Reduction of corruption	277
Chapter XVI. MONEY LAUNDERING	282
1. The concept of money laundering	282
2. International issues of money laundering	283
3. Methods of money laundering	286
4. Stages of laundering and sources of money	290
5. Assessment of the situation in selected countries	292
Chapter XVI. CRIMES IN CYBERSPACE	304
1. New types of crime	304
2. Cyber terrorism	308
3. Cyber-crime in the light of the statistics	320
4. National cyber security system	323
Chapter XVIII. DRUG-RELATED CRIME	325
1. Production, smuggling and confiscation	325
2. Crimes under the Act on counteracting drug addiction and people convicted in Poland	331
Chapter XIX. SYMPTOMATOLOGY AND AETIOLOGY OF ECONOMIC CRIME	334
1. Definition of economic crime	334
2. Types of economic crime	335
3. Pathology of business life	340
4. Economic crimes in companies	350
5. Division of crimes against business trading in the Code	353
6. Criminal liability of collective entities	356
7. Combating economic crime	362
8. Major economic scandals in Poland	368
Chapter XX. WHITE COLLAR CRIME	371
1. The notion of white collar crime	371
2. Assessment of criminals	373
3. The variety of criminal careers	377
4. Factors supporting crime	380
5. Studies of white collar crime	385
Chapter XXI. HUMAN TRAFFICKING	386
Chapter XXII. HUMAN ORGAN TRAFFICKING	404
1. The extent of human organ trafficking	404
2. The conduct of States in cases of human organ trafficking	407
3. Examples of human organ trafficking	409
4. Reasons for human organ trafficking	410

5. Shortage of human organs	411
6. Criminal liability in Poland for human organ trafficking	411
7. Moral evaluation of organ donation	414
8. Activities of the European Transplant Centre	416
9. The future of organ transplantation	416
Chapter XXIII. CRIMINAL USE OF SOMEONE ELSE'S IDENTITY	417
1. The essence of psychosocial identity	417
2. Models of identity	419
3. Factors shaping the sense of identity	422
4. Article 190a § 2 of the Penal Code	425
5. Identity theft. Research report (selected issues)	425
Chapter XXIV. JUVENILE DELINQUENCY	427
1. Sources of aggressive and destructive behaviour	427
2. Acts of juvenile delinquency	428
3. Selected categories of delinquency classified as crimes of robbery	430
4. Motives	434
Chapter XXV. CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF YOUTH GANGS	437
1. Aetiology of gang membership	437
2. Studies of gangs	439
3. Gang life	441
4. Gang crime	444
5. Leaving a gang	450
6. Gang culture	452
7. Street gangs in the USA	454
Chapter XXVI. CRIME AGAINST CHILDREN	456
1. Violence against children as a social problem	456
2. Violence against a child	456
3. Sexual abuse of children	465
4. Forced child labour	472
5. Differences in opinion on violence	472
6. Aetiology of child abuse	473
7. First Report of the State Commission for clarifying cases of acts against sexual freedom and morality with respect to a minor aged under 15	474
8. Symptoms of an abused child	476
Chapter XXVII. CHILD PORNOGRAPHY	479
Chapter XXVIII. SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS OF SEXUAL OFFENCES	490
Chapter XXIX. WOMEN'S CRIME	507
1. Determinants of the low female crime rate	509
2. Causes of female crime	512
3. General picture of female crime	514
Chapter XXX. STALKING	519
1. The concept of stalking	519
2. Behaviour of perpetrators	520
3. Victims of stalking	526
4. Anti-stalking law	531
5. Cyber stalking	537
6. Assistance to victims of stalking	540

7. Typology of stalkers	542
8. Prevention strategies	547
Chapter XXXI. FEAR OF CRIME	549
Chapter XXXII. CRUELTY TO ANIMALS	562
1. Laws against animal mistreatment	562
2. Causes of animal mistreatment	570
Supplementary literature to part two	573

Part Three

SELECTED NEGATIVE SOCIAL PHENOMENA WITH CRIMINOGENIC POTENTIAL

Chapter XXXIII. THREATS TO THE NATURAL ENVIRONMENT	583
1. What is the natural environment?	583
2. Sustainable development	584
3. Awareness of violence to the natural environment	585
4. Pollution of the atmosphere, ozone depletion and the greenhouse effect	586
5. Awareness of the need to protect the natural environment in Europe	590
6. The main principles of environmental protection	591
7. Problems with international environmental law	591
8. The UN Environment Programme	592
9. The role of the World Trade Organisation	594
10. Degradation of the natural environment in Poland	594
Chapter XXXIV. UNEMPLOYMENT	597
1. Definition of unemployment	598
2. Types of unemployment	600
3. Causes of unemployment in Poland	601
4. Unemployment rate	602
Chapter XXXV. HOMELESSNESS	607
1. Definition of homelessness	607
2. Extent of homelessness	612
3. Characteristics of the homeless	616
4. Social life of the homeless	621
5. Causes of homelessness	624
6. Factors conducive to homelessness	626
7. Criminogenic aspects of homelessness	627
Chapter XXXVI. ROAD ACCIDENTS IN 2021	633
1. Data on driving	635
2. Road accidents in Poland in 2021	636
3. Time of road accidents taking place in 2021	639
4. Places where road accidents took place	642
5. Accidents with fatal consequences	644
6. Alcohol	646
7. Road traffic safety in European countries	649
Chapter XXXVII. ACCIDENTS AT WORK	652
1. General remarks	652
2. Accidents in specific branches of the economy	658

3. Causes of accidents	659
Chapter XXXVIII. VIOLENCE AND AGGRESSION AS SOCIAL PHENOMENA	662
1. The notions of violence and aggression	662
2. Group violence	663
3. Violence as a global public health problem	670
4. Domestic violence	678
5. Violence at the workplace	678
6. Violence among sexual partners	691
7. Theories about sexual aggression	704
8. Pathology of interpersonal bonds	709
9. Football stadium violence	718
Chapter XXXIX. HATE SPEECH IN PUBLIC LIFE	724
1. Scale of the phenomenon	724
2. Emotions in the aetiology of hate crimes	729
3. Narcissism	731
4. Dreams and fantasies	732
5. Constructive and destructive hatred	733
6. Prejudice	734
7. Intolerance	737
8. Aggression between 'us' and 'them'	738
9. Difficulties in identifying perpetrators of aggressive behaviour	743
10. Definition of hate speech in the Penal Code	744
Chapter XL. IMPLICATIONS OF THE DEVELOPMENT OF CONSUMER CIVILISATION	746
1. The notion of consumption	746
2. Manifestations and types of consumption	749
3. Effects of consumption	752
Chapter XLI. SOCIAL CONFLICTS ON CULTURAL GROUNDS CAUSED BY GLOBALISATION	759
1. The essence of globalisation	759
2. Criticism of globalisation	766
3. Universal culture	768
4. Centrifugal tendencies of globalisation processes	773
Chapter XLII. SOCIAL CONFLICTS IN THE AETIOLOGY OF PATHOLOGICAL BEHAVIOUR	778
1. Interpretation of social conflict	778
2. Causes of social conflict	785
3. Conflicts between an individual and a social group	786
4. Conflicts and social disorganisation	788
5. Social pathology in the mesoscale	790
6. Controversies regarding social conflicts	793
Chapter XLIII. THE MENTAL HEALTH OF THE POPULATION	797
1. General issues of mental health	797
2. Psychiatric treatment and mental disorders of the population in Poland	803
3. Mental health of the population of the European Union	815
4. State of mental health of prisoners and execution of a sentence of imprisonment for mentally handicapped convicts	823

Chapter XLIV. ALCOHOL AND CRIME	825
1. Alcohol consumption	825
2. Typology of connections between alcohol and crime	830
3. Harmful effects of the abuse of alcohol	840
4. Statistical data on the connections between alcohol and crime	845
Chapter XLV. DRUG ADDICTION	848
1. Drug addiction world-wide	848
2. Drug addiction in Poland	851
Chapter XLVI. AIDS	861
Chapter XLVII. NICOTINISM	872
Chapter XLVIII. ADDICTION TO TECHNOLOGY AND THE INTERNET	883
Chapter XLIX. SUICIDE AS A CRIMINOLOGICAL PROBLEM	891
1. Introductory issues	891
2. Changes in suicides in Poland in 2000–2020	894
3. Suicides world-wide	897
4. Criminological typology of suicides	919
5. Suicide versus crime	920
Chapter L. SOCIAL MALADJUSTMENT OF CHILDREN AND YOUTHS	923
Chapter LI. PSYCHOPATHY	934
Chapter LII. PROSTITUTION	945
1. Definition of prostitution	945
2. Historical background	945
3. Legal systems for regulating prostitution	948
4. The scale of prostitution	950
5. Criminal liability for prostitution-related crimes	953
6. International legal regulations regarding the phenomenon of prostitution	955
7. Types of prostitution	957
8. Types of prostitution and its motives	962
Supplementary literature to part three	969

Part four CRIMINOLOGICAL DOCTRINES

Chapter LIII. HISTORICAL BACKGROUND	983
Chapter LIV. DEVELOPMENT OF THE BIOLOGICAL DIRECTION	990
Chapter LV. PSYCHOLOGICAL THEORIES OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR	1003
1. Definitions of aggression	1004
2. Anthropogenesis and the function of aggressive behaviour in the early stages of human development	1006
3. Anger and aggression	1008
4. Development of aggressive reactions	1013
5. Freud's theory	1015
6. Lorenz's theory	1018
7. Frustration-aggression theory	1018
8. Berkowitz's theory	1019
9. Fromm's theory	1020

Chapter LVI. THE SOCIOLOGICAL INTERPRETATION OF CRIME	1022
1. Anomie theory	1024
2. Economic theories	1028
3. Theory of differentiated connections	1032
4. Theories of subcultures	1036
5. Hirschi's control theory	1041
6. Gottfredson's and Hirschi's self-control theory	1044
7. Sampson's and Laub's social control theory	1050
8. Stigma (stigmatisation) theory	1054
9. Social learning theory of aggressive behaviour	1056
10. Situational action theory	1057
11. Kohlberg's theory of socio-moral development of the individual	1066
12. Conflict theories	1068
13. Life and developmental perspective theory	1071
14. Shame theory	1072
15. Spite theory	1073
16. Theoretical integration	1073
Chapter LVII. RADICAL CRIMINOLOGY	1076
Chapter LVIII. OTHER CRIMINOLOGY THEORIES	1081
1. Post-modern and constitutive theories	1081
2. Feminist criminology	1083
Supplementary literature to part four	1086

Part five DETERMINANTS OF CRIMINAL PHENOMENA

Chapter LIX. THE SYNDROME AND POTENTIAL OF CRIMINAL BEHAVIOUR ...	1093
Chapter LX. SOCIO-ECONOMIC FACTORS AND CRIMINALITY	1101
Chapter LXI. MIGRATION AND CRIME	1109
1. The situation world-wide	1109
2. The situation in Poland	1113
3. Implications of migration	1121
4. The interpretation of differences between immigrants and natives	1122
5. Children of immigrants	1123
6. Organised crime	1124
7. The significance of anti-immigrant sentiment	1124
Chapter LXII. CULTURAL PHENOMENA WITH NEGATIVE SOCIAL CONTENT	1126
Chapter LXIII. DYSFUNCTIONALITY OF THE FAMILY	1133
1. The notion and function of the family	1133
2. Family crisis	1139
3. A child's unsatisfied needs	1141
Chapter LXIV. DEFECTS IN THE SCHOOL SYSTEM	1145
1. The role of education	1145
2. The child as a pupil	1146
3. The teacher's personality	1148
4. A difficult child	1149
5. Violence and amok in schools	1153

Chapter LXV. RELIGION AND CRIME	1166
Chapter LXVI. PATHOLOGY OF BIOPSYCHICAL FEATURES	1174
1. The impact of heredity on criminal behaviour	1174
2. Genetic anomalies	1177
3. Associations between genes and crime	1183
4. Schizophrenia	1186
5. Combining genes	1188
Chapter LXVII. THE ROLE OF THE VICTIM IN THE GENESIS OF CRIME	1190
1. General problems of criminal victimology	1190
2. Tasks of criminal victimology	1195
3. Types of victims and crimes	1196
4. Assessment of victimological factors	1198
5. Systemic view of the perpetrator and the victim	1201
6. Interactions between the perpetrator and the victim in sexual offences	1204
Supplementary literature to part five	1209

Part six PENITENTIARY CRIMINOLOGY

Chapter LXVIII. JOHN HOWARD – A PIONEER OF MODERN CORRECTION SYSTEM STUDIES	1217
Chapter LXIX. THE PRISON POPULATION	1225
1. The prison population world-wide	1225
2. The prison population in Poland	1248
Chapter LXX. PENITENTIARY SYSTEMS IN SELECTED COUNTRIES	1254
Chapter LXXI. ELECTRONIC MONITORING OF OFFENDERS AS AN ALTERNATIVE TO IMPRISONMENT	1284
1. The origins of research into the electronic monitoring of offenders	1284
2. Definitions of electronic monitoring of offenders	1287
3. Functions and objectives of electronic monitoring	1288
4. The use of electronic monitoring and stages of the criminal process	1291
5. Functioning of electronic monitoring in selected countries	1291
6. The beginnings of interest in electronic monitoring in Poland	1295
7. The Electronic Monitoring System Act	1296
8. Introduction of the provisions on the electronic monitoring system into the Executive Penal Code	1300
9. Evaluation of the Polish model of electronic monitoring	1303
10. Effectiveness of electronic monitoring	1304
Chapter LXXII. PENITENTIARY IMPACT AS A MEANS OF CRIME PREVENTION	1310
Chapter LXXIII. ASSESSMENT OF THE EFFECTS OF RE-SOCIALISATION IN CONDITIONS OF PENITENTIARY ISOLATION	1327
Chapter LXXIV. TREATMENT OF SEX OFFENDERS	1343
1. Solutions applied in Poland	1343
2. Experience of other countries	1359
Supplementary literature to part six	1368

Part seven

CRIMINOLOGICAL PREVENTION SYSTEM

Chapter LXXV. THE CONCEPT AND SCOPE OF PREVENTION	1371
1. Scope of prevention	1371
2. Overview of various versions of crime prevention	1374
3. Brunon Hołyst's concept	1378
Chapter LXXVI. DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY AND PREVENTION	
ISSUES	1385
Chapter LXXVII. THE ROLE OF MENTAL HYGIENE IN CRIME PREVENTION	1407
Chapter LXXVIII. THE IMPORTANCE OF CULTURE IN CRIME PREVENTION	1417
Chapter LXXIX. CRIMINOLOGICAL FORECASTS IN THE SOCIAL	
DIMENSION	1425
1. Objectives of criminological forecasts	1425
2. Methods of social forecasts in criminology	1426
3. Factors determining the content and scope of crime forecasts	1436
Chapter LXXX. CRIME FORECASTING IN POLAND UP TO 2030	1441
1. Methodology	1442
2. Characteristics of the data	1443
3. Empirical analysis	1445
4. Homicide	1446
5. Rape	1446
6. Personal injury	1447
7. Participation in scuffles or battery	1448
8. Theft of a third party's property	1449
9. Burglary	1449
10. Robbery	1450
11. Total crimes	1453
12. Concluding remarks	1454
Chapter LXXXI. INDIVIDUAL CRIMINOLOGICAL FORECAST	1456
1. Legal basis of individual criminological forecasting	1456
2. Review and evaluation of individual forecasts world-wide	1458
3. Brunon Hołyst's concept of an individual criminological forecast	1473
Chapter LXXXII. THE STATE CRIME PREVENTION SYSTEM	1478
1. Preventive functions of legislation	1478
2. Preventive activity of the prosecution and justice administration authorities	1481
3. Preventive activity of the control authorities	1504
4. International agreements preventing human trafficking	1509
5. Cooperation with the police forces of the European Union – European Crime Prevention Network	1510
Chapter LXXXIII. CYBER SECURITY STRATEGY	1513
1. The significance of the problem	1513
2. Scope of Poland's cyber security strategy for 2019–2024	1514
3. Implementation and assessment of the functioning of the provisions on the national cyber security system	1515
4. Development and implementation of the National Cyber Security Standards and the promotion of good practices and recommendations	1517

5. The development of cooperation between the public and private sectors	1517
6. Stimulating research and development in cyber security	1518
7. Military operations in cyberspace	1518
8. Building public awareness and competencies in cyber security	1518
9. Building a strong international position for Poland in the area of cyber security	1519
10. The New European Cyber Security Strategy	1520
11. Resilience, technological sovereignty and leadership	1521
12. Building operational capabilities for preventing, deterring and responding to incidents in cyberspace	1521
13. Developing a global and open cyberspace by enhancing international cooperation	1522
14. Cyber security in European Union institutions, bodies, offices and agencies	1523
Chapter LXXXIV. TASKS OF TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT	
UNITS IN THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER	
AND SAFETY	1524
1. Nature of the tasks	1524
2. Cooperation of the police with local government units in laying down the local security policy	1528
3. Municipal wardens	1531
4. Committees for security and order	1533
Chapter LXXXV. SOCIAL CRIME PREVENTION STRATEGIES	1536
1. The essence of social forms of crime prevention	1536
2. Directions of social activities in selected countries	1539
3. International and government organisations	1543
4. The formation and functioning of housing community groups in Polish cities	1545
5. The limits of social intervention in crime prevention	1546
Chapter LXXXVI. THE USE OF METHODS OF PREVENTION BY VICTIMS	1550
1. Opinions and the use of methods of prevention by victims	1550
2. The sense of security and opinions about the area of residence	1551
3. People threatening security	1557
4. The need for psychological help	1560
5. The use of preventive measures	1561
6. Assessments and opinions about the police	1563
7. Effectiveness of the police in the eyes of the respondents	1564
8. The understanding of crime issues from the point of view of the respondents	1567
9. Opinions regarding the number of police patrols	1569
Chapter LXXXVII. FORMING THE ARCHITECTURE OF THE	
SURROUNDINGS	1572
Chapter LXXXVIII. FORMATION OF ANTI-CRIME AND ANTI-VICTIMISATION	
ATTITUDES BY THE MASS MEDIA	1586
Chapter LXXXIX. PREVENTION OF JUVENILE CRIME	1594
Chapter XC. ELIMINATION OF VIOLENCE AGAINST THE ELDERLY	1610
Chapter XCI. ANTI-SUICIDE POLICY	1616
Chapter XCII. GENERAL PROBLEMS OF THE PREVENTION OF	
UNINTENTIONAL CRIME	1627
Supplementary literature to part seven	1634

LIST OF PROBLEM ‘WINDOWS’

Suitcase nuclear weapons	209
Interpretation of serial killings	226
Tommy Lynn Sells	233
Measurement of the fear of crime	552
World Health Organisation (WHO) mental health declaration for Europe	799
Narcissism – a personality prone to anger and violence as a result of unstable self-esteem	1010
An improved instrument for forecasting the behaviour of sex offenders from Minnesota	1274
Prison as a place of a concentrated criminal environment. Prison subculture	1314
Data banks on sex offenders	1354
Meta-analyses in crime prevention	1459
The institution of crime stoppers	1482
World Suicide Prevention Day	1617

WPROWADZENIE

W ostatnich latach w niemal wszystkich państwach nastąpił wzrost przestępczości i różnych przejawów patologii społecznej. Przestępczość zaczęła przybierać nowe, coraz groźniejsze i bardziej skomplikowane formy. Walka z nią, w szczególności przez zapobieganie przestępstwom, stała się jednym z podstawowych zadań państw i społeczeństw.

Niezbędnym warunkiem skuteczności tej walki są badania dotyczące przestępczości i środków jej zwalczania.

Współcześnie niepominięciem wzrasta rola badań empirycznych, których wyniki powinny być wykorzystane we wszystkich dziedzinach życia – zarówno w bieżących zadaniach organizacji, zarządzania czy produkcji, jak i w prognozowaniu. Badania odgrywają ważną rolę także w zwalczaniu zjawisk patologii społecznej. Ugruntowuje się świadomość, że opracowanie programu profilaktyki – a do tego przecież zmierzają wszelkie realne koncepcje zwalczania przestępczości – musi być poprzedzone dokładnym poznaniem form, przyczyn i skutków zjawisk przestępczych. Znajomość ta jest zaś sumą empirycznie poczynionych ustaleń, które dotyczą interesujących nas zagadnień. Kryminologia jest nauką międzynarodową¹.

Badaniom kryminologicznym nadano we wszystkich państwach wysoką rangę społeczną. Niezależnie od tradycyjnej działalności, prowadzonej i rozwijanej przez placówki uniwersyteckie, powstają instytuty i organizacje, które podejmują badania, a także inspirować inne instytucje do działalności badawczej. Nie ma już dzisiaj państwa, w którym nie przeprowadzono by badań mających na celu ustalenie właściwych dla danego kraju lub regionu świata przyczyn przestępczości i sposobów jej likwidowania.

Obecnie nauka ta znajduje się w piątej fazie rozwoju, określanej mianem instytucjonalizacji².

¹ H.J. Schneider, *Kriminologie. Ein internationales Handbuch*, t. I, Grundlagen, Berlin–Boston 2014; C.J. Smith, S.X. Zhang, R. Barbaret (red.), *Pontledge Handbook of International Criminology*, London–New York 2011.

² P. Rock (red.), *History of Criminology*, Aldershot 1994; J.R. Lilly, F.T. Cullen, R.A. Ball, *Criminological Theory: Context and Consequences*, Newbury Park, CA, 1989; M.J. Lynch, W.B. Groves, *Primer in Radical Criminology*, New York, NY, 1986; R. Martin, R.J. Mutchnick, W.T. Austin, *Criminological Thought: Pioneers Past and Present*, New York, NY, 1990; S.T. Reid, *Crime and Criminology*, Fort Worth, TX, 1990; A.R. Pignero, D. Weisburd (red.), *Handbuch of Quantitative Criminology*, New York 2010; M. Bock, *Kriminologie*, München 2007; J.E. Conklin, *Criminology*, Columbus OH, 2010; T. Gorgen, K. Hoffmann–Holland, H. Schneider, J. Stock

Należy jednak wskazać, że obecnie kryminologia jako narzędzie inżynierii społecznej przeżywa pewien kryzys. W wielu państwach ujawniają się dogmatyczne postawy wobec zwalczania przestępczości. Jesteśmy świadkami powstawania w różnych częściach świata antynaukowych i wynikających z nich antyhumanistycznych postaw w kryminologii, czego najbardziej widocznym rezultatem jest wprowadzanie surowych kar w kodeksach karnych³.

Zaznaczył się też wyraźny wzrost liczby badań dotyczących ujemnych zjawisk społecznych. Powstaje wiele interesujących materiałów z zakresu symptomatologii i etiologii tych zjawisk. Obserwuje się aktywny udział przedstawicieli różnych dziedzin nauki w podejmowaniu problematyki patologii indywidualnej i społecznej. W ten sposób kryminologia stała się nauką interdyscyplinarną zarówno ze względu na metody badań, jak i na ich zakres. W związku z tym rozszerza się coraz bardziej pojęcie „literatura kryminologiczna”. Uprawianie kryminologii bez znajomości podstawowych siatek pojęciowych z socjologii, psychologii, pedagogiki, psychiatrii, neurologii, genetyki i innych nauk skazane jest na niepowodzenie. Wyliczenie to ma oczywiście charakter przykładowy.

Wiadomo, że w zakresie każdej z wymienionych nauk ukazuje się rocznie wiele tysięcy publikacji. Tylko po drugiej wojnie światowej ukazało się kilkaset tysięcy publikacji poświęconych kryminologii⁴.

W warunkach eksplozji informacji naukowych właściwe ukształtowanie treści i zakresu podręcznika kryminologii należy do zadań niezmiernie trudnych i może być dyskusyjne. Niemniej autor każdego z nich ma własną koncepcję przedstawienia problematyki stanowiącej przedmiot publikacji i liczy się z tym, że może ona wywołać uwagi krytyczne.

Ze względu na podręcznikowy charakter niniejszej publikacji niektóre zagadnienia zostały potraktowane marginesowo. Podręcznik uwzględni przede wszystkim zakres wiedzy przewidziany w ramach programu dydaktycznego dla studentów wydziałów prawa uniwersytetów, może także być pomocny w codziennej pracy praktyków wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania i służby penitencjarnej.

W fazie śledztwa skuteczna walka z przestępczością wymaga od prokuratorów i funkcjonariuszy służby dochodzeniowej wiadomości z zakresu kryminologii, szczególnie zaś

(red.), *Interdisciplinare Kriminologie*, Frankfurt 2009; P.B. Kraska, *Criminal Justice and Criminology Research Methods*, Boston 2012; K.L. Kunz, *Kriminologie*, Bern 2011; B.D. Meier, *Kriminologie*, München 2010; F. Neubacher, *Kriminologie*, Baden-Baden 2011; N. Raffer (red.), *The Origins of Criminology*, Abington, Oxon 2009; E.T. Cullen, R. Agnew (red.), *Criminological Theory. Past Present*, New York, Oxford 2011; T. Peters, *The Academic Status of Criminology*, „Annales Internationales de Criminologie” 2006, vol. 44; B. Hołyst, *Criminology. International Perspective*, Keffi 2021. W 2019 r. ukazał się nowy podręcznik kryminologii, który zawiera wiele ciekawych informacji dotyczących w szczególności zrównoważonego rozwoju społeczeństw na rzecz przeciwdziałania przestępczości, por. E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Gliška, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019.

³ G.O.W. Mueller w przedmowie do książki B. Hołysta, *Kryminologia na świecie*, Warszawa 1979, s. 8; R.A. Wright, M. Miller (red.), *Encyclopedia of Criminology*, New York, London 2005; J. Heidt, J.P. Wheelton, *Introducing Criminological Thinking*, London 2015.

⁴ G. Kaiser, *Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen*, Heidelberg 1988, s. V. Por. też m.in. R.A. Wright, *A criminology textbooks. 1918 to 1993: A comprehensive bibliography*, „Journal of Criminal Justice Education” 1994, vol. 2(5), s. 251–256; S. Brown, S. Esbensen, C. Geis (red.), *Criminology*, Cincinnati, OH, 2013; E.H. Sutherland, D.R. Cressey, *Criminology*, Philadelphia 1978; E.H. Sutherland, D.R. Cressey, D.F. Luckenbill, *Principles of Criminology*, New York 1992; C. Hale, A. Hayward, A. Wahidlin, E. Wincup (red.), *Criminology*, Oxford 2009; M. Killias, A. Kuhn, M.F. Aebi, *Grundriss der Kriminologie Eine europäische Perspektive*, Bern 2011.

dotyczących struktury i mechanizmu działania grup przestępczych, a także psychicznych czynników (pobudka, motyw) leżących u podstaw działania przestępczego.

Poza tym, opierając się na wiadomościach z kryminologii, można opracowywać wersje dotyczące przebiegu zdarzenia, celu działania sprawcy oraz kierunku poszukiwania osób mogących wchodzić w rachubę jako przestępcy. Z kolei poznanie dzięki kryminologii osobowości podejrzanego jest nieodzownym warunkiem osiągnięcia celu przesłuchania. Przepisy Kodeksu postępowania karnego wyraźnie podkreślają wagę ustaleń osobopoznawczych.

Racjonalne stosowanie przepisów Kodeksu karnego także zakłada znajomość kryminologii przez sędziów. Jaką w konkretnym przypadku zastosować sankcję karną, aby odpowiadała ona postulatowi prewencji ogólnej i szczególnej? Na decyzję sędziego wpływa cały zespół okoliczności obiektywnych i subiektywnych, ale także konkretna wiedza, m.in. z zakresu kryminologii⁵.

Realizacja założeń resocjalizacyjnego modelu prawa karnego wykonawczego wymaga od służby penitencjarnej wiadomości na temat przyczyn przestępczości, prognozy kryminologicznej, typologii sprawców, tendencji rozwojowych przestępczości, jej struktury, obyczajów środowisk przestępczych itd.

Właściwe spełnianie obowiązków w zakresie wykonania kary nie jest możliwe bez posiadania wiedzy z dziedziny kryminologii. „Kształtowanie społecznie pożądanej postawy skazanego” zakłada znajomość tych czynników, które spowodowały jego wstąpienie na drogę przestępstwa. Analiza tych przyczyn musi poprzedzać wybór indywidualnych metod działalności resocjalizacyjnej. Jeszcze jednak we wcześniejszym stadium dokładna znajomość osobowości skazanego, jego dotychczasowego życia i procesu motywacyjnego czynu przestępczego wpływa decydująco na wybór kary pozbawienia wolności zgodnie z zasadą indywidualizacji metod i środków oddziaływania penitencjarnego.

Znajomość zagadnień kryminologicznych umożliwia właściwą realizację obowiązków związanych m.in. z tworzeniem grup klasyfikacyjnych.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie musi być poprzedzone analizą kryminologicznych kryteriów prognostycznych, która uzasadniałaby przypuszczenie, że sprawca po zwolnieniu będzie przestrzegać zasad porządku prawnego, a zwłaszcza że nie popełni ponownie przestępstwa.

Jak więc wynika z przykładowego zestawienia zadań pracowników służby penitencjarnej, wiedza kryminologiczna jest niezbędna w różnych działaniach tej służby (m.in. w dziedzinie wychowania, ewidencji i rozmieszczenia).

Istnieje pilna potrzeba nowego spojrzenia na przestępczość. Musi być ona traktowana jako wskaźnik rozmiarów i nasilenia zakłóceń w równowadze społeczno-ekonomicznej państwa. Chodzi o dialektykę wzajemnych związków między siłą i sprawnością polityczno-ekonomiczną państwa a intensywnością naruszeń prawa.

Wiele nieprawidłowości (np. w sferze organizacji i zarządzania czy zabezpieczenia mienia) pociąga za sobą konsekwencje w postaci działań przestępnych. Przestępczość jest zjawiskiem wyznaczanym przez cały przebieg zasadniczych procesów społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturowych państwa⁶. Można ją oceniać jako barometr stabi-

⁵ Bliższe rozważania dotyczące zagadnienia: sędzia a stosowanie prawa, zob.: J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 237 i n.

⁶ R.D. Crutchfield, J.G. Weis, G.S. Bridges (red.), *Crime and Society*, Thousand Oaks, CA, 1996; R. Coomber, J.F. Donnemeyer, K. McElraath, J. Scott, *Key Concepts in Crime and Society*, London 2014.

lizacji społeczeństwa. Stąd ocena nasilenia, struktury i dynamiki zjawisk przestępczych – adekwatna do rzeczywistości – jest warunkiem skutecznego korekcyjnego reagowania państwa i obywateli na negatywne zjawiska społeczne.

Przestępstwo dotyka wszystkich klas społecznych – stało się bardziej „demokratyczne”. Zjawisko to jest szczególnie podkreślane w pracach kryminologów amerykańskich⁷.

Współcześnie wielkiego znaczenia nabiera relacja między wojną i przestępczością. Wpływ wojny na przestępczość jest oczywisty. Znany zjawiskiem jest nasilenie się przestępczości w okresach wojen i bezpośrednio po ich zakończeniu. Niezależnie od tego, czy wojna ma charakter napastniczy czy obronny, powoduje zmianę stosunku do podstawowych dóbr chronionych, takich jak: życie ludzkie, zdrowie, własność, wolność; powoduje przewartościowanie zasad moralnych regulujących formy współżycia społecznego i sposoby rozwiązywania konfliktów. Przestępstwo jest wyrazem agresji wobec osób lub wartości chronionych albo wyrazem lekceważenia zasad współżycia społecznego. Oba te elementy dochodzą bardzo silnie do głosu w przypadku wojny napastniczej⁸.

Agresja i nieposzanowanie prawa, a także nieposzanowanie odmienności poglądów leżą często u podstawy zarówno tzw. przestępstwa kryminalnego, jak i zbrojnego konfliktu⁹.

Kultura pokoju została uznana przez niektóre gremia międzynarodowe, a także przez indywidualne autorytety za najważniejszy problem XXI w. Pojawiały się bowiem nowe formy przemocy i konfliktów, ekspansja terroryzmu i zorganizowanej przestępczości, które, nie tracąc swych lokalnych korzeni, szybko uzyskują wymiar światowy. Na świecie zaś, stwierdza F. Mayor, narasta spirala nierówności, potęgują się skrajne nacjonalizmy, fundamentalizmy i konflikty etniczne. W sposób paradoksalny wojna – domena polityków i wojskowych – uzyskuje dziś zupełnie nowe formy, a celem agresji staje się w coraz większym stopniu ludność cywilna, coraz bardziej aktywną rolę odgrywają grupy mafijne, wykonawcami stają się młodzież i dzieci, prosperują swoiste „armie prywatne”. Kultura przemocy, wojny i dominacji przenika do szkół, zagrażając podstawom państwa prawa i ideom demokracji¹⁰.

Od wielu lat należy zwrócić uwagę na coraz wyraźniej zarysowujący się problem ruchu antyglobalistycznego¹¹. Protesty organizowane przez antyglobalistów w Europie mogą być zagrożeniem podczas wydarzeń na „wysokim szczeblu”. Zagrożenie ze strony tych grup jest podwójne. W krótkim czasie będzie miało miejsce wiele zdarzeń z użyciem przemocy oraz zakłóceń podczas ważnych spotkań i na innym forum. Organy ścigania muszą kontrolować przemoc powodowaną przez te grupy. Grupy antyglobalistów, używając przemocy, wyrządzają znaczne szkody oraz często prowokują policję do równie

⁷ M.R. Haskell, L. Yablonsky, *Crime and Delinquency*, Chicago 1978, s. V; por. także T. Gabor, *Everybody Does It! Crime by the Public*, Toronto 1994; J.Q. Wilson, *Crime and Public Policy*, Oxford–New York 2011; T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Princeton Oxford 2006; A. Walsh, *Criminology*, London 2014.

⁸ B. Hołyst, *War and crime*, *Dialectics and Humanism* 1990, vol. 3–4, s. 164–171; J. Groebel, R.A. Hinde (red.), *Aggression and War. Their Biological and Social Bases*, Cambridge 1989.

⁹ B. Hołyst, *Kryminologia na świecie*, Warszawa 1979; B. Hołyst, *Comparative Criminology*, Lexington, Mass., Toronto 1983 (rec. A. Marek, „Nowe Prawo” 1984/5, s. 111–114; S.M., „Revue Internationale de Police Criminelle” 1984, vol. 381, s. 227). Ta ostatnia publikacja, z pewnymi zmianami, ukazała się w językach chińskim i japońskim.

¹⁰ I. Wojnar, *Obraz świata w perspektywie UNESCO* [w:] I. Wojnar (red.), *Ten świat – człowiek w tym świecie*, Warszawa 2003.

¹¹ Interpol Global Threat Assessment, 71st General Assembly, Yaoundé, Cameroon, 21–24 października 2002.

gwałtownych wystąpień. Antyglobalistyczne ruchy wykorzystują media, aby uzyskać poparcie dla swoich celów. Mają też one znaczenie w internacjonalizacji ruchów protestacyjnych oraz demonstrują swoje zdolności do efektywnego wykorzystania Internetu w planowaniu działań. Pozwala to ich członkom na dostęp do bieżących informacji na temat zamierzonych działań, jak również umożliwia funkcjonowanie nawet w bardzo luźnej strukturze. To z kolei komplikuje działania organów ścigania skierowane na rozbić grup. Organy ścigania muszą się zatem skoncentrować na przeciwdziałaniu im, by uniknąć użycia przemocy lub ją powstrzymać. Działania takie to m.in. zbieranie informacji w celu wyeliminowania znanych członków grup podróżujących na miejsce zdarzenia. Wykluczenie wystarczająco dużej liczby głównych organizatorów może zapobiegać planowanemu protestom.

W dłuższym okresie istnieje ryzyko, że ruchy te będą podatnym gruntem dla nowej formy radykalnego lewoskrzydłowego terroryzmu. Jest także wysoce prawdopodobne, że w krajach europejskich ruch antyglobalistów może zaowocować wzrostem ekstremizmu. Indywidualne osoby i grupy będą bazowały na modelu radykalnych grup, które funkcjonowały w latach 70. i 80. w Europie, takich jak: Czerwone Brygady (Red Brigades), Frakcja Czerwonej Armii (Rote Armee Fraktion), Grupy Bojowników Komunistycznych (Cellules Communistes Combattantes) czy Akcja Bezpośrednia (Action Directe). Celami tych grup będą zarówno międzynarodowe korporacje, jak i rządy. W najbliższych latach jest też spodziewany rozwój grup terrorystycznych koncentrujących się na kwestiach religijnych i nacjonalistycznych.

Terroryzm stał się obecnie jednym z największych zagrożeń porządku światowego. Jego skutki mogą być porównywane z tradycyjnymi formami wojny. Destabilizuje rządy, zabija niewinnych i angażuje olbrzymie zasoby finansowe i ludzkie. Inaczej jednak niż w przypadku konwencjonalnych wojen terroryzm działa głównie z ukrycia. Stara się trzymać ludzi w napięciu przez zastraszenie. Przesłania terrorystów są przede wszystkim skierowane do zaatakowanego – mają mu unaocznić jego słabość i zasygnalizować, że kontynuując zaangażowanie militarne w danym regionie lub – mówiąc ogólniej – podtrzymując swoją wolę polityczną, musi się liczyć ze znacznymi szkodami i stratami, tzn. kosztami politycznymi. Zamachy terrorystyczne rodzą zatem pytanie, czy strona przeciwna gotowa jest ponieść koszty takiego ataku także po raz drugi i trzeci. Przeprowadzane są one w niebezpiecznym przekonaniu, że gotowość taka nie istnieje. Zamachy są tym skuteczniejsze, im łatwiej jest stronie zaatakowanej wycofać się i może się to odbyć bez zagrożenia jej żywotnych interesów; ale tak się dzieje tylko w nielicznych przypadkach.

Każdy atak terrorystyczny zawiera jeszcze inne przesłanie, skierowane do strony trzeciej, którą pragnie się pozyskać. Brzmi ono: przeciw władzy, która wydaje się niekończenie przeważać, opór jest nie tylko możliwy, może nawet być skuteczny – szczególnie wtedy, gdy jeszcze więcej młodych ludzi podąży za przykładem początkowo małej grupy walczących i weźmie udział w zbrojnych akcjach. Chodzi zatem o pozyskanie tych, w których imieniu terroryści, zgodnie z własną deklaracją, walczą. Mogą to być – w zależności od ideologicznego ukierunkowania grup terrorystycznych – mniejszości etniczne lub religijne w danym państwie, dla których walczy się o szczególne prawa bądź niepodległość polityczną. Mogą to być pokrzywdzone i politycznie zmarginalizowane warstwy społeczne, które terroryści pragną wyzwolić w drodze rewolucji. Może też chodzić o religijnie zdefiniowaną cywilizację, która przez walkę zbrojną, jaką propagują np. zbrojne ugrupowania islamistyczne, ma odzyskać honor i szacunek dla

samej siebie¹². Pozyskiwana strona trzecia jest nie tylko adresatem terrorystycznego przesłania, lecz także podstawą legitymizacji grup terrorystycznych. Zamachy terrorystyczne są niemal zawsze w równej mierze demonstracyjnie zainscenizowaną groźbą, sygnalizującą zaatakowanej władzy, że koszty dalszego prowadzenia jej polityki będą stopniowo rosły, jak i apelem skierowanym do pozyskiwanej strony trzeciej, którą pragnie się wyrwać z jej rzekomej apatii i poderwać do podjęcia zbrojnej walki. Od poszczególnego przypadku zależy, która z tych stron przesłania jest ważniejsza.

Terrorystyci – jako zasadniczo słabsza strona – jeśli chcą odnieść polityczny sukces, zdani są w dłuższej perspektywie na to, by mobilizować i przeciągnąć potencjalnych sympatyków na swoją stronę. W historii polityki terror nie jest niczym nowym. Wiązał się zawsze z reżimami, ruchami oporu oraz powstaniem¹³. W ramach antykolonialnych ruchów powstańczych z połowy XX w., które w krótkim czasie doprowadziły do upadku europejskich imperiów kolonialnych, terroryzm osiągnął jednak nową jakość, odnosząc przy tym, w porównaniu ze społecznowolucyjnym terroryzmem drugiej połowy XIX w., znaczące sukcesy polityczne. Politycy, którzy w latach 60. XX w. zasiedli w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, krótko przedtem byli piętnowani i ścigani jako terrorystyci. Ruchy partyzanckie, którym przewodzili, w początkowej fazie zazwyczaj zwracały na siebie uwagę, dokonując zamachów terrorystycznych przeciw władzy kolonialnej i prawie zawsze, gdy militarnie były spychane do narożnika, reagowały nasileniem akcji terrorystycznych.

W wojnach Trzeciego Świata terroryzm sprawdził się jako taktyczny element wojny partyzanckiej. Przy użyciu zamachów terrorystycznych, będących w zasięgu małych, słabych organizacji podziemnych, udało się cierpliwie znoszącej ucisk ludności cywilnej zademonstrować słabość pozornie wszechmocnej władzy kolonialnej. Przez takie zamachy ruchy powstańcze zdobywały ochotników i wsparcie lokalnej ludności, niezbędne, aby z wystarczającą perspektywą sukcesu rozpocząć wojnę partyzancką. Skłonność terrorystów, by podawać się za partyzantów, pochodzi z okresu, gdy terrorystyci stawali się partyzantami, a partyzanci – przywódcami państw. Początkowo w akcjach terrorystycznych chodziło o to, by w miarę możliwości podczas zamachów nie ucierpiał nikt, kto był pod względem społecznym, etnicznym czy religijnym związany z pozyskiwaną stroną trzecią. Tam, gdzie to jednak nastąpiło, ogłaszano wyczerpujące wyjaśnienia i przeprosiny, aby zapobiec propagandowemu wykorzystaniu takich ofiar przez zaatakowaną władzę. Odniesienie do pozyskiwanej strony trzeciej gwarantowało też, że terrorystyci nie posłużą się bronią masowej zagłady ani nie będą za pomocą innych narzędzi dążyć do maksymalizacji skutków przemocy. To samoograniczenie terrorystycznej przemocy przełamało umiędzynarodowienie terroryzmu, które rozwinęło się w pełni w latach 90., oraz pojawienie się elementów religijno-fundamentalistycznych w strukturach motywacji grup terrorystycznych¹⁴.

W przypadku terroryzmu religijnego wyraźnie rozszerzonej definicji wroga, nieograniczającej się jedynie do przedstawicieli władzy politycznej, odpowiada dość silna obojętność pozyskiwanej strony trzeciej. W końcu XX w. terroryzm przeobraził się w wojnę terrorystyczną prowadzoną na całym świecie i bez jakichkolwiek ograniczeń w wyborze ofiar. Jednocześnie ludność cywilna i cywilna infrastruktura stały się decydującym zasobem wojny. W wojnie partyzanckiej nieodłączną częścią planu strategicznego jest co najmniej logistyczne wsparcie grup partyzanckich przez ludność cywilną, a jeżeli nie na-

¹² G. Kepel, *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niedergang des Islamismus*, München 2002, s. 35.

¹³ C. Carr, *The Lesson of Terror. A History of Warfare against Civilians*, New York 2002.

¹⁴ H. Münkler, *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004, s. 136.

stępuje to dobrowolnie, wymuszane jest przemocą lub groźbą użycia przemocy. Tylko w ten sposób partyzanci mają szansę zrekompensować militarną przewagę przeciwnika zwiększoną mobilnością, walką w ukryciu, rozproszeniem się w masie ludności cywilnej czy redukcją nakładu pracy związanego z zaopatrzeniem.

Zdaniem Herfrieda Münklera wojna partyzancka zrewolucjonizowała stosunek sił w klasycznej wojnie, przekształcając ludność cywilną w narzędzie militarne, z którego mogli korzystać partyzanci, ale nie mogły regularne siły zbrojne¹⁵. Partyzant wyrównuje przewagę techniczną regularnego żołnierza i zdobywa dostęp do zasobów prowadzenia wojny, zamkniętych przed regularnym żołnierzem. Wojna partyzancka uchodzi za szczególnie okrutną. Jeśli bowiem represje wobec ludności cywilnej ze strony regularnych wojsk przynoszą efekty, to partyzanci sięgają do podobnych metod, by nie utracić logistycznego wsparcia, możliwości ukrycia i zamaskowania, które mają dla nich żywotne znaczenie. I tak każda wojna partyzancka jest z początku walką o wsparcie bądź odmowę wsparcia przez ludność cywilną. Wojna partyzancka pozostaje z militarne punktu widzenia strategią defensywną, przez co różni się zdecydowanie od strategii terroryzmu, która nie tylko pod względem politycznym, lecz także operacyjnym ma zasadniczo ofensywny charakter. Przejawia się to w tym, że terroryzm nie jest prawie w ogóle zdany na wsparcie ludności życzliwie wobec niego nastawionej. Może nawet zupełnie z niego zrezygnować, gdy tylko uda mu się wykorzystać cywilną infrastrukturę zaatakowanego przeciwnika jako bazę logistyczną oraz arsenał broni. Tym samym jednak rodzaj i miejsce użycia przemocy ulegają radykalnej zmianie. Wykorzystanie infrastruktury przeciwnika może polegać na napadach na banki, co było praktykowane w latach 60. i 70. XX w. przez liczne ugrupowania terrorystyczne w Ameryce Łacińskiej i Europie Zachodniej. Uprawdzenia samolotów są jedną z możliwości wykorzystania cywilnej infrastruktury jako broni, przy czym nie musi to nawet być infrastruktura zaatakowanego przeciwnika, jeśli pragnie się w ten sposób tylko skupić na sobie ogólną uwagę lub uwolnić przy użyciu szantażu współników bądź sojuszników. Momentem kulminacyjnym strategii terrorystycznej redefinicji broni i placu bitwy był 11 września 2001 r. Użycie infrastruktury cywilnej do celów terrorystycznych jest tym łatwiejsze i ma tym większe konsekwencje, im gęstsze i bardziej kompleksowe są systemy komunikacyjne i transportowe zaatakowanego kraju. Dzieje się tak, poczynając od wykorzystania przesyłek pocztowych do wysyłania bomb w listach lub listów z bakteriami wąglika, aż po ataki wirusów komputerowych¹⁶.

Wielkie przemiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, nasuwają refleksję, czy prawo w obecnym kształcie będzie trwać w XXI w. Nowa filozofia prawa i społeczna kontrola mogą spowodować nieprzewidziane zmiany¹⁷. Wiąże się to także z krytyką obecnie funkcjonującego systemu sprawiedliwości, który jest określany mianem „nie-systemu”. Nie jest on dostatecznie sprawny, skoro w 6% spraw sądowych zapada wyrok skazujący¹⁸.

¹⁵ H. Münkler, *Wojny...*, s. 140.

¹⁶ Bliższe informacje zob. B. Hołyst, *Terroryzm*, t. I i II, Warszawa 2011.

¹⁷ L.T. Wilkins, *Crime and criminal justice at the turn of the century* [w:] J. Munro (red.), *Conflict and Control. Studies in Criminal Justice Management*, Cincinnati 1976, s. 500–552.

¹⁸ R.H. Moore Jr., *The criminal justice non-system* [w:] J. Munro (red.), *Conflict and Control...*, s. 5–13; por. także M. McShane, F.P. Williams (red.), *Criminal Justice: Contemporary Literature in Theory and Practices*, New York 1997; M. Tunick, *Punishment – Theory and Practice*, Berkeley, CA, 1992; J. Grogger, *Certainty vs. severity of punishment*, *Economic Inquiry* 1991, vol. 29, s. 297–309; M. Maguire, D. Okada, *Critical Issues in Crime and Justice*, London 2015; R. Bachman, R.K. Schutt, *Fundamentals of Research in Criminology and Criminal Justice*, London 2014.

W publikacjach podkreśla się, że postępowi w dziedzinie kryminologii towarzyszy regres w zakresie sprawiedliwości karnej¹⁹.

Historia przestępczości jest stara jak świat. Historiografią przestępstwa i systemów sprawiedliwości karnej współcześnie zajmują się autorzy z krajów europejskich, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Ameryki Południowej oraz Australii i Nowej Zelandii²⁰.

Sprawiedliwość to pojęcie równie często używane w języku potocznym, jak i w różnych dyscyplinach naukowych. Ze względu na przedmiot (obiekt) oceny wyróżnia się pięć form sprawiedliwości: sprawiedliwość traktowania człowieka i jego dóbr, dystrybutywną, proceduralną, retrybutywną i wewnętrzną²¹.

Na terminie „sprawiedliwość” koncentrują swoje zainteresowania przedstawiciele różnych dziedzin nauki: filozofowie, prawnicy, ekonomiści, socjologowie, politolodzy, psychologowie. Słowo „sprawiedliwość” pada często w codziennych rozmowach, jest jednym z najważniejszych czynników determinujących charakter stosunków międzyludzkich. Przez wielu obserwatorów życia sprawiedliwość jest uważana za niezbędny warunek racjonalnego funkcjonowania organizacji społecznych, grup i wreszcie państwa. Wybitny jurysta rzymski Domitius Ulpianus określił sprawiedliwość w słowach: „Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi”. Myśl tę można oddać w słowach: „Sprawiedliwość jest trwałą i niezmienną wolą oddania każdemu tego, co mu się według prawa należy”²².

Sprawiedliwe, słuszne interakcje odgrywają ważną rolę niemal we wszystkich sytuacjach i instytucjach społecznych: w rodzinie, szkole, zakładzie pracy, szpitalu i w kontaktach przedstawicieli władzy z obywatelem. Ta ostatnia grupa interakcji staje się dziś przedmiotem coraz większego zainteresowania społecznego. Słowa: „odpowiedzialność”, „sprawiedliwość”, „wolność”, „zaufanie” – w różnych formach gramatycznych – pojawiają się niezwykle często w publicystyce światowej. Można przypuszczać, że częste używanie tych pojęć wskazuje na ich wysoką pozycję w hierarchii wartości społecznych i na ich szeroki zakres znaczeniowy.

Spółeczeństwo szuka form zapewnienia sobie bezpieczeństwa i komfortu psychicznego. Obywatele żądają praw, przestrzegania przepisów prawnych oraz kary za popełnione czyny przestępne. Szczególnie zneurotyzowane społeczeństwo XXI w., w znacznym stopniu narażone na stresy i napięcia, odczuwa coraz większą potrzebę bezpieczeństwa, domaga się ochrony. Dlatego też wymiar sprawiedliwości znajduje się w centrum zainteresowań społecznych, a lęk przed przestępczością powoduje, że przede wszystkim sprawy karne budzą emocje i podlegają ocenie. Przez pryzmat spraw karnych ludzie oceniają wymiar sprawiedliwości. Jak wskazuje A. Peyrefitte: „Obwinianie sądownictwa jest sprawą dużo poważniejszą niż obwinianie innych władz. Jeśli wszystkie instytucje państwowe tworzą rodzaj konstrukcji mającej zapewnić nam spokój i wiarę w jutro, to wymiar sprawiedliwości stanowi zwornik tej konstrukcji. Opinia, jaką się cieszy system sądowy, dobra lub zła, wywiera dodatni lub ujemny wpływ na całe społeczeństwo”²³.

¹⁹ L. Radzinowicz, *Reflections on the state of criminology*, „British Journal of Criminology” 1994, vol. 2(34), s. 99–104; J. Treadwell, *Criminology*, London 2012; F.E. Hagan, *Introduction to Criminology*, London 2012.

²⁰ C. Emsley, L. Knafla (red.), *Crime History and Histories of Crime: Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*, Westport, CT, 1996.

²¹ Z. Zaborowski, *Psychospołeczne problemy sprawiedliwości i równości*, Warszawa 1986, s. 14. Por. także J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1992.

²² S.J. Karolak, *Sprawiedliwość. Sens prawa*, Kraków 2015, s. 9.

²³ A. Peyrefitte, *Wymiar sprawiedliwości – między ideałem a rzeczywistością*, Warszawa 1987, s. 13.

Pewnym przełomem w poszukiwaniu metod realizacji idei sprawiedliwości może być Kodeks sprawiedliwości profesora Tadeusza Grygiera. Kodeks sprawiedliwości przedstawia pragmatyczną i zwięzłą koncepcję ściśle określonej działalności państwa i jego organów. Wkracza on w dziedzinę, która dotychczas przeważnie była określana mianem prawa karnego, lecz cel Kodeksu sprawiedliwości jest zupełnie inny. Jest przeciwny karom opartym na odpłacie i jest bliski koncepcji *restorative justice*, tj. odbudowy sprawiedliwości²⁴.

Zbiór Zasad Obrony Społecznej zawierający niektóre podstawowe zasady Kodeksu Sprawiedliwości ukazał się w Warszawie w 1976 r. nakładem Instytutu Problematyki Przestępczości, z wprowadzeniem Mariana Cieślaka. W 1977 r. Kodeks Ochrony Społecznej ukazał się w wersji angielskiej, opublikowany w Stanach Zjednoczonych i Anglii w ramach Amerykańskiej Serii Kodeksów Karnych. W 1978 r. Ministerstwo Sprawiedliwości Kanady powołało specjalną komisję z udziałem autora Kodeksu i przedstawicieli zainteresowanych ministerstw (Spraw Wewnętrznych, Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Dalekiej Północy). Komisja miała za zadanie opracowanie warunków zastosowania Kodeksu Ochrony Społecznej (*Social Protection Code*) na terenach zamieszkałych przez tubylców²⁵.

Chociaż nasze koncepcje dotyczące natury ludzkiej i przestępczości tkwią już w kulturze świata starożytnego, to właściwie dopiero w XVIII w. zostały sformułowane nowe zasady dotyczące istoty oraz funkcjonowania natury ludzkiej. Przyczyniły się do tego prace Voltaire'a, Montesquieu, Benthama i Beccarii²⁶. Problem przestępstwa i metody jego zwalczania są przedmiotem rozważań filozofów²⁷. Na przykład Fichte w pracy *Science of Rights* zajmował się policją, a Foucault – więziennictwem²⁸. Amerykańskie Towarzystwo Filozoficzne (The American Philosophical Association) było sponsorem pracy poświęconej problematyce przemocy²⁹.

Wiek XX został zdominowany myśleniem oraz działaniami ekonomicznymi i technicznymi, a także nieustającą rywalizacją i konkurencją. W XXI w. żyjemy w warunkach wyjątkowych przemian technologicznych, a technologie informacyjne zmieniają oblicze świata i są wszechobecne. Współcześnie 2,2 mld osób korzysta z Internetu, 800 mln ma konto na Facebooku, 3,5 mld używa poczty elektronicznej, długość podwodnych kabli światłowodowych sięga miliona kilometrów, telefonie komórkowe mają ponad 5 mld abonentów, a według Erica Schmidta z Google co dwa dni produkujemy tyle informacji, ile udało nam się wytworzyć od zarania dziejów do 2003 r. Co dwa dni produkujemy ponad 5 trylionów (5×10 do 18) bitów danych³⁰.

Świat XXI w. kształtowany jest przez wielorakie procesy, wśród których można wymienić: globalizację życia oraz umiędzynarodowienie problemów do rozwiązywania,

²⁴ T. Grygier, *Sprawiedliwość, czyli istota moralności, zdrowia i prawa*, Toronto 2006, s. 159 i n.

²⁵ Social Protection Code: A New Model of Criminal Justice, The American Series of Foreign Penal Codes, South Hackensack, N.J., Fred B. Rothman, London, 1977.

²⁶ J.E. Jacoby (red.), *Classics of Criminology*, Oak Park 1979, s. 56.

²⁷ F. Elliston, N. Bowie (red.), *Ethics. Public Policy and Criminal Justice*, Cambridge, Mass., 1982; E.H. Ahlf, *Ethik im Polizei-Management*, Wiesbaden 1997, BKA-Forschungsreihe, t. 42.

²⁸ M. Foucault, *Discipline and Punishment*, New York 1979.

²⁹ J.A. Shaffer, *Violence*, New York 1979. Wiele ciekawego materiału na temat przemocy w aspekcie historycznym zawiera: E.A. Johnson, E.H. Monkkonen, *The Civilization of Crime: Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana, IL, 1996. Z polskich prac zob. B. Hołyst (red.), *Przemoc w życiu codziennym*, Warszawa 1998, M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków 2014.

³⁰ R. Susskind, *Prawnicy przyszości*, Warszawa 2013, s. 32.

przechodzenie od społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa postindustrialnego i informacyjnego – opartego na wiedzy, zakłócenia w postępie technologicznym i naukowym, jak również przechodzenie od myślenia krótkofalowego do długofalowego, innowacyjnego i antycypacyjnego. W świecie tym, który określić można mianem świata „na rozdrożu”, występują potężne wyzwania regionalne i globalne, takie jak: skażenie środowiska, nadmierny wzrost liczby ludności w jednych regionach, a spadek w innych, dysproporcje w wykształceniu ludności, wzrost nierówności społecznych i bezrobocie, nacjonalizm i fanatyzm.

Potrzebne jest określenie trendów rozwojowych szeroko rozumianej edukacji i jej obowiązków inspirowanych wartościami humanistycznymi oraz wyzwaniami ogromnych dysproporcji życia ludzi i państw, wręcz regresu człowieczeństwa³¹.

F. Mayor w raporcie *Przyszłość świata* podkreśla, że strategię ludzkiego rozwoju dające pierwszeństwo edukacji pozwalają na osiągnięcie znacznej poprawy jakości życia ludzkiego, i stwierdza: „Edukacja dla wszystkich w ciągu całego życia stanie się jedną z podstawowych wytycznych umowy kulturalnej. Jest to ogromne wyzwanie, które musi się zamienić w wielki program XXI w. (...) obywatelskiego nauczania i rzeczywistej równości szans dla wszystkich”³².

Nauki społeczne potwierdzają istnienie kryzysu więzi społecznej i kryzysu zaufania³³. Ich przyczynami są przede wszystkim:

- komplikowanie się życia społecznego i niedostatek zaufania, a także brutalizacja życia,
- globalizacja, zmniejszanie się roli państwa i załamywanie się wielu instytucji opieki społecznej³⁴,
- chaos aksjologiczny i osłabienie roli reguł prawnych, etycznych i obyczajowych,
- słabość instytucji życia politycznego, gospodarczego i społecznego oraz próby marginalizowania roli kultury i nauki, a także pewnych środowisk ludzkich,
- bezrobocie jako zjawisko o wielorakich skutkach,
- niektóre skutki transformacji ustrojowej oraz nowych międzynarodowych procesów integracyjnych i dezintegracyjnych,
- nieskuteczność organów i rodzajów kontroli oraz opinii społecznej.

Dlatego mają rację A. King i B. Schneider, którzy stwierdzają: „Wychowanie światowe, albo jeszcze lepiej – wprowadzenie do wielkich problemów świata i światowej problematyki – powinno być odtąd obowiązkowym przedmiotem nauczania dzieci i młodzieży”³⁵.

W celu zwiększenia skuteczności walki z przestępczością potrzebne jest systemowe podejście do zapobiegania ujemnym zjawiskom społecznym (konieczność ustalenia podstawowych sprzężeń zwrotnych między głównymi sferami życia społecznego: edukacją, szkolnictwem, strukturą demograficzno-zawodową społeczeństwa), a także synchronizacja działań państwowych i społecznych. Na przykład coraz częściej amerykańska opinia publiczna zajmuje się ograniczeniem dostępu obywateli do broni palnej. Od 1968 r.

³¹ Cz. Banach, *Edukacja wobec wyzwań współczesnego świata* [w:] I. Wojnar (red.), *Ten świat...*

³² F. Mayor we współpracy z J. Bindem, *Przyszłość świata, przekł. zbiorowy*, Raport UNESCO, FSiBE, IBE, Warszawa 2001, s. 34.

³³ Wiele ciekawych informacji zawierają publikacje A. Bałandynowicza, *Człowiek częstką wszechświata*, Warszawa 2021 i Z. Kosyrza, *Oblicza człowieka i rozdroża jego natury*, Warszawa 2019.

³⁴ K. Franko Aas, *Globalization and Crime*, London 2013.

³⁵ A. King, B. Schneider, *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?*, tłum. W. i S. Rączkowscy, Warszawa 1992, s. 203; N. Chakraborti, J. Garland, *Hate Crime*, London 2015.

od pocisków zginęło 1,5 mln Amerykanów, czyli więcej niż we wszystkich wojnach, które USA prowadziły od początku swego istnienia. Tymczasem w USA nie ma żadnego państwowego rejestru posiadaczy broni. Prawo tego zakazuje. Rejestry jej sprzedaży mają tylko poszczególne sklepy z bronią, których jest tutaj ponad 50 tys., czyli więcej niż restauracji McDonald's. W styczniu 2016 r. Prezydent Stanów Zjednoczonych podjął działania w kierunku ograniczenia dostępu do broni palnej.

Wraz z doskonaleniem organizacji państwowej i społecznej, wraz z ich coraz większą racjonalnością i świadomością zamierzeń zmniejszanie bądź chociażby tylko utrzymanie rozmiarów społecznego marginesu jest możliwe głównie dzięki odpowiedniej polityce społecznej. Przedmiotem badań muszą się więc stać wszelkie związki między sposobami ustalania celów polityki społecznej, sposobami wyznaczania preferencji i priorytetów działań społecznych a strukturą, nasileniem i dynamiką zjawisk określanych mianem patologii społecznej.

Ważnym obszarem badań musi stać się także poszukiwanie nowych form społecznego reagowania. Można wyróżnić główne formy indywidualnego reagowania na społeczną patologię: spadek aktywności (wycofanie się), szukanie pomocy u władz i zdanie się na własne siły (autojurysdykcja), ale wszystkie – w swej izolacji – okazują się niewydolne, frustrujące.

Dzisiejsza rzeczywistość wystarczająco już dyskryminuje postawy wyłącznie „roszczeniowe”, aby ich ograniczoność szerzej tu uzasadniać. Wzrasta świadomość konieczności połączenia wysiłków, zastąpienia indywidualnych działań poczynaniami zbiorowymi, społecznym współdziałaniem. Wszelkie instytucje powołane do walki z patologią społeczną muszą ulec jak najszerszemu uspołecznieniu. Oto niektóre przykłady sprzeczności czekających na przezwyciężenie:

- społeczeństwo coraz bardziej oczekuje zwiększenia bezpieczeństwa, ładu i porządku, a tymczasem możliwości zakłócenia tych stanów przez jednostkę stale „technicznie” rosną;
- wzrostowi poczucia zagrożenia (spadkowi poczucia bezpieczeństwa) towarzyszy wzrost oczekiwań efektywności działań organów ścigania; jednocześnie spada gotowość do ujawniania wykroczeń i przestępstw, maleje dyspozycja do współpracy z tymi organami w zwalczaniu i zapobieganiu społecznej patologii;
- wzrasta próg przystosowania społeczno-zawodowego (kwalifikacje i sprawności zawodowe), zwiększają się trudności adaptacyjne i stąd *ceteris paribus* rośnie liczba osób społecznie nieprzystosowanych;
- stałemu dążeniu do pełniejszego rozwoju osobowości towarzyszą takie przemiany w procesie pracy, które mechanicznie wymuszając rutyną alienują człowieka „ja”;
- dzieci nadal są wychowywane w rodzicielskim świecie wartości, wychowawcy nie akceptują jednak już swych starych wartości, a nowe pozostają w świadomości jako byty rachityczne, niepewne, rozmyte, słabo identyfikowane; w tym właśnie tkwi edukacyjny dramat społecznej socjalizacji, młodzież coraz silniej odczuwa aksjologiczną pokoleniową samotność;
- stale wzrasta atrakcyjność konsumpcji i stale też maleje rola pracy jako stymulatora twórczych działań; odpersonifikowane kredytami akty kupna-sprzedaży modyfikują stosunek do indywidualnej i społecznej własności;
- wzrostowi indywidualnych zasobów materialnych towarzyszy spadek stopnia ich społecznego zabezpieczenia, a zwiększającej się liczbie konsumpcyjnych pokus – rozluźnienie mechanizmów społecznej kontroli ich zaspokajania;

- coraz większa liczba międzyludzkich konfliktów intensyfikuje potrzebę społecznego dialogu, równocześnie pleniąca się biurokracja często dość skutecznie zamyka dla tego dialogu niezbędne instytucjonalne podwoje;
- normatywna reakcja na zjawisko patologii społecznej jest tym bardziej efektywna, im bardziej jednorodne ideologicznie, obyczajowo i moralnie jest dane społeczeństwo; funkcje prawa stają się o wiele bardziej złożone w zbiorowości światopoglądowo zróżnicowanej.

Przytoczone problemy to tylko niektóre propozycje tematyczne priorytetów dla badań naukowych nad patologią społeczną. Muszą to być jednak badania o szerszym niż dotychczas zakresie. Wyniki studiów powinny trafiać nie tylko do bezpośrednich decydentów, lecz także do szerokiej świadomości społecznej. Chodzi o kształtowanie poczucia odpowiedzialności każdego obywatela za stan porządku, o wyrobienie społecznej skłonności do działań profilaktycznych, powszechnego rozumienia złożoności normatywnie regulowanych procesów społecznych.

Mamy wciąż zbyt wiele rozbieżności między teorią i praktyką. Niezależnie od tego, jak doskonale warsztatowo byłyby badania, jak zasadny praktycznie byłby wybór tematów, sama przez się działalność poznawcza nie rozwiąże przecież żadnego społecznego problemu. Sądzę, że i w przypadku badań zjawisk patologii społecznej czas po temu wielki, by uznać teorię za podstawę praktyki, a nie za jej przeciwstawienie.

Spółeczeństwo oczekuje, że państwo każdego dnia będzie zwiększać bezpieczeństwo obywateli, a równocześnie słabo dostrzega fakt, iż każdego dnia wraz ze wzrastającą złożonością życia społecznego rośnie możliwość zakłócenia tego bezpieczeństwa przez społeczną jednostkę. Problemem jest więc przewyższenie tego „częstkowego spojrzenia”, tego niedostrzegania sprzeczności między postawą roszczeniową a biernością obywatelską.

Spółeczeństwo musi wiedzieć, w jakiej mierze spełnienie jego oczekiwań kierowanych pod adresem organów ścigania karnego zależy od samych obywateli, a w jakiej od samych organów. Niegłaszanie o przestępstwie to premia ofiary dla sprawcy, to stymulacja jego zachowań przestępczych, to swoiste współsprawstwo, współudział. Problem sprowadza się do rozbudzenia w społeczeństwie świadomości wiktymologicznej obywateli. Nie może to jednak być świadomość „neurotyczna”, panikarska, czysto roszczeniowa. Spółeczeństwo musi postrzegać swe zagrożenie w sposób adekwatny do rzeczywistości, nie może ulegać koniunkturalnym nastrojom, nie może posługiwać się czysto zdroworozsądkową intuicją, rutynowym uogólnieniem tego, co jednostkowe, sporadyczne, gubieniem tego, co systematyczne i groźne ze względu na powszechność. Problem sprowadza się do doskonalenia metod społecznych ocen, do zwiększenia ich obiektywnej trafności.

To wprawdzie państwo usuwa instytucjonalnie skutki zamachów na życie i zdrowie oraz mienie obywateli, to państwo podejmuje się ochrony tych dóbr, płacą jednak sami obywatele. Chodzi o wzrost świadomości tych finansowych obciążeń – obywatel, a nie państwo, płaci za uszkodzone środki transportu publicznego czy inny „bezinteresowny”, ale kosztowny wandalizm. Wszyscy płacimy podatek od przestępczości. Chodzi o wzrost świadomości takiego podatnika. Już E. Durkheim pisał, że przestępstwo jest ceną, jaką płaci społeczeństwo za możliwość postępu³⁶.

Spółeczeństwo musi zacząć myśleć kategoriami realizmu kryminologicznego, a mianowicie zmniejszyć swą wrażliwość na te przestępcze dolegliwości, które obiektywnie

³⁶ E. Durkheim, *The Rules of the Sociological Method*, New York 1965, s. 71.

uwarunkowane są ceną za przyspieszony rozwój społeczny, a zwiększyć swą emocjonalną i racjonalną reaktywność na to, co w przestępczości społecznie subiektywne, co społecznie niedopatrzone, co obywatelsko zlekceważone.

Praworządność i bezpieczeństwo stanowią najwyższe dobra społeczne, a jednocześnie całe społeczeństwo jest za te dobra odpowiedzialne. Dlatego też przestępczość, jej zasięg i rozmiary pozostają i powinny pozostać zawsze w centrum zainteresowania nie tylko organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, lecz również poszczególnych obywateli i środowisk.

Kryminologia jako nauka multidyscyplinarna koncentruje swoją uwagę na człowieku i jego środowisku. Przedmiotem jej zainteresowania są problemy w wymiarze jednostkowym i społecznym. W zakresie mikroskali rozpatrujemy indywidualne zachowanie przestępcze, w makroskali zaś przestępczość jako zjawisko społeczne.

Holistyczne podejście do skomplikowanej problematyki patologii społecznej (w tym przestępczości) wyznacza kryminologii rangę nauki dominującej w rozpoznawaniu obszarów zagrożeń. A zagrożenia te stale rosną. Na przykład w ostatnich latach rozszerza się na całym świecie przestępczość zorganizowana, która stanowi większe niebezpieczeństwo dla zachodnich demokracji niż w przeszłości problem zagrożenia „zimną wojną”³⁷. Światowe powiązania przestępcze istnieją w każdej dziedzinie aktywności kryminalnej – od prania brudnych pieniędzy i fałszerstw środków płatniczych do nielegalnego handlu narkotykami i materiałami nuklearnymi. Na uwagę zasługują także handel ludźmi, bronią oraz gangi, przestępczość nieletnich czy przemoc wobec kobiet.

Wobec nowych zjawisk w sferze przestępczości zorganizowanej kryminologia jest bezradna. Na przykład stosunkowo późno zaczęto interesować się przestępczością zorganizowaną i jej wielowymiarowymi implikacjami. Z czasem w wielu przypadkach przestępczość zorganizowana zaczęła przybierać charakter polityczny. Można także z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że transformacja ekonomiczna w krajach Europy Wschodniej odbywa się dzięki środkom finansowym pochodzącym z przestępstwa.

Kryminologia anglo-amerykańska ma wielkie trudności w wyjaśnieniu zmian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej oraz ich wpływu na kryminalizację życia publicznego³⁸. Dlatego jest rzeczą pilną prowadzenie interdyscyplinarnych badań dla ustalenia stanu faktycznego i zakresu wpływów politycznych, ekonomicznych i społecznych na kształtowanie się nowej przestępczości. Obecnie nie można już ograniczać się tylko do rejestrowania zagadnień z dziedziny symptomatologii kryminalnej. Jest najwyższy czas po temu, aby zająć się etiologią przestępczości.

Wielki wpływ na rozwój kryminologii wywiera Amerykańskie Towarzystwo Kryminologiczne (American Society of Criminology) powstałe w 1941 r.³⁹ W USA przypisuje się dużą wagę do badań kryminologicznych, przeznaczając na nie znaczne środki finansowe⁴⁰.

³⁷ R. Godson, W.J. Olson, *International Organized Crime: Emerging Threat to US Security*, Washington, DC, 1993.

³⁸ B. Heberton, J. Spencer, *The contribution and limitations of Anglo-American criminology to understanding crime in Central-Eastern Europe*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 1994, vol. 2(1), s. 50–61.

³⁹ H.J. Schneider, *Tagungsbericht Die Amerikanische Gesellschaft für Kriminologie*, „Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform” 2003, vol. 4, s. 310–319.

⁴⁰ J. Toby, *Ignoring warnings. I became a criminologist* [w:] G. Geis, M. Dodge (red.), *Lessons of Criminology*, Cincinnati 2002, s. 137–148.

Problematyka terroryzmu była zaniedbana w kryminologii amerykańskiej⁴¹. Przez długi czas nie podejmowano np. badań dotyczących przyczyn tego zjawiska, ograniczając się jedynie do opisu. Pojawiały się nawet poglądy, że terroryzm nie powinien być przedmiotem zainteresowań kryminologii⁴².

Bliższa ocena literatury wykazuje, że kryminologia nie uczyniła zbyt wielkiego postępu w zakresie badań nad czynnikami przyczynowymi nie tylko nowych zjawisk przestępczych, lecz również przestępczości tradycyjnej (klasycznej). Wciąż jeszcze czeka na bliższe naświetlenie naukowe etiologia zachowań przestępczych jednostki. Często słabość kryminologii wynika z braku holistycznego spojrzenia na skomplikowany mechanizm reakcji człowieka.

Przestępczość związana z nadużywaniem władzy przez osoby zatrudnione w aparacie władzy politycznej, administracyjnej lub gospodarczej jest coraz częściej przedmiotem badań naukowych. Problemem tym zajmował się już VI Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami (Caracas 1980). W dyskusji wskazywano na masowość występowania przestępczości związanej z nadużyciem władzy, na szkodliwość tego zjawiska oraz konieczność znalezienia skutecznych metod zapobiegania mu. Intensywny rozwój takich zjawisk, jak handel międzynarodowy i międzynarodowa wymiana pracowników, spowodował, że przestępstwa związane z nadużyciem władzy nabrały charakteru ponadnarodowego. Temu procederowi należy zapobiegać, gdyż stosunki między państwami powinny się opierać na równoprawnych zasadach, a nadużycie władzy zrodzone w jednym państwie nie powinno osiągać swoimi skutkami obywateli innego państwa⁴³.

Nowym zagadnieniem, któremu w większym zakresie musi także poświęcić uwagę kryminologia, jest „człowiek wobec cywilizacyjnych zagrożeń”. Zagrożenia te, ze względu na istotę, etiologię, rozmiary i konsekwencje, można podzielić na trzy grupy:

- 1) zagrożenia indywidualne związane z biopsychiczną strukturą jednostki; ich przykładem mogą być lęki, agresje, narkomania, uzależnienia (od alkoholu, narkotyków, nikotyny), samobójstwa, choroby (somatyczne i psychiczne);
- 2) zagrożenia społeczne – dotyczące dysfunkcjonalności systemu organizacji życia zbiorowego (politycznego, gospodarczego, kulturowego); przykładem jest przestępczość, nadużycie władzy (o których już była mowa), biurokracja, niewłaściwy system edukacji i wychowania, kryzys ekonomiczny, dehumanizacja pracy, dezorganizacja rodziny.

⁴¹ R. Rosenfeld, *Why criminologists should study terrorism*, *The Criminologist* 2002, vol. 6, s. 1–4.

⁴² J.R. White, *Terrorism*, Belmont, CA, 2003; H. Kushner, *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003.

⁴³ J. Rozalicz, *Przestępstwa nadużycia władzy* [w:] B. Hołyst (red.), *Problematyka przestępczości na VI Kongresie NZ*, Warszawa 1983, s. 42–56. Por. także Amnesty International, *Political Murder by Governments*, London 1983; N. Chomsky, *On Power and Ideology*, Boston 1987; A. Etzioni, *Capital Corruption. The New Attack on American Democracy*, New Brunswick 1998; D. Garland, *Punishment and Modern Society*, London 1990; H. Läger, *Makrokriminalität. Studien zur Kriminologie kollektiver Gewalt*, Frankfurt a. Main 1989; J. Klingelhofer, *Macht und Machtmissbrauch in der humanistischen Psychotherapie*, „Praxis der Psychotherapie und Psychosomatik” 1989, vol. 2; G.M. Sykes, *The Society of Captives*, Princeton 1958.

Część pierwsza

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

PRZEDMIOT KRYMINOLOGII

Poglądy na istotę i zakres kryminologii można sprowadzić do czterech zasadniczych kierunków¹.

Pierwszy kierunek traktuje kryminologię jako naukę o przestępstwie w szerokim sensie, obejmującą przyczyny przestępczości, metody jej zwalczania, zagadnienia polityki kryminalnej, penologii, wreszcie materialnego i formalnego prawa karnego.

Koncepcja ta zrodziła się na początku XX stulecia. Jeden z pionierów kryminologii, prawnik austriacki H. Gross (1847–1915), w przedmowie do IV wydania (1904) *Podręcznika dla sędziego śledczego* stwierdził, że kryminologia obejmuje m.in. antropologię kryminalną (ta z kolei dzieli się na somatologię kryminalną i obiektywną psychologię kryminalną), socjologię kryminalną, dzielącą się na statystykę i psychologię socjalną, oraz inne nauki, a wśród nich kryminalistykę i subiektywną psychologię kryminalną. Do wymienionych gałęzi nauk należy jeszcze dodać politykę kryminalną, penologię oraz prawo karne materialne i formalne². Podział ten, trudny do przyjęcia ze względu na poważne błędy metodologiczne, wywarł duży wpływ na kształtowanie się późniejszych koncepcji kryminologicznych, mimo że sam twórca, H. Gross, nie przywiązywał zbyt wielkiego znaczenia do opracowanej przez siebie klasyfikacji.

Idea H. Grossa zespolenia wszystkich „pomocniczych nauk prawa karnego z włączeniem nauki o śledztwie i penologii” w zamknięty system kryminologii znalazła odbicie w poglądach autorów drugiej połowy XX w. Na przykład jeden z jego uczniów, również

¹ Według W. Bongera termin „kryminologia” został po raz pierwszy użyty przez francuskiego lekarza antropologa P. Topinarda w 1879 r. Inne źródła wskazują, że nazwę „kryminologia” wprowadził R. Garofalo, prawnik włoski, współtwórca antropologicznej szkoły prawa karnego. Wydana przez niego w 1885 r. praca nosi tytuł *Criminologia*. Za pierwszego kryminologa T. Sellin uważa lekarza włoskiego i fizjonomistę J. Babbistę della Porte (1536–1615), który w pracy *De humana physiognomia* przedstawił korelację między cechami fizycznymi a odpowiadającymi im właściwościami psychicznymi. Zob. też P. Becker, *Verderbnis und Entartung. Eine Geschichte der Kriminologie des 19. Jahrhunderts als Diskurs und Praxis*, Göttingen 2002. Por. także: E. McLaughlin, J. Muncie, *The Sage Dictionary of Criminology*, London 2012; E. McLaughlin, J. Muncie, *Criminological Perspectives*, London 2013.

² H. Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, oprac. H. Höpler, München–Berlin–Leipzig 1992, s. XIII. Por. także H. Gross, F. Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, t. I, Berlin 1977.

prawnik austriacki, E. Seelig, dzieli kryminologię na dwie części: naukę o zjawisku przestępstwa i naukę o zwalczaniu przestępczości³.

Do pierwszej zalicza on wszystkie dziedziny naukowe, które zajmują się zjawiskiem i przyczynami przestępstwa, a więc fenomenologię kryminalną, etiologię kryminalną, biologię kryminalną i socjologię kryminalną⁴. Druga część obejmuje przede wszystkim te dziedziny wiedzy, które określa się mianem kryminalistyki, a ponadto penologię i penitencjarystkę. Ta systematyka nasuwa uwagi krytyczne, m.in. dlatego, że E. Seelig nieślusownie traktuje biologię i socjologię kryminalną jako wydzielone części kryminologii, wymieniając je obok etiologii kryminalnej. W związku z tym nie wiadomo, jakie zagadnienia obejmuje etiologia kryminalna. Ponadto błędem jest włączenie kryminalistyki do kryminologii, gdyż te dziedziny wiedzy już się ukształtowały jako samodzielne dyscypliny naukowe.

Różni autorzy modyfikują pierwotne koncepcje H. Grossa. Na przykład O. Kinberg wyodrębnia w kryminologii etiologię kryminalną, profilaktykę oraz terapię przestępstwa wraz z polityką karną. W tym ujęciu do terapii zalicza on prawo karne materialne i formalne⁵. Jednakże koncepcja terapii przeniesiona wprost z nauk lekarskich nie może wyjaśnić skomplikowanej funkcji systemu norm prawnokarnych. W podziale tym uderza również przypisywanie małej roli prawu karnemu, które przecież ustala, jaki czyn jest przestępstwem, a więc w pewnym stopniu decyduje o przedmiocie badań kryminologicznych.

Szeroka interpretacja zakresu kryminologii znalazła odzwierciedlenie nawet w tytułach czasopism, w których publikuje się przede wszystkim prace z zakresu kryminalistyki. Najpoważniejsze z tych pism to „Archiv für Kriminologie”. Jego pierwszy numer jako „Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik” ukazał się w 1898 r. Można także wymienić dwie następujące publikacje: *Criminology. The Science of Crime Detection* (London–New York 1972) oraz *Papers from „The Criminologist”* pod redakcją N. Morlanda (London 1971). W tej ostatniej pracy zostały opublikowane wyłącznie artykuły z zakresu kryminalistyki.

A. Mergen przedstawia niektóre zagadnienia kryminalistyki w ramach kryminologii klinicznej⁶.

Drugi kierunek, zapoczątkowany przez F. von Liszta (1851–1919), najwybitniejszego przedstawiciela szkoły socjologicznej prawa karnego, uwzględnia kryminologię jako

³ E. Seelig, *Lehrbuch der Kriminologie*, Nürnberg–Düsseldorf 1951, s. 11; zob. też: H.-J. Schneider, *Die Amerikanische Gesellschaft für Kriminologie. Ihre Jahrestagungen in Atlanta (2001) und Chicago (2002). Bericht mit Anmerkungen*, „Monatsschrift für Kriminologie” 2003, vol. 87, s. 310–320.

⁴ Według W. Świdu termin „kryminologia” jest czasem używany w znaczeniu zbiorowej nazwy dla grupy nauk zajmujących się przestępstwem i przestępczością. Kryminologia w takim znaczeniu obejmuje kryminologię *sensu stricto* i inne nauki, takie jak: penologię, kryminalistykę, prawo karne materialne, procesowe i wykonawcze. Dla takiej grupy nauk właściwsza byłaby nazwa nie „kryminologia”, lecz „nauki kryminologiczne” lub ostatnio używana nazwa „nauki penalne”, zob. W. Świda (red.), *Kryminologia*, Warszawa 1977, s. 11. J. Bosowski do tzw. nauk kryminologicznych zalicza: socjologię i psychologię kryminalną, biologię kryminalną, kryminalne działy statystyki i etnologii, etiologię kryminalną (zajmującą się dochodzeniem przyczyn przestępczości), kryminalistykę, czyli technikę śledczą, oraz politykę kryminalną, łącznie z naukami penitencjarnymi (wytłaczonymi wykonania kar) – por. J. Bosowski, *Wiadomości z nauk kryminologicznych*, Poznań 1945, s. 3.

⁵ Por. O. Kinberg, *Referat och korreferat til Nordiska Kriminalismötat*, Stockholm 1949, s. 100 (cyt. wg S. Hurtwitz, *Criminology*, London–Copenhagen 1952, s. 14).

⁶ A. Mergen, *Die Kriminologie. Eine systematische Darstellung*, München 1978, s. 413.

naukę o zjawiskach i przyczynach przestępczości obok kryminalistyki, prawa karnego i polityki kryminalnej w systemie nauk prawnokarnych (*gesamte Strafrechtswissenschaft*). W 1899 r. w jednym z odczytów sformułował on trzy podstawowe zadania stojące przed naukami prawnokarnymi. Są to:

- 1) kształcenie praktyków kryminalistów:
 - a) w dziedzinie prawa karnego i procesu karnego (nauk prawnokarnych w wąskim znaczeniu),
 - b) w praktycznym wykorzystaniu wiadomości z zakresu kryminalistyki;
- 2) przyczynowe wyjaśnienie:
 - a) przestępstwa (kryminologia),
 - b) kary (penologia);
- 3) doskonalenie prawodawstwa w celu lepszego zwalczania przestępczości⁷.

Poglądy F. von Liszta⁸ poddał krytyce E. Seelig, podkreślając, że połączenie nauk prawnokarnych w jeden system, obejmujący m.in. kryminologię i prawo karne, nie jest z punktu widzenia teorii możliwe do utrzymania⁹.

Powyższe dwa kierunki łączy jednakowe ujęcie problematyki kryminologii i kryminalistyki. Można to wytłumaczyć niewątpliwie względami historycznymi. Te dziedziny nauki zrodzone z potrzeb praktyki – poznania przyczyn groźnego zjawiska społecznego, jakim jest przestępczość, i opracowania skutecznych metod jego zwalczania – powstały niemal w tym samym okresie. W XVIII w. zwrócono uwagę na zagadnienie przestępstwa, które w XIX w. wzbudziło szczególne zainteresowanie.

W okresie swych narodzin ani kryminologia, ani kryminalistyka nie miały jeszcze wyraźnie ustalonego zakresu badań. Wymienione okoliczności w poważnym stopniu zawały w późniejszym czasie na ujęciu zagadnienia wzajemnego stosunku kryminologii i kryminalistyki.

Od wielu lat kryminologia jest traktowana jako nauka społeczna (*social science*)¹⁰.

Ze współczesnych autorów amerykańskich W.C. Reckless ujmuje kryminologię bardzo szeroko. Jest to studium o karaniu, policji, o systemach: sądownictwa, penitencjarnym i przestępczości nieletnich¹¹. Inni autorzy twierdzą, że kryminologia zajmuje się zachowaniem przestępcy i bada indywidualne oraz społeczne czynniki dotyczące przestępstwa, a także przestępcy. Do zakresu kryminologii należy również, ich zdaniem, wiktymologia, a także badania efektywności środków karnych¹¹. S. Hurwitz i K.O. Christiansen wyróżniają następujące główne działy kryminologii:

- 1) kryminografia (opisowa część kryminologii, oparta głównie na statystyce);
- 2) socjologia kryminalna;
- 3) biologia kryminalna;

⁷ F. von Liszt, *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Die Aufgabe und die Methode der Strafrechtswissenschaft*, Berlin 1905, t. 1, s. 290; J. Goldschmidt, *Franz von Liszt*, „Archiv für Kriminologie” 1921, vol. 2.

⁸ W celu realizacji swoich poglądów F. von Liszt założył czasopismo „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft”, w którym są publikowane również zagadnienia z zakresu kryminologii.

⁹ E. Seelig, *Lehrbuch...*, s. 27.

¹⁰ „Criminology consists of the study of the social problem of crime, including the processes of making and breaking laws as well as society's reactions to the phenomenon” – E. Sutherland, *Principles of Criminology*, Philadelphia, PA, 1939). Por. także J.M. Miller, *Criminology as social science* [w:] *Encyclopedia of Criminology*, New York–London 2005, s. 337, 338; por. też: R. Regoli, J.D. Hewitt, *Delinquency in Society*, New York 2003; J.F. Short, *Delinquency and Society*, Englewood Cliffs 1990; F. Adler, S. Müller, O.W. Gerhard, W.S. Laufer, *Criminology*, New York 2004; W.C. Reckless, *The Crime Problem*, New York 1973, s. 1.

¹¹ S. Hurwitz, K.O. Christiansen, *Criminology*, London–Boston–Sydney 1983, s. 2, 3.

- a) somatologia kryminalna,
- b) psychologia kryminalna;
- 4) społeczno-psychologiczne traktowanie przestępcy (osobowość a środowisko);
- 5) genetyka kryminalna (rola dziedziczności);
- 6) badania predykcyjne;
- 7) wiktymologia (relacja między sprawcą a ofiarą).

Trzeci kierunek jest wyrazem współczesnych tendencji rozwojowych badań kryminologicznych. Ujmuje on kryminologię łącznie z zagadnieniami penitencyjnymi. Tendencje te są szczególnie silne w Stanach Zjednoczonych¹².

Jak podaje T. Sellin we wstępie do książki S. Hurwitza, przez kryminologię rozumie się studia nad przestępcami i ich traktowaniem.

Amerykańska kryminologia jest odbiciem ogólnej amerykańskiej myśli socjologicznej, przy czym pozytywistyczna orientacja stanowi najbardziej charakterystyczny rys tej dyscypliny naukowej¹³. Wskazują na to m.in. układ i treść poszczególnych podręczników kryminologii.

E.H. Sutherland poświęca jeden rozdział przestępstwu, dwanaście rozdziałów przestępcy, a szesnaście – penologii. S. Elliot w trzech rozdziałach omawia zagadnienia przestępstwa, w jedenastu pisze o przestępstwach, w piętnastu rozdziałach porusza problematykę penologii. H.E. Barnes i N.T. Teeters w pięciu rozdziałach zajmują się zjawiskiem przestępstwa, w ośmiu – zagadnieniem przestępcy, w dwudziestu jeden rozdziałach – kwestiami z zakresu penologii. R. Cavan omawia w jednym rozdziale zagadnienie przestępstwa, w trzynastu rozdziałach – problematykę przestępców, w dwunastu – penologię. W.C. Reckless poświęca mniej niż jeden rozdział przestępstwu, trzynaście – przestępcy i siedem – penologii¹⁴.

C.R. Jeffery uważa, że kryminolodzy amerykańscy zbyt mało zajmują się studiowaniem zagadnień prawa i społeczeństwa, a także samego przestępstwa. Twierdzi on, że problem „co to jest przestępstwo” wyprzedza historycznie i logicznie etap badań przestępcy.

Rozwój amerykańskiej socjologii kryminalnej związany jest przede wszystkim z ogromną przestępczością w tym kraju. H.E. Barnes i N.T. Teeters słusznie stwierdzają, że „amerykańska przestępczość jest największym ze wszystkich biznesów”¹⁵.

Niektórzy amerykańscy kryminolodzy szeroko traktują problematykę kryminologii, włączając w jej zakres rodzaje i rozmiary przestępczości, przyczyny przestępstwa i przestępczości, rozwój prawa karnego i administracji sprawiedliwości karnej, charakterystykę przestępcy, traktowanie przestępcy oraz wpływ przestępczości na społeczne zmiany¹⁶. L.J. Siegel twierdzi, że kryminologia zajmuje się badaniem zachowania przestępczego i reakcją społeczeństwa. Obejmuje ona wiktymologię, przestępczość nieletnich, penologię, natomiast jej celem jest dokonywanie pomiarów

¹² W 1920 r. ukazał się pierwszy podręcznik amerykańskiej kryminologii (M. Parmelee, *Criminology*), w którym już zostały poruszone zagadnienia penitencjarne. W 1924 r. E.H. Sutherland opublikował swój podręcznik *Criminology*, a w 1926 r. J. Gillin wydał pracę pod tytułem *Criminology and Penology*.

¹³ Por. C.R. Jeffery, *The structure of American criminological thinking*, „The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science” 1956, vol. 5.

¹⁴ W.C. Reckless, *The Crime...*

¹⁵ H.E. Barnes, N.T. Teeters, *New Horizons in Criminology*, New York 1959, s. 33; zob. też L.J. Siegel, *Criminology*, Belmont 2003.

¹⁶ M.R. Haskell, L. Yablonsky, *Crime and Delinquency*, Chicago 1978, s. 3.

zachowań przestępczych, zrozumienie takich zachowań i ich kontrola¹⁷. W Europie często w ramach wykładów z zakresu kryminologii przedstawia się problematykę wykonania kary¹⁸.

Czwarty kierunek ujmuje kryminologię w wąskim znaczeniu jako naukę o przyczynach i objawach przestępczości¹⁹. Jest on charakterystyczny dla europejskich tradycji naukowych.

L. Lernell odróżnia definicję kryminologii *sensu stricto* od definicji *sensu largo*. Przez kryminologię w ścisłym tego słowa znaczeniu rozumie „naukę o czynniku genetycznym przestępstwa”. Kryminologię w szerokim sensie określa on jako „naukę o czynniku genetycznym przestępstwa (etiologię kryminalną), naukę o różnorodnych cechach i objawach czynów kryminalnych (fenomenologię kryminalną) oraz naukę o strukturze i dynamice kryminalnej”²⁰. Ten podział nie wydaje się słuszny, ponieważ sztucznie oddziela zagadnienia etiologii i symptomatologii, które stanowią integralny przedmiot badań kryminologicznych. W powyższej definicji nie uwzględniono ponadto zagadnień zapobiegania przestępczości, które są integralną częścią tej nauki.

Definicja podana przez S. Walczaka mieści się w zakresie wąsko rozumianej kryminologii. Uważa on, że przedmiotem kryminologii jest „badanie przyczyn przestępczości, jej form, prawidłowości i zależności związanych z przestępcą i przestępczością”²¹.

A. Marek wyraził pogląd, że „przedmiotem kryminologii jest nie tylko problematyka etiologii, dynamiki i struktury kryminalnej, ale również skuteczność polityki zapobiegania i zwalczania przestępczości, w szczególności zaś stosowanie w jej ramach metod i środków (karnych i pozakarnych) oraz formułowanie postulatów w tym zakresie”²².

Według L. Tyszkiewiczza kryminologia jest nauką, która bada przestępstwo, przestępczość i przestępcę oraz funkcjonowanie środków przeciwdziałania przestępczości²³. Uważa się, że kryminologia to nauka społeczna zajmująca się badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat przestępstwa jako pewnej szczególnej formy zachowania dewiacyjnego, przestępczości jako pewnego zjawiska społecznego, osoby

¹⁷ L.J. Siegel, *Criminology*, St. Paul–New York–Los Angeles–San Francisco 1983, s. 4, 6.

¹⁸ H. Göppinger, *Kriminologie*, München 1997, s. 1; U. Eisenberg, *Kriminologie*, Köln–Berlin–Bonn–München 1990; P.A. Albrecht, *Kriminologie*, München 2002; M. Bock, *Kriminologie*, München 2000; U. Eisenberg, *Kriminologie*, München 2000; G. Kaiser, *Kriminologie*, Heidelberg 1997; G. Kaiser, H. Schöch, *Kriminologie, Jugendstrafrecht und Strafvollzug*, München 2001; M. Killias, *Grundriss der Kriminologie*, Bern 2002; K.-L. Kunz, *Kriminologie*, Bern–Stuttgart–Wien 2001; H.-J. Schneider, *Kriminologie für das 21. Jahrhundert*, Münster 2001; H.-J. Schneider, *Die Europäische Gesellschaft für Kriminologie (European Society of Criminology). Ihre ersten beiden Jahrestagungen in Lausanne (2001) und Toledo (2002). Bericht und Kommentar*, „Monatsschrift für Kriminologie” 2003, vol. 87, s. 225–232.

¹⁹ T. Kuczma przedstawił syntetyczną definicję kryminologii jako nauki o przestępstwie i zjawisku przestępczości. Jest to definicja na tyle ogólna, że może objąć „wszystkie możliwe problemy kryminologiczne”, jednakże z zestawienia zagadnień wynika, że T. Kuczma przypisywał najważniejsze znaczenie w kryminologii badaniom etiologicznym. Por. T. Kuczma, *Genetyczne ujęcie przestępstwa*, Poznań 1939, s. 13 i n.

²⁰ L. Lernell, *Zarys kryminologii ogólnej*, Warszawa 1973, s. 8, 9.

²¹ S. Walczak, *Prawo penitencjarne PRL*, Warszawa 1968, s. 66; *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972.

²² A. Marek, *Niektóre problemy współczesnej kryminologii*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1977, z. 6. Por. także Z. Hołda, *Kryminologia*, Lublin 1983; A. Marek, *Kryminologia*, Toruń 1986; D. Wójcik, K. Ostrowska, *Teorie kryminologiczne*, Warszawa 1986.

²³ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia (Zarys systemu)*, Katowice 1983, s. 14.

sprawcy przestępstwa, jak również ofiary przestępstwa, a także instytucji i mechanizmów kontrolnych, jakie tworzą społeczeństwa w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości²⁴.

Również poza kontynentem europejskim spotyka się poglądy opowiadające się za ograniczeniem badań kryminologicznych do przyczyn przestępczości i jej kontroli. M.E. Wolfgang i F. Ferracuti uważają, że przedmiotem badań kryminologicznych jest problematyka przyczyn przestępstwa oraz zachowania kryminalnego²⁵. Według poglądu H.J. Vettera i J. Wrighta kryminologia jako dział socjologii (*branch of sociology*) zajmuje się istotą i kontrolą przestępstwa²⁶. A.E. Reyes podkreśla, że przedmiotem kryminologii są przestępczość, przestępca i kontrola społeczna²⁷. Podobny pogląd wyraża V.P. Castelo Branco, wskazując, że kryminologia jako nauka interdyscyplinarna zajmuje się przestępstwem i przestępcą²⁸.

Pojawia się pytanie o dużej doniosłości nie tylko moralnej, a mianowicie, jaki jest zakres badań kryminologicznych. Wydaje się, że zgodnie z podejściem etiologicznym istnieje konieczność uwzględniania w badaniach typu kryminologicznego różnych ujemnych zjawisk społecznych, które nie zostały uznane za przestępstwa, ale których rola kryminogenna jest oczywista. Jako przykłady można tu wskazać prostytutkę, zażywanie narkotyków, dysfunkcjonalność całych systemów społecznych, gospodarczych, politycznych czy też poszczególnych instytucji państwowych, patologię rodziny i wychowania itp. O potrzebie tak szerokiego ujmowania kryminologii decyduje także zjawisko przemienności charakteru zachowań przestępczych i innych zachowań patologicznych. Dekryminalizacja i depenalizacja mogą dotyczyć obecnych przestępstw, w innych zaś przypadkach pewne zjawiska z dziedziny patologii społecznej mogą zostać zaliczone do kategorii zachowań przestępczych²⁹.

Poglądy zaliczające zagadnienia patologii społecznej do kryminologii są obecnie dość powszechne. D.R. Cressey słusznie stwierdza, że kryminologia zajmuje się nie tylko czynami przestępnymi, ale także innymi, które nie są prawnie zakazane³⁰, a D.J. Newman podkreśla, że kryminologia jako nauka o zachowaniu (*behavioral science*) nie może być ograniczona tylko do analizy prawa karnego³¹.

Liczni kryminolodzy Republiki Federalnej Niemiec (np. U. Eisenberg³², F. Exner³³, G. Kaiser³⁴, J. Kürzinger³⁵), a także przedstawiciele kryminologii amerykańskiej (np. W.C. Reckless³⁶) wyrażają pogląd, że inne (oprócz przestępstwa) ujemne zjawiska spo-

²⁴ J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1999, s. 19.

²⁵ M.E. Wolfgang, F. Ferracuti, *The Subculture of Violence. Towards an Integrated Theory in Criminology*, London-New Delhi 1982, s. 30.

²⁶ H.J. Vetter, J. Wright, *Introduction to Criminology*, Springfield 1974, s. IX.

²⁷ A.E. Reyes, *Criminologia*, Bogota 1982, s. 46.

²⁸ V.P. Castelo Branco, *Curso Completo de Criminologia*, Sao Paulo 1975, s. 25.

²⁹ Bliższe uwagi zob. A. Krukowski, *Patologia społeczna a przestępczość*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1975, t. 2, s. 91 i n.

³⁰ D.R. Cressey, *Other People's Money*, Glencoe 1953.

³¹ D.J. Newman, *Legal norms and criminological definitions* [w:] S. Lewin (red.), *Crime and its Prevention*, New York 1968, s. 55–89.

³² U. Eisenberg, *Kriminologie*, C.H. Beck, 2000, s. 2, 3, 27, 45.

³³ F. Exner, *Kriminologie*, Berlin 1949, s. 3.

³⁴ G. Kaiser, *Kriminologie*, Heidelberg 1997, s. 2.

³⁵ J. Kürzinger, *Kriminologie. Eine Einführung in die Lehre von Verbrechen*, Stuttgart–München–Hannover 1982, s. 12.

³⁶ W.C. Reckless, *The Crime...*, s. 115–182, 288.

łeczne należą do przedmiotu i zakresu zadań kryminologicznych. Również H. Mannheim podkreśla, że każde antyspołeczne zachowanie się (niezależnie od tego, czy jest przestępstwem) należy do zakresu badań kryminologicznych³⁷.

Także kryminolog hiszpański A. Garcia-Pablos de Molina uważa, że kryminologia musi zajmować się (oprócz przestępstwa) również zachowaniem dewiacyjnym (*conducta desviada*)³⁸.

Związki kryminologii z patologią społeczną znajdują swoje odbicie w tytułach niektórych wydawnictw. Na przykład Uniwersytet Katolicki w Louvain (Ecole de Criminologie, Faculté de Droit) wydaje zeszyty naukowe z zakresu kryminologii i patologii społecznej („Cahiers de Criminologie et de Pathologie Sociale”). W znanej amerykańskiej pracy poświęconej problematyce dewiacji omawia się zarówno przestępczość, jak i inne rodzaje patologii społecznej³⁹. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że analiza przestępczości musi uwzględniać kontekst społeczny i kulturowy⁴⁰. W literaturze podkreśla się, że społeczeństwo stwarza warunki do popełnienia przestępstwa, a przestępca je popełnia⁴¹.

Wziąwszy pod uwagę to, co zostało dotychczas powiedziane, można zaproponować **definicję kryminologii**, zgodnie z którą **jest to nauka o przestępstwie i przestępcy, o objawach i przyczynach przestępczości i innych związanych z nią zjawiskach patologii społecznej oraz o zapobieganiu im, a także o funkcjonowaniu systemu sprawiedliwości karnej**.

Ze względu na cel kryminologii, którym jest zapobieganie przestępczości, wyróżnia się następujące działy kryminologii:

1. Symptomatologia kryminalna (fenomenologia). Ten dział kryminologii zajmuje się formami objawowymi przestępczości, do których należą: dynamika i struktura przestępczości, geografia kryminalna, sposób popełniania przestępstw, niektóre elementy organizacji świata przestępczego, np. sposoby porozumiewania się sprawców przestępstw, używanie pseudonimów.

2. Etiologia kryminalna – koncentruje ona uwagę na badaniach czynników przyczynowych przestępczości. Jest to obszerny i bardzo ważny dział kryminologii. Analiza przyczyn obejmuje także badania osobowości przestępcy. Jej celem jest wyciągnięcie wniosków odnośnie do indywidualnych czynników determinujących zachowanie przestępne konkretnego sprawcy.

Żeby szeroko naświetlić problematykę etiologii kryminalnej, wydaje się słuszne włączenie do zakresu rozważań również zagadnień dotyczących motywacyjnego uwarunkowania czynu przestępnego. W ten sposób powstaje całościowy model powiązań stanowiących syntezę statycznych i dynamicznych cech osobowości z czynnikami egzogennymi.

³⁷ H. Mannheim, *Comparative Criminology*, Boston 1965, s. 664, 665.

³⁸ A. Garcia-Pablos de Molina, *Manual de Criminologia. Introduction y teorías de la criminalidad*, Madrid 1988, s. 41.

³⁹ S. Dinitz, R.R. Dynes, A.C. Clarke (red.), *Deviance, Studies in Definition, Management and Treatment*, New York-London-Toronto 1975.

⁴⁰ G.M. Sykes, T.E. Drabek (red.), *Law and Lawless. A Reader in Criminology*, New York 1969, s. 127; por. także szerokie rozważania na temat pojęcia kryminologii w podręczniku H.-J. Schneidera, *Kriminologie*, Berlin-New York 1987, s. 84 i n.

⁴¹ S. Dinitz, R.R. Dynes i A.C. Clarke piszą m.in.: „Society prepares the crime, the criminal commits it” (S. Dinitz, R.R. Dynes, A.C. Clarke (red.), *Deviance, Studies...*, s. 20).

3. Profilaktyka kryminologiczna⁴². Autorzy wielu podręczników podkreślają, że celem kryminologii jest opracowanie środków zapobiegania przestępczości. Ten dział kryminologii obejmuje różnorodne zagadnienia dotyczące systemu wychowania i oświaty, treści kultury, funkcjonowania środków upowszechniania informacji, skuteczności polityki karnej, samoobrony obywateli itp.

Wychodząc z założenia, że teoria zapobiegania przestępczości to taki dział kryminologii, w którym następują synteza i wykorzystanie wszystkich zebranych informacji, wyróżnia się trzy płaszczyzny badawcze: a) kryminologiczną; b) interdyscyplinarną (kryminolog występuje w roli koordynatora lub współuczestnika badań pokrewnych); c) multidyscyplinarną.

Adaptując powyższy tok rozumowania do potrzeb praktyki, za działalność zapobiegawczą należy uznać: a) przedsięwzięcia ogólnopaństwowe o charakterze ekonomicznym, społecznym, oświatowo-wychowawczym; b) przedsięwzięcia organów państwowych, w tym także prokuratury i sądu oraz organizacji społecznych.

Wskazuje się także na charakterystyczne cechy i zakres kompetencji profilaktycznych różnorodnych podmiotów. Wielość ich, a także różnorodność form działania sprawiają, że konieczne jest właściwe rozeznanie potrzeb, a także opracowanie prognoz kryminologicznych.

Istniejące obecnie programy profilaktyki nie uwzględniają w dostateczny sposób współczesnych warunków społeczno-demograficznych całego kraju, poszczególnych regionów i miast. Często jest to konsekwencją zbyt słabej wymiany niezbędnych informacji.

4. Funkcjonowanie systemu sprawiedliwości karnej. W nowej definicji kryminologii została właśnie uwzględniona i ta problematyka. Ma ona wymiar teoretyczny i praktyczny. Kontrola przestępczości ma zapewnić wymierzenie sprawiedliwości. Jednym z ważnych elementów tej kontroli jest polityka karna. Wokół tej polityki toczą się dyskusje dotyczące rodzajów sankcji karnych, ich skuteczności itp.⁴³

Termin „system sprawiedliwości karnej” pojawił się w 1967 roku w raporcie „President's Commission on Law Justice. The Challenge of Crime in a Free Society”.

W wielu państwach funkcjonowanie systemu sprawiedliwości karnej jest przedmiotem badań kryminologicznych. Bardzo krytycznie np. ocenia się ten system w USA. Uważa się, że realizuje on raczej zewnętrzne symptomy sprawiedliwości niż sprawiedliwość rzeczywistą. Za złe rozwiązanie uważa się ławę przysięgłych⁴⁴.

Bezpieczeństwo w sądach nie jest należycie zapewnione. Zdarzają się przypadki użycia przemocy w sądach⁴⁵.

Udoskonalenie systemu sprawiedliwości karnej powinno spowodować ograniczenie skazań osób niewinnych. Jedną z przyczyn takich skazań są błędy w rozpoznawaniu

⁴² L. Radzinowicz podkreśla, że zagadnienia profilaktyki stanowią integralną część kryminologii. Por. L. Radzinowicz, *In Search of Criminology*, London–Melbourne–Toronto 1961, s. 168.

⁴³ H.D. Barlow (red.), *Crime and Public Policy: Putting Theory to Work*, Boulder, CO, 1995; B.A. Hudson, *Understanding Justice: An Introduction to Ideas, Perspectives and Controversies in Modern Penal Theory*, Buckingham 1996; Ch.F. Wellford, *Controlling crime and achieving justice – the American Society of Criminology 1996 presidential address*, „Criminology” 1997, vol. 1(35), s. 1–11.

⁴⁴ H.R. Unviller, *Virtual Justice: The Flawed Prosecution of Crime in America*, New Haven, CT, 1996; P. Cromwell, R.G. Dunhan (red.), *Crime and Justice in America: Present Realities and Future Prospects*, Upper Saddle River, NJ, 1997.

⁴⁵ National Sheriffs Association: *Court Security and the Transportation of Prisoners: A National Study*, Alexandria, VA, 1995.

przez świadków osób podejrzanych⁴⁶. W Polsce to zagadnienie nie jest przedmiotem badań kryminologicznych.

Od wielu lat sądy i prokuratura w Polsce znajdują się w trudnej sytuacji. Zjawiskami kryzysowymi w sądownictwie są nadal: przedłużanie się czasu postępowania, wzrost liczby spraw oczekujących na rozpoznanie oraz mniejsza skuteczność orzeczeń sądowych. Uporządkowaniu tej sytuacji nie służą zmiany wprowadzane przez kolejne ekipy rządowe.

Czas trwania postępowań sądowych w sprawach karnych wydłużył się znacznie. Wskaźnik sprawności postępowania uległ dalszemu pogorszeniu⁴⁷. Dotyczy to także lat 2015–2021.

Wielomiesięczne zaległości w rozpoznawaniu spraw powodują, że prawo obywatela do rozpoznania jego spraw „w rozsądnym terminie” nie jest respektowane. Prowadzi to do naruszenia przepisu art. 6 ratyfikowanej przez Polskę Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁸, a w konsekwencji może spowodować odpowiedzialność Polski przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (pierwsza rozprawa przeciwko rządowi polskiemu odbyła się w Strasburgu w 1997 r.). Przewlekłość postępowania zabija ideę sprawiedliwości.

Tradycyjna kryminologia staje się coraz częściej przedmiotem ostrej krytyki naukowej także w literaturze hiszpańskojęzycznej⁴⁹.

W literaturze znane są różne podziały kryminologii. Jeden z autorów francuskich dzieli kryminologię na ogólną i kliniczną, a ponadto wyróżnia szczegółowe działy kryminologii ze względu na stosowane metody badawcze (biologiczne, psychologiczne i socjologiczne)⁵⁰. M. López-Rey y Arrojo odróżnia kryminologię: naukową, stosowaną i akademicką⁵¹. E.H. Johnson stoi na stanowisku, że istnieje kryminologia naukowa i praktyczna⁵².

Inni autorzy amerykańscy, m.in. H.J. Vetter i J. Wright, dzielą kryminologię na czystą (*pure*) i stosowaną⁵³ (*applied*). L. Tyszkiewicz wyróżnia natomiast trzy strefy badawcze:

- 1) kryminologię behawioralną, która zajmuje się zachowaniem sprawcy przestępstwa, specyfiką tego zachowania i jego uwarunkowaniami;
- 2) kryminologię organizacyjną (termin użyty przez R. Gassina), której zadaniem jest analiza funkcjonowania instytucji powołanych do zapobiegania przestępczości;
- 3) kryminologię wiktymologiczną, która zajmuje się ofiarą przestępstwa⁵⁴.

⁴⁶ C.R. Huff, S.E. Arye, *Convicted but Innocent: Wrongful Conviction and Public Policy*, Thousand Oaks, CA, 1996.

⁴⁷ A. Siemaszko (red.), *Quo vadis iustitia? Stan i perspektywy wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 1996, s. 4–5.

⁴⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴⁹ A. Beristain, *Cuestiones penales y criminologicas*, Madrid 1979; R. Berglli, *Crítica a la Criminología*, Bogota 1978.

⁵⁰ P. Bouzat, J. Pinatel, *Traité de droit pénal et de criminologie*, t. III: J. Pinatel, *Criminologie*, Paris 1975, s. 17.

⁵¹ M. López-Rey y Arrojo, *Criminología. Teoría. Delincuencia Juvenil, Prevención. Predicción y Tratamiento*, Madrid 1975, s. 3–9.

⁵² E.H. Johnson, *Crime, Correction and Society*, Homewood 1978, s. 53–72.

⁵³ H.J. Vetter, J. Wright, *Introduction...*, s. IX.

⁵⁴ L. Tyszkiewicz, *Aktualny stan i perspektywy rozwojowe kryminologii*, „Problemy Prawa Karnego” 1992/5, s. 51.

Pod koniec XX w. rozwinęła się tzw. kryminologia teoretyczna. Przejawem tego było m.in. powstanie nowego międzynarodowego czasopisma „Theoretical Criminology”⁵⁵. Jego pierwszy numer ukazał się w lutym 1997 r. We wprowadzeniu redaktorzy tego periodyku wskazywali, że głównym celem pisma jest utworzenie międzynarodowego forum mającego za zadanie przybliżenie problematyki teoretycznych aspektów kryminologii. Zakres tematyczny ma, z założenia, być bardzo szeroki i uwzględniać zróżnicowanie podejść, nurtów i kierunków teoretycznych w obrębie kryminologii. W czasopiśmie publikuje się prace z dyscyplin, które współcześnie konstytuują kryminologię, a przede wszystkim z: socjologii, historii, antropologii, prawa, politologii, psychologii, filozofii, psychiatrii, ekonomii i geografii. Poza tym, że czasopismo koncentruje się na problematyce teoretycznej, poświęca dużo miejsca zagadnieniom o charakterze międzynarodowym i ponadnarodowym. W dotychczasowym piśmiennictwie zbyt mało uwagi poświęca się tym kwestiom. W trakcie ponadnarodowych dyskusji i debat istnieje możliwość wyeksponowania, a w konsekwencji przewyższenia uprzedzeń i ograniczeń lokalnych (narodowych) kryminologii. Wart podkreślenia jest również fakt, że sama przestępczość staje się stopniowo coraz bardziej międzynarodowym zjawiskiem, a w związku z tym niezbędne jest tworzenie teorii i koncepcji wyjaśniających jej międzynarodowe uwarunkowania i genezę.

Redaktorzy pisma podkreślają, że jako jeden z celów tego periodyku postrzegają ożywienie wymiany w zakresie dotychczas zaniedbywanych zagadnień i aspektów kryminologii, należy natomiast unikać akademickich dysput na temat np. problemu opozycji między wolną wolą a skrajnym społecznym determinizmem bądź też między pozytywizmem a marksizmem. Zdaniem redaktorów myśl kryminologiczna powinna intensywniej włączyć się do przybierającego na sile współczesnego nurtu intelektualnego w warunkach społecznych i politycznych, nawiązującego do takich specyficznych podejść, jak: environmentalizm, feminizm, konserwatyzm.

Wśród podstawowych zagadnień, które stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania redakcji, wymienia się:

- empiryczne podstawy pojęć teoretycznych znajdujących zastosowanie w kryminologii,
- relacje między pojęciami i wynikami badań naukowych,
- ograniczenia metodologiczne w zakresie prowadzenia badań i uzyskiwania wiedzy w określonych obszarach problemowych,
- relacje między ocenami i charakterystykami opisowymi,
- ograniczenia natury historycznej oraz istotę konwencjonalnego kryminologicznego sposobu myślenia,
- sposoby strukturalizacji akademickiej wiedzy o przestępczości poprzez inne tradycje dyskursu umieszczone w kulturze masowej, instytucjach państwa oraz ośrodkach masowego przekazu,
- społeczno-strukturalne, kulturowe i psychologiczne podstawy oraz funkcje podstawowych pojęć dotyczących zjawiska przestępczości,
- rolę i status teorii jako ważnego aspektu badań empirycznych, jako integralną część metodologii, jako systematyczną znaczącą perspektywę w podejściu do zagadnienia przestępczości i wymiaru sprawiedliwości, jako konsekwencje określonego zestawu

⁵⁵ „Theoretical Criminology. An International Journal”, red. P. Beirne, C. Summer, luty 1997, vol. 1(1).

założeń politycznych lub tez, jako funkcję określonego światopoglądu lub specyficznej filozofii.

Redaktorzy czasopisma ustosunkowują się również do kilku wybranych zastrzeżeń sformułowanych przez recenzentów wydawnictwa Sage, a dotyczących samej idei powstania periodyku. Pierwsze z tych zastrzeżeń odnosi się do potrzeby tworzenia czasopisma poświęconego problematyce teorii w sytuacji tak głębokiego osadzenia kryminologii w nurcie empirycznym. W odpowiedzi redaktorzy wskazują, że ogromna część tzw. kryminologicznego empiryzmu jest w istocie silnie obciążona pojęciami teoretycznymi, które wymagają niejednokrotnie głębszej analizy i dodatkowych wyjaśnień. Niektórym kryminologom zdarza się mylić jałowy empiryzm z racjonalnym empirycznym postępowaniem badawczym. Ponadto wiele prac poświęconych tzw. czystej teorii odwołuje się pośrednio do empirycznych dowodów. „Theoretical Criminology” jest czasopismem, w którym empiryczne fundamenty teoretycznych pojęć są odsłaniane i krytycznie analizowane.

Redaktorzy starają się także odpowiedzieć na zarzut, że określenie tego, co jest, a co nie jest teorią, nie do końca jest jasne. Podzielając zastrzeżenia związane z trudnością wytyczenia ostrej granicy, wskazują, że czasopismo jest otwarte dla dyskusji dotyczących nie tylko uznanych teorii przestępczości, ale również słabo sprecyzowanych koncepcji, pojęć, idei, założeń, dyskursów, narracji, mitów i powszechnie przyjętych przekonań. Czasopismo jest otwarte na badania wszelkich aspektów teoretycznych w kryminologii związanych z wyjaśnieniem, rozumieniem, oceną oraz badaniem przestępczości, wymiaru sprawiedliwości, polityki kryminalnej, historii przestępczości i wymiaru sprawiedliwości, a także kryminologii. Jest otwarte również na badania porównawcze specyficznych i międzynarodowych form przestępczości oraz kontroli społecznej, na relacje między – z jednej strony – zróżnicowaniem w formach zachowań przestępczych i dewiacyjnych, a z drugiej – w zakresie wzorów pozytywnych zachowań społecznych.

Powstanie takiego czasopisma jak „Theoretical Criminology” może być zatem rozpatrywane jako ostatnia szansa zachowania jedności dyscypliny, która w przeciwnym wypadku uległaby włączeniu do ogólnej teorii społeczeństwa lub też socjologii prawa. Autorzy komentarza redakcyjnego zwracają uwagę, że analiza historii nauki wskazuje na występowanie w toku rozwoju różnych dyscyplin okresów dzielenia się, przeorganizowania, istnienia równolegle kilku paradygmatów, a także polaryzacji stanowisk. Mimo tych zróżnicowań istnieją wszakże pewne ważne kontynuacje w zakresie przekonań, a także pewnych kanonów metodologicznych, które podlegają stosunkowo niewielkim zmianom na przestrzeni dziejów rozwoju danej dyscypliny. We współczesnej nam epoce postmodernizmu fakt ten może ulegać zapomnieniu.

Ważnym wydarzeniem we współczesnej kryminologii – o którym trzeba wspomnieć w powyższym kontekście – jest publikacja międzynarodowego podręcznika *Internationales Handbuch der Kriminologie* pod redakcją Hansa-Joachima Schneidera⁵⁶.

W niektórych krajach rozwija się tzw. kryminologia kliniczna. Należy poświęcić uwagę temu nurtowi badań. M.E. Wolfgang i F. Ferracuti wyróżniają kryminologię kli-

⁵⁶ H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. 1: *Grundlagen der Kriminologie*, Berlin 2007; t. 2: *Besondere Probleme der Kriminologie*, Berlin 2009 (rec. do t. 1: B. Hołyst, *Ein zuverlässiges Lehr- und Nachschlagewerk*, Kriminalistik 2009, vol. 2, s. 118).

niczną i socjologiczną⁵⁷. Kryminologia kliniczna jest związana z więziennictwem i medycyną, a właściwie z psychiatrią.

Termin „kryminologia kliniczna” nie jest używany jednoznacznie. Według jednych autorów zajmuje się ona badaniem osobowości sprawcy przy wykorzystaniu metod lekarskich, głównie psychiatrycznych, częściowo antropologicznych⁵⁸. M. Laignel-Lavastine i V.V. Stanciu zaliczyli do kryminologii klinicznej opisy poszczególnych przestępstw, np. morderstwa, kradzieży, a także zjawisko recydywy⁵⁹. W Belgii E. de Greeff wprowadza pojęcie dynamicznej kryminologii, która ma stanowić syntezę biologicznych i społecznych czynników w badaniach przestępczości⁶⁰, natomiast C. Debuyst występuje przeciwko „kryminalnej osobowości”⁶¹.

We Włoszech szkoła antropologii kryminalnej (C. Lombroso, Gatti, di Tullio) dała początek kryminologii klinicznej⁶². Założono czasopismo „Quaderni di Criminologia Clinica”. Obecnie autorzy włoscy, np. F. Ferracuti, Lazzari, Dinitz, wskazują na potrzebę wielowymiarowego spojrzenia na osobę przestępcy. Istnieją także w kryminologii włoskiej inne tendencje. Na przykład G. Canepa (zorganizował w Genui centrum kryminologii klinicznej) przestępcze zachowanie uzasadnia czynnikami biologicznymi⁶³. Wydaje on czasopismo „Rassegna Italiana di Criminologia”, w którym publikowane są wyniki badań.

W Danii F. Tofte określa „psychopatologiczne zjawiska” jako kliniczne⁶⁴. W Szwecji E. Johanson poświęca wiele uwagi kryminologii klinicznej, szczególnie zaś w zakresie psychiatrycznych badań młodocianych przestępców⁶⁵. W Wielkiej Brytanii T.C.N. Gibbens, J. Prince i K.L. Sotthill położyli podwaliny pod rozwój kryminologii klinicznej⁶⁶. W Stanach Zjednoczonych S. Samenow i S. Yochelson prowadzą badania „kryminologii osobowości”⁶⁷. W Kanadzie H.F. Ellenberger w ramach kryminologii klinicznej poświęca wiele uwagi relacjom psychologicznym między sprawcą a ofiarą⁶⁸. W Niemczech, chociaż psychiatria odgrywa dużą rolę w badaniach sprawców przestępstw, to jednak nie ciąży w kierunku kryminologii klinicznej. Skrajne poglądy przedstawia S.W. Engel, opierając się na pracach E. Schlangenhoffa i D. von Engelhardt⁶⁹.

⁵⁷ M.E. Wolfgang, F. Ferracuti, *The Subculture of Violence...*, s. 31–35, 36–75.

⁵⁸ H. Göppinger, *Kriminologie*, s. 85–90.

⁵⁹ M. Laignel-Lavastine, V.V. Stanciu, *Précis de criminologie*, Paris 1950.

⁶⁰ E. de Greeff, *Introduction à la criminologie*, Brussel 1946.

⁶¹ C. Debuyst, *Le comportement délinquant de l'homme normal et la clinique criminologique* [w:] C. Debuyst, W. Huber, P. Lievens, G. Schaber, P. Dickes, F. Hastert, J. Hochmann, M. Blanc, G. Bajard, J. Joos (red.), *La criminologie clinique*, Brussel 1968.

⁶² B. Tullio, *Principes de criminologie clinique*, Paris 1967; B. Tullio, *Horizons in Clinical Criminology*, New York 1969.

⁶³ G. Canepa, *Personalità e delinquenza. Problemi di Antropologia Criminale e di Criminologia Clinica*, Mailand 1974.

⁶⁴ F. Tofte, *Klinisk Kriminologi*, „Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab” 1967, s. 55.

⁶⁵ E. Johanson, *Background and Development of Youth Prison Inmates*, Stockholm 1974.

⁶⁶ T.C.N. Gibbens, *Psychiatry Studies of Borstal Lads*, London 1963; por. także K.L. Sotthill, A. Jack, T.C.N. Gibbens, *Rape: a 22-year cohort study*, „Medicine, Science and the Law” 1976, vol. 16, s. 62–69.

⁶⁷ S. Samenow, S. Yochelson, *The Criminal Personality. A Profile for Change*, New York 1976.

⁶⁸ H.F. Ellenberger, *Relations psychologiques entre le criminel et la victime* [w:] D. Szabo (red.), *Criminologie en action*, Montréal 1968, s. 45–82.

⁶⁹ S.W. Engel, D. von Engelhardt (red.), *Kriminalität und Verlauf*, Heidelberg 1978; S.W. Engel, *Zur Metamorphose des Rechtsbrechers. Grundlagen einer Behandlungslehre*, Stuttgart 1973.

Doceniając w pełni ważną rolę praktyczno-usługową kryminologii klinicznej, wydaje się jednak, że ze względu na jej metody i cele nie zachodzi potrzeba tworzenia osobnej dyscypliny naukowej. Zadania bowiem, które ma realizować kryminologia kliniczna, mieszczą się w systemie dotychczasowych założeń kryminologii. W ramach więc etologii kryminalnej i profilaktyki kryminologicznej można uwzględnić zagadnienia kryminologii klinicznej. Metody, którymi posługuje się kryminologia kliniczna, nie należą do nowych – wywiad środowiskowy, ogólne badania lekarskie i specjalistyczne, np. neurologiczne czy psychiatryczne, a także badania psychologiczne już od wielu lat należą do klasycznych sposobów ustalania społecznych czynników przestępstwa oraz stanu zdrowia sprawcy i jego znaczenia w genezie czynu.

Szczególne podejście do współczesnej kryminologii przedstawił T. Hannon⁷⁰. Jego zdaniem krytyczna i zwłaszcza realistyczna kryminologia mają za przedmiot rozważanie skomplikowanych związków między przestępczością a problematycznymi sytuacjami w danym okresie. Wymienia on cztery rodzaje takich związków:

- 1) problematyczne sytuacje sklasyfikowane jako przestępstwa przez wymiar sprawiedliwości (jak np. gwałt, zabójstwo, rabunek),
- 2) problematyczne sytuacje nieuznawane przez wymiar sprawiedliwości za przestępstwa (np. szkodliwa działalność wielkich korporacji, przemoc państwa),
- 3) działania jakkolwiek uznane za przestępstwa, to jednak nietraktowane jako problematyczne przez powszechną kulturę (np. uchylanie się od podatku, drobne kradzieże, zażywanie niektórych narkotyków, jak marihuana),
- 4) sytuacje niekryminologiczne i nieproblematyczne, tj. cała struktura działalności społecznej.

Według realistycznej kryminologii granice tych związków ulegają ciągłym zmianom jako rezultat ekonomicznych, politycznych i kulturowych sił w społeczeństwie. Nie można zaprzeczyć, że realistyczna kryminologia jest głęboko podzielona przez opozycje polityczne, że wpływa na nią ideologia. Zdaniem autora ta właśnie kryminologia może stać się uniwersalna. Wysuwane są także koncepcje tzw. konstytutywnej kryminologii, której celem jest badanie środków masowej informacji, przestępczości i sprawiedliwości⁷¹. Wiąże się to ściśle z rolą mediów we współczesnym świecie.

John H. Lamb przedstawił ewolucję kryminologii w ciągu ostatnich 100 lat. Pierwszy okres to lata 1900–1930, określony jako „Solden Age of Research”. Drugi okres, obejmujący lata 1930–1960, to „Solden Age of Theory”. Trzeci okres dotyczy lat 1960–2000 – to empiryczne badania przestępczości⁷².

Ewa Guzik-Makaruk i Emil W. Pływaczewski przedstawili w sposób syntetyczny historię i bieżące perspektywy polskiej kryminologii⁷³.

Oto wykaz czasopism anglojęzycznych, które odgrywają dużą rolę w określeniu kierunków rozwoju kryminologii: „American Journal of Criminal Justice”, „British Journal of Criminology”, „Crime and Delinquency”, „Crime and Social Justice”, „Criminal Justice and Behavior”, „Criminal Justice Ethics”, „Criminal Justice Policy Review”, „Criminal Justice Review”, „Criminology”, „Criminology and Public Policy”, „Critical Criminology”,

⁷⁰ T. Hannon, *A criminology for the new age*, *Criminologist* 1990, vol. 4 (t. 14), s. 204, 205.

⁷¹ J. Ferrell, C.R. Sanders (red.), *Cultural Criminology*, Boston 1955.

⁷² J.H. Laub, *The Life Course of Criminology in the Limited States: The American Society of Criminology 2003. Presidential Address*, „Criminology” 2004, vol. 42, s. 1–26.

⁷³ Por. E. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, *Polish Criminology from historical and current perspective*, „Internal Security” 2019, vol 11, issue 2, s. 85–96.

„Journal of Contemporary Criminal Justice”, „Journal of Crime and Justice”, „Journal of Criminal Justice Education”, „Journal of Criminal Law and Criminology”, „Journal of Research in Crime and Delinquency”, „Justice Quarterly”, i „Theoretical Criminology”⁷⁴.

Przed kryminologią wyłania się m.in. pilne zadanie, aby poprzez badania czynników społecznych, gospodarczych, kulturalnych, politycznych i historycznych, warunkujących zjawiska patologii społecznej, przyczynić się do tego, aby zapobieganie ujemnym zjawiskom społecznym i wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych mogły funkcjonować jako katalizatory zmian i postępu⁷⁵.

⁷⁴ Więcej zob. M.S. Vaughn et al., *Journals in Criminal Justice and Criminology: An Updated and Expanded Guide for Authors*, „Journal of Criminal Justice Education” 2004, vol. 15, no. 1, s. 61–92. Zob. też F. Schmallegger, *Criminology An Integrative Introduction*, New York 2019, s. 49.

⁷⁵ S.M. Redo, *The future of crime: consensus versus conflict perspective* [w:] P.R. David (red.), *Crime and Criminal Policy, Papers in Honour of Manuel López-Rey y Arrojo*, Rome 1985, s. 549–565; R. Levene, *Criminology y derecho procesal penal* [w:] P.R. David (red.), *Crime and Criminal Policy, Papers in Honour of Manuel López-Rey y Arrojo*, Rome 1985, s. 437–464; B. Hołyst, *The role of criminological research in shaping social policy* [w:] P.R. David (red.), *Crime and Criminal Policy, Papers in Honour of Manuel López-Rey y Arrojo*, Rome 1985, s. 379–387.

STOSUNEK KRYMINOLOGII DO INNYCH NAUK

Przestępczość jest tak złożonym zjawiskiem społecznym, że w walce z nią muszą znaleźć zastosowanie osiągnięcia wielu nauk. Dla przykładu można wymienić psychologię, socjologię, pedagogikę, nauki medyczne, statystykę¹. Jednakże kryminologia jest właśnie tą dziedziną wiedzy, która nie recypuje w sposób mechaniczny metod badawczych wypracowanych przez inne nauki, lecz twórczo adaptuje je do swoich celów. Ponadto kryminologia opracowuje własne metody, np. typologii przestępstw czy prognostyczne, inicjuje podjęcie badań nad wykorzystaniem wyników różnych nauk w celu m.in. lepszego poznania przyczyn przestępczości, opracowania założeń profilaktyki kryminologicznej. Przykładami są choćby pedagogika kryminologiczna czy psychologia sądowa.

Wskazane nauki mają o wiele szerszy zakres działania niż kryminologia, która tradycyjnie zajmuje się w zasadzie czynami uznanymi przez prawo karne za przestępstwa.

Zgodnie z nowszymi tendencjami do zakresu badań kryminologicznych wchodzi także niektóre zjawiska społeczne o dużej nośności kryminogennej. Do zakresu badań np. psychologii ogólnej wchodzi zagadnienia dotyczące prawidłowego przebiegu procesów psychicznych człowieka, ich rodzajów i klasyfikacji, analiz ich struktury, elementarnych procesów, które w nich dają się wyróżnić, itp. Psychologia rozwojowa zajmuje się m.in. ogólnymi prawami rozwoju psychicznego, czynnikami warunkującymi ten rozwój, poszczególnymi fazami rozwoju. Przedmiotem badań psychologii społecznej są procesy zachodzące w zespołach ludzkich (np. kształtowanie się opinii społecznej, obieg informacji w grupach). Psychologia fizjologiczna bada zależności przebiegu procesów psychicznych od podstaw anatomiczno-fizjologicznych. Przykładowo wymienić można zagadnienia rozwoju filogenetycznego i ontogenetycznego psychiki w związku z rozwojem układu nerwowego czy fizjologiczne podłoża różnych procesów psychicznych, np. spostrzegania, pamięci, uwagi, uczuć. Psychologia znajduje zastosowanie w różnych dziedzinach praktycznej działalności człowieka. Przykładem są m.in. psychologia pracy, psychologia wychowawcza, psychologia kliniczna, psychologia nauki².

¹ L. Radzinowicz wskazuje, że badania nad przestępczością muszą opierać się na ścisłych związkach z psychiatrią, psychologią i socjologią (L. Radzinowicz, *In Search of Criminology*, London-Melbourne-Toronto 1961, s. 181).

² Por. encyklopedia w 15 tomach: *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, Zürich. Tomy: I (1976): *Die europäische Tradition*; II (1976): *Freud und die Folgen* (1); III (1977): *Freud und die Folgen* (2); IV (1977): *Pawlow und die Folgen*; V (1977): *Binet und die Folgen*; VI (1978): *Lorenz und die Folgen*; VII (1978): *Piaget und die Folgen*;

Z problematyki psychologicznej na szczególną uwagę zasługuje motywacja czynu przestępnego. Psychiczne czynniki etiologiczne (motyw, pobudka) odgrywają zasadniczą rolę w procesie powzięcia i realizacji zamiaru przestępnego. Wreszcie w postępowaniu wykonawczym indywidualizacja w zakresie metod i środków oddziaływania penitencjarnego musi być także oparta na dokładnej analizie procesu motywacyjnego sprawcy³.

Problematyka współczesnej socjologii obejmuje wyspecjalizowane dyscypliny zajmujące się różnymi dziedzinami zjawisk i procesów społecznych. Obecnie wyróżnia się kilka szczegółowych działów socjologii, m.in. socjologię badania: instytucji społecznych (rodziny, przemysłu i pracy, prawa i wymiaru sprawiedliwości), zachowań dewiacyjnych, grup społecznych, procesów społecznych (migracja, zjawiska awansu czy degradacji społecznej). Socjologia ogólna również nie przedstawia jednolitej dyscypliny. Reprezentuje ona kilka działów, jak choćby działy zajmujące się teorią struktur społecznych czy teorią rozwoju społecznego⁴. Innym przykładem jest socjotechnika zajmująca się opracowywaniem sposobów realizowania wyników badań poszczególnych działów socjologii oraz innych nauk społecznych.

W kryminologii na pierwsze miejsce wysuwają się zagadnienia z zakresu patologii społecznej. Wymienić tu należy przede wszystkim: dezorganizację życia rodzinnego, kryminogenny wpływ środowiska pozarodzinnego, negatywną rolę mediów, ujemne skutki migracji, bezrobocie i alkoholizm.

Społeczeństwo jest całością bardzo zróżnicowaną i złożoną ze składników często przeciwstawnych. Tożsamość i ciągłość społeczeństwa oraz jego rozwój dokonują się poprzez wzajemne interakcje zróżnicowanych form aktywności jednostek i zbiorowości.

VIII (1979): *Lewin und die Folgen*; IX (1979): *Ergebnisse für die Medizin* (1); X (1980): *Ergebnisse für die Medizin* (2); XI (1980): *Konsequenzen für die Pädagogik* (1); XII (1980): *Konsequenzen für die Pädagogik* (2); XIII (1981): *Anwendungen in Berufsleben*; XIV (1981): *Auswirkungen auf die Kriminologie*; XV (1979): *Transzendenz, Imagination und Kreativität*. Zob. też: J. Radford, E. Govier, *A Textbook of Psychology*, London 1991; Z. Ceglewiński, *Kształtowanie się umiejętności poznawczych. Identyfikacja pojęć*, Warszawa 1991; P.H. Lindsay, D.A. Norman, *Procesy przetwarzania informacji u człowieka. Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1992; M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie*, Warszawa 1992; D.P. Farrington (red.), *Psychological Explanations of Crime*, Aldershot 1994; D.A. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, Cincinnati, OH, 1994; R. Davies, S. Llyod-Bostock, M. Murran i inni (red.), *Psychology, Law and Criminal Justice: International developments [w:] Research and Practice*, Berlin 1996; N.K. Clark, G.M. Stephenson (red.), *Rights and Risk: The Application of Forensic Psychology*, Leicester 1994; B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2018; także *Fundamentals of Criminal Psychology*, vol. 1, *Offender Psychology*, Keffi 2020; vol. 2, *Victim Psychology*, 2021; vol. 3, *Investigation and Prevention*, 2021; R. Bull, C. Cooke, *Criminal psychology*, London 2009; E. Aronson, *Social Psychology*, Boston, MA 2017; D. Holmes, *Abnormal, Clinical and Forensic Psychology*, Harlow 2010; K. Love, D. Stevens-Watkins, N. Martin, T. Martin, C. McNamara, *General Psychology, The Science of Mind*, Dubuque 2017; R. Stenberg, *Cognitive Psychology*, Fort Worth 1996.

³ R. Matthews, P. Francis (red.), *Prisons 2000: An International Perspective on the Current State and Future of Imprisonment*, London 1996; R. Enos, S. Southern, *Correctional Case Management*, Cincinnati, OH, 1996; C.R. Hollin (red.), *Working with Offenders: Psychological Practice in Offender Rehabilitation*, Chichester 1996; M. Welch, *Rehabilitation: holding its ground in corrections*, Federal Probation 1995, vol. 4(59), s. 3–8; D. Canter, *Criminal Psychology*, London 2014; B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2009.

⁴ J. Szacki (red.), *Sto lat socjologii polskiej. Antologia*, Warszawa 1992; A. Kuper, J. Kuper (red.), *The Social Science. Encyclopaedia*, London 1989; T.B. Bottomore, *Sociology. A Guide to Problems and Literature*, London 1987; N. Stehr, *Practical Knowledge. Applying the Social Sciences*, London 1992; U. Beck, *Risk Society. Towards a New Modernity*, London 1992; P. Bourdieu, *Sociology in Question*, London 1992; P. Colomy (red.), *The Dynamics of Social Systems*, „SAGE Studies in International Sociology” 1992, vol. 42; M. Featherstone (red.), *Culture Theory and Cultural Change*, London 1992; R. Robertson, *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London 1992; D.C. Gibbons, *Society, Crime, and Criminal Careers: An Introduction to Criminology*, Englewood Cliffs, NJ, 1992; A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2004.

W dużym uproszczeniu działania te można podzielić na trzy kategorie: działania tworzące nowe elementy rzeczywistości i wzbogacające ją, działania utrzymujące istniejący stan oraz działania niszczące istniejące elementy społeczeństwa. Tego rodzaju działania występują ustawicznie, nie ograniczają się do okresu kryzysów społecznych, ale kryzysy powodujące regres społeczeństwa prawie zawsze wywoływane są przez intensyfikację tego trzeciego rodzaju działań.

Rozwój współczesnej pedagogiki jest szybki i wielokierunkowy. Rosnąca rola wychowania w społeczeństwie oraz różnorodne formy działalności wychowawczej wpłynęły na rozszerzenie zakresu badań pedagogicznych. Obecnie pedagogika ogólna zajmuje się m.in. podstawami, strukturą i celami wychowania, dydaktyką; usamodzielnia się również teoria wychowania moralnego, estetycznego itp. Z innego punktu widzenia wyróżnia się pedagogikę społeczną, porównawczą, teorię planowania oświatowego i ekonomikę oświaty.

Przedmiotem pedagogiki społecznej, tak blisko związanej z kryminologią, jest środowisko wychowawcze. Dyscyplina ta zajmuje się teorią środowiskowych uwarunkowań edukacji i rozwoju człowieka oraz teorią i praktyką kształtowania środowiska.

Pedagogika społeczna stoi obecnie przed koniecznością reinterpretacji pojęcia środowiska wychowawczego. Zadecydowały o tym następujące czynniki:

- 1) zmiany globalne,
- 2) zmiany polityczno-ustrojowe w Polsce, zainicjowane w 1989 r.,
- 3) postęp w naukach społecznych (nowe teorie, koncepcje, metody badawcze rzeczywistości społecznej).

Wysuwane są słuszne postulaty, aby pedagogika społeczna stała się nauką bardziej opisową – powinna ona częściej pytać: „jak jest i dlaczego jest właśnie tak”, a rzadziej zadawać pytanie: „jak być powinno”⁵.

Biorąc pod uwagę poszczególne fazy rozwoju człowieka, można wyodrębnić pedagogikę: przedszkolną, szkoły ogólnokształcącej, zawodowej, dorosłych itp.

Wreszcie różne dziedziny działalności ludzkiej wymagają prowadzenia badań pedagogicznych. Dlatego też powstały takie dziedziny wiedzy, jak: pedagogika przemysłowa, rolnicza, wojskowa, lecznicza⁶. Na szczególną uwagę zasługuje ten ostatni dział pedagogiki, zwany także ortopedagogiką, która zajmuje się działalnością wychowawczą dotyczącą dzieci wykazujących odchylenia od normy⁷.

⁵ T. Bauman, *Pedagogika społeczna wobec zmian w myśleniu o kształceniu i wychowaniu* [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 104. Por. także *Pedagogika społeczna u schyłku XX wieku* (Wybrane zagadnienia), red. A. Radziejewicz-Winnicki, Katowice 1992.

⁶ J. Doroszewska, *Pedagogika specjalna*, t. I: *Podstawowe problemy teorii i praktyki*, t. II: *Podstawowe problemy teorii i praktyki rewalidacji poszczególnych odchyleń od normy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1989; R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985; W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992; B. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Wstęp do badań*, Warszawa 1992; T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*, Warszawa 1992; J. Pańczyk (red.), *Pedagogika specjalna. Psychopedagogiczne i medyczne studium terminologiczne*, Warszawa 1991; H. Beare, B. Galdwell, R. Millikan, *Creating an Excellent School*, London 1989; M. Scherer, I. Gersch, L. Fry, *Metting Disruptive Behaviour*, London 1990; G. Lindsay, P. Clough, *Integration and the Support Service. Changing Roles in Special Education*, London 1991.

⁷ Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (od 2000 r.) kontynuuje działalność Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (WSPS – od 1976 r.), a wcześniej – Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej (PIPS) założonego przez profesor Marię Grzegorzewską w 1922 r. Systematyczne kształcenie pedagogów dla potrzeb niepełnosprawnych dzieci i dorosłych ma już w Polsce ponad 90-letnią tradycję. Od początku swej działalności Akademia Pedagogiki Specjalnej stanowi ważny ośrodek formowania i wprowadzania w życie społeczne humanistycznych i humanitarnych wartości. Obecnie Aka-

Rozszerza się zakres pedagogiki specjalnej. Otwierają się coraz szersze perspektywy pracy nie tylko na rzecz dzieci i młodzieży, lecz także osób niepełnosprawnych, a nawet zagrożonych niepełnosprawnością. Na uwagę zasługują problemy opieki następczej, np. postpenitencjarnej czy w oligofrenopedagogice, gdzie istnieje potrzeba zorganizowania dalszego życia (czasem pracy) absolwentom szkół dla upośledzonych umysłowo. Opieka następcza dotyczy także osób dorosłych – stąd potrzeba znajomości andragogiki specjalnej. Rozwija się także gerontopedagogika specjalna. Wymienić można jeszcze problem rodziny dziecka niepełnosprawnego, kwestię upośledzeń sprzężonych, sieroctwa społecznego itp.⁸

W dziedzinie profilaktyki kryminologicznej ważne znaczenie należy przypisać metodom pedagogiki resocjalizacyjnej⁹. Chodzi tu o oddziaływanie wychowawcze na jednostki źle przystosowane do życia społecznego. Zasadniczym celem zabiegów podejmowanych w zakładach penitencjarnych jest osiągnięcie adaptacji społecznej osób po odbyciu kary pozbawienia wolności¹⁰. Zagadnienia te pozostają na pograniczu pedagogiki i psychologii społecznej.

Pedagogika resocjalizacyjna jest dyscypliną zarówno teoretyczną, jak i praktyczną, zajmującą się wychowaniem osób z zaburzeniami w procesie socjalizacji, tj. tą kategorią osób, które z rozmaitych powodów wykazują objawy nieprzystosowania i wykolejenia społecznego, paraprzestępczości i przestępczości.

Tabela 2.1. Kryteria przystosowania

Kryterium	Treść kryterium
Biologiczne/ekologiczne	Dążenie do zachowania własnej egzystencji, przetrwania w środowisku naturalnym czy społeczno-kulturowym.
Medyczno-psychiatryczne	Stan doskonałego zdrowia psychicznego i fizycznego (zgodnie z normami medycznymi). Zdrowa struktura osobowości i niezaburzone funkcje.
Psychologiczne	Optymalne sposoby redukcji napięć wewnętrznych, utrzymanie homeostazy psychicznej (subiektywne poczucie dobrego przystosowania, zadowolenia, szczęścia itp.).

demia przygotowuje nauczycieli, wychowawców i innych specjalistów do pracy z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi, którzy są niepełnosprawni i/lub niedostosowani społecznie. Plan studiów uwzględnia kilka bloków przedmiotów: przedmioty biomedyczne (elementy anatomii i fizjologii, ekologia, podstawowa wiedza nt. schorzeń dziecięcych, psychiatria dziecięca); przedmioty z zakresu nauk społecznych i prawnych (metodologia, elementy filozofii i etyki, prawo ze szczególnym uwzględnieniem prawa dzieci i praw człowieka itp.); przedmioty psychologiczne, tj. psychologia ogólna, rozwojowa, wychowawcza i kliniczna (obejmujące elementy poradnictwa i psychoterapii); przedmioty pedagogiczne (m.in. pedagogika ogólna, historia wychowania itp.); przedmioty z zakresu poszczególnych specjalizacji. Od 1990 r. do śmierci prof. Jędrzeja Pańczyka w 2007 r. ukazywały się *Roczniki Pedagogiki Specjalnej* pod Jego redakcją.

⁸ L. Pytko, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2000; por. też K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna*, Warszawa 2008.

⁹ E. Tomasiak, *Przegląd współczesnych problemów pedagogiki specjalnej* [w:] E. Tomasiak (red.), *Wybrane zagadnienia z pedagogiki specjalnej*, Warszawa 1997, s. 10, 11; zob. także: Z. Sękowska (red.), *Teoria pedagogiki specjalnej*, Warszawa 1990; J. Pańczyk (red.), *Kształcenie specjalne w nowej sytuacji prawnej i ekonomicznej*, Warszawa 1995; R. Borowski, *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock 2001; R. Borowski, *Placówki opiekuńczo-wychowawcze*, Płock 2001; R. Borowski, *Wychowanie i resocjalizacja młodzieży oddziałów resocjalizacyjnych w pogotowiach opiekuńczych*, Warszawa 1995.

¹⁰ E. Bielecki, *Wybrane problemy patologii przystosowania społecznego i pedagogiki resocjalizacyjnej*, Bydgoszcz 1983.

Kryterium	Treść kryterium
Interakcyjne	Aдекватne reagowanie na bodźce pochodzące z otoczenia fizycznego i społecznego. Umiejętność przeciwstawiania się presji niekorzystnych czynników biopsychicznych, środowiskowych i sytuacyjnych.
Społeczne	Zgodność postępowania (i motywacji) z powszechnie akceptowanymi wzorcami i normami.
Pedagogiczne	Dążenie do samourzeczywistnienia, autonomii, samowychowania i rozwoju.

Źródło: L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2000, s. 19.

Istotna wydaje się kwestia, w jakim stosunku do innych dyscyplin społecznych pozostaje pedagogika resocjalizacyjna. Wspomniano już o tym, że czerpie ona wiedzę z wielu dyscyplin szczegółowych i dzięki temu staje się interdyscyplinarną dziedziną wiedzy i ludzkiego działania.

Problem przystosowania społecznego jest przedmiotem studiów w Stanach Zjednoczonych; powstała nawet specjalna dziedzina psychologii – *adjustment psychology*.

Ponieważ celem badań kryminologicznych jest m.in. poznanie osobowości przestępcy, dlatego zachodzi konieczność włączenia w jej krąg nauk o człowieku i jego strukturze psychofizycznej, wśród których ważną rolę odgrywają nauki medyczne. Spośród tych nauk szczególne związki z kryminologią wykazują psychiatria, neurologia i endokrynologia.

Rozwój psychiatrii doprowadził do powstania wielu specjalistycznych dziedzin, np. psychiatrii sądowej, społecznej (zajmującej się rolą środowiska w powstawaniu zaburzeń psychicznych i kwestią readaptacji społecznej osób z zaburzeniami psychicznymi), dziecięcej itp.¹¹

Różnorodne objawy patologiczne, jak np. zaburzenia spostrzegania, uwagi, myślenia, życia uczuciowego, mogą stać się czynnikiem przyczynowym przestępstwa. Te objawy są ważne nie tylko z punktu widzenia kryminologicznego, lecz także oceny prawnocarnej czynu.

W. Łuniewski, rozważając związki między psychopatologią a kryminologią, stwierdził m.in.: „Jeżeli psychopatologia współczesna oddała wielkie usługi kryminologii przez to, że rzuciła snop światła na biologiczne źródła przestępczości, to i *vice versa* kryminologia z jej ścisłymi, obiektywnymi metodami badań samych czynów występnych przyczyniła się już niemało i nadal przyczyniać się będzie do gruntowniejszego i wszechstronniejszego poznania intymnych schorzeń i anomalii psychicznych, które nie znalazły jeszcze

¹¹ T. Bilikiewicz (red.), *Psychiatria: podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 2000; A. Bilikiewicz, J. Landawski, P. Radziwiłłowicz, *Psychiatria. Repetytorium*, Warszawa 1999; H.J. Kaplan, B.J. Sadock [w:] *Psychiatria kliniczna*, red. S. Sidorowicz, Wrocław 1995; W. Badura-Madei i in. [w:] *Psychiatria wieku rozwojowego*, red. A. Popielarska, M. Popielarska, Warszawa 2000; K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 1990; P. Brousolle, *Délinquance et déviance. Brève histoire de leur approche psychiatrique*, Toulouse 1978; A. Munro, B. Manthel, J. Small, *Counselling*, London 1989; E. Noonan, *Counselling*, London 1989; E. Noonan, *Counselling Young People*, London 1983; M. Reddy, *The Manager's Guide to Counselling at Work*, London 1987; L.B. Schlesinger (red.), *Explorations in Criminal Psychopathology: Clinical Syndromes with Forensic Implications*, Springfield, Ill., 1996; R. Loeber, D.P. Farrington, *Problems and solutions in longitudinal and experimental treatment studies of child psychopathology and delinquency*, Journal of Consulting and Clinical Psychology 1994, vol. 5(62), s. 887–900; S. Hodgins, *Mental Disorder and Crime in a Metropolitan Cohort*, Stockholm 1995; M. Swinton, A. Maden, J. Gunn, *Psychiatric disorder in life-sentenced prisoners*, „Criminal Behavior and Mental Health” 1994, vol. 1(4), s. 10–20; S. Hall, *Theorizing Crime and Deviance*, London 2012; R.A. Schug, *Mental Illness and Crime*, London 2014.

swego właściwego wyrazu w dotychczasowych systemach klasyfikacyjnych patologii psychiki ludzkiej¹².

Diagnostyka neurologiczna jest wciąż wzbogacana badaniami dodatkowymi, m.in. analizą płynu mózgowo-rdzeniowego, specjalnymi metodami badania rentgenowskiego, badaniami elektroencefalograficznymi, elektromiograficznymi¹³. Oprócz neurologii ogólnej rozwija się także neurologia dziecięca. Choroby układu nerwowego, np. urazy czaszki, stany po zapaleniu opon mózgowo-rdzeniowych, mózgu, zmiany zwyrodnieniowe ośrodkowego układu nerwowego (np. na tle przewlekłego alkoholizmu), odgrywają dużą rolę w etiologii przestępczości. Endokrynologia (nauka o gruczołach wydzielania wewnętrznego) zajmuje się badaniami z zakresu normalnej i patologicznej morfologii, fizjologii i biochemii gruczołów wydzielania wewnętrznego. Wiąże się ona ściśle z farmakologią i medycyną kliniczną. Nieprawidłowa (osłabiona lub wzmożona) czynność gruczołów wydzielania wewnętrznego może mieć pewien wpływ na zachowanie przestępne.

Na uwagę zasługują związki kryminologii z cybernetyką. W ostatnich latach zarysowały się zupełnie nowe możliwości wykorzystania cybernetyki w kryminologii (np. w zakresie tworzenia modeli prognostycznych i etiologicznych).

Wielce użyteczne jest także pojęcie sprzężenia zwrotnego, którego zastosowanie w kryminologii zmienia tradycyjne poglądy na przyczynowość zjawiska przestępczości. Dotychczas przyjmowano liniowy charakter związków między różnorodnymi zjawiskami społecznymi a przestępczością na zasadzie: czynnik A (przyczyna) – czynnik B (skutek). Na gruncie cybernetyki tego typu jednokierunkowe zależności są nie do utrzymania. Zgodnie z cybernetyczną zasadą sprzężenia zwrotnego może być i tak (w szczególności gdy mamy do czynienia z wielopłaszczyznowym i złożonym zjawiskiem, jakim jest przestępczość), że z kolei skutek będzie oddziaływał na przyczynę. Skutek i przyczyna będą więc pozostawały we wzajemnym związku, co jest właśnie określane jako sprzężenie zwrotne. Klasycznym przykładem sprzężenia zwrotnego jest relacja osobowość – środowisko, która stanowi dynamiczny, wielopłaszczyznowy system zależności; mamy tu do czynienia ze wzajemnymi oddziaływaniami czynników endogennych i egzogennych.

Trzeba także wspomnieć o pewnych związkach kryminologii z farmacją, rozumianą jako zespół nauk obejmujących całokształt wiedzy o lekach, w skład którego wchodzi: farmacja stosowana, farmakognozja, chemia farmaceutyczna, toksykologia, farmakodynamika. Poza wykorzystywaniem różnych środków toksycznych do osiągnięcia celu przestępczego związki te znajdują swoje odbicie w przypadkach ostrych zatruc wskutek nadużywania leków, narkotyzowania się (szczególnie młodzieży) oraz zatruc przemysłowych ze względu na warunki pracy (toksykologia przemysłowa).

Statystyka służy do poznania rzeczywistości. Żadne metody matematyczne nie stanowią celu samego w sobie. Statystyka jest metodą badania w najrozmaitszych dziedzinach wiedzy i dlatego nie może być oderwana od przedmiotu badania. W odniesieniu do kryminologii pomaga zebrać materiał, opisać go i dokonać klasyfikacji (kryminografia)¹⁴. Najnowszym

¹² Patrz J. Nelken, *Zagadnienia psychopatii i resocjalizacji przestępców-psychopatów w dziejach polskiej myśli kryminologicznej*, „Archiwum Kryminologii” 1989, t. XVI, s. 245–276.

¹³ I. Wald, A. Członkowska (red.), *Neurologia kliniczna*, Warszawa 1987; A.A. Członkowsky, *Leżenie w neurologii. Kompendium*, Warszawa 1997; A. Prusiński, *Neurologia praktyczna*, Warszawa 2001; C. Ugniewska, *Pielęgniarstwo psychiatryczne i neurologiczne*, Warszawa 1998; Ch. Warlow, *Neurologia*, tłum. B. Zakrzewska-Pniewska, J. Pniewski, Warszawa 1996.

¹⁴ K. English, M.J. Mary, *Measuring Crime Rates of Prisoners*, Denver, CO, 1992; B. Heberton, T. Thomas, *Criminal Records*, Aldershot, UK, 1993; A. Dobrin, B. Wiersema, C. Loftin i inni, *Statistical Handbook on*

przykładem jest zastosowanie statystyki matematycznej do badań efektywności kary, optymalizacji rozmiarów zakładów penitencjarnych i liczby personelu oraz prognoz kryminologicznych, a także opracowywania teoretycznych modeli wyjaśniania przestępczości.

Zagadnienie konsekwencji przestępczości dla jakości życia obywateli stało się stosunkowo niedawno przedmiotem badań. Podręczniki kryminologii traktują na ogół sprawę kosztów przestępczości jako marginalną. Jednakże od kilkudziesięciu lat zwracano uwagę na doniosłość tego zagadnienia. Problematyka ekonomicznych i społecznych konsekwencji przestępczości była przedmiotem obrad piątej sekcji V Kongresu Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami¹⁵. Zwrócono wówczas uwagę na trzy zagadnienia: po pierwsze – chodzi o ocenę tych ujemnych konsekwencji także w płaszczyźnie ekonomicznej; po drugie – ważnym problemem jest wypracowanie właściwych metod technik pomiaru szkodliwych skutków zjawisk kryminalnych; po trzecie – poszukiwanie dróg prowadzących do zredukowania negatywnych efektów przestępczości oraz do bardziej sprawiedliwej redystrybucji ciężaru „kosztów przestępczości”.

W tym kontekście należy widzieć związki kryminologii z ekonomią polityczną. Można jeszcze dodać, iż w badanym zakresie na uwagę zasługują także czynniki ekonomiczne kształtujące przestępczość oraz rola motywów ekonomicznych w etiologii czynu przestępnego.

Najściślejsze jednak związki łączą kryminologię z prawem karnym materialnym i wykonawczym, kryminalistyką, z prawem karnym procesowym i polityką kryminalną. Prawo karne materialne zwraca uwagę na główny kierunek badań kryminologicznych przez ustalenie, jakie czyny stanowią przestępstwa. Odpowiada ono zatem na pytanie, gdzie przede wszystkim powinny znaleźć zastosowanie metody badań kryminologicznych.

Trzeba mieć tu także na uwadze niekorzystne zmiany w stosunkach społecznych czy gospodarczych, które wymagają prawnokarnego uregulowania; to zaś, oczywiście, musi być poprzedzone kryminologicznymi badaniami zjawisk społecznych.

Wyniki badań kryminologicznych wzbogacają wiedzę o zjawiskach przestępczości, umożliwiając nauce prawa karnego sformułowanie nowych koncepcji dotyczących stanów faktycznych przestępstw, ustalenie bardziej adekwatnych do wagi przestępstwa wysokości sankcji karnych, wypełnianie konkretną treścią przepisów o charakterze blankietowym, rozwinięcie części ogólnej Kodeksu karnego itp.¹⁶

Violence in America, Phoenix, AZ, 1996; R. Garoogian, A. Garoogian, J. Fromm, *Crime in America's Top-rated Cities: A Statistical Profile 1995–1996*, Boca Raton, FL, 1995; J.L. Williams, A.S. Seerins, *Comparing violent crime in the Soviet Union and the United States 1985–1991*, „Studies on Crime and Crime Prevention” 1995, vol. 2(4), s. 252–266; M.B. Chamlin, J.K. Cochran, *Macrosocial measures of crime: toward the selection of an appropriate deflator*, „Journal of Crime and Justice” 1996, vol. 2(19), s. 121–144; C. Coleman, J. Moynihan, *Understanding Crime Data: Haunted by the Dark Figure*, Buckingham, UK, 1996; T. Gall, D.M. Lucas (red.), *Statistics on Crime and Punishment*, Detroit, MI, 1996; M.A. Walker (red.), *Interpreting Crime Statistics*, New York 1995; H.T. Brownstein, *The social construction of crime problems: insiders and the use of official statistics*, „Journal of Crime and Justice” 1995, vol. 2(18), s. 17–30.

¹⁵ P. Lewisch, *Punishment, Public Law Enforcement, and the Protective State*, Vienna 1995; T.J. Philipson, R.A. Prosner, *The economic epidemiology of crime*, „Journal of Law and Economics” 1996, vol. 2(39), s. 405–433; R. Rosenfeld, S.F. Messner, *Crime and the Economy*, London 2013.

¹⁶ Obszerne uwagi na ten temat przedstawia K. Poklewski-Kozieł, *Czy kryminologia jest potrzebna prawu karnemu?*, „Państwo i Prawo” 1965, z. 8–9, s. 253–358; G. Kaiser, *Kriminologie im Verbund gesamter Strafrechtswissenschaft* [w:] T. Vogler (red.), *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag*, Berlin 1985, s. 1035–1059; H.J. Kerner, H. Göppinger, F. Streng (red.), *Kriminologie – Psychiatrie – Strafrecht*, Festschrift für Heinz Leferenz zum 70. Geburtstag, Heidelberg 1983.

Kiedyś przestępstwo było rozpatrywane jedynie pod kątem naruszenia przepisów prawa karnego i wtedy prawnik teoretyk czy praktyk był wyłącznym panem dziedziny zjawisk antyspołecznych. Obecnie wyłączność prawniczego punktu widzenia w zakresie przestępstwa i reakcji na przestępstwo została ograniczona. Kryminologiczne badania genetyczne przestępstwa często wywierają wpływ na naukę normatywną prawa karnego.

Ustalenie konieczności przestępstwa, motywów i pobudek nie tylko wpływa na wymiar kary, lecz stanowi ważny materiał prognostyczny w zakresie wyboru właściwego systemu jej wykonania. Już w tym aspekcie można przyjąć istnienie związku między funkcjami kryminologii i zadaniami prawa karnego wykonawczego, iż: „Prawo penitencjarne jest identyczne z celami i przedmiotem kryminologii, która zajmuje się badaniem przestępczości, przestępstwem i przestępcą, a także karą i jej funkcjami”.

Badania kryminologiczne nad zjawiskiem recydywy, wykazujące, że skazany niejednokrotnie po odbyciu kary pozbawienia wolności powraca na drogę przestępstwa, muszą inspirować penitencjarystów do poszukiwania optymalnych warunków resocjalizacji. Im doskonalszy jest system wykonania kary, tym lepsze są prognozy co do ograniczenia zjawiska recydywy.

Celem kryminologii jest maksymalizacja karnonormatywnej sprawności systemu społecznego (minimalizacja przestępczości) przez wykorzystanie ustaleń nauk szczegółowych do budowy operacyjnego modelu przestępczości. Model operacyjny, pozwalający na realizację tak określonej funkcji celu, musi być traktowany jako składowa ogólnego modelu przestępczości opracowanego przez kryminologię. Dopełniającą składową tego modelu musi też być konstrukcja zapewniająca realizowaną przez penitencjarystkę maksymalizację resocjalizacji karnej.

Związki między kryminologią i penitencjarystką mogą być rozpatrywane (a właściwie muszą być) w ujęciu dynamicznym, w ciągu „międzypopulacyjnym” ruchu. Kryminologia nie wypełnia w całości programu badawczego dla penitencjarystyki, co wiąże się z pewnymi trudnościami badawczymi w tej dziedzinie. Dopiero udostępnienie materiału empirycznego i otworzenie więzień dla badań naukowych umożliwiają szerokie uwzględnienie i zaadaptowanie prac kryminologicznych. Wydaje się, że bardzo pomocne i korzystne byłoby prowadzenie eksperymentalnych zakładów karnych, w których zostałyby podjęte próby ukształtowania nowego systemu resocjalizacyjnego. Doświadczenia praktyczne, niestety ujemne, wykazały, że każdą nową metodę traktowania sprawców muszą poprzedzić badania naukowe i temu właśnie ma służyć faza eksperymentu, gdyż w przeciwnym razie błędy ujawniają się w jej realizacji. Konieczne jest więc spojrzenie na penitencjarystkę od strony różnorodności problemów kryminologicznych. Wydaje się, że należy w pełni uznać potrzebę dokonania rewizji dorobku teoretycznego i wyników empirycznych dotyczących oceny stosowania oraz wykonywania kary pozbawienia wolności w aspekcie jej skuteczności i wychowawczego oddziaływania.

Kryminologia jest nauką interdyscyplinarną, ale takiego samego charakteru zaczyna nabierać już i penitencjarystyka. Uprawiają ją przecież zarówno psychologowie, socjologowie, pedagodzy, jak i psychiatrzy.

Rozważania na temat wzajemnego stosunku między kryminologią a kryminalistyką są wciąż aktualne ze względu na często występujące w opracowaniach naukowych różnice zdań co do ich zakresu. W publikacjach nie poświęca się przeważnie dostatecznej uwagi omówieniu zasad podziału między obiema naukami – stąd tak duże rozbieżności w ujmowaniu zagadnienia i brak konkretnej płaszczyzny porozumienia wynikający z przyjmowania za podstawę rozważań różnorodnych i nie zawsze trafnych kryteriów.

Skoro kryminalistyka i kryminologia wykształciły się już jako samodzielne dyscypliny naukowe, jest rzeczą konieczną przy rozpatrywaniu ich wzajemnej relacji wprowadzenie zasadniczych kryteriów, takich jak: cel, przedmiot i metody badań oraz stosunek do innych, pokrewnych nauk¹⁷.

Celem kryminologii jest zapobieganie przestępczości przez usuwanie przyczyn natury ogólnej. Kryminologia zajmuje się przestępstwem jako zjawiskiem społecznym. Kryminalistyka natomiast zwalcza przestępstwa i zapobiega im *in concreto* przez ujawnienie przestępstwa, wykrycie sprawcy i zabezpieczenie materiału dowodowego dla wymiaru sprawiedliwości. Cele zapobiegania przestępczości wynikają z podstawowego zadania kryminalistyki, jakim jest walka z konkretnymi przejawami działalności przestępczej. Różne są zatem aspekty badań kryminologicznych i kryminalistycznych. Dla przykładu można wskazać zagadnienia dotyczące warunków dokonywania przestępstw, motywów czy wiktymologii.

W odniesieniu do warunków dokonania np. fałszerstwa banknotów kryminalistyka interesuje się techniką przestępstwa w celu ustalenia kręgu osób podejrzanych. Kryminolog musi zwrócić uwagę m.in. na łatwość dokonania tego przestępstwa, okoliczności sprzyjające jego upowszechnieniu.

Psychiczne czynniki etiologiczne (pobudka, motyw) stanowią ważne elementy badań kryminologicznych i kryminalistycznych, ale w różnych przekrojach. Dla kryminologa ważne jest ustalenie treści i przebiegu wewnętrznych przeżyć psychicznych sprawcy, kryminalistyk zaś bada proces motywacyjny pod kątem widzenia jego wpływu na wybór metod przestępczego działania oraz prawidłowego typowania sprawcy.

Wiktymologia kryminalna zajmuje się problematyką ofiary przestępstwa¹⁸. Dla obrony (zachowania) jakiegokolwiek wartości trzeba zawsze coś poświęcać, coś ofiarować. Oczywistość tej prawdy uderza nas przede wszystkim tym, że prawda ta pozostaje zupełnie zapomniana.

Tradycyjna wiktymologia, z nawoływaniem do walki z ludzkimi „drapieżcami”, mieści się w tradycji maltuzjańsko-darwinowskiej. Naiwnie szuka wyjścia w umacnianiu oddziaływań (związków) antagonistycznych. Nowa wiktymologia ma prowadzić do zmiany społecznej mentalności. Na wszystko dajemy, składamy ofiary. Dlaczego nie składać ofiar na redukowanie przestępczości – nie poprzez walkę z ludźmi, lecz drogą zmiany ekologicznego i społecznego środowiska.

Wiktymologia XXI w. będzie właśnie refleksją nad koniecznością ponoszenia optymalnych – w świetle wielu nauk – ofiar dla ratowania pierwotnych ludzkich wartości.

¹⁷ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2018; E. Kube, H.U. Störzer, K. Timm (red.), *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 2, Stuttgart 1994; E. Kube, *Forensic science amidst current problems and future orientation* [w:] H.J. Schneider, B. Hołyst (red.), „EuroCriminology”, numer specjalny: German Criminology 1995, vol. 8–9, s. 77–94.

¹⁸ B. Hołyst, *Wiktymologia kryminalna...*; G. Kaiser, H. Kury, H.J. Albrecht (red.), *Victims and Criminal Justice*, Freiburg i Br. 1991; E.A. Fatah (red.), *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*, London 1987; T. Weigend, *Deliktsoffer und Strafverfahren*, Berlin 1989; J. van Dijk, J. van Kesteren, *The prevalence and perceived seriousness of victimization by crime: some results of the International Crime Victims Survey*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 1996, vol. 1(4), s. 48–70; G. Kaiser, J.M. Jehle (red.), *Kriminologische Opferforschung: Neue Perspektiven und Erkenntnisse*, t. II, Heidelberg 1995; R.E. Mackay, *Victimology and rights theories*, „International Review of Victimology” 1996, vol. 3(4), s. 183–194; G. Kaiser, *Victimological research – looking backward and ahead*, „Studies on Crime and Crime Prevention” 1995, vol. 2(4), s. 240–235; Ch. Summer, M. Israel, M. O’Connell i inni (red.), *International Victimology, Selected Papers from the 8th International Symposium*, Canberra 1996; P. Davies, Ch. Greer, *Victims, Crime and Society*, London 2015; L.E. Daigle, L.R. Muftic, *Victimology*, London 2015.

W ramach kryminologii na specjalną uwagę zasługuje rola ofiary w genezie czynu przestępnego. Zagadnienie ofiary znajduje się także w centrum zainteresowania kryminalistyki.

W związku z badaniami problematyki zabójstw można stwierdzić, że np. poznanie trybu życia ofiary, jej kontaktów ze środowiskiem i źródeł dochodów ułatwia lub utrudnia ustalenie sprawcy zabójstwa.

Inny jest również kryminologiczny sens siedmiu złotych pytań, powszechnie znanych w kryminalistyce: kto? co? gdzie? za pomocą czego? dlaczego? w jaki sposób? kiedy?

Na pytanie „dlaczego?” kryminologia odpowiada, rozważając ogólne źródła działania przestępnego i mając w perspektywie eliminację tych przyczyn. Dla kryminalistyki zaś odpowiedź na pytanie „dlaczego?” stanowi przesłankę selekcji osób podejrzanych. Chodzi mianowicie o ustalenie, kto lub jakie kręgi osób były zainteresowane dokonaniem konkretnego przestępstwa.

Zgoda różne są metody badań kryminalistyki i kryminologii. Metodyka badań w obu tych dyscyplinach jest zdeterminowana odmiennymi zadaniami i sposobem ujmowania zagadnienia przestępstwa. W kryminalistyce doniosłe znaczenie mają metody badawcze charakterystyczne dla nauk technicznych i przyrodniczych, w kryminologii dominują zaś metody badań statystycznych, socjologicznych i psychologicznych.

Wiąże się z tym także stosunek kryminologii i kryminalistyki do innych nauk. Na przykład kryminologię łączą bardzo bliskie więzy z prawem karnym czy socjologią, kryminalistyka natomiast ma ściślejsze powiązania z prawem procesowym oraz z wieloma naukami przyrodniczymi, fizycznymi i chemicznymi.

Mimo przeprowadzenia dość wyraźnej linii podziału między tymi dyscyplinami nie można zapominać o wzajemnym przenikaniu się sfery zainteresowań kryminologii i kryminalistyki. Znajomość kryminologii przyczynia się do pogłębienia problemów wchodzących w zakres kryminalistyki oraz do skuteczniejszej realizacji zadań przed nią stojących. Dla przykładu można wymienić wyniki kryminologicznych badań dotyczących osobowości sprawców, obyczajów środowisk przestępczych, procesów motywacyjnych działania przestępnego, które to wyniki w bardzo poważnym stopniu ułatwiają tworzenie prawidłowych wersji śledczych. Z drugiej strony kryminalistyka dostarcza kryminologii wielu informacji o przestępstwie i jego sprawcy. Stąd wysoka wykrywalność sprawców przestępstw wzbogaca materiał niezbędny do analiz kryminologicznych.

Związki kryminologii z prawem karnym procesowym wynikają z tego, że kryminologia dostarcza materiału dotyczącego osoby sprawcy. Zebranie informacji dotyczących stosunków rodzinnych, majątkowych, wykształcenia, zawodu, zatrudnienia, karalności, a w miarę potrzeby uzyskanie danych co do właściwości charakteru oskarżonego, jego warunków osobistych i sposobu życia, należy do ważnych zadań postępowania karnego, które w znacznej mierze są wykonywane w drodze czynności pozostających w gestii kryminologii i kryminalistyki.

Dla opracowywania programów zapobiegania przestępczości kryminologia musi także dysponować informacjami dotyczącymi funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Również w tej płaszczyźnie należy doszukiwać się związków między kryminologią i prawem karnym procesowym.

Wzrastająca rola kryminologii we współczesnym świecie, a zwłaszcza jej związki z polityką społeczną, wywiera wpływ na kształtowanie się nowych relacji z wieloma innymi naukami.

KRYMINOLOGIA PORÓWNAWCZA

Wraz z pojawieniem się kryminologii jako nauki narodziła się równocześnie kryminologia porównawcza. Pierwsze prace traktujące przestępczość jako zjawisko o zasięgu ogólnosiwiatowym ukazały się jeszcze przed 1920 r. Należą do nich m.in. prace Cz. Tarde i C. Lombroso. Następne publikacje pojawiły się dopiero po drugiej wojnie światowej, ponieważ m.in. kolejne kryzysy ekonomiczne czy rządowe nie sprzyjały rozwojowi nauk kryminologicznych.

Po wojnie zagadnienia dotyczące kryminologii porównawczej były poruszane na forum IV Międzynarodowego Kongresu Kryminologicznego w Hadze w 1960 r. Stwierdzono wówczas m.in., że badania o charakterze porównawczym, interdyscyplinarnym i koordynacyjnym powinny określić programy działania różnych krajów w zakresie współpracy. Prowadzić to musi do wyodrębnienia dziedziny kryminologii porównawczej, która pozwoli na ustalenie podobieństw i różnic dotyczących różnorodnych wskaźników przestępczości oraz rezultatów działania mającego na celu zwalczanie przestępczości.

W cztery lata później H. Mannheim w pracy *Vergleichende Kriminologie* podkreślił potrzebę badań mających na celu ustalenie powszechnych czynników etiologicznych, występujących u źródeł przestępczości niezależnie od różnic kulturowych obserwowanych pomiędzy poszczególnymi krajami.

Porównawcza kryminologia oznacza badania przestępczości w państwach o różnej kulturze, obyczajach i systemach prawnych¹.

Koncepcja tej kryminologii nie jest nowa. Kiedy Rzymianie mieli problem z przestępczością, udawali się do Grecji, żeby nauczyć się nowych metod traktowania przestępców i przestrzegania przepisów prawa. W wiekach średnich i okresie renesansu (XIV–XVIII wiek) w Europie przeprowadzono badania nad prawem karnym w relacji do Cesarstwa Rzymskiego.

W okresach brutalnego podejścia do sprawców przestępstw zaczęto wprowadzać metody humanitarne do praktyki sądowej w Europie i Ameryce.

Tak więc w XIX wieku zainicjowano reformy w sądownictwie, np. powstały sądy dla nieletnich (pierwszy w Chicago w 1899 roku) i penitencjarystycy.

¹ Wydaje się, że termin „kryminologia porównawcza” został ukuty przez S. Gluecka. Zob. S. Glueck, „*Wanted: A Comparative Criminology*,” in *Ventures in Criminology*, red. S. Glueck, E. Glueck, London 1964, s. 304–322.

Twórcy tych koncepcji stosowali metody komparatystyczne.

Aż do roku 1970 literatura dotycząca kryminologii porównawczej nie była obfita².

W ponad 50 państwach prowadzono badania porównawcze przestępczości dotyczące np. systemu sprawiedliwości karnej.

Pierwszy podręcznik z tego zakresu *Comparative Criminology* ukazał się w Bostonie w 1965 roku. Jego autorem jest H. Mannheim, kryminolog niemiecko-angielski. Z czasem ukazało się wiele prac³ i podręczników akademickich⁴ tego rodzaju.

Wskazać również należy na publikację Narodów Zjednoczonych⁵, a w szczególności na *Global Report on Crime and Justice*⁶.

Badania Sheldon i Eleanor Glueck dotyczące rozwiązania problemu przestępczości nieletnich (1950)⁷ zostały przeprowadzone w Portoryko, Niemczech i Japonii.

Kryminolog Obi Ebbe zastosował tę metodę do badań przestępczości w Nigerii⁸.

Na świecie procesy globalizacji dotyczyły także problemów przestępczości. Wiele państw chce skorzystać z doświadczeń innych⁹. Dotyczy to np. problemu nadużywania alkoholu w Australii, Norwegii, i Stanach Zjednoczonych¹⁰.

² P. Beirne, J. Hill, *Comparative Criminology – An Annotated Bibliography*, New York: Greenwood 1991, s. vii–viii.

³ Zob. J.L. Neapolitan, *Cross-National Crime-A Research Review and Sourcebook*, Westport, Conn.: Greenwood Press 1997; D. Benamati, P. Schultze, A. Bouloukos, G. Newman, *Criminal Justice Information: How to Find It, How to Use It*, Phoenix, Ariz.: Onyx Press 1997; H.R. Dammer, P.L. Reichel (red.), *Teaching about Comparative/International Criminal Justice – A Resource Manual*, Highland Heights, N.Y.: Academy of Criminal Justice Sciences 1997.

⁴ E.H. Johnson, *International Handbook of Contemporary Developments in Criminology*, t. 2, Westport, Conn 1983; G.F. Cole, S.J. Frankowski, M.G. Gertz, *Major Criminal Justice Systems-A Comparative Survey*, Nowbury Park, Calu.: Sago 1987; R.J. Terrill, *World Criminal Justice Systems: A Survey*, Cincinnati: Anderson 1984; O.N.I. Ebbe, *Comparative and International Criminal Justice Systems*, Boston 1996; P.L. Reichel, *Comparative Criminal Justice Systems: A Topical Approach*, Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1994; B. Hołyst, *Comparative Criminology*, Lexington, Mass 1979; L.I. Shelley (red.), *Readings in Comparative Criminology*, Carbondale 1981.

⁵ United Nations, *The United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Program: Formulation of Standards and Efforts at Their Implementation* (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1994); B. Alpor and J.F. Boron, *Crime: International Agenda*, Lexington, Mass 1972; E.N. Nadehnan, *Cops across Borders*, University Park: Prim State Press 1993; A. Bossard, *Transnational Crime and Criminal Lozo*, Chicago: Office of International Criminal Justice 1990.

⁶ United Nations, *Global Report on Crime and Justice*. Zob. też *The United Nations and Crime Prevention: Seeking Security and Justice for All*, New York: UNDP, 1996; *The United Nations and Criminal Justice, 1946–1996: Resolutions, Reports, Documents and Publications*, „International Review of Criminal Policy”, Vienna: United Nations 1996/97, issue 47–48.

⁷ S. Glueck, E. Glueck, *Unraveling Juvenile Delinquency*, New York: The Commonwealth Fund; Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1950; S. Glueck, E. Glueck, *Of Delinquency and Crime – A Panorama of Years of Search and Research*, „Publications of the Criminal Law Education and Research Center”, t. 8, 1974, s. 332.

⁸ O.N.I. Ebbe, *Juvenile Delinquency in Nigeria: The Problem of Application of Western Theories*, „International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice” 1992/16, s. 353–370.

⁹ V. Lee Hamilton, J. Sanders, *Everyday Justice: Responsibility and the Individual in Japan and the United States*, New Haven, Conn.: Yale University Press 1992; H.J. Schneider, *Crime and its Control in Japan and in the Federal Republic of Germany, a Comparative Study*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1992/36, s. 47–63.

¹⁰ D.E. Berger i in., *Deterrence and Prevention of Alcohol-Impaired Driving in Australia, the United States, and Norway*, „Justice Quarterly” 1990/7, s. 453–465.

W tym czasie liczne badania kryminologiczne były przeprowadzane w perspektywie porównawczej¹¹.

Współcześnie kryminologia porównawcza opiera się w zasadzie na dwóch klasykach kryminologii teoretycznej: E. Durkheimie i K. Mannheimie. Durkheim zajmował się porównaniem jako formą podstawową metody naukowej i uważał je za równorzędne z socjologią, ewentualnie z socjologicznym procesem badawczym. Mannheim opublikował swoje wprowadzenie do kryminologii w *Kryminologii porównawczej*, nie zajmując się jednak zagadnieniami metodyki i teorii kryminologii porównawczej. Jest to zrozumiałe, ponieważ logika porównania pokrywa się z elementarnym zrozumieniem wszystkich naukowych dyscyplin. Kryminologia porównawcza jest, oczywiście, niczym innym jak kryminologią teoretyczną i empiryczną, ponieważ daje nadzieję na nowe teoretyczne i metodyczne bodźce. Dzisiaj jednak używanie pojęcia „kryminologia porównawcza” jako tytułu kryminologicznych monografii i dzieł jest zastrzeżone dla pojedynczych przypadków, chociaż gwałtownie wzrosła liczba czasopism kryminologicznych, które określają się jako międzynarodowe, porównawcze, komparatywne lub europejskie¹².

Przez położenie nacisku na porównanie Durkheim przedstawił, z jednej strony, oczywiście dzisiaj regułę badania naukowego, z drugiej zaś – otworzył drogę do znacznych kontrowersji. Porównaniem operuje się niezależnie od tego, czy prowadzi się kryminologiczne badania w celu identyfikacji przyczyn przestępstwa, czy punktem wyjścia do badań są myśli przewodnie prawa karnego. Wprawdzie orientacja porównawcza jest szczególnie widoczna w analizach ilościowych, to jednak stosuje się ją również przy przewidywaniu skutków działań prewencyjnych. Klasyczne badanie przyczyn poprzez zakładanie różnic między sprawcami czynów karalnych a innymi ludźmi, przy równoczesnym założeniu porównywalności obiektów badań, prowadzi do kontrowersji, czy w ogóle istnieje taka możliwość. Różne metody badawcze wskazują jednak na konieczność operowania porównaniami. Przede wszystkim międzynarodowe analizy porównawcze stały się centralną częścią składową badania kryminologicznego i różnych dziedzin kryminologii. Reformy więziennictwa u schyłku XIX w. zostały zainicjowane przez prace porównawcze dotyczące spraw karnych. Polityczno-kryminologiczne ruchy reformatorskie drugiej połowy XX w. byłyby nie do pomyślenia bez uprzednich analiz porównawczych i przede wszystkim bez międzynarodowych i międzykulturowych porównań¹³.

Stworzenie międzynarodowej bazy danych w zakresie przestępczości i kontroli społecznej czynów karalnych stanowi podstawę kryminologii porównawczej. Rada Europy usiłuje stworzyć porównawcze statystyki kryminalne i prawne bazujące na obserwacji rynku narkotyków, przemocy o podłożu rasistowskim, doświadczeniach ofiar i poczuciu bezpieczeństwa obywateli Unii Europejskiej i innych państw w celu ujednolicenia pojęć

¹¹ D.H. Chang, *Criminology: A Cross-Cultural Perspective*, t. 2, Durham, N.C.: Carolina Academic Press, 1976; G.F. Cole, S.J. Frankowski, M.G. Gertz, *Major Criminal Justice Systems-A Comparative Survey*, Newbury Park, Calif.: Sage 1987; R.J. Ternu, *World Criminal Justice Systems*, Cincinnati: Anderson; 1985; R. Heiner (red.), *Criminology-A Cross-Cultural Perspective*, Minneapolis's. Paul West 1996; O.N.I. Ebbe (red.), *Comparative end International Criminal Justice Systems*, Boston: Butterworth-Heinemann 1996; C.B. Fields, R.H. Moore (red.), *Comparative Criminal Justice: Traditional end Non-traditional Systems of Law end Control*, Prospect Heights, Ill.: Waveland Press 1996.

¹² G. Howard, G. Newman (red.), *Varieties of Comparative Criminology*, Leiden–Boston–Köln 2001.

¹³ H.J. Albrecht, *Vergleichende Kriminologie* [w:] H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. I: *Grundlagen de Kriminologie*, Berlin 2007, s. 255 i n.

przestępczości światowej oraz stworzenia pełnego obrazu przestępczości, możliwości prewencyjnych i środków bezpieczeństwa¹⁴.

Poza ramy policyjnie zarejestrowanej przestępczości wykracza porównawcze badanie ankietowe w dziedzinach wiktylizacji, przestępczości młodych ludzi, do której sami się przyznają, i konsumpcji narkotyków. Te badania koncentrują się na identyfikacji korelatów przestępczości i poczucia bezpieczeństwa, przy czym uwzględnia się czynniki ekonomiczne (bezrobocie, bieda), nierówność społeczną, procesy cywilizacyjne albo urbanizacyjne i – co jest charakterystyczne dla współczesności – postępującą indywidualizację.

Siły napędowe kryminologii porównawczej tkwią także w rosnącym zainteresowaniu analizą porównawczą międzynarodowej i ponadnarodowej przestępczości. Takie czynniki, jak: korupcja, handel ludźmi i narkotykami, pranie brudnych pieniędzy, terroryzm lub przestępczość gospodarcza, są kształtowane przez międzynarodową politykę kryminalną oraz międzynarodowe konwencje i częściowo też przyciągają nowe postaci do (międzynarodowej i ponadnarodowej) polityki kryminalnej¹⁵. To wskazuje na znaczenie tworzenia norm i rozwoju prawa karnego jako tematów kryminologii porównawczej. Chodzi tutaj o stworzenie ponadnarodowej polityki bezpieczeństwa, jak również o kompleksową kryminalno-polityczną tendencję do poddania zakłóceń interakcji społecznych (np. stalking) kontroli prewencyjnej i represywnej i do stosowania prawa karnego jako środka przeciwko strachowi i poczuciu niepewności.

Porównawczość bada, dlaczego działania kryminalne rozprzestrzeniają się na inne regiony. Bardzo dużą rolę odgrywają tutaj Konwencja Praw Człowieka i jej implementacja, jak również standaryzacja problematyki na międzynarodowej płaszczyźnie i zorientowanie na ekonomię rynkową. Ponadto rozwijająca się międzynarodowa współpraca policji i organów prawa wspiera zapotrzebowanie na badania porównawcze. W tym miejscu należy wymienić Międzynarodowy Trybunał Karny, który domaga się zdecydowanego poszerzenia wiedzy komparatywnej przede wszystkim w celu stosowania sankcji karnych.

Kryminalne badania porównawcze prowadzą do zmian społecznych i polityczno-kryminalnych. Badania porównawcze z zakresu przestępczości młodocianych i sądownictwa nieletnich, narkotyków i stosowania oraz oddziaływania sankcji karnych odgrywają dużą rolę przy tworzeniu formalnej kontroli społecznej. Zainteresowanie kryminologią porównawczą wzrosło dzięki utrzymującemu się trendowi do wzajemnego dostosowywania systemów karnych w Europie i w Unii Europejskiej oraz powstaniu międzynarodowej i ponadnarodowej przestępczości. Badanie przyczyn zróżnicowania w sankcjonowaniu i stosowaniu prawa karnego w różnych krajach wpłynęło na empiryczne badania w zakresie postępowania karnego i wymiaru kary.

Ekonomizacja polityki prawnej i społecznej kontroli karnej prowadzi do stosowania badań porównawczych. Zasadniczą rolę odgrywają tutaj porównawcze analizy kosztów i pożytków płynących ze społecznej kontroli karnej. W obliczu olbrzymiego wzrostu liczby spraw uwidocznia się globalna tendencja polityki kryminalnej do uproszczania

¹⁴ M. Killias, W. Rau, *The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics: A New Tool in Assessing Crime and Policy Issues in Comparative and Empirical Perspective*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2000, t. 8, s. 3–12.

¹⁵ H.J. Albrecht, *The International System of Drug Control: Developments and Trends* [w:] J. Gerber, E.L. Jensen (red.), *Drug War American Style. The Internationalization of Failed Policy and Its Alternatives*, New York–London 2001, s. 49–60.

postępowania karnego i częstszego stosowania zasady wyboru korzystniejszego rozwiązania¹⁶.

Te uwagi wstępne można podsumować stwierdzeniem, że porównanie stanowi podstawową kategorię empirycznego badania kryminologicznego, że związane są z tym metodyczne implikacje, że kryminologia porównawcza zajmuje się tworzeniem teorii i ewaluacją i że kryminologia porównawcza silnie uwidocznia się dzisiaj w badaniach międzynarodowych i międzykulturowych.

Kryminologia porównawcza zawiera trzy zagadnienia dotyczące zawartości merytorycznej badania porównawczego, założonego celu i różnic między badaniem porównawczym i badaniem innego rodzaju. Międzynarodowe badanie porównawcze wykorzystuje oczywiście informacje z różnych krajów. Podstawowym celem kryminologii porównawczej jest opracowywanie teorii. Porównanie zezwala na uogólnienie obserwacji empirycznych i rozważań teoretycznych; zezwala też na obalenie błędnie przyjętych uogólnień¹⁷. Poza tym porównanie umożliwia podjęcie decyzji w przypadku istnienia tych samych okoliczności (*ceteris paribus*). Wiedza o tym, do jakich rozmiarów rozrośnie się raczej stałe istniejące lokalnie społeczne zjawisko, jeśli uwzględni się większy region i dłuższy okres przeprowadzania badań, pomaga w podejmowaniu decyzji w dobie globalizacji i błyskawicznego rozprzestrzeniania się informacji. Sedno kryminologii porównawczej stanowi zagadnienie, pod jakimi warunkami można porównywać grupy lub inne obiekty badań w celu wyciągnięcia wniosków z porównania i pozyskania nowych przedmiotów badań. Oczywiście, grupy społeczne są zasadniczo nieporównywalne, tak jak kraje, nawet jeśli leżą w tym samym regionie i mają wspólną historię, język itp. Zawsze istnieją pewne cechy, które przy bliższym poznaniu czynią z ludzi, grup lub krajów indywidualne przypadki. Problemem w przeprowadzeniu porównania są wówczas właściwości obiektów badań, które są związane z niepowtarzalnością osób i uwarunkowaniami społecznymi.

Duże znaczenie ma pytanie, jak można z porównawczej perspektywy projektować informacje i doświadczenia. To pytanie pojawia się zawsze wtedy, gdy z doświadczeń powstałych w różnych okresach, przestrzeniach, działaniach lub grupach społecznych należy wyciągnąć wnioski odnośnie do wystąpienia określonych zdarzeń. Jako przykład można tu podać badania problemów związanych z narkotykami i skutków ich zwalczania. Zwykle pojawia się pytanie, jak będzie rozwijał się rynek, jeśli zostaną zmienione określone warunki (polityka, ściganie przestępstw, dostępność itp.). Aby odpowiedzieć na to pytanie, można sięgnąć do zasobów teoretycznych i praktycznych, do quasi-eksperymentalnego badania albo do analogii, które miały miejsce w innych czasach, przestrzeniach lub działaniach.

Porównawcze badania kryminologiczne prowadzone w dziedzinie korelatów przestępczości ukazują rozmiar współzależności i równocześnie prowadzą do stwierdzenia, że mimo istnienia cechy lub kombinacji cech powiązanych z przestępczością, istnieją grupy, w których ta cecha lub kombinacja cech nie występuje równocześnie z przestępczością. Tym samym pojawiają się nowe pytania. Na przykład stwierdzono, że różne grupy imigrantów – mimo takich samych społecznych i ekonomicznych warunków w nowym kraju – podejmują całkowicie odmienne działania kryminalne. Grupy imigrantów pochodzące

¹⁶ B. Dupont, P. Grabowsky, C. Shearing, *The governance of security in weak and failing states*, „Criminal Justice” 2003, t. 3, s. 331–350.

¹⁷ N. Alexander, *Menschenrechte im afrikanischen Kontext. Eine Kulturübergreifende Perspektive* [w:] W. Krull (red.), *Zukunftstreit*, Göttingen 2000, s. 13–31.

z tego samego kraju cechuje duże zróżnicowanie, jeśli chodzi o działalność przestępczą, i jest to zależne od dzielnicy, miasta albo kraju, w którym się osiedliły¹⁸.

Kryminologia porównawcza dotyczy obserwacji przestępczości, wyjaśniania trendów, a w szczególności różnic w trendach przestępczości (tym samym dotyczy prognoz), opisywania i wyjaśniania kierunków rozwoju prawa karnego i jego oddziaływań na przestępczość i działania kryminalne, jak również reakcji ofiar i opinii publicznej na wiktylizację i przestępczość.

Celem kryminologii porównawczej jest obserwacja przestępczości i jej rozwoju w społeczeństwach i w życiu. Badania porównawcze są przede wszystkim skoncentrowane na przyczynach, które powodują, że poziom przestępczości jest różny w poszczególnych krajach, i na tym, czego mogą nauczyć się kraje z wysoką przestępczością od krajów z niską przestępczością. Przewidywanie trendów w przestępczości jest obciążone wysokim ryzykiem, ponieważ informacje empiryczne odnośnie do przestępczości i jej uwarunkowań są bardzo płynne. Wypowiedzi na temat przestępczości i jej rozwoju są obwarowane interesami różnych grup. Raz są to osoby, które zajmują się nią profesjonalnie lub na płaszczyźnie politycznej, innym razem osoby, od których pochodzą informacje (składający doniesienie, ofiary przestępczości, eksperci, świadkowie).

Metodyczne implikacje zagadnienia rozwoju przestępczości były i są znaczące, ponieważ wszystkie instrumenty do pomiaru przestępczości ukrywają w sobie (w szczególności przy porównywaniu różnych okresów) wiele problemów, które uniemożliwiają całkowite uwzględnienie zmian wywierających wpływ na rozwój przestępczości. Tak czy inaczej – w obliczu stale pojawiających się prognoz o eksplozji przestępczości i zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego pojawiają się pytania o trendy i tendencje. Na przykład w najbliższej przyszłości przewiduje się dla Stanów Zjednoczonych, na podstawie prognozowanych zmian demograficznych, dramatyczny wzrost fali przestępstw. Zachodnioeuropejskie społeczeństwa zajmują się od końca lat 80. XX w. coraz intensywniej oddziaływaniami imigracji i zorganizowanej przestępczości na sytuację społeczną i gospodarczą, co skłania do rozmyślań nad nowymi (a może już starymi?) zagrożeniami dla współczesnych społeczeństw. Również same przemiany społeczne stwarzają problemy, jeśli chodzi o przewidywanie kierunków zmian i ich wielkości.

W ostatnich dziesięcioleciach w centrum zainteresowania kryminologów były nowe zjawiska, tj. przestępczość zorganizowana, ponadnarodowa i związana z nowymi mediami. W przypadku tych zjawisk nie odnotowano trendu spadkowego. Jest to zrozumiałe, ponieważ pomiar przestępczości ograniczał się do jej konwencjonalnych form. Nie ma takich instrumentów pomiaru, które porównywalnie do tych stosowanych w przestępczości konwencjonalnej mogłyby uwidoczniać trendy w jej nowych formach. Dlatego niniejsze informacje dotyczące nowych form przestępczości ograniczają się w dużym stopniu tylko do opisu struktur międzynarodowych szarych stref gospodarki i czarnych rynków. Zjawiska, takie jak: ponadnarodowa zorganizowana przestępczość, rozwój ugrupowań mafijnych i skorumpowanych struktur, świadczą o rosnącej bezradności władzy państwowej, rozpoczynającym się procesie erozji państwa prawa i podstawowych norm społecznych. Uważa się, że przestępczość zorganizowana jest reakcją na „słabe” państwo i na słabe – targane procesami dezintegracyjnymi – społeczeństwo¹⁹. Hipotezy, które

¹⁸ H.J. Albrecht, *Immigration, Kriminalität und Innere Sicherheit* [w:] G. Albrecht, O. Backes, W. Kühnel (red.), *Gewaltkriminalität zwischen Mythos und Realität*, Frankfurt 2001, s. 259–281.

¹⁹ H.J. Albrecht, *Vergleichende...*, s. 261.

w związku z powyższym zostaną przedstawione, mają dynamiczny charakter i opierają się na pesymistycznej diagnozie dotyczącej ogólnych kierunków rozwoju i warunków w (zachodnich) społeczeństwach.

Oceniając globalny stan przestępczości, należy podkreślić, że obserwacja trendów i tendencji w przestępczości nie jest łatwa. Z tego powodu są podejmowane wysiłki w celu utworzenia międzynarodowej bazy danych w zakresie przestępczości i sądownictwa kryminalnego. Obok *World Crime Surveys* wraz z ukazaniem się *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* powstała zatem możliwość zebrania różnych współczynników przestępczości i kontroli kryminalnej i ich porównywania. W międzyczasie bardzo rozpowszechniły się alternatywne instrumenty gromadzenia danych o przestępczości. Jednakże problemy związane z oceną danych i ich interpretacją prawie się nie zmieniły²⁰.

Poprzez rejestrowanie przestępczości przez policję w Europie można rozpoznać trendy i tendencje. Dzięki temu wiemy, że przestępczość w XX w., szczególnie po drugiej wojnie światowej, znacznie wzrosła. Natomiast liczba wyroków skazujących w porównaniu ze wzrostem liczby czynów przestępczych zmienia się w niewielkim zakresie. Należy to tłumaczyć polityką władz dążącą do ograniczania liczby procesów w sprawach mniejszej wagi.

Bez wątpienia ogromny wpływ na wielki wzrost przestępczości w Europie, licząc od 1990 r., wywarły zmiany społeczno-polityczne i ekonomiczne w Europie Wschodniej. Nie dotyczy to jednak krajów skandynawskich. W Szwecji na przykład w latach 90. nie odnotowano wzrostu przestępczości, a nawet wystąpił spadek wykroczeń przeciwko własności i uszkodzeń mienia. Trend spadkowy w przestępczości wystąpił również w Ameryce Północnej (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie). Zupełnie inny trend można zaobserwować w drugiej połowie XX w. w Japonii, gdzie zarejestrowano najwięcej przestępstw zaraz po drugiej wojnie światowej, potem nastąpił długotrwały spadek przestępczości, który – jeśli chodzi o przestępczość z zastosowaniem przemocy – utrzymuje się do dzisiaj. Poczynając jednak od lat 70., wzrasta w Japonii liczba wykroczeń przeciwko mieniu.

W krajach europejskich wystąpił wyraźny spadek przestępczości przeciwko mieniu. Natomiast w dziedzinie najcięższych przestępstw z zastosowaniem przemocy (zabójstw i gwałtów) odnotowuje się w ciągu ostatnich 50 lat w krajach zachodnioeuropejskich oraz w Kanadzie i Australii pewną stabilizację (w odróżnieniu od Stanów Zjednoczonych).

Inny trend można zaobserwować, śledząc dane dotyczące uszkodzeń ciała i rozboju zarejestrowane przez policję. Także w tym zakresie w Europie Zachodniej widoczna jest prawie jednolita tendencja. Liczba przestępstw uszkodzenia ciała i rozboju ogromnie wzrosła w latach 90. Akurat w tych dziedzinach szczególnie istotna jest postawa społeczeństwa – jego reakcja na obserwowane przypadki stosowania przemocy i gotowość do składania doniesień na policji. Mimo braku reakcji społeczeństwa na obserwowane akty przemocy i rozboju oraz niechęci do składania zeznań statystyki policyjne odnotowały wyraźny wzrost liczby tego rodzaju przestępstw. Można wytłumaczyć to zjawisko na podstawie danych z Wielkiej Brytanii, z których wynika, że wzrost liczby przestępstw z użyciem siły nastąpił tylko w rodzinie i kręgu znajomych, natomiast przemoc stosowana przez obcych utrzymuje się na tym samym poziomie lub wręcz ulega zmniejszeniu. Wynika z tego, że osoby bliskie ofierze lub z jej najbliższego otoczenia reagują na sytuację poprzez informowanie policji. Pozwala to również

²⁰ H.J. Albrecht, *Vergleichende...*, s. 262.

przypuszczać, że zmieniło się dotychczasowe bardzo powściągliwe nastawienie policji, jeśli chodzi o przyjmowanie zgłoszeń o przemoc w najbliższym otoczeniu ofiary lub w określonych grupach społecznych. Należałoby dokładniej zbadać problematykę wychulenia instytucji oraz społeczeństwa na przejawy agresji i przemocy w celu dokonania odpowiednich zmian w świadomości społecznej.

Dynamika rozwoju zarejestrowanych przez policję czynów przestępczych trochę inaczej wygląda w krajach europejskich. Policyjne statystyki kryminalne odnotowują wzrost przestępczości np. w Polsce w latach 90. Od 2007 r. stwierdza się spadek niektórych rodzajów przestępstw, np. zabójstw i rozbojów. Trudno porównywać okresy poprzedzające przełom z tymi, które po nim nastąpiły, ponieważ w tym czasie ulegały zmianom zasady rejestracji, nastąpiły zmiany ustawodawcze, a także tendencje do składania zawiadomień. Ważna jest także intensywność ścigania.

W Chinach odnotowano wzrost policyjnie rejestrowanej przestępczości. Postępujące od końca lat 80. ekonomiczne i polityczne otwarcie doprowadziło do gwałtownych zmian w społeczeństwie, co wiązało się ze wzrostem przestępczości i zmianami w jej strukturze. Zgodnie z oczekiwaniami znacznie wzrasta przestępczość przeciwko mieniu, natomiast przestępczość z użyciem przemocy jest raczej stabilna²¹.

Bezpośrednio po społeczno-politycznym przełomie w 1989 r. nastąpił wzrost policyjnie rejestrowanej przestępczości we wszystkich krajach Europy Wschodniej i Środkowej. Szczególnie wyraźny jest tu wzrost w dziedzinie typowej przestępczości ulicznej, tj. kradzieży z włamaniem oraz uszkodzeń ciała i rozbojów. Należy jednak zadać pytanie, czy ten trend jest wynikiem faktycznego wzrostu liczby czynów karalnych czy też wzrostu liczby zawiadomień. Wyjaśnianie trendów w przestępczości opiera się na empirycznym sprawdzaniu danych teoretycznych. Można jednak stwierdzić, że długotrwałe trendy w przestępczości nie wykazują jednoznacznych i równoległych powiązań z procesami industrializacji, migracją ludzi ze wsi do miasta, nieformalną kontrolą, jak również społeczną dezorganizacją i nierównością. Od dłuższego czasu bada się także powiązania między bezrobociem (ewentualnie sytuacją ekonomiczną) i przestępczością. Trudno jest wytłumaczyć zróżnicowanie trendów niepowtarzalnymi i mającymi źródło w przeszłości procesami. W centrum uwagi są punkty zwrotne w życiu oraz społeczne uwarunkowania. W końcu chodzi o zidentyfikowanie sytuacji, które wpływają na strukturalne i przestrzenne zmiany społeczne i trendy w kryminalistyce. Należy obserwować wytwarzane przez społeczeństwo mechanizmy samokontroli, społeczne powiązania i orientacje indywidualne oraz zbiorowe, kapitał ludzki, ruchy na rynkach pracy legalnym i czarnym oraz rynkach narkotykowych.

Kryminologiczne badania recydywy dotyczą porównań liczby dokonywanych czynów karalnych po uprzednim zastosowaniu sankcji karnych. Chodzi o powiązania między resocjalizacją, prewencją i zadaniami wychowawczymi prawa karnego dla nieletnich i o określenie skuteczności różnych sankcji stosowanych w celu zapobiegania recydywie. Należy stworzyć odpowiednie grupy porównawcze (lub kontrolne), na podstawie których będzie można badać skutki sankcji karnych.

Przy badaniu recydywy najważniejsze miejsce zajmuje zagadnienie porównywalności, ponieważ od tego zależy wiarygodność badań. Tylko poprzez spełnienie warunków

²¹ L. Cao, Y. Dai, *Inequality and Crime in China* [w:] J. Liu, L. Zhang, S. Messner (red.), *Crime and Social Control in a Changing China*, Westport 2001; J. Chisholm, *Benefit-Cost Analysis and Crime Prevention*, *Australian Institute of Criminology*, „Trends and Issues” 2000, t. 147, s. 73–85.

kontrolowanego eksperymentu wyklucza się niebezpieczeństwo, że ewentualne różnice będzie można wyjaśnić poprzez postawienie innych hipotez. Pozostaje jeszcze problem teoretycznego wyjaśnienia zakładanych i obserwowanych różnic. Wiadomo jednak, że kontrolowane eksperymenty będą rzadkim przypadkiem, ponieważ niewiele obszarów sankcji karnych nadaje się do przeprowadzania tego typu eksperymentów.

Badania recydywy koncentrują się na recydywie po odbyciu kary pozbawienia wolności – tym samym nie uwzględniają spraw związanych z karami pieniężnymi, z warunkowym zawieszeniem kary lub odebraniem prawa jazdy, chociaż ich masowy charakter wskazuje na konieczność przeprowadzenia badań. Nie przeprowadza się również badań porównawczych związanych z rzadziej stosowanymi sankcjami, jak np. umieszczeniem sprawcy w zakładzie odwykowym lub psychiatrycznym. Badania recydywy są ukierunkowane na sprawy związane z pozbawieniem wolności i tym samym dyskryminują inne, nie mniej istotne²².

Recydywa skłania do rozważań na temat wymiaru kary i jej wysokości. Jednym z najbardziej istotnych czynników warunkujących wysokość kary jest uprzednio odbyta kara. Następnie pojawia się pytanie, które dziedziny przestępczości są najbardziej podatne na recydywę oraz w jakim stopniu recydywa wpływa na wzrost przestępczości. W przypadku przestępczości młodocianych bardzo przydatne są badania kohortowe, na podstawie których można ustalić, w jakich grupach (tych, które po raz pierwszy wejdą w konflikt z prawem, albo tych, które już mają doświadczenie w tej dziedzinie) występuje przyrost przestępczości²³.

Badania związane z narkotykami i polityką zwalczania przestępczości z nimi związanej stanowią obiekt międzynarodowych prac porównawczych. Na pierwszy plan wysuwa się pytanie, jaki rodzaj polityki zwalczającej przestępczość narkotykową jest najbardziej skuteczny.

W Europie i na świecie widoczne są pewne porównywalne zjawiska, jeśli chodzi o kontrolę i zwalczanie przestępczości narkotykowej. Bardzo pomocne są tu międzynarodowe umowy odnośnie do kontrolowania przestępczości narkotykowej. Różne traktowanie konsumentów narkotyków jest uzależnione od faktu, czy konsument ponosi również odpowiedzialność za powstawanie problemu narkotycznego albo czy jest tylko uzależniony. Na politykę zwalczania przestępczości narkotykowej zasadniczy wpływ mają teorie pragmatyczne.

Istnieją dwa modele zwalczania przestępczości narkotykowej: abstynencki (zero tolerancji) i minimalizacji szkód. W modelu abstynenckim bezwzględnie zwalcza się przestępczość narkotykową, podczas gdy model minimalizacji szkód dopuszcza pewną tolerancję i próbuje zredukować ryzyka towarzyszące przestępczości narkotykowej. Oba modele się wykluczają, jednak wydaje się, że począwszy od lat 90. model minimalizacji szkód zyskuje większą popularność. To przejawia się w coraz szerszym stosowaniu programów metadonowych, jak również eksperymentach dobrowolnego przekazywania heroiny państwu. Wydaje się, że zarówno programy metadonowe, jak i oddawanie heroiny mają pozytywne skutki w przypadku pewnych grup uzależnionych od heroiny, przejawiające się w stabilizacji społecznej i zdrowotnej oraz redukcji liczby przestępstw narkotykowych.

²² H.J. Albrecht, *Vergleichende...*, s. 269, 270.

²³ V. Grundies, S. Höfer, C. Tetel, *Basisdaten der Freiburger Kohortenstudie: Prävalenz und Inzidenz polizeilicher Registrierung*, Freiburg 2002.

Podczas badania rozmiaru problemów narkotykowych wśród młodzieży stwierdzono, że jest on niezależny od sposobu zwalczania. Przestępczość narkotykowa jest widocznie uwarunkowana innymi czynnikami niż te, które zazwyczaj są uwzględniane w polityce zwalczania narkotyków. Na spożywanie i rozpowszechnianie narkotyków wśród młodych ludzi mają zapewne wpływ chęć poznania czegoś nowego, przynależność do grupy i ruchy subkulturowe.

Przy ocenie skuteczności polityki zwalczania przestępstw narkotykowych problematyczne stają się pojęcia sukcesu i niepowodzenia. Celem każdej narodowej polityki zwalczania narkotyków jest ochrona zdrowia i jest to cel zbyt kompleksowy, żeby można było go precyzyjnie zbadać empirycznie. Dominującymi dzisiaj w Europie kryteriami oceny przestępczości narkotykowej są: częstotliwość konsumpcji narkotyków, liczba przypadków śmiertelnych po przedawkowaniu, liczba przyjęć w szpitalach i ośrodkach leczenia uzależnień albo przestawień ze słabych na mocne narkotyki²⁴.

Badanie związków między imigracją i przestępczością zakłada porównanie dwóch grup ludności – napływowej i osiadłej. Z pochodzeniem są związane różne kulturowe i religijne uwarunkowania. W tym porównaniu chodzi też o problemy związane z integracją, rozwojem miast i postrzeganiem imigrantów jako nowej niebezpiecznej warstwy społecznej. Zakładanie przyczynowych powiązań między imigrantami a wzrostem przestępczości wskazuje na istnienie głęboko zakorzenionych przesądów. Szeroko rozpowszechnione są poglądy, podsycane przez skrajne prawicowe partie i ugrupowania, na temat tego, że imigranci oraz osoby ubiegające się o azyl stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego. We wszystkich europejskich społeczeństwach daje się zauważyć zainteresowanie problematyką imigracji i łączenie jej z przestępczością²⁵. Dotyczy to również krajów Europy Środkowej i Wschodniej, które do niedawna stanowiły źródło migracji do Europy Zachodniej. Zakłada się powiązania między handlem narkotykami, zorganizowaną przestępczością i imigracją, które wzajemnie się przenikają i w ten sposób potęgują negatywne zjawiska.

Punktem wyjścia do badań poziomu przestępczości różnych grup imigrantów i reszty społeczeństwa nie może być sprawozdawczość własna. W zależności od kraju istnieją znaczne różnice w interpretacji poziomu przestępczości różnych grup etnicznych i imigrantów. Wskazuje to na konieczność stworzenia podstaw teoretycznych w celu ujednolicenia wyników badań.

Mimo braku jednolitej bazy można stwierdzić, że wśród migrantów ewentualnie imigrantów w pierwszym pokoleniu w klasycznych krajach Europy Zachodniej, przyjmujących cudzoziemskich robotników, poziom przestępczości był niższy od drugiego lub trzeciego pokolenia niż wśród migrantów, którzy przybyli w latach 80. i 90. Wyjątek stanowi Szwecja – w tym kraju nie odnotowuje się wzrostu przestępczości wśród imigrantów w porównaniu do reszty społeczeństwa ewentualnie do pierwszego pokolenia imigrantów, co tłumaczy się skutecznością państwowej polityki integracyjnej²⁶.

Wspólną cechą większości migrantów jest ich marginalna pozycja społeczna i ekonomiczna. Patrząc jednak z punktu widzenia przestępczości, należy różnie sklasyfikować grupy migrantów o takiej samej lub podobnej strukturze społecznej i ekonomicznej.

²⁴ H.J. Albrecht, *Vergleichende...*, s. 270–272.

²⁵ S. Beaux, M. Pialoux, *Violences urbaines, violence sociale. Génèse des nouvelles classes dangereuses*, Paris 2003.

²⁶ H.J. Albrecht, *Ethnic Minorities, Crime and Criminal Justice in Germany* [w:] M. Tonry (red.), *Ethnicity, Crime and Immigration. Comparative and Cross National Perspectives*, Chicago–London 1997, s. 31–99.

Dotyczy to rozmiaru przestępczości i jej struktury. Społeczne i ekonomiczne przemiany ostatnich dziesięcioleci są bardzo niekorzystne dla migrantów. Migranci XIX i XX w. zaczęli z reguły od najniższego poziomu społecznej i ekonomicznej drabiny i stopniowo, przez generacje, wspinali się po niej. Tego typu następujące przez kilka pokoleń skuteczne integracje całych grup, jakie można było zaobserwować jeszcze na początku XX w., dzisiaj już nie mają miejsca albo wymagają znacznych inwestycji, by usunąć przyczyny uniemożliwiające integrację. W szczególności zanikanie zapotrzebowania na niewykwalifikowaną siłę roboczą i spowodowane tym przemiany w krajach uprzemysłowionych drastycznie utrudniły sytuację na rynku pracy i tym samym zmieniły warunki istotne dla tradycyjnej integracji. Ponadto polityczne przemiany w Europie spowodowały znaczne zmiany w sytuacji prawnej migrantów i imigrantów. W latach 60. i 70. XX w. większość imigrantów legalnie przyjeżdżała do Europy i tu zostawała, dzisiaj natomiast badania wskazują albo na nielegalność przyjazdu i pobytu, albo na formy przejściowe, jakimi są status azylanta lub status osoby tolerowanej, co stwarza znaczne ryzyko, jeśli chodzi o przestępczość. Europejska migracja aż do lat 80. była pożądana i wspierana, dzisiaj natomiast ze względu na kryzysy polityczne i transformacyjne stanowi niepożądane zjawisko wewnątrz europejskie. Migranci – tak jak przedtem – ciągną do wielkich miast, w których wzrasta liczba problemów społecznych wszelkiego rodzaju. Problem ten zszedł niejako na drugi plan w kontekście napływu emigrantów – uchodźców z Afryki Północnej.

Nowsze trendy w badaniach podkreślają znaczenie analiz kosztów i pożytków. Analiza kosztów i pożytków stanowi argument przede wszystkim w kontekście rozważania alternatywy dla kary pozbawienia wolności. Porównanie dotyczy kosztów stosowania różnych sankcji i samej przestępczości. Porównanie zwraca uwagę na pożytki płynące z zapobiegania przestępczości.

Przy analizach kosztów koncentrowano się dotychczas głównie na wydatkach związanych z wykonywaniem kar, szczególnie pod kątem stosowania alternatywy dla kary pozbawienia wolności, takiej jak kara pieniężna lub wyrok w zawieszeniu. W latach 70. pojawiło się w Niemczech opracowanie dotyczące korzyści płynących z zamiany krótkotrwałej kary pozbawienia wolności na karę pieniężną, ponadto próbowano dokonać kompleksowej oceny tego zjawiska²⁷.

Ogromną trudność sprawia ustalenie faktycznych kosztów przestępczości i stosowania prawa karnego oraz pożytków płynących z poszczególnych działań i być może dlatego brak jest szczegółowych analiz. Niezbyt często można też spotkać badania dotyczące kosztów poszczególnych sankcji lub poszczególnych faz postępowania karnego albo też prawa karnego. Nawet pytając o koszty bezpieczeństwa wewnętrznego, szybko dochodzimy do wniosku, że odpowiedź nie jest prosta, a być może jest nawet niemożliwa. Na przykład, pytając w Niemczech o całkowite koszty kontroli przestępczości, od razu napotykamy problem, ponieważ w budżetach ministerstw: wewnętrznego i sprawiedliwości nie znajdziemy osobnej pozycji dotyczącej kosztów policji kryminalnej, sądownictwa karnego i wykonywania kary. Na podstawie dostępnych informacji można zauważyć trend do większego uwzględniania kosztów wykonywania kary w budżetach ministerstwa sprawiedliwości. Należy tutaj zwrócić uwagę na fakt, że koszty wykonywania kary są silnie powiązane ze standardami zakwaterowania oraz utrzymania i że te również na skutek konwencji europejskich bardzo wzrosły od końca lat 80. ubiegłego wieku. Porównawcza analiza kosztów, uwzględniająca z jednej strony różne kraje, a z drugiej – wykony-

²⁷ G. Grohmann, *Strafverfolgung und Strafvollzug Eine ökonomische Analyse*, Göttingen 1973.

wanie kary w porównaniu z innymi (ambulatoryjnymi) sankcjami, jest bardzo trudna do przeprowadzenia. Takie porównanie wymagałoby zastosowania uproszczeń odnośnie do czynników wpływających na koszty oraz redukcji funkcji i celów poszczególnych sankcji. Wymierzenie kary ma za zadanie nie tylko zapobiegać recydywie i umożliwiać resocjalizację, ponadto należy zapewnić zakwaterowanie minimalizujące ryzyko ucieczki, opiekę medyczną, zatrudnienie dla więźniów i możliwość ukończenia szkoły. Z analiz kosztów wynika, że wykonywanie kary – abstrahując od kosztów policji – stanowi największą pozycję w budżecie.

Badania ewaluacyjne, na podstawie których można stwierdzić, jakie są skutki różnych interwencji z punktu widzenia zapobiegania recydywie i jakie koszty są z tym związane, są niezbędne do oceny stosunku kosztów do pożytków.

Nowym polem dla badań analizy kosztów stał się kontrolowany elektronicznie areszt domowy. Wiadomo, że do powstania i rozpowszechniania się kontroli elektronicznej przyczyniły się niskie koszty. Na pierwszym etapie badań uwzględnia się relacje między kosztami i pożytkami (zapobieganie przestępczości) pojedynczych interwencji (sankcji). Drugi etap polega na określeniu efektywności różnych form interwencji.

Porównawcze analizy kosztów i pożytków z natury rzeczy opierają się na aktualnych danych i mają krótkotrwały charakter – należałoby w większym stopniu zająć się długotrwałymi skutkami finansowymi określonych sankcji i w tym kontekście prześledzić ekonomiczne następstwa masowego stosowania kary pozbawienia wolności. Należy zaznaczyć, że powszechne stosowanie kary więzienia ma nie tylko skutki finansowe, ale również trudne do uchwycenia oddziaływanie na struktury społeczne, wzory zachowań, nastawienie do pracy itp.

W programach badawczych należałoby uwzględnić pytanie, czy jeśli chodzi o efektywność i koszty, to lepiej jest stosować karę pozbawienia wolności czy też lepiej jest położyć większy nacisk na programy lecznicze lub terapeutyczne.

Kryminologia porównawcza zwraca uwagę na znaczne problemy związane z określeniem warunków występowania działań kryminalnych i rozwojem przestępczości. Przeprowadzenie porównania jest związane ze stworzeniem odpowiedniej bazy porównawczej, tak aby wyniki badań były wiarygodne. Istnieje konieczność rozwijania międzynarodowej i międzykulturowej kryminologii porównawczej przede wszystkim tam, gdzie dokonały się procesy globalizacji i gdzie poszukuje się międzynarodowych i ponadnarodowych rozwiązań w zakresie zwalczania problemów przestępczości i zapewnienia bezpieczeństwa przekraczających granice państw²⁸.

²⁸ H.J. Albrecht, *Vergleichende...*, s. 279, 280.

PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ KRYMINOLOGII

Na Piętnastym Światowym Kongresie Kryminologicznym, który odbył się 20–25 lipca 2008 r. w Barcelonie, omówiono wiele tematów ważnych dla rozwoju tej dyscypliny. Temat oficjalny Kongresu brzmiał: „Przestępczość i kryminologia – badania i działania”. Wzięło w nim udział około 1000 delegatów, w tym 1/5 spoza Hiszpanii. Na czterech sesjach plenarnych wygłoszono jedenaście referatów, w tym siedem w języku angielskim, a cztery w hiszpańskim. Tematykę Kongresu zawartą w referatach przedyskutowano w 157 grupach roboczych. Najważniejsze omawiane zagadnienia to: kryminologia jako aktualny problem, wiktymologia, przestępczość młodocianych, przestępczość zorganizowana, odnowiony wymiar sprawiedliwości, badania policyjne, terroryzm, problematyka przemocy, polityka kryminalna i przestępczość związana z narkotykami¹. Ten Kongres wytyczył perspektywę rozwoju kryminologii.

David Garland (Nowy Jork)² w referacie „Dyscyplinowanie kryminologii: założenia instytucjonalne a intelektualna przyszłość” odniósł się do m.in. poglądu Foucaulta³ (1997), że kryminologia legitymizuje państwowe instytucje wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Kryminologia stara się legitymizować państwową przemoc karną przez usprawiedliwianie kary jako metody naukowej³. D. Garland uznał te poglądy za przesadne, gdyż we współczesnej kryminologii nie występuje tylko jeden kierunek działania i jedno podejście do władzy. Rozróżnił on oficjalną kryminologię włączoną w państwową praktykę i politykę oraz kryminologię akademicką, która jest wiedzą krytyczną. Zajmuje się ona bowiem problematyką nadużyć władzy, przestępczością państwową i wykorzystywaniem ekonomicznie słabych oraz szkodzeniem mniejszościom. Nie podzielił on też poglądów Johna Hagana, Stanleya Cohena i Nilsa Christiego, że kryminologia powinna się od państwa oddzielić (uwolnić), państwo zaś oraz jego prawo karne jedynie krytykować.

Kryminologia jest nauką zarówno stawiającą problemy, jak i je rozwiązującą. Zdefiniował on kryminologię jako „specyficzną formę dyskusji o przestępstwie i karze, pozostającą w związku z wielu instytucjonalnymi i intelektualnymi dziedzinami, z których

¹ H.J. Schneider, *Tagungsbericht. Der 15 Welt-Kongress für Kriminologie*, „Monatschrift für Kriminologie und Straverfahren” 2008/5, r. 91, s. 390–398.

² D. Garland, *Disziplinierung der Kriminologie: institutionelle Gründungen und intellektuelle Zukunft*, referat na 15. Światowym Kongresie Kryminologicznym, 20–25 lipca 2008 r., Barcelona.

³ M. Foucault, *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, London 1977.

każda ma charakterystyczne właściwości, pociąga za sobą szczególne rodzaje praktyki i zainteresowań oraz w różny sposób wiąże się z kwestiami władzy i środków”.

Kryminologia XXI w. jest według D. Garlanda kompilacją różnych elementów. Różni się w wielu miejscach, ale jest też odmienna od porządku klinicznej kryminologii. Niektóre kierunki – jego zdaniem – mają słabe, bezpośrednie oddziaływanie, ale wszystkie przyczyniają się do dobra instytucji, kultury, stosunków społecznych, a w końcu do równowagi władzy politycznej.

Według D. Garlanda kryminologia nie jest też żadną „dyscypliną”, ale raczej „zbiorem dyskursów, zakorzenionych w różnych instytucjonalnych dziedzinach, zorganizowanych według określonych problemów i projektów oraz ukierunkowanych na określone cele”. Kryminologia będzie owocna tylko wtedy, gdy nowe koncepcje jej nauk podstawowych będą na nią przeniesione i od nowa przemyślane. Swoją sukces sprowadza on do tego, że udało mu się zastosować do kryminologii koncepcje nauk społecznych.

Ezzat Fattah (Vancouver)⁴ w referacie „Przyszłość kryminologii jako nauki społecznej a akademicka dyscyplina” – w przeciwieństwie do Garlanda – uważa kryminologię za autonomiczną, niezależną, empiryczną naukę społeczną o zachowaniu. Fattah wypowiedział się natomiast za jej oddzieleniem od normatywnej, dogmatycznej dyscypliny prawa karnego i polityczno-ideologicznej dziedziny polityki karnej. Studium ustawodawstwa i wykonawstwa nie jest częścią empirycznej i nienormatywnej nauki – kryminologii.

Kryminologię zdefiniował on z kolei jako „stosowanie naukowych koncepcji, metod i teorii do studium przestępstwa, sprawcy i ofiary”. W jego rozumieniu polityka karna jest ukształtowana przez konserwatywną ideologię, religijną punitywność i – od niedawna – przez politykę strachu. Z nauką nie ma ona wiele wspólnego, za to tym więcej z polityką i ideologią. Fattah opowiedział się przeciw kryminologii jako prawnokarnej nauce pomocniczej i jako nieważnej gałęzi prawa karnego. Polityka karna jest synonimem kary i kontroli. Obie są głównym instrumentem represji. Zalecił on ograniczenie zakresu kryminologii i jej zastosowanie dla nauki.

Temat: „Przestępczość zorganizowana: nowa etykieta i nowe zjawisko czy pretekst polityczny” omówiła Letizia Paoli (Leuven, Belgia)⁵. Do lat osiemdziesiątych przestępczość ta dotknęła niewielu państw: Stanów Zjednoczonych, Japonii, Włoch, Chin czy Kolumbii. Po 20 latach obraz sytuacji zmienił się gruntownie, zwłaszcza w Europie.

Przestępczość zorganizowana występuje obecnie we wszystkich państwach europejskich i stanowi poważny problem. W jej zwalczanie włączyły się Unia Europejska, Rada Europy i ONZ. Według Paoli rozszerzenie się nielegalnego handlu narkotykami i międzynarodowego handlu ludźmi to skutki globalizacji, upadku „żelaznej kurtyny” i ZSRR. Autorka poddała krytyce nieokreśloność i elastyczność koncepcji zorganizowanej przestępczości. Strach przed ekspansją włoskiej mafii na kraje europejskie, jej zdaniem, się nie potwierdził. Struktury i kultura włoskiej mafii nie znalazły naśladownictwa w Europie. Zagrożenia zawsze pochodziły od względnie małych i krótkotrwałych przestępczych przedsiębiorstw. Dzięki utworzeniu elastycznych, podlegających zmianom sieci te małe przedsiębiorstwa, stanowiące od lat siedemdziesiątych zjawisko masowe zachodniej, zorganizowanej przestępczości, wpłynęły na ekspansję nielegalnych rynków – zwłaszcza

⁴ E. Fattah, *Die Zukunft der Kriminologie als Sozialwissenschaft und akademische Disziplin*, referat na 15. Światowym Kongresie Kryminologicznym, 20–25 lipca 2008 r., Barcelona.

⁵ L. Paoli, *Organisiertes Verbrechen: ein neues Etikett ein neues Phänomen oder eine politische Handhabung* oraz *Die italienische Mafia. Paradigma oder Spezialfall organisierter Kriminalität?*, „Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform” 1999, r. 82, s. 425–440.

handlu narkotykami i ludźmi. Tradycyjne przestępcze organizacje występują tylko we Włoszech, w Bułgarii i w Turcji. Dlatego zwalczanie zorganizowanej przestępczości w Europie od lat dziewięćdziesiątych, a także internacjonalizacja polityki karnej przeciw tej przestępczości mają wątpliwą wartość.

Dotyczy to także Konwencji ONZ odnośnie do międzynarodowej zorganizowanej przestępczości z 2000 r., która weszła w życie w 2003 r. i była popierana przez Stany Zjednoczone i państwa europejskie. Paoli zwróciła jeszcze raz uwagę na to, że potężne, hierarchicznie zbudowane organizacje przestępcze nie stanowią dziś problemu w porównaniu z masą niezliczonych małych przedsiębiorstw kryminalnych. Przestępczość zorganizowana nie jest też nowym zjawiskiem, ale raczej ma nową etykietkę i jest pretekstem dla państwowej polityki karnej i dla przeprowadzania reform, które w przeciwnym razie spotkałyby się z oporem ludzi i ugrupowań broniących praw konstytucyjnych.

Yutaka Harada (Tokio) w referacie pod tytułem „Analiza przestrzennych i czasowych wzorców przestępczości wielkometrażowej w Japonii” dowodził, że chicagowska szkoła kryminologii⁶ była niezwykle wpływowa w całym świecie, także w Japonii. Omówił on projekty badawcze realizowane przez japoński Państwowy Instytut Wiedzy Policyjnej według koncepcji tej szkoły.

Jednym z tych projektów było zainstalowanie w trzech dzielnicach Tokio systemów telewizji przemysłowej w latach 1996–2003 w celu ustalenia wpływu nadzoru za pomocą kamer na zmniejszenie przestępczości i jej zapobieganie. Eksperyment okazał się pozytywny – liczba przestępstw kradzieży spadła o około 21,8%. Natomiast mniejsze jego oddziaływanie zanotowano na przestępstwa motywowane emocjonalnie, a więc akty przemocy.

Godny uwagi był drugi eksperyment (nadal prowadzony przez Instytut), polegający na opracowaniu metody zapobiegania wiktylizacji dzieci w drodze do szkoły. Opiera się on na teorii rutynowej aktywności⁷, która mówi, że przestępczość zawsze pojawia się tam, gdzie znajdują się sprawcy i ofiary, a brak będzie opiekunów zdolnych do zapobieżenia wiktylizacji.

Wesley Skogan (Chicago)⁸ w referacie „Działania policji w XXI wieku: dylematy imigracji i terroryzmu” podkreślił, że zadania policji będą się zmieniać wraz ze zmianą warunków społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Wskutek globalizacji społeczeństwa stają się coraz bardziej heterogeniczne. Imigranci nie uznają panujących norm społecznych publicznego i prywatnego zachowania w nowym kraju. Boją się policji i nie ufają jej. Pozostają nadal ściśle związani ze społeczeństwami krajów pochodzenia. Rozmowy telefoniczne oraz internet umożliwiają im łatwą i taną komunikację z rodzinnym krajem. W czasie urlopów i świąt odwiedzają rodzinne kraje i w związku z tym ich integracja z nowym społeczeństwem jest utrudniona.

Imigranci nielegalni cierpią ponadto wskutek ukrytej wiktylizacji – są też eksploatowani przez grupy zorganizowanej przestępczości. Do ukrytej i utajnionej wiktylizacji należy np. przemoc w rodzinie. Nielegalnych imigrantów wykorzystują też skorumpowani policjanci. Na przykład w Chicago policjanci mówiący po polsku wymuszali pieniądze od nielegalnych polskich imigrantów, którzy dostali się do Stanów Zjednoczonych z Kanady. Policja ma więc problem ze zdobyciem zaufania imigrantów, ale ponieważ po-

⁶ C.R. Shaw, H.D. McKay, *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, Chicago 1942, 1969.

⁷ L.E. Cohen, M. Felson, *Routine activity theory* [w:] F.T. Cullen, R. Agnew (red.), *Criminological Theory. Past to Present*, Los Angeles 2006, s. 433–443.

⁸ W. Scogan, *Polizeiarbeit im 21. Jahrhundert: Dilemmata der Immigration und des Terrorismus*, referat na 15. Światowym Kongresie Kryminologicznym, 20–25 lipca 2008 r., Barcelona.

trzeba współpracy z nimi – próbuje osiągnąć to poprzez rozszerzone działania w tych społecznościach. W dużych miastach (tzw. *sanctuary cities*) lokalne policje działają często przeciw surowym antyimigracyjnym wymogom z Waszyngtonu i chronią imigrantów wobec przestępczości z nienawiści. Te wysiłki niweluje jednak terroryzm, ponieważ społeczności imigranckie uznane są za siedliska terrorystów bądź za ich zaplecze.

Problematyką wiktymologiczną zajął się w swym referacie Marc Groenhuijsen (Tilburg, Holandia)⁹. Nawiązał on do Deklaracji ONZ z 1985 r. o zasadach właściwego traktowania ofiar przestępstw oraz ofiar nadużyć władzy. Chodziło w niej o poprawę pozycji prawnej ofiar w prawie materialnym i w postępowaniu karnym. Z rozesłanej w 1994 r. ankiety ONZ w sprawie realizacji tej Deklaracji wynikało, że nie została ona dostatecznie wprowadzona do systemów prawnych państw członkowskich. Eksperti Międzynarodowego Stowarzyszenia Wiktymologicznego wystąpili więc z pomysłem zaplanowania wiktymologicznej Konwencji ONZ¹⁰. Konwencja taka powinna być uchwalona z dwóch przyczyn:

- 1) powinna wzmocnić społeczną widoczność problemów ofiar,
- 2) „twarde prawo”, tj. Konwencja, powinno wywrzeć większy nacisk na państwa członkowskie niż Deklaracja.

Ponadto Konwencja ma uwzględnić, że ofiary przestępstw nie tworzą żadnej homogenicznej kategorii ludzi. Będzie w niej też silniej (niż w Deklaracji) zaznaczona wtórna wiktymizacja.

Zdaniem Groenhuijsena państwa powinny umożliwić ocenę efektywności wypełniania przez nie Konwencji, a odnowiony wymiar sprawiedliwości nie zawsze służy interesowi ofiar przestępstw, gdyż często zawiera szkodzące im rozwiązania.

Wiktymizację ofiar przestępstw omówił także Eugenio Raul Zaffaroni (Buenos Aires). Jego zdaniem w Ameryce Południowej nie ma zainteresowania polityków faktami, lecz raczej tym, co media czynią z tymi faktami. W massmediach ofiary przedstawiane są jako bohaterowie. Morderstwo i uprowadzenie w Argentynie są przez media dramatyzowane. „Moralna panika” miała tu wpływ na zaostrzenie kar w kodeksie, co nie poprawiło losu ofiar przestępstw. Zaffaroni rozróżnia dwa wiktymologiczne kierunki: jeden ma na celu polepszenie sytuacji ofiar, drugi zaś próbuje instrumentalizować wiktymizację z punktu widzenia kariery. Ten drugi kierunek nie chce pomagać ofiarom, lecz wykorzystuje ich wiktymizację jedynie do tego, by poprawić szansę kariery własnej jako dziennikarza bądź polityka. E.R. Zaffaroni poparł politykę karną opartą na empirycznych dowodach.

Przedmiotem dyskusji w grupach roboczych Kongresu były m.in. międzynarodowe badania porównawcze wykonania kary. Od 2000 r. wydział kryminologii uniwersytetu Greifswald pod kierownictwem F. Dünkela prowadzi badania porównawcze w Europie. Chodzi w nich o ocenę warunków życia więziennego skazanych oraz warunków pracy personelu penitencjarnego. W czterech projektach przedmiotem badań były tematy:

- 1) przegląd wykonania kary w państwach bałtyckich,
- 2) szczególne problemy wykonania kary przez kobiety w Europie,
- 3) skutki odbywania kar długoletnich,
- 4) analiza wykonania kary przez młodocianych w Europie.

⁹ M. Groenhuijsen, *Entwurf der Konvention der Vereinten Nationen über Justiz und Unterstützung für Verbrechenopfer*, referat na 15. Światowym Kongresie Kryminologicznym, 20–25 lipca 2008 r., Barcelona.

¹⁰ H.J. Schneider, *Verbrechenopferforschung, -politik und -hilfe: Fortschritte und Defizite in einem halben Jahrhundert*, „Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechts reform” 2006, r. 89, s. 389–404.

Najwięcej uwagi poświęcano odbywaniu kary w państwach bałtyckich (Estonia, Łotwa, Litwa, Finlandia, Szwecja, Polska i Niemcy). Zapytano w ankietach 821 więźniów dorosłych – każdorazowo w dwóch zakładach karnych danego kraju. Uzyskano m.in. następujące wyniki badań:

- 1) warunki w zakładach karnych Szwecji i Finlandii są lepsze i najbardziej zgodne z międzynarodowymi standardami niż w pozostałych krajach (w Niemczech uznano je za średnie);
- 2) uczestnictwo więźniów w specjalnych programach zachowania i szkolenia największe jest w Finlandii (1/2), Szwecji i Litwie (2/3) oraz w Niemczech (1/3);
- 3) nawet w korzystnych warunkach wykonania kary 10–40% personelu penitencjarnego wykazuje symptomy depresji. W krajach bałtyckich – w tym w Polsce i Niemczech – depresja tego personelu sięga 60%; 10–20% personelu skarży się na regularne bóle głowy, pleców oraz zaburzenia snu.

Wnioski z tych wyników badań to:

1. Konieczność poprawy warunków życia więźniów i pracy personelu, co możliwe jest poprzez zmniejszenie liczby więźniów i przeludnienia w celach więziennych.
2. Humanizacja warunków odbywania kary, która zależy od woli politycznej przeprowadzenia reform.

Andre Kuhn (Lozanna, Neuchatel) przedstawił wyniki empirycznych badań porównawczych na temat stosunku do karalności wśród ludności i sędziów. Stwierdził on, że ogół ludności nie jest bardziej skłonny do karania przestępców niż sami sędziowie. Z kolei Setsuo Miyazawa (uniwersytet Aoyama Gakuin) stwierdził, że japońska polityka karna jest zbyt punitywna, co tłumaczy się tendencjami populistycznymi, zwłaszcza ze strony organizacji wiktymologicznych i popierających je polityków. Prasa japońska również wzywa do zaostrzenia karalności.

Heather Strang (Canberra, Cambridge, Wielka Brytania)¹¹ podjęła temat „Odnowiony wymiar sprawiedliwości a ofiary ciężkich przestępstw”. Odnowiony wymiar sprawiedliwości zajmuje się pośrednictwem między sprawcą a ofiarą w toku nieformalnych spotkań. Jest on ukierunkowany na pojednanie między nimi i ukształtowanie – obecnie i w przyszłości – relacji ze społeczeństwem. Ten wymiar sprawiedliwości dotyczy jednak złezszych przestępstw i głównie popełnionych po raz pierwszy. Zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i Australii podjęto próby tego typu pośrednictwa także w sprawach ciężkich przestępstw (ciężkie uszkodzenie ciała, rabunek). Wskutek tych przestępstw mogą powstać u ofiar psychospołeczne szkody, takie jak posttraumatyczny syndrom stresu, które mogą w ten sposób zostać złagodzone.

Hans-Joachim Schneider poddał wygłoszone referaty i dyskusje ostrej krytyce, ponieważ ich autorzy nie zajęli się stanem kryminologii w świecie, lecz wycinkowymi problemami w swoich krajach (Paoli, Harada, Zaffaroni).

Tymczasem większość kryminologów jest zgodna co do tego, że kryminologia jest samodzielną, interdyscyplinarną i międzynarodową nauką. Jest nie do przyjęcia oddzielenie polityki karnej od kryminologii ani ograniczenie jej do studium nad przestępstwem, sprawcą i ofiarą – jak to uczynił Fattah. W ten sposób pozbawia się kryminologię jej celu i praktycznych zadań rozwiązywania problemów. Nie ma dziś wyłącznie ideologicznej i represyjnej polityki karnej. Ostatnio polityka karna oparta na empirycznych dowo-

¹¹ H. Strang, *Restorative Justiz und die Opfer Schwerverbrechen*, referat na Piętnastym Światowym Kongresie Kryminologicznym, 20–25 lipca 2008 r., Barcelona.

dach popierana jest przez większość międzynarodowych kryminologów jako odpowiadająca kryteriom naukowym. Nakazem chwili nie jest ograniczanie kryminologii, lecz rozszerzanie jej dziedzin naukowych w płaszczyźnie historycznej, interdyscyplinarnej i międzynarodowej¹². Wyniki studium Kuhna są zgodne z empirycznymi badaniami U.V. Bondeson¹³ i można z nich wnioskować, że opinia publiczna (w Danii) w tendencji karania sprawców nie jest surowsza od sędziowskiej.

W Japonii rzeczywistość jest bardziej skomplikowana i chociaż prawdą jest, że ostrość karania się tam zwiększa, to jednak kraj ten należy do tych o najniższej wiktymizacji i skali aresztowań. Nie można zgodzić się z S. Miyazawą¹⁴, że w Japonii tendencja karania wiąże się z populizmem. Cztery cele polityki karnej: ukaranie, zadośćuczynienie, odstraszenie i traktowanie skazanych sprawców, są ważne zarówno dla ekspertów, jak i opinii publicznej.

Obok punitywnych postaw istnieją silne tendencje wspierające alternatywę dla kary pozbawienia wolności¹⁵. Ofiary przestępstw nie są w większości żądne zemsty, lecz opowiadają się za zadośćuczynieniem.

Początkowo kongresy Międzynarodowego Stowarzyszenia Kryminologicznego (np. Rzym 1938, Paryż 1950, Haga 1960, Montreal 1965) były silnie ukierunkowane na kliniczną kryminologię, na osobowość i traktowanie sprawców. Dziś kliniczna kryminologia odgrywa rolę podrzędną. Od Kongresu w Belgradzie (1972) coraz większe znaczenie ma socjologia kryminalna i psychologia społeczna. Ofiara przestępstwa podczas dawnych kongresów była uwzględniana w małym stopniu i dlatego w 1979 r. wyodrębniło się Międzynarodowe Stowarzyszenie Wiktymologiczne. Od tego czasu odbyło się dwanaście międzynarodowych sympozjów wiktymologicznych w różnych częściach świata. Nawet dziś wiktymologia w światowych kongresach kryminologicznych nie jest prezentowana w zakresie, na jaki zasługuje.

Od początku lat 80. Amerykańskie Stowarzyszenie Kryminologiczne jest coraz aktywniejsze w skali międzynarodowej. Jego coroczne zjazdy z udziałem przedstawicieli zagranicznych, z licznymi grupami roboczymi i wszechstronną tematyką, przewyższają swym poziomem kongresy światowe. W szczególności dyskusje dotyczące teorii przeszły prawie w całości do Ameryki Północnej. Doroczne sesje Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologicznego to spotkania anglojęzycznych kryminologów oraz kryminologów z krajów skandynawskich, ukierunkowanych w dużym stopniu naukowo-społecznie. Wpływ angielskojęzycznej kryminologii, chociaż znaczący, jest jednak ograniczony. Od 2001 r. doszły bowiem coroczne zjazdy Europejskiego Stowarzyszenia Kryminologicznego, które co do treści i organizacji można uznać za partnerskie wobec amerykańskich. Europejscy kryminolodzy poprzez udział w światowych kongresach, a zwłaszcza poprzez międzynarodowe kursy organizowane przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Kryminologiczne, wspierają kryminologię w krajach, w których nie była zbyt rozwinięta – wykonują pionierską pracę. Pole ich działania przesuwają się na kraje Azji, Afryki i Ameryki Południowej.

¹² G. La Free, *Expanding criminology's domain: The American Society of Criminology 2006 Presidential Address*, „Criminology” 2007, vol. 45, s. 1–31.

¹³ U.V. Bondeson, *Nordic Moral Climates. Value Continuities and Discontinuities in Denmark, Finland, Norway and Sweden*, New Brunswick–London 2003.

¹⁴ S. Miyazawa, *The politics of increasing punitiveness and the rising populism in Japanese Criminal justice policy*, „Punishment and Society” 2007, vol. 10, s. 47–77.

¹⁵ J. Doble, *Attitudes to punishment in the US. Punitive and liberal options* [w:] J.V. Roberts, M. Hough (red.), *Changing Attitudes to Punishment, Public Opinions, Crime and Justice*, Portland, Oregon, 2002, s. 148–162.

PODSTAWOWE ŹRÓDŁA INFORMACJI O PRZESTĘPCZOŚCI

1. Rys historyczny statystyki kryminalnej

Pierwszą statystykę sądową opublikował we Francji Jacques Guerry de Champneuf (1788–1852) w 1827 roku. Dane odnośnie do osób skazanych dotyczyły 1825 roku.

Za przykładem Francji poszła Szwecja, która opublikowała dane dotyczące przestępczości w 1830 roku¹. W Niemczech (Bawarii) w 1803 roku zebrano dane statystyczne odnoszące się do procesów karnych. W USA (stan Nowy Jork) pierwszą statystykę sądową opublikowano w 1829 roku². Francuz Michel Guerry (1802–1866) i Belg Adolphe Jacques Quetelet (1796–1874) dokonali naukowej analizy statystyki kryminalnej. Za narodziny statystyki kryminalnej uważa się rok 1835, kiedy to Quetelet opublikował dzieło o statystyce kryminalnej. Niemieccy uczeni Alexander von Mayr (1827–1905) i Alexander von Oettingen (1841–1925) rozwinęli kryminologiczne badania statystyczne. Dane o więzienictwie opublikowano w 1834 roku w stanie Massachusetts (USA). Od roku 1929 Federal Bureau of Investigation wydaje statystykę kryminalną Crime Reports obejmującą tylko 8 przestępstw: morderstwo, zgwałcenie, ciężkie uszkodzenie ciała, włamanie, kradzież, kradzież samochodu i podpalenie³.

2. Rodzaje statystyk kryminalnych

A. Sprawozdawczość w Policji

Jednostką obliczeniową jest przestępstwo. Współczynnikiem przestępczości jest stosunek liczby zarejestrowanych przestępstw do ogółu ludności (zwykle uwzględnia się 100 tysięcy ludności) zamieszkałej na danym terytorium.

Statystyka policyjna ma charakter operacyjny. Każdego dnia dysponuje się raportem o ostatnich wydarzeniach w ciągu 24 godzin.

¹ T. Selin, E. Wolfgang, *The Measurement of Delinquency*, New York–London–Sidney 1964.

² H. Graff, *Die deutsche Kriminalistik*, Stuttgart 1975.

³ H.J. Schneider, *Kriminologie*, Berlin–New York 1987, s. 169–170.

Wskazać również należy na ujemną cechę tej statystyki. W pierwszym stadium obok przestępstw rejestruje się inne zdarzenia pozbawione charakteru kryminalnego (np. wypadki przy pracy, samobójstwa itp.).

Stąd też w licznych państwach wprowadzono do statystyki nową jednostkę obliczeniową – „przestępstwo stwierdzone”.

Wartość tej statystyki dla badań kryminologicznych jest duża.

Zarządzenie nr 37 Komendanta Głównego Policji z 30 grudnia 2020 r. w sprawie metod i form prowadzenia sprawozdawczości w Policji (Dz.Urz. KGP z 2020 r. poz. 67) określa metody i formy wykonywania w Policji zadań w zakresie:

- 1) sprawozdawczości zawierającej informacje jawne, prowadzonej w Systemie Elektronicznej Sprawozdawczości w Policji, zwanym dalej „SESPol”;
- 2) sprawozdawczości zawierającej informacje jawne, prowadzonej poza SESPol;
- 3) sprawozdawczości zawierającej informacje niejawne.

Sprawozdawczość w Policji, obejmuje:

- 1) zestawienia sprawozdawcze;
- 2) informacje sprawozdawcze.

Elektroniczny Rejestr Czynności Dochodzeniowo-Śledczych

Zarządzenie nr 31 Komendanta Głównego Policji z 6 października 2020 r. w sprawie funkcjonowania Elektronicznego Rejestru Czynności Dochodzeniowo-Śledczych (Dz.Urz. KGP z 2020 r. poz. 53) określa funkcjonowanie Elektronicznego Rejestru Czynności Dochodzeniowo-Śledczych.

Elektroniczny Rejestr Czynności Dochodzeniowo-Śledczych (ERCDS) prowadzi się w Komendzie Głównej Policji w systemach teleinformatycznych Policji, jako system służący do przetwarzania w formie elektronicznej, w sposób zautomatyzowany, informacji i danych osobowych gromadzonych przez Policję w urządzeniach ewidencyjnych w ramach prowadzonych postępowań karnych, karnych skarbowych i w sprawach nieletnich.

Zarządzenie określa:

- 1) zasady wykonywania zadań związanych z prowadzeniem i funkcjonowaniem ERCDS, w tym:
 - a) funkcjonowania urządzeń ewidencyjnych ERCDS,
 - b) zasady administrowania danymi ERCDS,
 - c) system ról ERCDS oraz procedury udzielania, zmiany oraz cofania uprawnień do przetwarzania danych ERCDS;
- 2) zakres informacji i danych osobowych przetwarzanych w urządzeniach ewidencyjnych ERCDS;
- 3) procedury wprowadzania informacji i danych osobowych do urządzeń ewidencyjnych ERCDS;
- 4) procedury weryfikacji informacji i danych osobowych w ERCDS;
- 5) procedurę i sposób udostępniania danych ERCDS;
- 6) procedurę wykonywania kontroli i nadzoru nad przetwarzaniem informacji i danych osobowych w ERCDS.

Rejestracja prowadzonych przez Policję postępowań oraz związanych z nimi czynności procesowych prowadzona jest w urządzeniach ewidencyjnych w ERCDS.

W ERCDS prowadzi się następujące urządzenia ewidencyjne:

- 1) rejestr śledztw i dochodzeń (e-RSD);
- 2) rejestr postępowań sprawdzających (e-RPS);

- 3) rejestr czynności zleconych do wykonania przez jednostki Policji albo inne organy uprawnione do prowadzenia postępowania przygotowawczego (e-RPP);
- 4) księgę dowodów rzeczowych (e-KDRz);
- 5) rejestr wystąpień sądu lub prokuratora, o których mowa w art. 20 § 2 i art. 326 § 4 k.p.k. (e-RW);
- 6) rejestr wydanych postanowień o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego i wykonanych badań specjalistycznych (e-RPB);
- 7) rejestr podejrzanych, wobec których zastosowano środek zapobiegawczy w postaci dozoru Policji (e-Dozory);
- 8) rejestr czynności techniczno-kryminalistycznych (e-RCTK);
- 9) rejestr badań kryminalistycznych (e-RBK);
- 10) rejestr pozytywnych wyników sprawdzeń uzyskanych z krajowych lub zagranicznych baz śladów biologicznych albo daktyloskopijnych (e-RPWS);
- 11) wykaz biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych (e-WBiT);
- 12) skorowidz podejrzanych;
- 13) skorowidz zawiadamiających/pokrzywdzonych.

Do rejestru śledztw i dochodzeń (e-RSD) wprowadza się informacje o:

- 1) postępowaniach przygotowawczych z wyłączeniem dochodzeń i śledztw własnych prokuratora;
- 2) postępowaniach w niezbędnym zakresie, o których mowa w art. 308 k.p.k.;
- 3) materiałach zebranych w trybie art. 32e § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich przekazanych sądowi rodzinnemu;
- 4) postępowaniach wszczętych przez sąd rodzinny i powierzonych Policji w określonym zakresie, jeżeli Policja uprzednio nie wykonywała w tej samej sprawie czynności, o których mowa w art. 32e § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich;
- 5) materiałach wyłączonych z postępowania do odrębnego prowadzenia o poszczególne czyny lub względem poszczególnych osób.

Informacje, o których mowa w ust. 1, mogą obejmować informacje i dane osobowe, dotyczące:

- 1) identyfikacji postępowania;
- 2) policjanta prowadzącego postępowanie;
- 3) uczestników postępowania:
 - a) zawiadamiającego o popełnieniu przestępstwa,
 - b) pokrzywdzonego,
 - c) podejrzanego;
- 4) opisu czynu lub treści zarzutu;
- 5) dowodów rzeczowych i śladów kryminalistycznych, w tym dotyczących rodzaju, miejsca przechowywania oraz decyzji podejmowanych w związku z dowodem rzeczowym lub śladem kryminalistycznym;
- 6) rodzaju czynności procesowych i dokonywanych w ich toku czynności technicznych;
- 7) rzeczy ruchomych stanowiących mienie odzyskane;
- 8) rzeczy ruchomych, nieruchomości, wierzytelności i innych praw majątkowych, stanowiących przedmiot tymczasowego zajęcia mienia ruchomego albo zabezpieczenia majątkowego;
- 9) środków przymusu procesowego;
- 10) powołanego w sprawie biegłego, instytucji naukowej lub specjalistycznej;
- 11) opłat i innych wydatków poniesionych w postępowaniu;

- 12) czynności podejmowanych w postępowaniu dotyczących:
 - a) daty wszczęcia postępowania albo daty dokonania pierwszej czynności procesowej przed jego wszczęciem,
 - b) rodzaju postępowania i formy stadialnej czynu,
 - c) daty i rodzaju wniosku skierowanego do prokuratora o podjęcie decyzji kończącej śledztwo albo dochodzenie, z wyłączeniem zakończenia dochodzenia umorzeniem i wpisaniem sprawy do rejestru przestępstw,
 - d) daty wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania albo umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw,
 - e) doręczenia postanowienia o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw uprawnionym osobom,
 - f) zażalenia na postanowienie o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw,
 - g) uprawnomocnienia się postanowienia o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw,
 - h) czynności podjętych w trybie art. 323 § 3 k.p.k. w związku z art. 325e § 2 k.p.k.,
 - i) wystąpień sądu lub prokuratora, o których mowa w art. 20 § 2 k.p.k. i art. 326 § 4 k.p.k.,
 - j) sygnatury archiwalnej;
- 13) elementów koordynujących, to jest informacji uzyskanych w toku prowadzonych postępowań, pozwalających na powiązanie prowadzonych odrębnie postępowań pod kątem celów określonych w art. 297 k.p.k., a także ustalenie, czy zachodzą przesłanki określone w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.

Krajowy System Informacyjny Policji

Zarządzenie nr 70 Komendanta Głównego Policji z 2 grudnia 2019 r. w sprawie Krajowego Systemu Informacyjnego Policji (Dz.Urz. KGP z 2019 r. poz. 114) określa zasady wykonywania zadań związanych z prowadzeniem i funkcjonowaniem Krajowego Systemu Informacyjnego Policji (KSIP):

- 1) zakres informacyjny, rzeczowy i terytorialny KSIP,
- 2) właściwości i funkcjonalności KSIP,
- 3) podział zadań administratora oraz upoważnienia do wykonywania zadań administratora w jednostkach i komórkach organizacyjnych Policji w odniesieniu do informacji, w tym danych osobowych, przetwarzanych w zbiorach danych KSIP, policyjnych zbiorach danych dostępnych w systemach teleinformatycznych KSIP oraz w pozapolicyjnych zbiorach danych dostępnych w trybie teletransmisji danych w systemach teleinformatycznych KSIP, określanych również „administrowaniem informacjami przetwarzanymi w zbiorach KSIP”,
- 4) procedury nadawania, zmiany, cofania lub utraty uprawnień do przetwarzania informacji, w tym danych osobowych, w KSIP oraz upoważnień do przetwarzania danych osobowych w KSIP,
- 5) procedury upoważniania w imieniu Komendanta Głównego Policji osób do nadawania, zmiany, cofania lub utraty uprawnień i upoważnień, o których mowa w pkt 4 oraz inne upoważnienia dotyczące przetwarzania informacji w KSIP,
- 6) zakres informacji, w tym danych osobowych, przetwarzanych w zbiorach danych wchodzących w skład KSIP oraz właściwości i przeznaczenie tych zbiorów danych.

KSIP prowadzi się w Komendzie Głównej Policji w systemach teleinformatycznych Policji jako scentralizowany zestaw zbiorów danych obejmujący zakresem działania terytorium całego kraju oraz złożony ze zbiorów danych:

- 1) zbioru Osoba,
- 2) zbioru Fakt, w tym wykazu informacji tworzących Biuletyn KSIP,
- 3) zbioru Rzecz,
- 4) zbioru Podmiot,
- 5) zbioru Pokrzywdzeni,
- 6) rejestru wykroczeń.

W zbiorze danych KSIP Osoba rejestruje się i przetwarza informacje, w tym dane osobowe, zwane dalej „rejestracją osoby”, o:

- 1) osobach podejrzanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego lub przestępstw skarbowych w formie rejestracji:
 - a) procesowej,
 - b) zatrzymania,
 - c) poszukiwania,
 - d) notowania kryminalnego,
 - e) legitymowania,
 - f) środka zapobiegawczego lub środka karnego;
- 2) nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego lub jako przestępstwa skarbowe w formie rejestracji:
 - a) procesowej,
 - b) zatrzymania,
 - c) poszukiwania,
 - d) notowania kryminalnego,
 - e) legitymowania,
 - f) środka zapobiegawczego lub środka karnego w zakresie zastosowanych środków wychowawczych lub poprawczych;
- 3) osobach o nieustalonej tożsamości lub usiłujących ukryć swoją tożsamość, a także informacje o zwłokach o nieustalonej tożsamości w formie rejestracji:
 - a) okoliczności ujawnienia NN osoby,
 - b) okoliczności ujawnienia NN zwłok,
 - c) zatrzymania,
 - d) notowania kryminalnego.

Rejestracja procesowa osoby stanowi usystematyzowany zestaw informacji o osobie podejrzanej lub podejrzanym (oskarżonym) o popełnienie przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego lub przestępstwa skarbowego, przetwarzanych przez policjanta w toku wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych w związku z prowadzonym postępowaniem przygotowawczym oraz zawiera:

- 1) nazwiska (aktualne oraz poprzednio używane);
- 2) imiona (aktualne oraz poprzednio używane);
- 3) imiona rodziców i nazwisko rodowe matki;
- 4) datę i miejsce urodzenia;
- 5) posiadane obywatelstwo lub obywatelstwa;
- 6) narodowość;
- 7) płeć;
- 8) numer PESEL, jeżeli osoba rejestrowana go posiada;

- 9) miejsca zameldowania i pobytu (miejsca zamieszkania), w tym adres lub adresy;
- 10) rodzaj i numer dokumentu tożsamości, którym osoba się posługuje, lub dokumentu, na podstawie którego ustalono tożsamość osoby;
- 11) nazwę jednostki lub komórki organizacyjnej Policji dokonującej rejestracji;
- 12) identyfikator kadrowy odpowiednio osoby dokonującej rejestracji i zlecającej rejestrację, jeżeli rejestracja nastąpiła na zlecenie;
- 13) znak (numer) sprawy, a w przypadku prowadzonego postępowania karnego lub postępowania karnego skarbowego numer RSD i Ds.;
- 14) kwalifikację prawną przestępstwa lub przestępstwa skarbowego;
- 15) datę oraz podstawę prawną rejestracji;
- 16) formę postępowania przygotowawczego (śledztwo lub dochodzenie);
- 17) identyfikator KSIP przestępstwa oraz postępowania przygotowawczego;
- 18) informacje o zastosowanych środkach zapobiegawczych;
- 19) informacje o wartości mienia objętego zabezpieczeniem majątkowym wyrażone w złotych polskich;
- 20) informacje o poleceniach utworzenia i przekazywania przez KSIP informacji koordynacyjnych;
- 21) informacje o przekazaniu postępowania przygotowawczego do prowadzenia innej jednostce lub komórce organizacyjnej Policji oraz o przejęciu postępowania przez tę jednostkę lub komórkę;
- 22) informacje o zawieszeniu postępowania przygotowawczego;
- 23) informacje o zakończeniu postępowania przygotowawczego przez Policję wraz ze wskazaniem wyniku tego postępowania oraz organu procesowego, któremu przekazano materiały zakończonego postępowania;
- 24) informacje o zakończeniu postępowania przygotowawczego przez prokuratora.

Rejestracji osoby dokonuje się w formie rejestracji środka zapobiegawczego lub karnego w odniesieniu do:

- 1) podejrzanych, wobec których w toku postępowania karnego lub postępowania karnego skarbowego zastosowano środek zapobiegawczy w postaci oddania podejrzanego (oskarżonego) pod dozór Policji (dozoru Policji) lub podejrzanych (oskarżonych), wobec których w toku postępowania karnego lub postępowania karnego skarbowego w związku z dozorem Policji zastosowano:
 - a) zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu,
 - b) zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami,
 - c) zakaz zbliżania się do określonych osób na wskazaną odległość,
 - d) zakaz przebywania w określonych miejscach,
 - e) obowiązek zgłaszania się do organu dozoru w określonych odstępach czasu, zawiadamiania go o zamierzonym wyjeździe oraz o terminie powrotu,
 - f) innego rodzaju niż określone w lit. a–e ograniczenia swobody podejrzanego (oskarżonego) niezbędne do wykonywania dozoru orzeczone przez sąd lub prokuratora;
- 2) podejrzanych, wobec których w toku postępowania karnego zastosowano środek zapobiegawczy w postaci nakazu okresowego opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- 3) sprawców przestępstw, wobec których orzeczono środek karny w postaci:
 - a) zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu,

- b) zakazu wstępu na imprezę masową,
 - c) nakazu okresowego opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
 - d) zakazu wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych,
 - e) zakazu posiadania wszelkich zwierząt albo określonej kategorii zwierząt;
- 4) nieletnich, wobec których sąd rodzinny zastosował środek wychowawczy lub poprawczy.

W zbiorze danych KSIP Fakt rejestruje się i przetwarza informacje o:

- 1) wydarzeniach podlegających obowiązkowemu zgłoszeniu dyżurnemu Komendy Głównej Policji oraz dyżurnym w komendach wojewódzkich Policji (Komendzie Stołecznej Policji) zgodnie z katalogiem rodzajów wydarzeń określonym w przepisach regulujących organizację służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Policji oraz informacje o wydarzeniach podlegających obowiązkowi rejestracji dla celów Biuletynu KSIP;
- 2) przestępstwach ściganych z oskarżenia publicznego, przestępstwach skarbowych oraz o czynach zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego lub jako przestępstwa skarbowe, których dopuścili się nieletni, z wyjątkiem przestępstw, w odniesieniu do których, zgodnie z art. 5b ust. 1 ustawy o Policji, zadania realizuje BSWP;
- 3) postępowaniach przygotowawczych w sprawach o przestępstwa zarejestrowane w KSIP w zbiorze Fakt;
- 4) sprawach o czyny zabronione nieletnich oraz o postępowaniach w sprawach nieletnich o czyny zabronione przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego lub jako przestępstwa skarbowe;
- 5) zdarzeniach drogowych podlegających rejestracji w SEWiK na podstawie odrębnych przepisów w sprawie prowadzenia statystyki zdarzeń drogowych;
- 6) zamachach samobójczych usiłowanych i dokonanych oraz o wypadkach tonięcia;
- 7) wykroczeniach przeciwko mieniu.

Z informacji przetwarzanych w zbiorze Fakt tworzy się wykaz o nazwie Biuletyn KSIP zawierający informacje o wydarzeniach stanowiących przestępstwa, wykroczenia, zagrożenia lub inne zdarzenia istotne dla stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego, które nie muszą mieć znamion czynu zabronionego. Kategorie wydarzeń podlegających rejestracji w Biuletynie KSIP określają przepisy Komendanta Głównego Policji w sprawie organizacji służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Policji.

Rejestracja informacji o postępowaniu, zwana dalej „rejestracją postępowania”, obejmuje informacje o wszczętych postępowaniach przygotowawczych w sprawach o przestępstwa oraz o sprawach o czyny zabronione nieletnich przekazanych sądowi rodzinnemu w trybie art. 32e § 3 lub 4 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969) i o wszczętych postępowaniach w sprawach nieletnich o czyny zabronione przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego lub jako przestępstwa skarbowe. Rejestracja postępowania zawiera informacje, o których mowa w § 28 ust. 2 zarządzenia, oraz w szczególności informacje o:

- 1) dacie wszczęcia postępowania lub dacie przekazania sądowi rodzinnemu w trybie art. 32e § 3 lub 4 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich sprawy o czyn zabroniony nieletniego;
- 2) rodzaju postępowania;
- 3) podstawie wszczęcia postępowania lub sprawy o czyn zabroniony nieletniego;

- 4) przestępstwach objętych tym samym postępowaniem;
- 5) kwalifikacji prawnej czynu przyjętej dla pierwszego przestępstwa objętego postępowaniem;
- 6) kosztach postępowania;
- 7) wyłączeniu materiałów z postępowania wraz z przekazaniem postępowania w sprawie o przestępstwo lub przeciwko osobie;
- 8) zawieszeniu postępowania;
- 9) zakończeniu postępowania wraz ze wskazaniem jego wyniku oraz organu procesowego, do którego przekazano materiały postępowania;
- 10) podjęciu lub wznowieniu postępowania oraz uzupełnieniu akt;
- 11) przeprowadzonych przed wszczęciem postępowania czynnościach.

W zbiorze KSIP Rzecz rejestruje się i przetwarza w formie rejestracji rzeczy informacje o rzeczach, przedmiotach, dokumentach, broni palnej, zabytkach (w tym dziełach sztuki), zwanych dalej „rzeczami”, związanych z przestępstwem lub wykroczeniem oraz posiadających numery umożliwiające ich jednoznaczną identyfikację, a w przypadku dzieł sztuki cechy umożliwiające ich jednoznaczną identyfikację – obejmujące informacje o rzeczach m.in.:

- 1) utraconych w wyniku przestępstwa lub wykroczenia;
- 2) pochodzących bezpośrednio z przestępstwa lub wykroczenia;
- 3) służących lub przeznaczonych do popełnienia przestępstwa lub wykroczenia;
- 4) będących przedmiotem wykonywanych przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych lub administracyjno-porządkowych;
- 5) na których zachowały się ślady przestępstwa lub które mogą stanowić środek dowodowy do wykrycia sprawcy przestępstwa lub ustalenia przyczyn i okoliczności przestępstwa;
- 6) określonych w art. 20f ust. 2 pkt 14 ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2021 r. poz. 1882).

Rejestracja informacji o rzeczach określonych w § 35 ust. 1 i 2 zarządzenia, z wyjątkiem zabytków i dzieł sztuki, zawiera, w szczególności m.in.:

- 1) datę rejestracji;
- 2) datę zdarzenia, w związku z którym następuje rejestracja rzeczy;
- 3) znak lub numer sprawy, w ramach której następuje rejestracja rzeczy;
- 4) nazwę jednostki lub komórki organizacyjnej Policji dokonującej rejestracji rzeczy;
- 5) informacje umożliwiające identyfikację rzeczy, z uwzględnieniem ust. 2;
- 6) powód rejestracji, zgodnie z oznaczeniami określonymi w § 35 ust. 6 zarządzenia, oraz wskazaniem:
 - a) przyczyny utraty rzeczy – w przypadku rejestracji z powodu „UTRACONO”,
 - b) dyspozycji jednostki lub komórki organizacyjnej Policji rejestrującej rzecz – w przypadku rejestracji z powodu „W ZAINTERESOWANIU”,
 - c) miejsca przechowywania i okresu zabezpieczenia rzeczy – w przypadku rejestracji z powodu „ZABEZPIECZONO”;
- 7) identyfikator KSIP wydarzenia, przestępstwa, wykroczenia, osoby lub podmiotu, w związku z którymi rzecz została zarejestrowana;
- 8) określenie terminu rejestracji (terminu trwania poszukiwania, terminu objęcia zainteresowaniem lub terminu przechowywania zabezpieczonych rzeczy) z zastrzeżeniem, że w przypadku rzeczy utraconych w wyniku wykroczenia termin rejestracji nie może być dłuższy niż 3 lata;

- 9) w przypadku wszczęcia postępowania karnego lub postępowania karnego skarbowego:
 - a) numer RSD,
 - b) identyfikator kadrowy policjanta lub pracownika Policji dokonującego rejestracji rzeczy oraz identyfikatory kadrowe odpowiednio osoby dokonującej rejestracji oraz zlecającej rejestrację, jeżeli rejestracji dokonano na zlecenie;
- 10) uzupełnienie albo zmianę w rejestracji rzeczy;
- 11) informacje o przekazaniu oraz przejęciu rejestracji rzeczy przez inną jednostkę lub komórkę organizacyjną Policji;
- 12) rodzaj i datę zakończenia czynności wynikających z rejestracji (poszukiwania, zainteresowania lub zabezpieczenia).

Na uwagę zasługują także informacje przetwarzane w zbiorze Pokrzywdzeni. W zbiorze Pokrzywdzeni przetwarzane są informacje o osobach fizycznych i podmiotach pokrzywdzonych wykroczeniem przeciwko mieniu. Rejestracji informacji w zbiorze Pokrzywdzeni w odniesieniu do osób fizycznych dokonuje się w formie rejestracji osoby pokrzywdzonej, a w przypadku podmiotów w formie rejestracji podmiotu pokrzywdzonego.

Rejestracja osoby pokrzywdzonej zawiera:

- 1) imię lub imiona;
- 2) nazwisko;
- 3) numer PESEL;
- 4) datę urodzenia;
- 5) adres zamieszkania;
- 6) związki z wykroczeniem lub z przestępstwem.

Rejestracja podmiotu pokrzywdzonego zawiera:

- 1) nazwę i formę organizacyjną podmiotu oraz jego siedzibę;
- 2) numer identyfikacyjny REGON;
- 3) numer w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, jeżeli podmiot został w niej zarejestrowany i posiada numer tej ewidencji;
- 4) numer Krajowego Rejestru Sądowego, jeżeli został nadany;
- 5) numer identyfikacji podatkowej NIP, o ile taki posiada;
- 6) związki z wykroczeniem przeciwko mieniu lub z przestępstwem.

B. Statystyka prokuratorska

Statystyka prokuratorska ma pomocniczy charakter. Jej główna zawartość dotyczy czynności prokuratora na miejscu oględzin, przesłuchania podejrzanych i świadków oraz rewizji od wyroków.

Prokuratura Krajowa prowadzi m.in. sprawozdanie z działalności powszechnych jednostek prokuratury w sprawach karnych (PK-P1K).

Dotyczy to np. środków zapobiegawczych stosowanych w postępowaniach przygotowawczych (poręczenia, dozór policji, dozór przełożonego wojskowego, zakaz opuszczania kraju, zawieszenie w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu, powstrzymanie się od określonej działalności, powstrzymanie się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów, nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne na czas trwania postępowania, inne środki zapobiegawcze).

Pozostałe dane dotyczą zakończenia postępowania przygotowawczego (z aktem oskarżenia, z wnioskiem w trybie art. 335 § 2 k.p.k. lub art. 156 § 1 k.k.s., z wnioskiem z art. 335 § 1 k.p.k., o warunkowe umorzenie postępowania karnego, z art. 324 k.p.k. o umorzenie postępowania i zastosowanie środków zabezpieczających, o umorzenie na podstawie przepisów o amnestii, o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyspieszonym, o ukaranie do właściwego sądu wojskowego).

C. Statystyka sądowa

Jednostką obliczeniową jest osoba skazana prawomocnym wyrokiem sądowym. Współczynnikiem zaś jest liczba osób skazanych do ludności odpowiedzialnej karnie.

Statystyka sądowa zawiera dokładne informacje o osobach skazanych, ofiarach, okolicznościach popełnienia przestępstwa oraz wymiar kary, ale pozbawiona jest ona cech operatywności, ponieważ dane statystyki sądowej dotyczą przeszłości.

Może więc zdarzyć się, że np. w przypadku umorzenia sprawy o zabójstwo w statystyce sądowej nie zostanie zarejestrowany konkretny czyn.

Minister Sprawiedliwości zarządzeniem z 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS poz. 138 ze zm.) w dziale XVIII określił ogólne zasady statystyki sądowej.

Systemy ewidencyjne i informatyczne prowadzone w resorcie są źródłem danych do zbierania, gromadzenia i przetwarzania informacji statystycznych do celów zarządczych Ministra Sprawiedliwości, w tym związanych z realizacją zadań wynikających ze sprawowania zewnętrznego nadzoru nad działalnością administracyjną sądów powszechnych oraz do celów statystyki publicznej, na podstawie ustawy z 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz.U. z 2021 r. poz. 955).

Nośnikami informacji do celów statystycznych są sprawozdania statystyczne (dane zagregowane), ankiety oraz karty rejestracyjne i statystyczne (dane indywidualne) przekazywane za pośrednictwem modułu statystycznego funkcjonującego w ramach zintegrowanego systemu rachunkowości i zarządzania kadrami, dalej aplikacja statystyczna, do hurtowni danych administrowanej przez komórkę organizacyjną Ministerstwa Sprawiedliwości odpowiedzialną za statystykę.

Sprawozdania sporządza się na podstawie dokumentacji obowiązującej w jednostce organizacyjnej: akt, repertoriów, wykazów, kartotek, innych urządzeń ewidencyjnych.

Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi także Krajowy Rejestr Karny (KRK) – instytucja, której zadaniem jest prowadzenie stale aktualizowanej bazy danych dotyczącej karanych osób i podmiotów zbiorowych. Powołana została na podstawie ustawy z 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1709) i zastąpiła wcześniej działający Centralny Rejestr Skazanych (CRS).

Dotychczasowa praktyka potwierdziła zasadność prowadzenia podobnych rejestrów. W toku postępowań prowadzonych wobec różnych osób odpowiadających na podstawie kodeksu karnego, a także nieletnich, konieczne jest ustalenie, czy sprawca dopuścił się przestępstwa po raz pierwszy, czy miał już do czynienia z wymiarem sprawiedliwości. Ma to też duże znaczenie dla sądów – uprzednie karanie jest traktowane jako okoliczność obciążająca i ma znaczenie w przypadku wykonywania orzeczeń w postępowaniu karnym.

Od 2013 możliwa jest automatyczna wymiana danych pomiędzy Krajowym Rejestrem Karnym a Krajowym Rejestrem Sądowym (KRS), dzięki czemu sądy rejestrowe mogą na

bieżąc weryfikować informacje, czy zgłoszona do KRS osoba nie jest skazana za jedno z przestępstw, które uniemożliwia wpisanie jej do rejestru.

W Krajowym Rejestrze Karnym gromadzi się dane o osobach:

- 1) prawomocnie skazanych za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe,
- 2) przeciwko którym prawomocnie warunkowo umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe,
- 3) przeciwko którym prawomocnie umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe na podstawie amnestii,
- 4) będących obywatelami polskimi prawomocnie skazanymi przez sądy państw obcych,
- 5) wobec których prawomocnie orzeczono środki zabezpieczające w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe,
- 6) nieletnich, wobec których prawomocnie orzeczono środki wychowawcze, poprawcze lub leczniczo-wychowawcze albo którym wymierzono karę na podstawie art. 13 lub art. 94 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich,
- 7) prawomocnie skazanych za wykroczenia na karę aresztu,
- 8) poszukiwanych listem gończym,
- 9) tymczasowo aresztowanych,
- 10) nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich.

Osoby skazane za wykroczenie na karę grzywny, ograniczenia wolności lub które otrzymały naganą, nie figurują w KRK.

Wniosek o udzielenie informacji z Krajowego Rejestru Karnego kieruje się do Biura Informacyjnego Krajowego Rejestru Karnego lub jego punktów informacyjnych (jest ich 32), działających przy niektórych sądach.

Jest również możliwość złożenia wniosku elektronicznego poprzez Krajowy Rejestr Karny. Aby wystąpić o zaświadczenie do KRK drogą elektroniczną, należy posiadać kwalifikowany podpis elektroniczny albo podpis zaufany. Wydany dokument ma postać pliku XML, który można zapisać na informatycznym nośniku danych⁴.

D. Statystyka więzienna

Statystyka więzienna dotyczy osób tymczasowo aresztowanych, odbywających karę pozbawienia wolności oraz innych danych związanych z funkcjonowaniem jednostek organizacyjnych więziennictwa, a także z działalnością tej służby.

Zasadniczą jednostką obliczeniową statystyki więziennej jest osoba pozbawiona wolności (tymczasowo aresztowana lub odbywająca karę pozbawienia wolności).

Statystyka więzienna obejmuje najmniejszą masę przypadków. Nie każda bowiem osoba skazana prawomocnym wyrokiem odbywa karę pozbawienia wolności, co oczywiście w sposób wyraźny wpływa na obniżenie masy statystycznej.

Zagadnienie statystyki więziennej (i nie tylko więziennej) pozostaje w ścisłym związku z możliwością uzyskiwania przez zainteresowane organy (np. prokuratury, sądu, policji) informacji o skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności. Obecnie tempo i rozmiar takiej informacji w wielu państwach rażą swą powolnością i niekompletnością. Skłania to fachowców do rozważań nad sposobami usprawnienia tego rodzaju informacji.

⁴ Por. m.in. A. Nowakowska, *Krajowy Rejestr Karny jako baza danych i jego wykorzystanie*, „Studies and Proceedings of Polish Association for Knowledge Management” 2015/74.

Statystyka więzienna dotyczy osób tymczasowo aresztowanych, odbywających karę pozbawienia wolności oraz innych danych związanych z funkcjonowaniem jednostek organizacyjnych więziennictwa, a także z działalnością tej służby.

Zasadniczą jednostką obliczeniową statystyki więziennej jest osoba pozbawiona wolności (tymczasowo aresztowana lub odbywająca karę pozbawienia wolności). Statystyka więzienna obejmuje najmniejszą masę przypadków. Nie każda bowiem osoba skazana prawomocnym wyrokiem odbywa karę pozbawienia wolności, co oczywiście w sposób wyraźny wpływa na obniżenie masy statystycznej.

Zagadnienie statystyki więziennej (i nie tylko więziennej) pozostaje w ścisłym związku z możliwością uzyskiwania przez zainteresowane organy (np. prokuratury, sądu, policji) informacji o skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności. Obecnie tempo i rozmiar takiej informacji w wielu państwach rażą swą powolnością i niekompletnością. Skłania to fachowców do rozważań nad sposobami usprawnienia tego rodzaju informacji.

Centralny Zarząd Służby Więziennej prowadzi Centralną Bazę Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe.NET.

Podstawą prawną są:

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2013 r. poz. 1067);
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. z 2020 r. poz. 869);
- ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 ze zm.)

Celem systemu jest przetwarzanie informacji i danych osobowych osób pozbawionych wolności, niezbędnych do realizacji zadań nałożonych na Służbę Więzienną. System wspomaga pracę innych instytucji, m.in. policji, sądów i Krajowego Rejestru Karnego.

W przypadku akt ewidencyjnych lub innych dokumentów zawierających informacje o osobach pozbawionych wolności lub zaistniałych zdarzeniach, które wymagają ewidencjonowania w Noe.NET – aktualizacja następuje niezwłocznie po zaistnieniu przesłanki warunkującej konieczność odnotowania danych lub informacji.

Dane udostępniane są w cyklu miesięcznym, kwartalnym, rocznym i publikowane na stronie internetowej Służby Więziennej www.sw.gov.pl. W zakładce Statystyka/Statystyka miesięczna publikowana jest „Miesięczna Informacja Statystyczna”, w zakładce Statystyka/Statystyka kwartalna publikowana jest „Kwartalna Informacja Statystyczna”, w zakładce Statystyka/Statystyka roczna publikowana jest „Roczna Informacja Statystyczna”, w zakładce Statystyka/Statystyka bieżąca dostępne są informacje ogólne. Odbiorcami powyższych informacji są osoby prywatne, studenci, świat nauki, urzędy, organizacje, instytucje.

W bazie danych znajdują się: osoba tymczasowo aresztowana, skazana, ukarana.

Cechy informacyjne są następujące:

- adres zameldowania;
- adres zamieszkania – ulica, numer domu i lokalu, miejscowość, kod pocztowy;
- cechy penitencjarne osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- data urodzenia;
- dysfunkcje rodziny osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;

- grupy aktywności osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- imię drugie;
- imię matki;
- imię ojca;
- imię pierwsze;
- komisje penitencjarne osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- miejsce urodzenia;
- nagrody, ulgi i kary osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- nauczanie osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- nazwisko;
- nazwisko rodowe;
- nazwisko rodowe matki;
- niebezpieczni stwarzający poważne zagrożenie;
- notatki osobopoznawcze osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- numer PESEL;
- obywatelstwo;
- oddziały terapeutyczne osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- orzeczenia osadzonego – podstawa prawna orzeczeń;
- orzeczenia osadzonego – rodzaj kary;
- orzeczenia osadzonego – rodzaje przestępstw;
- orzeczenia osadzonego – wymiar kary;
- orzeczenie oczekujące na wykonanie – podstawa prawna;
- orzeczenie oczekujące na wykonanie – rodzaj kary;
- orzeczenie oczekujące na wykonanie – rodzaje przestępstw;
- orzeczenie oczekujące na wykonanie – wymiar kary;
- orzeczenie psychologiczno-penitencjarne osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- osoby bliskie osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- paczki osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- płeć;
- powrotność do zakładu karnego;
- przepustki osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- przerwy w wykonaniu kary osadzonego;
- przyczyny przyjęć do aresztów śledczych i zakładów karnych;
- przyczyny zwolnień z aresztów śledczych i zakładów karnych;
- przynależność do podkultury osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- rodzaj zakładu karnego;
- rozmowy i interwencje psychologiczne osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- samoagresja osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- skargi dotyczące osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- status prawny osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- system odbywania kary;
- środki przymusu bezpośredniego;
- transportowanie osadzonych;
- typ zakładu karnego;
- widzenia osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;

- wnioski o warunkowe przedterminowe zwolnienie osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- wykształcenie i zawody osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- zatrudnienie osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- zdarzenia nadzwyczajne dotyczące osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej;
- zobowiązania osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej, ukaranej⁵.

3. Inne zbiory statystyczne

A. Otwarte źródła internetowe

Wśród otwartych źródeł internetowych warto w szczególności zwrócić uwagę na portale ogłoszeniowe (np. oglašamy24) i fora dyskusyjne (np. forym.haszysz.org). O ile dostęp do tych danych zarówno z technicznego, jak i formalnego punktu widzenia jest relatywnie najłatwiejszy, o tyle już ich interpretacja i wykorzystanie – bardziej problematyczne. W ogłoszeniach dotyczących ofert sprzecznych z prawem (np. oferujących narkotyki) dominują specyficzny slang i zamierzone dwuznaczności, co utrudnia ich komputerowe wyszukiwanie i analizę (dokładniej opisano to w rozdziale 8 „Metody analizy tekstu w monitorowaniu i prognozowaniu przestępczości”). Ponadto ogłoszenia mogą być (i są) bardzo łatwo powielane, przez co ich liczba nie odzwierciedla liczby ogłoszeniodawców. W końcu w źródłach otwartych zdecydowanie dominują treści związane z przestępstwami mniejszego kalibru (drobne przestępstwa, jak np. fałszowanie dokumentów, dystrybucja narkotyków „miękkich”) i wykroczeniami. Trudno wyrokować, na ile ta relacja może odzwierciedlać faktyczną procentową segmentację rynku, a na ile wynika z innych czynników.

Specyficzną, pokrewną grupą źródeł internetowych są portale społecznościowe, takie jak Facebook czy Twitter, które w tym kontekście można by określić jako „wpółotwarte”. Media społecznościowe od chwili powstania w 2004 roku odgrywają coraz większą rolę w ujęciu indywidualnym i społecznym. Już w 2012 roku wyodrębniono dziewięć obszarów wykorzystania mediów społecznościowych w pracy organów ścigania państw Unii Europejskiej. Można wyróżnić trzy podstawowe grupy: politykę informacyjną, pracę śledczą, uzyskanie dowodów⁶.

Podobnie jak w przypadku ww. forów dyskusyjnych, dane wprowadzone przez użytkowników fizycznie rezydują na serwerach hostujących portal, gdzie – przynajmniej z czysto technicznego punktu widzenia – pozostają łatwo dostępne (uwaga: niektóre serwisy komunikacyjne, takie jak komunikator iMessages – właściciel Apple, komunikator WhatsApp – właściciel Facebook, komunikator w chmurze Telegram – open source, komunikator Signal – właściciel Open Whisper Systems, komunikator Line – właściciel Line Corp., Cyber Dust, w trosce o prywatność użytkowników zaczęły wprowadzać stosowne mechanizmy kryptologiczne, obecnie nie jest to jeszcze praktyka powszechna). Dostępność ta jest natomiast problematyczna z punktu widzenia formalnoprawnego,

⁵ <https://stat.gov.pl/metainformacje/repozytorium-standardow-informacyjnych/informacje-o-systemach-informacyjnych/systemy-informacyjne-objete-rsi/1243,pojecie.html> (dostęp: 17.02.2022 r.).

⁶ P. Waszkiewicz (red.), *Media społecznościowe w pracy organów ścigania*, Warszawa 2021, s. 9, 10; por. także: J. Rokitowska, O. Wasiuta, *SOCMINT* [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum Bezpieczeństwa Informacyjnego*, t. 2, Kraków 2019, s. 362–370.

wobec czego przekazywanie danych użytkowników na rzecz organów wymiaru sprawiedliwości jest ograniczone zazwyczaj do przypadków uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa (czyli incydentalnie, a nie generalnie). Jednocześnie jednak wskazuje się na wysoki potencjał informacyjny takich źródeł (zob. np. w szczególności na potrzeby wykorzystania ich do przewidywania i/lub wykrywania działań przestępczych) (np. analiza zawartości wpisów na Twitterze) może wskazywać na zwiększone prawdopodobieństwo, iż dana osoba w nieodległym czasie popełni przestępstwo.

B. Crowdsourcing

Innym możliwym mechanizmem pozyskiwania informacji, zyskującym ostatnio na znaczeniu i popularności, jest tzw. crowdsourcing, czyli opieranie się na szerokiej społeczności internautów/użytkowników aplikacji mobilnych, którzy za pośrednictwem sieci dostarczają (w zamyśle: sobie nawzajem, ale w efekcie również operatorowi aplikacji) najróżniejszych danych. Przykładem popularnego rozwiązania w tej kategorii są samochodowe systemy nawigacji wyposażone w funkcje informowania o zdarzeniach drogowych – coraz powszechniej przejmujące funkcję popularnego dotąd CB radio. Co prawda, dzisiejsze główne zastosowanie tej funkcjonalności to wzajemne ostrzeganie się kierowców o obecności policyjnych patroli i punktów pomiaru prędkości, ale jest tam też mowa o utrudnieniach w ruchu, korkach czy zdarzeniach i sytuacjach niebezpiecznych.

C. Zapisy i strumienie multimedialne

Zapisy i strumienie multimedialne to wykorzystanie obrazu (nieruchomy lub wideo) i dźwięku, ale niekiedy także odczyt z innych rodzajów czujników (podczerwień, radar, laser), który ze względu na swoją specyfikę zasługuje na odrębne wyszczególnienie. Należy zaznaczyć, że w kontekście rozważanego rozwiązania nie chodzi o wykorzystanie danych multimedialnych *post factum*, w ramach prowadzenia śledztwa czy jako materiału dowodowego, lecz o ich komputerową analizę w czasie niemal rzeczywistym w celu zautomatyzowanej identyfikacji i dokumentowania sytuacji nietypowych i/lub niebezpiecznych, wskazujących w szczególności na wysokie prawdopodobieństwo złamania prawa.

Najstarsze, najpowszechniejsze i zatem najbardziej ugruntowane zastosowanie takich narzędzi dotyczy wykroczeń w ruchu drogowym (głównie: przekraczanie dozwolonej prędkości i przejazd na czerwonym świetle), ale ostatnio coraz częściej wskazuje się na otwierające się szerokie możliwości zastosowania ideowo podobnych rozwiązań w wielu innych sytuacjach. Pozostając jeszcze w sferze ruchu drogowego, obraz wideo można wykorzystać do monitorowania natężenia ruchu, identyfikacji utrudnień w ruchu, korków czy innych niepokojących/niebezpiecznych sytuacji (kolizja, przeszkoda na drodze itp.). Możliwość zautomatyzowanej identyfikacji indywidualnych cech pojazdu (numer rejestracyjny, kolor, marka) pozwala także na odnajdywanie „w tłumie” i śledzenie poszukiwanych pojazdów.

Zaawansowane algorytmy analizy ruchomego obrazu pozwalają na dostrzeganie nietypowych sytuacji, odbiegających od odpowiednio zdefiniowanego wzorca, także w przypadku obserwacji ludzi – zarówno jako grup (jednoczesne śledzenie ruchów dużej liczby jednostek), jak i pojedynczych osób (analiza ruchu ciała). W pierwszym przypadku przykładem może być ostrzeganie o formowaniu się nienaturalnego tłumu (np. wskazującego na możliwość zamieszek), w drugim zaś – identyfikacja takich anormalnych zachowań,

jak bójka, ucieczka, upadek (np. w wyniku uszkodzenia ciała lub nagłego zachorowania), próba włamania, pozostawienie podejrzanego pakunku itp.

W przypadku osób także możliwa jest już zautomatyzowana identyfikacja i śledzenie na bazie m.in. rozpoznawania twarzy i innych osobistych cech charakterystycznych (np. ubiór, wzrost).

Podstawowym źródłem danych wizualnych są systemy monitoringu będącego w gestii służb odpowiedzialnych za publiczne bezpieczeństwo, ale pod rozważę można wziąć także źródła inne, jak kamery monitoringu przedsiębiorstw (np. zakład komunikacji miejskiej) czy dane multimedialne pozyskane ze źródeł otwartych (i wpółotwartych) oraz crowdsourcingu (można wyobrazić sobie rozbudowaną wersję np. aplikacji „Moja Komenda”, umożliwiającą przesyłanie z urządzenia mobilnego multimedialnego zapisu zarejestrowanego przez świadka zdarzenia – również w czasie rzeczywistym).

Zasadniczym problemem nie jest tu jednak niedobór danych, a raczej ich nadmiar. Na długie godziny nieistotnego materiału wideo przypadają pojedyncze minuty, a niekiedy wręcz sekundy scen o kluczowym znaczeniu. Wobec tego główny nacisk w rozwijanych narzędziach informatycznych jest kładziony na efektywne i niezawodne filtrowanie ogromu danych.

Podsumowując, przedstawione źródła danych dotyczą indyktorów, a nie miar przestępczości, zatem (jak już była mowa wcześniej) przedstawiają zjawisko w sposób fragmentaryczny i wybiórczy, a z drugiej strony mogą także generować fałszywe alarmy – podejrzewając czyny/zdarzenia przestępcze tam, gdzie w rzeczywistości ich nie ma. W miarę możliwości należałoby więc korzystać z różnych rodzajów danych jednocześnie i wzajemnie konfrontować wyciągane zeń wnioski. W tym miejscu należy jednak także zaznaczyć, że są one na tyle odmienne, zarówno technicznie (format, sposób przechowywania i analizy), jak i proceduralnie (uzyskanie możliwości dostępu, zasady korzystania), że pozyskiwanie i analiza danych z każdego z tych różnych źródeł siłą rzeczy muszą być realizowane jako w dużej mierze odrębne przedsięwzięcie.

Na potrzeby dyskusji przypadku praktycznego skupiamy się na danych ze źródeł otwartych, ilustrując sposób ich pozyskania i analizy na przykładzie portalu haszysz.com.

D. Model systemu Dynamics

W celu budowy modeli, które są wykorzystywane do prognozowania rozwoju przestępczości, można zasadniczo wykorzystać dwie metody: metodę statystyczną oraz metodę modelowania dynamicznego zwaną System Dynamics. Metoda statystyczna odwołuje się do eksperymentu, na bazie którego budujemy zależności między zmiennymi występującymi w modelu – najczęściej są to zależności między zmiennymi objaśniającymi i zmienną objaśnianą, aczkolwiek modele wielorównaniowe również są stosowane w praktyce. W przypadku System Dynamics dążymy przede wszystkim do określenia zależności między zmiennymi, które są konieczne do opisu procesu dynamicznego, którego odzwierciedleniem jest model dynamiczny. Modele System Dynamics przewidują interakcje między zmiennymi występującymi w modelu, doprowadzając w rezultacie do tego, że zmienne zmieniają się w czasie, w szczególności zmieniają się rozmiary populacji. W modelach statystycznych zmiana wielkości populacji występuje rzadko (wyjątkiem są modele wielorównaniowe, które są jednak wyjątkowo trudne w realizacji). Można więc stwierdzić, że modele statystyczne zakładają zamknięte populacje (osobniki ani nie zasilają, ani nie wychodzą z tych populacji). W przeciwieństwie do modeli statystycznych

modele otrzymane zgodnie z metodyką System Dynamics zakładają, że populacje w nich występujące są otwarte. Aby we właściwy sposób odzwierciedlić mechanizmy zmian wielkości populacji, należy skrupulatnie opisać zależności między zmiennymi oraz wprowadzić do modelu właściwe zmienne. Prowadzi to do tego, że w modelu System Dynamics występują zmienne, które nie są obserwowane. Zależności między tymi zmiennymi muszą być często określone przy wykorzystaniu analiz zaczerpniętych z innych modeli, w których występowanie tych zmiennych jest analogiczne. W przeciwieństwie do modeli System Dynamics modele statystyczne zakładają, że populacje nie zmieniają się i określają wartości zmiennych objaśnianych na podstawie znajomości wartości zmiennych objaśniających w ściśle określonych czasach obserwacji. Istotne jest również to, że w przypadku modeli statystycznych musi występować pełne pokrycie danych w odniesieniu do wszystkich zmiennych występujących w modelu.

Modele statystyczne oraz modele System Dynamics są w istocie modelami prognozytycznymi, tzn. modelami, na podstawie których są określane prognozy interesujących nas zmiennych. W przypadku modeli statystycznych prognozy będą albo prognozami punktowymi – zmiennymi losowymi wynikającymi z modelu statystycznego, względnie przedziałami ufności. W przypadku modeli System Dynamics prognozami będą wartości trajektorii zmiennych występujących w modelu (czyli liczby). Ponadto dane w obu modelach prognozytycznych są różnie wykorzystywane. W przypadku modeli System Dynamics współzależności dynamiczne między zmiennymi modelu odgrywają kluczową rolę. W przypadku braku dostępności do wartości wszystkich danych budowany model nadal może dawać zadowalające prognozy, o ile tylko postulowane przez nas zależności między danymi są we właściwy sposób odwzorowane (co w wielu przypadkach nie jest trudne). Natomiast modele statystyczne wymagają dostępności do wszystkich danych w sposób bezpośredni, względnie pośredni.

Jeżeli danych z różnych źródeł nie potrafimy zintegrować, to budowa modeli statystycznych nie będzie możliwa. Jedną z większych trudności związanych z szacowaniem wielkości związanych z przestępczością jest to, że ze względu na kryminalny charakter zjawiska dostępne są dane pośrednie. W związku z tym w ciągu ostatnich dziesięcioleci opracowano wiele specyficznych metod szacowania wielkości populacji osób związanych ze zjawiskami kryminalnymi.

Metody pośrednie szacowania wielkości populacji omówiono na przykładzie populacji osób zażywających narkotyki. Jest to przede wszystkim metoda CRM (Capture Recapture Method) oparta na log-linear funkcji regresji. Metoda ta opiera się na szacowaniu wielkości populacji na podstawie przynajmniej dwóch różnych szeregów czasowych, przy czym zakładamy, że istnieją obserwacje brakujące jednocześnie w obu szeregach.

W metodzie CRM istotne jest założenie dotyczące niezależności zmiennych losowych, które reprezentują wykorzystywane w metodzie szeregi czasowe. W tym celu jest wykorzystywana tzw. analiza log-linear, która jednocześnie pozwala na modyfikację wyliczonych wielkości populacji w przypadku, gdy zależność występuje.

Drugi typ modeli wywodzi się z klasycznych modeli rozprzestrzeniania się epidemii. W przeciwieństwie do pierwszego typu modeli w tym przypadku równania różniczkowe mogą być nieliniowe, co powoduje, że estymacja ich parametrów może być trudniejsza niż w przypadku modeli liniowych. Można przyjąć, że modele otrzymane w wyniku zastosowania metodyki System Dynamics są naturalnym rozszerzeniem tej klasy modeli.

Metodyka System Dynamics była zapoczątkowana przez J.W. Forrestera w latach 60. XX w. Stworzył on metodykę pozwalającą opisywać skomplikowane systemy przemys-

słowe, urbanistyczne, biologiczne oraz decyzyjne. W szczególności umożliwia ona modelowanie zarządzania przepływem informacji w łańcuchach dostaw. Pierwszym krokiem w przedstawianym podejściu jest zbudowanie diagramu pętli przyczynowo-skutkowych (Casual Loop Diagram), przedstawiającego kluczowe dla systemu elementy oraz kierunki i polaryzacje zależności. Wyróżniamy dwa typy polaryzacji:

- zgodna (*positive*, oznaczana +) – kierunki zmian dwóch połączonych relacją elementów są takie same;
- przeciwna (*negative*, oznaczana -) – kierunki zmian dwóch połączonych relacją elementów są przeciwne.

Kolejnym krokiem jest identyfikacja pętli sprzężeń zwrotnych. Wyróżniamy dwa rodzaje pętli:

- korygującą (*balancing*, oznaczaną jako R-) – koryguje odchylenie systemu od stanu ustalonego,
- wzmacniającą (*reinforcing*, oznaczaną jako R+) – wzmacnia odchylenie systemu od stanu ustalonego.

W literaturze wielokrotnie opisywano wykorzystanie metodyki System Dynamics do tworzenia modeli procesu rozpowszechniania się narkotyku w populacji. Pierwszy szerzej znany model tego typu opisuje rynek heroiny w Nowym Jorku i został stworzony przede wszystkim do analizowania skuteczności polityki antyheroinowej. Model charakteryzuje się dużą złożonością, gdyż uwzględnia różnorodne czynniki, np.: dostępność heroiny, cenę heroiny, rozpowszechnienie „kultury narkotykowej”, programy edukacyjne, programy leczenia uzależnień, status społeczny i ekonomiczny populacji oraz takie procesy, jak przejście od uzależnienia słabego do uzależnienia wymagającego leczenia i późniejszą rehabilitację. Ze względu na brak danych umożliwiających kalibrację, model służył przede wszystkim do identyfikacji i zrozumienia procesów związanych z handlem i zażywaniem heroiny, a nie jako narzędzie do predykcji przyszłych trendów.

Model przedstawiony w pracy opisuje popyt i podaż narkotyków na poziomie całego społeczeństwa USA, ze szczególnym uwzględnieniem kokainy i heroiny. Model ten został stworzony z myślą o opisie zachowania rynku w odpowiedzi na import narkotyków. Prawidłowo skalibrowany model był w stanie odtworzyć historyczne dane odnoszące się do rozpowszechnienia narkotyku w społeczeństwie, jego ceny i czystości.

Na bazie wcześniej omówionych modeli G. Homer skonstruował model rozpowszechniania się kokainy w społeczeństwie amerykańskim. Nowy model został stworzony z myślą o wiarygodnej estymacji rzeczywistego stopnia rozpowszechnienia narkotyku w populacji na podstawie znajomości danych pośrednich, takich jak:

- stopień rozpowszechnienia narkotyku w populacji wynikający z badań ankietowych,
- liczba interwencji medycznych w związku z zażyciem narkotyku,
- liczba zarejestrowanych zatrzymań w związku z posiadaniem lub sprzedażą narkotyku,
- ilość narkotyku przejęta przez policję,
- dane dotyczące ceny i czystości narkotyku.

Model składa się z trzech podstawowych części, między którymi zachodzą interakcje. Pierwsza część modelu opisuje przepływ osób między grupami reprezentującymi różny stopień uzależnienia i różne formy zażywanego narkotyku (proszek i crack w przypadku kokainy). Druga część modelu opisuje zależność między popytem, podażą i ceną narkotyku. Trzecia część modelu opisuje, w jaki sposób jest podejmowana decyzja o zażywaniu narkotyków lub abstynencji od nich w zależności od postrzegania rozpowszechnienia narkotyków, skutków zdrowotnych i prawnych oraz ceny narkotyku.

4. Rozmiar przestępczości

W opracowaniach kryminologicznych i zestawieniach statystycznych często występuje termin „przestępczość”.

Przez „przestępczość” rozumie się w kryminologii zbiór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, które to czyny zostały popełnione na obszarze danej jednostki terytorialnej w danym czasie. Takie określenie przestępczości może jednak budzić wiele zastrzeżeń natury metodologicznej. Dlatego też za punkt wyjścia dalszego toku rozważań wypada w tym stanie rzeczy przyjąć na zasadzie konwencji owo tradycyjne rozumienie przestępczości.

Opis przestępczości oraz prezentacja jej podstawowych charakterystyk jakościowych wymaga dokładnego zlokalizowania badanych zjawisk w określonym systemie politycznym i społeczno-ekonomicznym.

Istotny wydaje się opis przestępczości również pod względem ilościowym. Do tego celu służy statystyka publiczna, a więc system zbierania danych statystycznych, gromadzenia, przechowywania i opracowywania zebranych danych oraz ogłaszania, udostępniania i rozpowszechniania wyników badań statystycznych jako oficjalnych danych statystycznych.

Rozmiar przestępczości jest uzależniony w znacznej mierze między innymi od stopnia zaangażowania członków społeczeństwa w ujawnieniu zaobserwowanej działalności przestępczej, a także od wytworzonego w społeczeństwie klimatu potępienia wobec sprawców przestępstwa. Właściwa atmosfera wynika ze stosunku obywateli do wymiaru sprawiedliwości (szczególnie w dziedzinie spraw karnych). Można zauważyć ścisły związek między działalnością organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości a funkcjonowaniem całego aparatu władzy. Wynika z niego twierdzenie, że stosunek obywateli do wymiaru sprawiedliwości jest w znacznym stopniu pochodną ogólnego nastawienia społeczeństwa do organów władzy państwowej.

Uwzględnienie związków między władzą państwową i społeczeństwem staje się współcześnie metodologicznym nakazem wszelkich rozważań zarówno nad strukturą i dynamiką przestępczości, jak i nad efektywnością działań wymiaru sprawiedliwości. Przestępczość może zatem być rozpatrywana z punktu widzenia jej rozległości, intensywności, struktury i dynamiki.

Rozmiar przestępczości jest to udział zachowań przestępczych w całokształcie działalności członków społeczeństwa. Udział ten jest różny w zależności od tego, czy rozważa się przestępczość rzeczywistą, ujawnioną (pozorną), stwierdzoną czy też osądzoną.

Przestępczość rzeczywista (Pr) to ogół czynów przestępnych, jakie zostały popełnione w danej jednostce czasu na określonym terenie. Zarówno wielkość, jak i struktura tego zbioru nie są znane. Próby oszacowania rozmiarów przestępczości rzeczywistej prezentowane są w literaturze kryminologicznej w ramach problematyki tzw. ciemnej liczby.

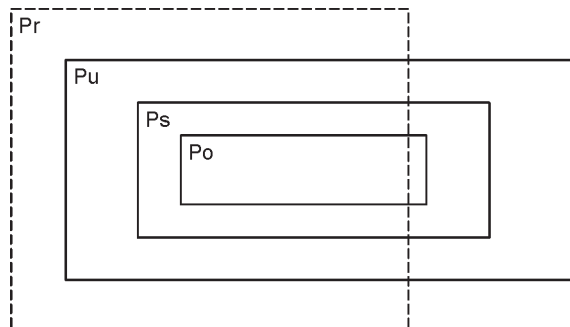
Przestępczość ujawniona (Pu) to ogół czynów, o których informacje uzyskały organy ścigania i na podstawie tych informacji wszczęły postępowanie przygotowawcze. Przestępczość tę nazywa się niekiedy przestępczością pozorną, gdyż nie wszystkie czyny, które w momencie wszczęcia postępowania kwalifikowano jako przestępstwa, są rzeczywiście przestępstwami.

Przestępczość stwierdzona (Ps) to ogół czynów, których charakter jako przestępstwa został potwierdzony w wyniku postępowania przygotowawczego.

Przestępczość osądzoną (Po) wyrokiem skazującym stanowi ogół czynów, których charakter jako przestępstwa został potwierdzony w wyniku postępowania sądowego.

Wzajemną relację poszczególnych ujęć przestępczości przedstawia schematycznie rysunek 5.1.

Rysunek 5.1. Schemat wzajemnej relacji poszczególnych ujęć przestępczości

Zasadniczym źródłem informacji o przestępczości w skali kraju jest tzw. statystyka kryminalna. Są to informacje, które w celu scharakteryzowania przebiegów i wyników postępowań przygotowawczych, jurysdykcyjnych i wykonawczych oraz określonego w tych postępowaniach zbioru czynów przestępnych, sprawców przestępstw i zastosowanych wobec nich sankcji są:

- 1) w znormalizowanej formie wyodrębnione z prowadzonej przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości dokumentacji aktowej;
- 2) sklasyfikowane, zaliczone i ujęte w tablice statystyczne w sposób umożliwiający wykrywanie wewnętrznej struktury opisywanych zjawisk oraz zachodzących między nimi związków w czasie i przestrzeni;
- 3) publikowane periodycznie według określonego programu przez organ państwowy.

W większości państw statystyka opiera się na czterech systemach sprawozdawczości: statystyce policyjnej, statystyce prokuratorskiej, statystyce sądowej oraz statystyce penitencjarnej. Jakościowego i ilościowego opisu przestępczości dokonuje się w zasadzie za pomocą tych źródeł. Do przedstawienia natomiast struktury i dynamiki przestępczości w okresie kilkunastoletnim przyjmuje się zazwyczaj tylko jedno z nich.

Obok statystyki kryminalnej drugim źródłem informacji o przestępczości są wyniki badań empirycznych nad zjawiskiem przestępczym. W szerszym ujęciu badania te obejmują także problematykę związaną z funkcjonowaniem i efektywnością środków, norm i instytucji prawnych oraz z działalnością organów powołanych do zwalczania przestępczości. Oprócz oficjalnej sprawozdawczości organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości drugie zasadnicze źródło informacji niezbędnych do ilościowego opisu zjawisk przestępczych stanowi statystyka kryminologiczna, przez którą należy rozumieć wyniki, które uzyskuje się w toku prowadzonych badań – w celu prezentacji wewnętrznej struktury opisywanych zjawisk oraz zachodzących między nimi związków w czasie i przestrzeni – w postaci tabelarycznie ujętych danych liczbowych.

5. Struktura przestępczości

„Społeczne niebezpieczeństwo” traktowane jest jako zmienna, tzn. jako cecha czynu mogąca przybierać różne wartości. Inaczej mówiąc, przestępstwa można uporządkować według skali wzrastającego społecznego niebezpieczeństwa. Taką skalę wyznacza wymiar kary, którą zagrożony jest dany czyn przestępny. Można dzięki niej stworzyć klasyfikację przestępstw według tzw. ciężaru gatunkowego.

Za podstawowe kryterium podziału zbioru przestępstw dla każdej analizy kryminologicznej przyjmuje się powszechnie przedmiot zamachu przestępnego, określony w kategoriach praktycznego stosowania prawa. Klasyfikowanie zbioru przestępstw według przedmiotu zamachu jest po prostu wyróżnieniem przestępstw podobnych, a więc takich, które są „skierowane przeciwko temu samemu lub zbliżonemu rodzajowo dobru chronionemu prawem”. Uzyskuje się wówczas takie podzbiory, jak przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu, mieniu itp. Te podzbiory podlegają kolejnej klasyfikacji według „szczególnego” przedmiotu zamachu, tj. tego przedmiotu (dobra atakowanego), przeciwko któremu skierowany jest dany poszczególny typ przestępstwa. Wynik takiej klasyfikacji, polegającej na ujęciu zbioru przestępstw w grupy o określonej „jednorodności”, stanowi systematyka części szczególnej Kodeksu karnego. Jeśli zaobserwowany w rzeczywistości zbiór przestępstw poddany zostaje klasyfikacji oraz ustalone zostają liczby przestępstw w poszczególnych klasach, to mówimy, że dana jest struktura przestępstw według przyjętego kryterium klasyfikacyjnego. Dopiero wówczas można ustalić wzajemne relacje ilościowe między przestępstwami ujętymi w poszczególne klasy oraz udział poszczególnych grup przestępstw w całym badanym zbiorze.

6. Dynamika przestępczości

Dynamika przestępczości jest to tempo i kierunek zmian podstawowych cech zbioru czynów przestępnych. Podstawowymi narzędziami analizy dynamiki przestępczości są liniowy model tendencji rozwojowej, na podstawie którego ocenia się wpływ czynników kryminogennych, rozmiary wahań sezonowych oraz amplituda wahań przypadkowych.

7. Geografia przestępczości

Duże znaczenie diagnostyczne należy przypisać terytorialnemu rozmieszczeniu przestępczości⁷.

Podział administracyjny może być też wykorzystany jako element ułatwiający ograniczenie zjawisk z zakresu tzw. patologii społecznej, a więc i przestępczości. Wpływ na kształtowanie modelu podziału administracyjnego mają bowiem czynniki społeczno-ekonomiczne, geograficzne, geofizyczne, komunikacyjne, etnograficzne, a także tradycje historyczne, a więc zespół zjawisk, w wyniku których podział administracyjny staje się równocześnie odbiciem przestrzennego zróżnicowania nasilenia przestępczości⁸.

⁷ Wiele interesującego materiału zawiera publikacja T. Witesa, *Patologia społeczna. Perspektywa geograficzna*, Warszawa 2019. Zawiera ona także bogate piśmiennictwo w tym zakresie.

⁸ K.D. Harries, *The geography of crime and justice*, New York 1974; K.D. Harries, *Cities and crime. A geographic model*, *Criminology*, New York 1976, s. 369–386.

Tematyka patologii społecznej cieszy się największym zainteresowaniem wśród geografów w krajach anglosaskich. W ich pracach naukowych można dostrzec tendencje do zmiany w sposobie wykorzystania podejść przy jej wyjaśnianiu. W klasycznych nurtach badawczych można odnaleźć elementy różnych, często wykluczających się podejść teoretycznych związanych z przestrzennymi uwarunkowaniami patologii społecznej i przestępczości. Można zaliczyć do nich poglądy reprezentowane przez szkołę chicagowską, frnakfurcką i z Jyvaskyla.

A. Chicagowska szkoła ekologii społecznej

Na specjalną uwagę zasługuje chicagowska szkoła ekologii społecznej. Za jej twórcę uważany jest R.E. Park, który – wychodząc z założeń darwinizmu – uważał, że społeczności ludzkie rządzą się takimi samymi prawami co elementy świata przyrody⁹. Cechą wyróżniającą chicagowską szkołę ekologii społecznej jest holizm ontologiczny i epistemologiczny, obszar zainteresowań oraz – w znacznie mniejszym stopniu – pewna, dość luźna perspektywa teoretyczna¹⁰.

W wyniku powyższej ewolucji poglądów w ramach szkoły chicagowskiej wyróżnić można dwie orientacje – środowiskową i kulturową. Koncepcja szkoły chicagowskiej bazuje na założeniu o rywalizacji o przestrzeń miejską, będącą dobrem rzadkim i cennym¹¹.

Wśród trzech głównych nurtów szkoły kierunek reprezentowany przez Clifforda R. Shawa i in. dotyczył problematyki patologii i dewiacji w dużym mieście.

Szkoła chicagowska lat 20. i 30. XX wieku odegrała decydującą rolę w rozwoju socjologii na świecie, ściśle powiązaną z kryminologią. Wielu autorów socjologicznych w USA nawiązuje do tej szkoły. Wymienić można funkcjonalizm T. Parsona na Harvardzie i R. Mortona w Columbia University¹².

Obecność geografów w ramach tego nurtu wiązała się m.in. z potrzebą wykonywania i interpretowania map problemów społecznych, umożliwiających analizy jakościowe i ilościowe.

Patologia społeczna była jednym z elementów rzeczywistości społecznej, będących przedmiotem zainteresowania badawczego szkoły chicagowskiej. Geografem opisującym amerykańską przestrzeń podlegającą patologizacji był Keith D. Harries, który początkowo analizował zachowania i przypadki odnoszące się do wycinkowych fragmentów przestrzeni geograficznej. Później jego prace mają już charakter syntetyzujący. W nurcie reprezentującym podejście środowiskowe w badaniu patologii społecznej Harries przedstawia wiele trafnych spostrzeżeń dotyczących nazw obszarów odniesienia. Pierwsze z nich, nazywane mikrośrodowiskami, utożsamiane są z wnętrzem miasta. W tej skali przestrzennej badacze skupiają się na charakterystyce przestępców i ofiar oraz przestrzennym umiejscowieniu faktu przestępczego w strukturze miasta¹³. Wewnątrzmijskie analizy przestrzennego rozkładu przestępczości wykonywane są natomiast na podstawie parametrów demograficznych i społeczno-ekonomicznych.

⁹ R.E. Park, *Human Communities the City and Human Ecology*, Glenocoe, 1952.

¹⁰ T. Wites, *Patologia społeczna...*, s. 140

¹¹ C.R. Shaw, H.D. McKay, *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, Chicago 1942.

¹² W polskiej literaturze ciekawą pozycję stanowi publikacja Krzysztofa Czekaja, *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Warszawa 2007, s. 333. W Polsce jak ukazuje Autor w wielu opracowaniach wykorzystano metody badań przyjęte z socjologii angielskiej. Por. K. Czekaj, *Socjologia...*, s. 355 i n.

¹³ T. Wites, *Patologia społeczna...*, s. 142.

B. Szkoła z Los Angeles

Naukowcy należący do tej grupy, reprezentujący głównie Uniwersytet Południowej Kalifornii, zajęli się badaniami procesów społecznych w Los Angeles, proponując nowe koncepcje i kategorie pojęciowe. Wybór tego miasta na centralny obiekt zainteresowania nie był przypadkowy. Zdaniem jednego z założycieli tej grupy badawczej, Los Angeles to prototypowe miasto postmodernistyczne, określane przez wielojęzyczność i wielokulturowość. Zlepek różnorodnych społeczności imigranckich stworzył interesujące spektrum tematów, w tym dotyczących zagadnień patologii społecznej. Edward W. Soja nazwał Los Angeles miastem palimpsestem, podlegającym ciągłej redefinicji dzięki napływającym grupom imigranckim¹⁴.

Już w latach 80. XX w. rozpoczęto badania nad przekształcaniem struktury przestrzennej i społecznej Los Angeles, wskazując nie na podobieństwo cech i procesów rozwojowych z innymi metropoliami, lecz na odstępstwa względem amerykańskich ośrodków. Pomimo że pierwotne badania tej szkoły koncentrowały się wyłącznie w Los Angeles, to wypracowany zdecentralizowany model postmodernistyczny uzyskał szersze zastosowanie w badaniu innych miast amerykańskich. Opisywane procesy w Los Angeles stały się ważnym odniesieniem dla transformacji terenów zurbanizowanych Ameryki¹⁵.

W literaturze światowej wśród wielu odniesień do prac przedstawicieli tej grupy badawczej istnieją także krytyczne analizy ich osiągnięć. Zagorzałym krytykiem szkoły z Los Angeles jest M. Gottdiener, który zarzuca członkom tej grupy dążenie do autopromocji, przedkładania rozgłosu medialnego nad rozwój naukowy oraz pomijania w rozważaniach wyników specjalistów niezwiązanych ze szkołą kalifornijską. Negatywnie ocenia on również zbyt krótką perspektywę podejścia badawczego oraz odrzucanie kontekstu historycznego w analizach miejskich.

C. Szkoła frankfurcka

Szkoła frankfurcka (niem. Frankfurter Schule) to grupa badawcza powstała w 1923 roku, w kolejnych dekadach rozwijana w innych ośrodkach akademickich na świecie, m.in. w Paryżu i Nowym Jorku. Ważnym miejscem w tematyce tej szkoły były badania podstaw marksizmu. Według przedstawicieli tego kierunku poznanie mechanizmów życia społecznego, bogactwa jego przejawów, w tym zachowań patologicznych, wymaga odwołania do faktów, ale także dogłębnej analizy.

Teoria krytyczna w procesie badawczym nie przyznaje faktom statusu danych bezpośrednich, tak jak ma to miejsce w teorii klasycznej, lecz zakłada, że podmiot odnajdujący się w przedmiocie jest ściśle historyczny i powiązany ze społeczeństwem. Przedstawiciele szkoły frankfurckiej – dzięki założeniom ukierunkowującym badania społeczne tak, aby nie polegały ściśle na faktach – nie popadają w skrajność rozumianą jako bazowanie wyłącznie na doświadczeniu. Dążąc do zmiany aparatu pojęciowego, zainicjowano szereg sporów dotyczących projektu teoretycznego, doświadczenia partykularnego oraz zagadnień metodologicznych.

Czołowym przedstawicielem tej szkoły jest niemiecki uczony J. Habermas. Jego dorobek skupia się m.in. na podstawach teorii społecznej i epistemologii, a największe

¹⁴ E.W. Soja, *Thirdspace. Journey to Los Angeles and other real and imagined places*, Oxford 1996.

¹⁵ T. Wites, *Patologia społeczna...*, s. 145–146.

uznanie zyskał dzięki teorii racjonalności komunikacyjnej. Przeciwstawia się ona modernistycznej filozofii podmiotu, jak i postmodernistycznej filozofii dekonstrukcji i destrukcji podmiotu.

Zgodnie z teorią Habermasa badanie patologii społecznej skupia się na ujawnianiu możliwości rozumu i problemów człowieka, mimo posiadanych zdolności dochodzenia do racjonalnych interesów.

Najbardziej aktualnych odwołań do badania patologii społecznej zgodnie z orientacją krytyczną należy szukać w pracach A. Honnetha, ucznia Habermasa, przedstawiciela tzw. IV pokolenia szkoły frankfurckiej. Jest on autorem teorii uznania, pozwalającej przemyśleć koncepcję sprawiedliwości, jak przedstawić opis związku między reprodukcją społeczną a formowaniem tożsamości indywidualnej¹⁶.

D. Szkoła z Jyväskylä

Celem badań realizowanych przez szkołę z Jyväskylä jest szukanie odpowiedzi na pytanie: czy grupy patologii społecznej to rzeczywiste patologie uznania. Autorzy uważają, że jest to zależne od stopnia, w którym społeczna rzeczywistość zawodzi przy aktualizacji właściwego uznania. W przypadku negatywnego rozwoju relacji międzyludzkich dochodzi, zdaniem wyżej wymienionego zespołu, do konceptualizacji patologii społecznej, obejmującej odseparowywanie, niesprawiedliwości dystrybucyjne oraz nierówności społeczne¹⁷.

Duże znaczenie diagnostyczne należy przypisać terytorialnemu rozmieszczeniu przestępczości.

W 1974 r. w Departamencie Studiów Problematyki Przestępczości Prokuratury Generalnej opracowano pierwszy w Polsce atlas przestępczości. Poszczególne mapy sporządzone zostały w przekroju powiatowym. Już rok później opracowanie to straciło swą bieżącą użyteczność. Na mocy ustawy wniesiono bowiem w kraju trójstopniowy podział terytorialny. Reforma ta wprowadziła przyspieszony przepływ informacji i szybsze tempo realizacji decyzji, z drugiej jednak strony spowodowała wiele negatywnych skutków w sferze gospodarczej. Rozszerzyła także zadania podziałów specjalnych.

Podział administracyjny może być też w większym niż dotychczas stopniu wykorzystany jako element ułatwiający ograniczenie zjawisk z zakresu tzw. patologii społecznej, a więc i przestępczości. Wpływ na kształtowanie modelu podziału administracyjnego mają bowiem czynniki społeczno-ekonomiczne, geograficzne, geofizyczne, komunikacyjne, etnograficzne, a także tradycje historyczne, a więc zespół zjawisk, w wyniku których podział administracyjny staje się równocześnie odbiciem przestrzennego zróżnicowania nasilenia przestępczości.

W 1979 r. w Instytucie Problematyki Przestępczości opracowano nowy atlas, stanowiący próbę najbardziej ogólnej charakterystyki terytorialnego zróżnicowania przestępczości w Polsce w ujęciu wojewódzkim; zawierał on informacje, które mogły być wykorzystane przy opracowywaniu perspektywicznego planu walki z przestępczością w jego ujęciu przestrzennym¹⁸.

¹⁶ T. Wites, *Patologia społeczna...*, s. 147, 148.

¹⁷ T. Wites, *Patologia społeczna...*, s. 149–151.

¹⁸ *Atlas przestępczości 1976–1978*, red. B. Hołyst, autor map R. Grupiński, Warszawa 1979 (rec. A. Makowski, „Geodezja i Kartografia” 1980, t. XXIV, z. 3–4, s. 243–244; K. Sławik, „Problemy Kryminalistyki” 1980/143, s. 64).

Poszczególne mapy stały się z jednej strony źródłem hipotez wyjaśniających, jak dalece charakter województw, ich historia, ich aktualna wewnętrzna problematyka społeczno-gospodarcza, perspektywy rozwojowe oraz wzajemne związki wpływają na strukturę i dynamikę zachodzących tam zjawisk przestępczych. Inspirować więc mogły do podejmowania określonych badań naukowych. Z drugiej zaś strony miały znaczenie informacyjne dla administracji terenowej w prowadzeniu długofalowej, regionalnej polityki zwalczania i zapobiegania przestępczości. Mapy przedstawiały zróżnicowanie nasilenia 17 kategorii przestępstw, ponadto przestępczość ogółem (wszystkie kategorie) oraz przestępczość kryminalną i przestępczość gospodarczą.

W porównaniu z opracowaniem z 1974 r. nowy atlas wzbogacony został o mapy charakteryzujące populację sprawców przestępstw. Podane zostały informacje o poprzedniej karalności, o uchylaniu się od obowiązku nauki i pracy, o stanie trzeźwości w chwili popełnienia przestępstwa. Przedstawiono również udział nieletnich wśród sprawców przestępstw. Uznano także za celowe zamieszczenie informacji o przestrzennym zróżnicowaniu nasilenia wykroczeń. Atlas sporządzono na podstawie danych statystyki milicyjno-prokuratorskiej. Przestrzenne zróżnicowanie przestępczości scharakteryzowane zostało za pomocą liczby przestępstw stwierdzonych w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców (średnie z lat 1976–1978). Charakterystykę w populacji sprawców przeprowadzono na podstawie danych dotyczących osób podejrzanych (okres 1976–1978).

W 1994 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości opracowano *Atlas przestępczości w Polsce*, a następnie – w latach 1999, 2003, 2009 i 2015 – ukazały się kolejne jego edycje¹⁹.

Zważywszy, że kategoryzacja stopnia zagrożenia, a więc i liczba wariantów na mapie ma zawsze w znacznej mierze dowolny, subiektywny charakter, nowy atlas wzbogacono o wykresy rozkładów wojewódzkich według obliczonych współczynników (wskaźników).

Naukowe znaczenie *Atlasu* jako narzędzia badawczego wybiega poza specjalistyczny krąg odbiorców zajmujących się przestępczością, gdyż przedstawiona problematyka przestępczości leży również w sferze zainteresowań socjologów, planistów i tych wszystkich, którzy kształtują ludzkie środowisko.

8. „Ciemna” liczba przestępczości

Przy ocenie danych statystycznych należy pamiętać, że żadne zestawienie nie obejmuje wszystkich przestępstw rzeczywiście dokonanych. Przestępstwa rzeczywiście dokonane określa się zwykle mianem „ciemnej liczby” w odróżnieniu od przypadków ujawnionych przestępstw („jasna liczba”).

W literaturze zagranicznej zagadnienie ciemnej liczby było przedmiotem rozważań wielu autorów²⁰.

¹⁹ A. Siemaszko (red.), *Atlas przestępczości w Polsce*, Warszawa 2015; P. Ostaszewski, *Lęk przed przestępczością. Aspekty teoretyczne, metodologiczne i empiryczne*, Warszawa 2014.

²⁰ Por. H. V. Hentig, *Crime. Causes and Conditions*, New York–London 1947, s. 57 i n.; J.S. Wallenstein, C.J. Wyle, *Our Law-Abiding Law Breakers*, National Probation 1947, s. 155 i n.; H.D. Schwindt, *Dunkelfeldforschung* [w:] H.J. Schneider (red.), *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, Zürich 1981, vol. XV, s. 223–247; H.J. Schneider, *Kriminologie*, Berlin 1987, s. 182–221; L. Müller, *Dunkelfeldforschungen verlässlicher Indikator der Kriminalität. Dissertation*, Freiburg i. Br. 1978; H.D. Schwindt, A. Ahlborn, H.J. Eger i in., „Dunkelfeldforschung in Göttingen” 1973/74, Wiesbaden 1975; E. Stephan, *Die Stuttgarter Opferbefragung*, Wiesbaden 1975; W. Heinz, *Anzeigeverhalten* [w:] G. Kaiser, H.J. Kerner, F. Sack, H. Schellhos (red.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1993, s. 27–33; M.J. Hindelang, T. Hirschi, J.G. Weis, *Correlates. The illusion of discrepancy between self-report and*

W literaturze kryminologicznej odróżnia się kilka obszarów ciemnej liczby przestępstw. Pierwszy stanowią przestępstwa, które w ogóle nie doszły do wiadomości organów policji. Do drugiego można zaliczyć przypadki ujawnionych przestępstw, których sprawcy nie zostali wykryci. Trzeci obszar wypełniają przestępstwa, których sprawcy zostali wykryci, ale ze względu na negatywne przesłanki procesowe nie dochodzi do wniesienia aktu oskarżenia lub nie zapada wyrok skazujący. Czwarty stanowią przestępstwa, za które sprawcy zostali skazani prawomocnym wyrokiem sądowym, jednakże nie wszystkie czyny były znane organom policji i objęte aktem oskarżenia²¹.

W dalszych rozważaniach przyjmuje się szeroką interpretację tego pojęcia. Przez ciemną liczbę przestępstw rozumieć będziemy stosunek liczby przestępstw rzeczywście popełnionych do liczby przestępstw, w których sprawy zostały zakończone prawomocnym wyrokiem skazującym.

Zagadnienie ciemnej liczby jest raczej marginalne dla kryminologii, ponieważ z natury rzeczy jest ona niewymierna i nie można jej wiarygodnie zbadać²².

Ciemna liczba zawsze stanowiła piętę Achillea statystyk kryminalnych i dlatego próbowano wykluczyć ją z rozważań. Doprowadził do tego przede wszystkim Adolphe Jacques Quetelet (1835), który wynalazł „Prawo stałych relacji” („Gesetz der konstanten Verhältnisse”). Wyszedł on z założenia, że między jasną liczbą (ujawnioną przestępczością) a ciemną liczbą (nieujawnioną przestępczością) istnieje stała relacja, a mianowicie w przypadku czynów karalnych o dużej jasnej liczbie tak samo duża jest ciemna liczba, natomiast jeśli jasna liczba jest mała, to tak samo mała jest ciemna liczba. „Prawo stałych relacji” stosunkowo późno, bo dopiero w latach 70. XX w., uznano za błędne. Ciemna liczba jest bowiem uzależniona od czasu i od rodzaju przestępstwa²³.

W pierwszej połowie XX w. zaczęto poświęcać coraz większą uwagę badaniom ciemnej liczby. Empiryczne jej badania zaczęto od prób ustalenia jej rozmiarów²⁴. Próby te nie opierały się jednak na intuicji, lecz na wiedzy kryminologicznej.

Po drugiej wojnie światowej w Ameryce Północnej rozgorzała dyskusja między realistami a instytucjonalistami²⁵ na temat empirycznych badań ciemnej liczby. Realści

official measures, „American Sociological Review” 1979, vol. 44, s. 995–1014; A. Kreuzer, *Kriminologische Dunkelfeldforschung*, „Neue Zeitschrift für Strafrecht” 1994, vol. 1 i 4, s. 10–16, 164–168; F. Sack, *Dunkelfeld* [w:] G. Kaiser, H.J. Kerner, F. Sack, H. Schellhos (red.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1993, s. 99–107.

Prawidłowa interpretacja oficjalnych statystyk kryminalnych, przeglądów dotyczących ofiar przestępstwa i wyjaśnień sprawców ma istotne znaczenie dla zrozumienia karier przestępczych. Wagę poprawczych metod oceny wyjaśnień sprawców przestępstw podkreślono raz jeszcze w reanalizie badań ankietowych przeprowadzonych w 1978 r. przez stowarzyszenie Rand Corporation wśród populacji więziennej. Ważnym wkładem Ankiety Randa było wyjaśnienie zróżnicowania stosunków, w których poszczególni sprawcy dokonują przestępstw. Oceny tych okoliczności, szczególnie w odniesieniu do włamań i rozbojów, zależą od decyzji badającego co do interpretacji niejasnych odpowiedzi. Jest także problem wiarygodności wyjaśnień sprawcy przestępstwa. Z Ankiety Randa wynika, że niektórzy respondenci przypisują sobie więcej czynów, inni zaś zatajają częstotliwość, z jaką popełniali przestępstwa. Program ten obejmuje także badania nad metodami pomiaru przestępczości w kontekście rozumienia karier przestępczych i zapobiegania przestępczości.

²¹ Ch. Hale, K. Hayward, A. Wahidin, E. Wincup (red.), *Criminology*, Oxford 2013.

²² H.J. Schneider, *Dunkelfeldforschung* [w:] H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, vol. 1: *Grundlagen der Kriminologie*, Berlin 2007, s. 308.

²³ J.E. Conklin, *Criminology*, Mexico City–Montreal–Toronto 2007.

²⁴ K. Meyer, *Die unbestraften Verbrechen*, Leipzig 1941; B. Wehner, *Die Latenz der Straftaten*, Wiesbaden 1957.

²⁵ A.D. Bidermann, A.J. Reiss, *On exploring the „dark figure” of crime*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1967, vol. 374, s. 1–15.

chcieli skoncentrować się na „rzeczywistej przestępczości”, instytucjoniści natomiast na przestępczości, którą zajęły się organy ścigania. W sporze tym zwyciężyli realisci z następujących powodów:

- 1) mieli po swojej stronie purytańską tradycję ścigania najmniejszego naruszenia prawa;
- 2) rozpowszechniony w Stanach Zjednoczonych przemysł ankietowania obywateli chętnie zajął się badaniem czynników mających wpływ na stawianie się ofiarą czynów karalnych;
- 3) doceniono dużą rolę nieformalnej kontroli społecznej; opinia publiczna stanęła po stronie interesów ofiar przestępstw;
- 4) zauważono znaczenie reagowania na przestępczość; interesowano się nie tylko postępowaniem kryminalistów, lecz także policji i sądów; z większą nieufnością zaczęto śledzić wszelkie poczynania instytucji formalnej kontroli społecznej;
- 5) usiłowano ustalić, czym różnią się osoby, którymi zajęły się organy ścigania, od osób, które dokonały takich samych czynów karalnych, ale ich czyny nie zostały odkryte; starano się oddzielić czynniki warunkujące czyny karalne od czynników powodujących uznanie kogoś za kryminalistę.

Empiryczne badania ciemnej liczby rozpoczęto w Stanach Zjednoczonych od badań ankietowych i wywiadów przeprowadzanych w określonych grupach społecznych (*Self-Report-Surveys*). W Teksasie przebadano dwie grupy młodzieży²⁶: studentów i młodzież, która już wcześniej weszła w konflikt z prawem i była sądzona przez sąd dla nieletnich. Obu grupom postawiono pytanie, czy dopuściły się czynów karalnych. Okazało się, że obie grupy popełniały takie same czyny karalne, ale wśród studentów konflikt z prawem występował znacznie rzadziej. A.L. Porterfield doszedł do wniosku, że postawienie przed sądem młodych ludzi, którzy i tak poprzez swoje pochodzenie z socjalnie zaniedbanych środowisk są w pewnym sensie poszkodowani, niemal pcha ich na drogę przestępstwa. Badania przeprowadzone w różnych środowiskach i grupach społecznych wykazały, że osoby, które weszły w konflikt z prawem i były już wcześniej sądzone, popełniają czyny karalne częściej (i są to czyny o większym ciężarze gatunkowym) niż osoby, które co prawda łamały prawo, ale ich na tym nie przyłapano. Wyniki badań kwestionują dotychczasowe poglądy opinii publicznej na delikty i przestępczość. Nie można odróżnić osób popełniających czyny karalne od osób, które ich nie popełniają, młodocianych więźniów od ich rówieśników, którzy nie zostali ukarani więzieniem, ponieważ nie wiemy, czy te osoby też nie dokonały takich czynów, ale miały to szczęście, że nie zostały przyłapane. Taka dychotomia jest nadmiernym uproszczeniem. Każdy w większym lub mniejszym stopniu ma skłonność do popełniania deliktów, która może się ujawnić w sprzyjających okolicznościach. Dwudzielną tę można zaobserwować jednak w przypadku delikwentów okazjonalnych i zatwardziałych delikwento-recydywistów. Pomniejsze kradzieże i lżejsze akty wandalizmu popełnia prawie każdy młody człowiek. Policja częściej wyłapuje zatwardziałych recydywistów niż okazjonalnych delikwentów²⁷.

W Stanach Zjednoczonych rozwinęły się też badania nad czynnikami, które determinują fakt, że ktoś staje się ofiarą przestępstwa. Należy zaznaczyć, że pierwsze opracowania z dziedziny wiktyimizacji powstały w Danii w 1920 r., a w Norwegii pod koniec lat 40. XX w.²⁸

²⁶ A.L. Porterfield, *Delinquency and its Outcome in Court and College*, „American Journal of Sociology” 1943, vol. 19, s. 199–208.

²⁷ H.J. Schneider, *Dunkelfeldforschung...*

²⁸ A. Walsh, L. Ellis, *Criminology – An Interdisciplinary Approach*, Thousand Oaks–London–New Delhi 2007.

Na początku lat 60. ubiegłego wieku kryminologiczna komisja rzeczoznawców – Komisja Prezydenta USA do spraw Przestrzegania Prawa i Zarządzania Wymiarom Sprawiedliwości (U.S.-President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice) dała impuls do rozwoju badań nad wiktylizacją. Chciano stworzyć instrument badający (niezależnie od organów ścigania) dane dotyczące przestępstw kryminalnych tylko dla celów statystycznych (statystyka pierwotna) i przedstawiający przestępczość z perspektywy ofiary przestępstwa. Początkowo realizowano trzy projekty pilotażowe, żeby stwierdzić przydatność opracowanych kwestionariuszy, dokładniej określić procedury przeprowadzania wywiadu i w ogóle się dowiedzieć, czy w wyniku zbadania pewnej grupy ludności dobranej losowo będzie można opracować przydatne dla kryminologii dane statystyczne o czynnikach powodujących, że dana osoba staje się ofiarą przestępstwa.

W wyniku przeprowadzenia wymienionych projektów ustalono, że:

- 1) ciemna liczba niewykrytych przestępstw prawie dwukrotnie przewyższa liczbę oficjalnie zarejestrowanych przestępstw kryminalnych; jej wielkość zależy od rodzaju przestępstwa;
- 2) przestępczość związana z przemocą występuje dwa razy częściej w wielkich aglomeracjach miejskich niż w małych miasteczkach lub na wsi;
- 3) rzadka jest powtarzalność stania się ofiarą przestępstwa. Na 3296 przebadanych gospodarstw domowych w 72% nie relacjonowano o przypadkach wiktylizacji, w 19% mówiono o jednorazowej, w 6% o dwukrotnej, w 2% o trzykrotnej i w 1% o czterokrotnej lub częstszej wiktylizacji²⁹.

Istotnym elementem empirycznego badania deliktów młodocianych i przestępczości dorosłych jest metoda samorelacionująca, która opiera się na ankietach lub wywiadzie. W ten sposób są zbierane informacje poza systemem sądownictwa kryminalnego. Metodę tę stosowano w odniesieniu do studentów, więźniów, osób będących pod nadzorem kuratora. Metody samorelacionujące pozwalają scharakteryzować sprawców z uwzględnieniem ich rodzin i środowiska. Bada się światopogląd sprawców, ich skalę wartości i motywację. Badania wiarygodności badań samorelacionujących są bardzo zadowalające.

Przeprowadzone w Denver (Kolorado), Rochester (Nowy Jork) i Pittsburghu (Pensylwania) w latach 90. XX w. badania samorelacionujące wykazały, że duża część młodocianych dopuszcza się czynów z użyciem przemocy³⁰. 58% młodocianych w wieku 16–17 lat z Rochester i 54% młodocianych z Denver przyznało się do popełnienia czynów z użyciem przemocy. Chroniczni kryminaliści stanowili 14% doboru losowego z Denver i 15% doboru losowego z Rochester i odpowiadali za 82% czynów z użyciem przemocy w Denver i za 75% w Rochester. Chroniczni kryminaliści z Denver przyznali się do popełnienia 4134 czynów karalnych z użyciem przemocy, czyli średnio na osobę przypadało 33,6 czynów karalnych. W Rochester było to 5164 czynów, czyli średnio na osobę 51,7 czynów³¹.

Dotychczasowe wyniki badań samorelacionujących można podsumować następująco³²:

- 1) duża część młodocianych sprawców nie zostaje wykryta. Policja wykrywa mniej niż 10% deliktów;
- 2) młodociani popełniają corocznie znaczącą liczbę ciężkich przestępstw, których nie wykrywa policja;

²⁹ P.H. Ennis, *Criminal Victimization In the United States. A Report of a National Survey*, Washington, DC, 1967.

³⁰ C. Bartollas, *Juvenile Delinquency*, Mexico City–Montreal–Toronto 2006.

³¹ H.J. Schneider, *Dunkelfeldforschung...*

³² C. Bartollas, *Juvenile...*

- 3) młodociani z niższych warstw społecznych częściej popełniają czyny karalne niż młodociani ze średnio sytuowanych rodzin; w ich przypadku istnieje większe ryzyko, że staną się chronicznymi przestępcami;
- 4) wykryci przez policję sprawcy popełnili więcej wykroczeń i przestępstw niż sprawcy niewykryci przez policję;
- 5) dziewczyny i młode kobiety popełniają większą liczbę deliktów, niż wykazują to oficjalne statystyki; chłopcy i mężczyźni dokonują jednak częstszych i cięższych przestępstw.

W czasie warsztatów zorganizowanych w 1988 r. w Holandii zapoczątkowano zbieranie danych, które realizowano w latach 1991–1993 w 13 krajach wśród młodych ludzi w wieku 14–21 lat. Krajami uczestniczącymi w zbieraniu danych były: Finlandia, Wielka Brytania, Irlandia Północna, Holandia, Belgia, Niemcy, Szwajcaria, Portugalia, Hiszpania, Włochy, Grecja, Stany Zjednoczone i Nowa Zelandia. Usiłowano stworzyć porównywalne techniki doboru losowego i stosować podobne metody przeprowadzania badań. Trzeba było przy tym pokonać trudności językowe, zróżnicowane prawodawstwo i różnice kulturowe. Mimo tych trudności wyniki badań samorelacionujących osiągnięte na płaszczyźnie międzynarodowej pokrywają się z wynikami narodowymi³³:

- 1) najczęściej przypadków naruszenia prawa przez młodocianych w wieku 14–15 lat dotyczy wandalizmu, w wieku 16–17 lat – czynów bezprawnych przeciwko mieniu, a 18–20 lat – stosowania przemocy w stosunku do innych osób;
- 2) we wszystkich krajach chłopcy przyznają się do popełnienia czynów karalnych z zastosowaniem przemocy od 2 do 4 razy częściej niż dziewczęta; w przypadku czynów bezprawnych przeciwko mieniu jest to od 1,5 do 2 razy więcej;
- 3) we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu brak kontroli rodzicielskiej w największym stopniu przyczynia się do naruszeń prawa wśród młodocianych;
- 4) im silniejsze są powiązania młodego człowieka ze szkołą, tym mniej popełnia on naruszeń prawa; niepowodzenia w szkole są silnie związane z czynami karalnymi z zastosowaniem przemocy.

W 2020 roku zostały przeprowadzone ogólnopolskie badania wiktyimizacyjne, których celem było m.in. określenie wielkości „ciemnej liczby”³⁴. Najwyższe zagrożenie wiktyimizacją dotyczy oszustwa internetowego oraz uporczywego nękania (ponad 10% ofiar). Najniższe zaś – kradzieży samochodu, tak zwanej kradzieży tożsamości oraz pobicia (po ok. 1%). Wysokie nasilenie wiktyimizacji cechował także czyn umyślnego zniszczenia rzeczy, ofiarami którego padło blisko 7% ankietowanych. W 2019 r. dość wysokie było także ryzyko stania się ofiarą kradzieży (4,5%). Stosunkowo wysoki współczynnik wiktyimizacji charakteryzuje też włamanie na konto mailowe, społecznościowe i aukcyjne (5%). Z kolei zgłaszalność faktu pokrzywdzenia na Policję była najwyższa w odniesieniu do kradzieży pojazdów mechanicznych (zarówno samochodów, jak i motocykli, skuterów i motorowerów – po ok. 90%) oraz włamań i kradzieży rowerów (po ok. 70%), najniższa zaś w przypadku włamań na konto mailowe, społecznościowe lub aukcyjne oraz oszustw internetowych (po ok. 20%).

³³ F. Adler, G.O. Mueller, W.S. Laufer, *Criminology and the Criminal Justice System*, Boston, Burr Ridge, IL, Dubuque, IA, 2007; S.E. Brown, F.A. Esbensen, G. Geis, *Criminology – Explaining Crime and Its Context*, Cincinnati 2004.

³⁴ J. Włodarczyk-Madejska, P. Ostaszewski, J. Klimczak, A. Siemaszko, *Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne 2020. Raport z badania*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020. Por. też J. Włodarczyk-Madejska, P. Ostaszewski, J. Klimczak, A. Siemaszko, *Nękanie, oszukiwanie, hakowanie. Nowe i tradycyjne wymiary wiktyimizacji*, Warszawa 2021.

O istnieniu i zakresie omawianego zjawiska decyduje wiele czynników, z których najważniejsze to: brak zgłoszeń o przestępstwie ze strony pokrzywdzonych, metody działania przestępczego, poziom pracy organów ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości oraz nieumiejętność współdziałania ze społeczeństwem. Zdarzają się przypadki, że pokrzywdzony nie składa zameldowania o przestępstwie, kierując się w większości spraw kryterium „nieopłacalności” zameldowania. Wymienić tu można następujące czynniki przyczynowe:

- 1) przestępstwo jest uważane przez pokrzywdzonych za zbyt błahę, aby usprawiedliwić zgłoszenie organom policji;
- 2) pokrzywdzony obawia się zemsty przestępców;
- 3) pokrzywdzony wyraża zgodę na przestępne zachowanie się sprawcy: dotyczy to wielu przykładów z dziedziny przestępstw seksualnych;
- 4) straty poniesione w wyniku przestępstwa są minimalne – wszczęcie postępowania karnego narazi pokrzywdzonego na stratę czasu;
- 5) pokrzywdzony nie składa zameldowania w obawie przed kompromitacją moralną; przykładem są kradzieże dokonywane przez prostytutki w mieszkaniach mężczyzn żonatych;
- 6) pokrzywdzony ma antagonistyczny stosunek do organów policji;
- 7) pokrzywdzony nie jest przekonany co do słuszności stosowanych sankcji karnych za określone przestępstwa;
- 8) pokrzywdzony nie wierzy w skuteczność działania organów ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości;
- 9) pokrzywdzony nie chce brać udziału w procesie karnym;
- 10) pokrzywdzony poszukuje sprawiedliwości w drodze samosądu.

Wpływ na ciemną liczbę przestępstw mają również bezpodstawne:

- 1) odmowy przyjęcia zgłoszenia o przestępstwie;
- 2) odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego;
- 3) umorzenia postępowania przygotowawczego (przyjmuje się, że nie ma przestępstwa, chociaż przyczyną umorzenia było niewykrycie sprawcy lub brak dostatecznych dowodów winy).

Metody przestępczego działania stanowią przedmiot szczegółowych badań śledczych i z tego względu odgrywają dużą rolę w procesie ustalania sprawcy. Na przykład brak dyskrecji w działaniu sprawcy nie tylko w czasie realizacji zamiaru przestępczego, lecz i po dokonaniu czynu ułatwia przebieg postępowania karnego. I odwrotnie: skomplikowany system *modus operandi* utrudnia lub uniemożliwia efektywne działanie organów śledczych.

Problematyki metod przestępczego działania nie można sprowadzać jedynie do stadium realizacji zamiaru, a więc taktyki i techniki działania na miejscu czynu.

Pojęciem „metody przestępne” należy objąć wszystkie fazy: od powstania zamiaru przestępczego aż do wykorzystania rezultatów podjętego czynu przestępczego. Działania zmierzające do uniknięcia odpowiedzialności karnej charakteryzują się bogatym zespołem czynności, wśród których wyróżnić można: stopień dyskrecji i kamuflażu, niszczenie śladów przestępstwa, pozorowanie fałszywych wersji co do charakteru zdarzenia lub osób, ukrywanie się, zdobywanie łupu przestępstwa³⁵.

³⁵ Por. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2016; por. część dotyczącą problematyki metod przestępczego działania.

Poziom pracy organów ścigania karnego stanowi rozległy temat rozważań. Na treść tego pojęcia składa się wiele elementów, z których najważniejsze dotyczą właściwego doboru i wykształcenia funkcjonariuszy służby śledczej oraz jej technicznego wyposażenia. Organy ścigania karnego, jak również sądy w wielu przypadkach nie wykorzystują należycie materiału poszlakowego, którego dokładna analiza i ocena mogłaby dostarczyć przesłanek do przyjęcia jednoznacznego poglądu na przebieg zdarzenia i do zidentyfikowania osoby sprawcy.

W pierwszej polskiej monografii poświęconej problematyce poszlak Z. Papierkowski podkreślił, iż: „Dowód poszlakowy jest tak samo dobrą drogą prowadzącą do osiągnięcia pewności, jak i dowód bezpośredni, albowiem istotnym momentem w zakresie wytworzenia się przekonania sędziowskiego jest materiał dowodowy, tj. treść poszczególnych faktów, ich wzajemne ustosunkowanie się i harmonijne połączenie w pewną całość oraz trafność wysuwanych wniosków”³⁶.

Do zmniejszenia ciemnej liczby przestępstw przyczynia się współdziałanie organów policji ze społeczeństwem, które oprócz tego, że wpływa na składanie zameldowań o przestępstwie, pomaga również we wskazywaniu sprawcy. Z danych statystycznych wynika, że przeciętnie 20–35% wszystkich osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa w sześciu podstawowych kategoriach (zabójstwo, rozbój, wymuszenia rozbójnicze, kradzież z włamaniem i kradzież mienia prywatnego) zostaje ustalonych dzięki bezpośredniej pomocy społeczeństwa, które wskazuje te osoby, zgłaszając o popełnieniu przestępstwa. W niektórych środowiskach występuje zjawisko zмовы milczenia. Dotyczy ono spraw przestępstw gospodarczych, a także spraw o zabójstwa. Przychylny stosunek świadków zeznań do sprawcy lub obawa przed konsekwencjami za złożenie obciążających zeznań w wielu sprawach utrudnia prowadzenie śledztwa, a w niektórych nawet uniemożliwia osiągnięcie pozytywnych rezultatów. Podobne zjawisko obserwuje się w przypadku, gdy ofiara nie miała w swoim środowisku dobrej opinii, w związku z czym np. zabójstwo nie spowodowało dostatecznie negatywnej oceny moralnej czynu sprawcy. Usunięcie barier, które tworzą zмовę milczenia świadków, należy do ważnych zadań organów śledczych. Organy te mogą liczyć na wszechstronną pomoc społeczeństwa szczególnie wówczas, gdy cieszą się autorytetem, m.in. ze względu na wysokie wskaźniki wykrywalności sprawców przestępstw.

Ważnym czynnikiem ograniczającym zakres rejestracji statystycznej jest pozasądowe rozstrzygnięcie spraw. Na wielkość ciemnej liczby mają także wpływ niektóre negatywne przesłanki procesowe, np. śmierć oskarżonego, przedawnienie, brak skargi o ściganie pochodzącej od osoby uprawnionej oraz okoliczność, że sprawca nie podlega karze lub orzecznictwu sądów karnych³⁷. W odniesieniu do wielu rodzajów przestępstw można wymienić swoiste czynniki przyczynowe decydujące o istnieniu ciemnej liczby. Na przykład:

- 1) w statystyce policyjno-prokuratorskiej nie określono jednoznacznie zasad liczbowego ujęcia przypadków zabójstw, których wynikiem jest więcej niż jedna ofiara;
- 2) przypadków zabójstw nie można wykluczyć wśród samobójstw, utonięć i wypadków przy pracy;

³⁶ Z. Papierkowski, *Dowód poszlakowy w postępowaniu karnym*, Lublin 1933, s. 98.

³⁷ Przy ściganiu na wniosek np. zdarza się, i to często, że nawet po złożeniu zawiadomienia pokrzywdzony nie chce złożyć wniosku o ściganie i w ten sposób uniemożliwia wszczęcie procesu. Zawiadomienie o przestępstwie miało dla niego spełnić inny cel niż wszczęcie postępowania karnego.

- 3) wśród zaginionych znajdują się także osoby, które padły ofiarą zabójstwa, gdyż śledztwo w sprawie o zabójstwo zostaje wszczęte z reguły wówczas, gdy znaleziono zwłoki;
- 4) pewnej liczby zabójstw można również dopatrywać się wśród zgonów, szczególnie osób starszych, u których nie ustalono przyczyny śmierci.

Próbie matematycznego uściślenia wartości ciemnej liczby podjęto w literaturze kryminologicznej. R. Heindl stwierdził, że w odniesieniu do czynów popełnionych przez groźnych przestępców zawodowych liczba ta wynosi 1:100, a przeciętnie 1:300³⁸. K. Mayer zestawiał natomiast wielkości ciemnej liczby w odniesieniu do wybranych rodzajów przestępstw. Dla dzieciobójstwa wynosi ona 1:10, dla przestępstwa spędzenia płodu 1:100, dla zwykłej kradzieży 1:20, dla poważnej kradzieży 1:8, dla rabunku 1:5, dla oszustwa 1:20, a dla podpalenia 1:9³⁹. Badania innych autorów (m.in. Kinberga, Stransky'ego, Schlytera, Wallensteina i Wyle'a, Sutherlanda oraz Cresseya) wykazały, że wiele przestępstw nie zostaje w ogóle objętych rejestracją statystyczną. Według optymistycznych ocen stopień ujawniania przypadków nielegalnego handlu narkotykami sięga zaledwie 10%.

Cztery przeglądy ofiar międzynarodowej przestępczości („International Crime Victims Surveys”), które zostały przeprowadzone w 24 uprzemysłowionych krajach i w 46 wielkich miastach krajów rozwijających się oraz będących w stadium transformacji⁴⁰, odegrały w europejskiej i międzynarodowej dyskusji kryminologicznej wielką rolę. Dzięki nim na podstawie osobistych i telefonicznych wywiadów odnośnie do 11 przestępstw (przestępstwa majątkowe, seksualne i z użyciem przemocy) zbudowano bazę danych z 220 000 spraw⁴¹. Trzy najważniejsze wyniki wymieniono jako przykłady:

- 1) w Europie 28% ludności staje się ofiarami przestępstw,
- 2) tylko około połowa przestępstw jest ujawniona,
- 3) przestępstwa seksualne i z użyciem przemocy są zgłaszane policji najrzadziej.

Odsetek zgłoszeń przestępstw seksualnych wynosi tylko 15. Przestępstwa z użyciem przemocy i seksualne tworzą prawie 25% struktury przestępczości, a nie tylko 4%, jak to wynika ze statystyki kryminalnej. Największa ciemna liczba przestępczości odnosi się do przemocy wobec kobiet.

Regularne badania ciemnej liczby przestępczości przeprowadzane są w Wielkiej Brytanii i Holandii⁴².

W latach 1995–2000 przestępczość w Anglii i Walii zmniejszyła się o około 30%. W policyjnej statystyce kryminalnej zanotowano zaś spadek tylko o 10% – policja w tym okresie prawdopodobnie przyjęła więcej zgłoszeń przestępstw. 55% przestępczości w Anglii i Walii obejmuje ciemna liczba.

³⁸ Por. R. Heindl, *Der Berufsverbrecher*, Berlin 1928, s. 220 i n.

³⁹ Por. K. Mayer, *Die unbestraften Verbrechen*, vol. XLVII, Leipzig 1941, s. 78.

⁴⁰ E. Bouten, H. Goudriaan, P. Nieuwebeerta, *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries* [w:] P. Nieuwebeerta (red.), *Crime Victimization in Comparative Perspective. Results from the International Crime Victims Survey 1989–2000*, Hague 2002; J. van Kesteren, P. Matthews, P. Nieuwebeerta, *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries – Key Findings from the 2000 International Crime Victims Survey*, The Hague 2000.

⁴¹ A.A. del Frate, *Counting Crime in Europe: Survey Trends 1996–2000* [w:] K. Aromaal, S. Nevala (red.), *Crime and Crime Control in an Integrated Europe*, Helsinki 2004, s. 61–71.

⁴² C. Kershaw, N. Chivite-Matthews, C. Thomas, R. Aust, *The 2001 British Crime Survey – First Results, England and Wales*, Home Statistical Bulletin, London 2001; H. Boutellier, *The Safety Utopia – Contemporary Discontent and Desire as to Crime and Punishment*, Dordrecht–Boston–London 2004.

W Holandii, liczącej 16 mln ludności, w 1999 r. w ciemnej liczbie znalazło się aż 4,8 mln przestępstw. Policja holenderska zarejestrowała w tymże roku 1,3 mln przestępstw. 980 tys. stanowiła ciemna liczba przestępstw z użyciem przemocy, z której tylko 86 tys. zgłoszono policji (mniej niż 10%). Stwierdzono wysoki spadek przestępczości seksualnej. Długofalowe podstawy spadku liczb sprawców seksualnych nadużyć wobec dzieci i gwałcicieli wynosiły odpowiednio 52 i 39%⁴³. Tymczasem recydywiści przestępstw seksualnych podali, że popełnili 2–5-krotnie więcej przestępstw, niż zostało zgłoszonych⁴⁴.

Nie przywiązując zbyt wielkiego znaczenia do ścisłych obliczeń zakresu ciemnej liczby (z istoty tego zjawiska wynika niemożność precyzyjnego określenia jego wielkości), należy podkreślić, że cytowane w literaturze wyniki badań wskazują, jak wiele czynników wywiera wpływ na kształtowanie się ciemnej liczby i jak swoiste są warunki wpływające na jej zasięg.

S. Robinson zwraca uwagę, że szansa ujęcia sprawcy czynu przestępnego w oficjalnych statystykach zależy także od pozycji społecznej przestępcy oraz od grupy etnicznej, do jakiej należy⁴⁵. Podobne badania E.H. Sutherlanda nad przestępczością urzędników wykazały, że pewne przestępstwa, popełnione przez osoby o wysokiej pozycji społecznej, stosunkowo rzadziej trafiają do statystyk policyjnych i sądowych⁴⁶.

W ostatnich latach w literaturze kryminologicznej pojawiają się poglądy, że statystyki przestępstw zarejestrowanych przez policję mają ograniczoną użyteczność dla analiz przestępczości – ze względu na wzorce zgłaszania przestępstw oraz praktyki ich rejestracji⁴⁷.

Dużą rolę w uzupełnianiu oficjalnych statystyk odgrywają badania ankietowe z udziałem ofiar przestępstw.

W 1988 r. grupa europejskich kryminologów opracowała ankietę ICVS (*International Crime Victims Survey*) – standaryzowane badania wiktymologiczne wzorowane na holenderskich, brytyjskich i szwajcarskich badaniach krajowych. Badanie znalazło pierwsze praktyczne zastosowanie w 1989 r., kiedy przeprowadzono je w grupie 13 krajów. Od tamtego czasu zostało ono – z uwzględnieniem pewnych korekt – przeprowadzone w ponad 85 krajach w ramach pięciu kolejnych cykli o odstępach czterech lub pięciu lat. Statystyki oparte na badaniach ankietowych stanowią bardziej wiarygodny i zasadniczo odmienny obraz rozpowszechnienia przestępczości w całej Europie w porównaniu do tego, jaki oferują zebrane przez Eurostat dane dotyczące przestępstw zarejestrowanych przez policję. Potencjał tego badania należy ocenić jako instrument nadzoru europejskiego prawodawstwa, jak np. dyrektywa ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (dyrektywa 2012/29/UE⁴⁸).

⁴³ D.M. Doren, *Recidivism base rates, predictions of sex Offender recidivism and the „Sexual Predator” commitment laws*, Behavioral Sciences and the Law 1998, vol. 16, s. 97–114; R.A. Prentky, A.W. Burgess, *Forensic Management of Sexual Offenders*, New York–Boston–Dordrecht–London–Moskau 2000.

⁴⁴ M.R. Weinrott, M. Saylor, *Self-Report of Crimes Committed by Sex Offenders*, „Journal of Interpersonal Violence” 1991, vol. 6, s. 286–301; A.N. Groth, R.E. Longo, F.B. McFadin, J. Bradley, *Undetected Recidivism among Rapists and Child Molesters*, „Crime and Delinquency” 1982, vol. 28, s. 450–458.

⁴⁵ S. Robinson, *Can Delinquency Be Measured?*, New York 1936.

⁴⁶ E.H. Sutherland, *White Collar Crime*, New York 1949.

⁴⁷ J.V. Dijk, *The case for survey-based comparative measures of crime*, „European Journal of Criminology” 2015, vol. 12 (4), s. 438 i n.

⁴⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. UE L 315, s. 57).

W Stanach Zjednoczonych wiodącym argumentem dla badań ankietowych, które przekształciły się z czasem w NCVS, było to, że badania wiktyimizacyjne powinny ustalić współczynnik przestępczości poprzez uzupełnienie statystyk przestępstw zarejestrowanych przez policję danymi szacunkowymi ich ciemnej liczby. Innymi słowy: badanie ankietowe ma na celu oszacowanie „prawdziwej liczby” przestępstw w rozumieniu prawa, gdzie respondent jest postrzegany jako osoba udostępniająca informacje na temat incydentów, których była ofiarą/świadkiem i które stanowią przestępstwo według definicji kodeksu karnego danego kraju. Znamienne, że Phillip Ennis w swoim pilotażowym badaniu dla NCVS poprosił ekspertów prawnych o ocenę, czy incydenty zgłoszone ankietowemu można zaklasyfikować jako przestępstwo w świetle amerykańskiego prawa (co trzeci przypadek nie mógł być zaklasyfikowany jako przestępstwo)⁴⁹. Dzięki przyjęciu stosunkowo obszernych prób badawczych – rzędu dziesiątek tysięcy respondentów – dokonano dokładnych szacunków dla najbardziej pospolitych przestępstw zawartych w *Uniform Crime Reports*. Wiele uwagi poświęca się tu porównaniom między bezwzględными liczbami wykroczeń zarejestrowanych przez policję (*Uniform Crime Reports*) a szacunkowymi danymi NCVS.

Zgodnie z tą orientacją Albert Reiss, inny obok Ennisa pionier stojący za NCVS, wypromował (odwrotne) wykorzystanie kontroli rejestrów w celu zbadania stopnia, w jakim przestępstwa zgłaszane policji, według ankietów, faktycznie pojawiały się w policyjnych aktach administracyjnych i *vice versa*⁵⁰. Chociaż badanie NCVS było wielokrotnie aktualizowane, legalistyczno-statystyczny model opracowany przez Ennisa pozostał w gruncie rzeczy niezmieniony. Badania wzorujące się na amerykańskim modelu starają się doprowadzić sztukę pomiaru ciemnych liczb, tudzież „prawdziwej” liczby przestępstw, do coraz większej doskonałości. Za sprawą tej prostoliniowości w myśleniu model ten można zaklasyfikować, w dychotomicznej typologii filozofa I. Berlina⁵¹, jako model „jeża”, zwierzęcia skupiającego się na opanowaniu wyłącznie jednej doskonałej sztuczki⁵².

Z kryminologicznego punktu widzenia legalistyczne podejście badania NCVS ma dwie istotne wady. Po pierwsze, NCVS jest instrumentem pomiarowym specyficznym dla danego kraju. Kładąc nacisk na przestępstwo w rozumieniu krajowego prawa karnego, tego typu badanie nie jest w stanie dostarczyć informacji, które mogłyby stanowić przedmiot porównania w krajach o różnych kodeksach karnych. Wyniki takich badań są tym samym równie ograniczone, jak policyjne statystyki. Po drugie, w modelu NCVS respondenci są wykorzystywani jako narzędzie do zbierania informacji statystycznych na temat przestępczości jako pojęcia prawnego. Ich styczność z przestępczością oraz z policją nie stanowi sama w sobie przedmiotu zainteresowania. W konsekwencji NCVS nigdy nie poświęca wiele uwagi kwestiom odczuć, opinii i reakcji ofiar przestępstw. Pytania zawarte w formularzach *Crime Incident Forms* skupiają się na tym, czy incydent odpowiada kategoriom prawnym, a nie na tym, jaki wpływ mógł on wyrzucić na ofiary.

⁴⁹ P.H. Ennis, *Criminal Victimization in the United States. A Report of a National Survey*, Chicago 1967.

⁵⁰ A. Schneider, *Portland Forward Record Check of Crime. Victims Final Report*, Washington, DC, 1978; A. Schneider, *Methodological problems in victim surveys and their implications for research in victimology*, „Journal of Criminal Law and Criminology” 1981, vol. 72 (2), s. 811–838.

⁵¹ I. Berlin, *The Hedgehog and the Fox. An Essay on Tolstoy's View of History*, London 1953.

⁵² M. Castelbajac De, *Enquete sur des Enquetes; Les enquetes de victimation et la connaissance du crime. These pour l'obtention du titre de docteur en sociologie*, Universite de Versailles 2014.

9. Porównywalność danych statystycznych

Statystyki kryminalne są środkiem pozwalającym m.in. na orientowanie się w strukturze i dynamice przestępczości, a także w poziomie przestępczości w przyszłości. Należy jednak pamiętać, że statystyki te są źródłem informacji, z którego trzeba korzystać ostrożnie i umiejętnie⁵³. Dotyczy to w szczególności porównania statystyk obejmujących zmiany przestępczości zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Porównując dane statystyczne dotyczące przestępczości w różnych okresach, trzeba brać pod uwagę wiele czynników.

Wiele również szczegółowych rozwiązań prawnych może wpływać na dynamikę poszczególnych przestępstw. Na przykład legalizacja przerywania ciąży w określonych warunkach wpłynęła na znaczne zmniejszenie liczby dzieciobójstw. Do zmian w stanie prawnym wpływającym na porównywalność danych statystycznych z zakresu statystyki sądowej zaliczyć należy nowe dyspozycje norm prawnokarnych. W postaci skrajnej może tu chodzić bądź o zniesienie, bądź o wprowadzenie karalności określonych stanów faktycznych. Zmiana ta może się też przejawiać w ustaleniu innego progu szkodliwości społecznej czynu, jaki wymagany jest do uznania go za przestępstwo, np. podniesienie lub obniżenie dolnej granicy wartości mienia, którego kradzież jest przestępstwem. Na obraz statystyki przestępczości może wpływać też zmiana trybu ścigania określonych przestępstw. Na przykład wprowadzenie trybu prywatnoskargowego, który jest mniej efektywny i rzadziej podejmowany, wpływa na zmniejszenie przestępczości w statystykach. Również inne zmiany w zakresie prawa procesowego mogą prowadzić do zmian w obrazie statystyki przestępczości. Tak np. skrócenie toku postępowania prowadzi do osądzenia większej liczby sprawców przestępstw w ciągu jednego roku. Na poziom przestępczości poważnie wpływa m.in. zmiana w zakresie ustalenia dolnej granicy wieku osoby odpowiedzialnej karnie. Duży wpływ na omawiane zjawisko ma ponadto stopień wykrywalności sprawców przestępstw. Intensyfikacja pracy organów ścigania prowadzi do zwiększenia liczby wykrytych przestępstw, co wcale nie musi świadczyć o rzeczywistym wzroście przestępczości.

Do innych czynników powodujących zmiany w zakresie statystyki kryminalnej należą: struktura ludności według płci i wieku, nasilenie się procesów industrializacji, urbanizacji i migracji, długie okresy objęte statystykami, co prowadzi do nakładania się wymienionych wyżej czynników i intensyfikuje deformacje. Na kształtowanie się przestępczości duży wpływ wywiera również zmiana stosunków społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Wskazane czynniki utrudniają w dużym stopniu porównywanie danych statystycznych dotyczących przestępczości w innych państwach. Do najważniejszych należy zaliczyć: odmienny stosunek państw do konieczności penalizacji określonych ujemnych zjawisk społecznych, różny poziom dolnej granicy wieku, którego osiągnięcie pozwala na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej, różny minimalny stopień szkodliwości społecznej czynu, który musi wystąpić, aby dane zdarzenie zostało uznane za przestępstwo, np. wartość skradzionego mienia, stopień uszkodzenia ciała pozwalający uznać uszkodzenie za ciężkie, szersze korzystanie w danym państwie z ustaw amnestyjnych. Należy dodać, że oprócz wymienionych czynników jedni przyjmują dla tych porównań 100 tys. ludności odpowiedzialnej karnie, inni zaś 100 tys. bez względu na wiek. Szczególnie

⁵³ M.J. Hindelang, T. Hirschi, J.G. Wies, *Measuring Delinquency*, Beverly Hills 1981; por. także M. Killias, *Précis de criminologie*, Bern 1991.

nie nadają się do porównywania współczynników dotyczące całej przestępczości różnych państw⁵⁴. Błędy te ulegną spotęgowaniu, jeżeli będziemy porównywać dane statystyczne dotyczące różnych państw w ujęciu dynamicznym, w szczególności przy porównywaniu wskaźników całej przestępczości. Wystąpią wówczas wszystkie błędy, jakie napotykamy przy konfrontacji statystyk kryminalnych w czasie i przestrzeni.

10. Ocena systemu statystyki przestępczości

Statystyka kryminalna powinna dostarczać informacji dotyczących: aktualnego stanu liczbowego prowadzonych postępowań procesowych oraz stanu zagrożenia przestępczością na danym terenie, obciążenia pracą poszczególnych jednostek organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także rytmiczności i skuteczności tej pracy, dynamiki i struktury przestępczości oraz efektów ścigania karnego.

⁵⁴ Mimo tych trudności były podejmowane próby opracowania międzynarodowej statystyki przestępczości. W 1853 r. na Kongresie Statystycznym w Brukseli wystąpiono z propozycją opracowania systemu międzynarodowej statystyki, a w 1930 r. w Pradze Międzynarodowa Komisja Prawnokarna i Penitencyjna postawiła sobie zadanie ujednolicenia zasad statystyki przestępczości w poszczególnych krajach. Zagadnieniem tym zajmuje się również od 1947 r. Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej. Pierwsze zbiorcze zestawienie statystyk przestępczości państw-członków Interpolu pod nazwą *Statistiques Criminelles Internationales* wydano w 1950 r. Pierwszy raport obejmujący lata 1973–1974 został opublikowany w Polsce w tomie XII wydawnictwa Instytutu Problematyki Przestępczości: „Przestępczość na Świecie” (s. 35–54), a drugi, dotyczący lat 1977–1978, w tomie XVI (s. 5–35). Kolejny, obejmujący lata 1983–1984, w tomie XX tego wydawnictwa. Również ONZ wykazuje duże zainteresowanie tą problematyką.

Rada Ekonomiczna i Społeczna ONZ rezolucjami 155 C (VII) z 13 sierpnia 1948 r. i 390 F (XII) z 9 sierpnia 1951 r. zaleciła opracowanie raportu o stanie przestępczości na świecie. Zgromadzenie Ogólne ONZ w § 4 swojej rezolucji 3021 (XXVII) z 13 grudnia 1972 r. prosiło kraje członkowskie o poinformowanie Sekretarza Generalnego o sytuacji w zakresie przestępczości, jej zapobieganiu i zwalczaniu oraz o przedsięwziętych środkach, tak aby końcowy raport uwzględniający te informacje mógł być przedstawiony na XXXI sesji. Ostatecznie raport został przedstawiony na XXXII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Opublikowano go w 1977 r. Polską wersję raportu opracowano w Instytucie Problematyki Przestępczości. Por. Raport Sekretarza Generalnego ONZ: *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości, „Przestępczość na Świecie” 1979*, t. XII, s. 5–33.

W 1981 r. została zorganizowana przez Uniwersytet Stanowy Rutgers w Newark (School of Criminal Justice) konferencja poświęcona metodom badania światowych trendów przestępczości i strategii jej zapobiegania. Mimo wartości badań nad strategią zapobiegania przestępczości nie widać postępu w tym zakresie. Poza badaniami prowadzonymi w Stanach Zjednoczonych od 1930 r. stosunkowo mało dokonano analiz porównawczych rodzajów i skuteczności programów zapobiegawczych w innych państwach (por. B. Hołyst, *Zapobieganie i kontrola przestępczości. Konferencja ekspertów ONZ, Newark, J.N. 5–8 października 1981, „Państwo i Prawo” 1982/3–4*, s. 180–181); por. także J. Jasiński, *Trzecia faza badań ONZ stanu przestępczości i systemów wymiaru sprawiedliwości, „Państwo i Prawo” 1986/7*, s. 129 i n.; B. Hołyst, *Uwagi na temat europejskiego systemu informacji o zwalczaniu i zapobieganiu przestępczości, „Przestępczość na Świecie” 1985*, t. XVIII, s. 31 i n.

Wiele informacji można znaleźć w: M. Killias, W. Raul, *The European sourcebook of crime and criminal justice statistics: A new tool in assessing crime and policy issues in comparative and empirical perspective*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2000, vol. 8, s. 3–12; G. Newman, *Global Report on Crime and Justice*, New York, NY, 1999; C. Perkins, *Weapon Use and Violent Crime: National Crime Victimization Survey, 1993–2001*, U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, DC, 2003; The International Police Organization (Interpol), The Official Interpol Site, 2003; K. Aromaa, S. Leppä, S. Nevala, N. Ollus (red.), *Crime Trends: Europe and North America. Crime and Criminal Justice in Europe and North America 1995–1997: Report on the Sixth United Nations on Crime Trends and Criminal Justice Systems*, Helsinki 2003; P. Lamon, *Crime trends in thirteen industrialized countries. Crime Victimization in Comparative Perspective: Results from the International Crime Victims Survey, 1989–2000*, The Hague 2002.

Analiza obecnego systemu statystyki kryminalnej pozwala na ocenę, że nie jest ona w stanie należycie realizować tych funkcji informacyjnych⁵⁵. Do dziś jeszcze panuje prawie powszechnie pogląd, że za stan bezpieczeństwa i praworządności w kraju odpowiedzialne są przede wszystkim organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Taki pogląd musi rodzić określone sprzężenia zwrotne. Wadliwe określenie odpowiedzialności tych organów za stan przestępczości prowadzi do wykształcenia się w łonie tego aparatu swoistych „statystycznych mechanizmów obronnych”. Brak jest konkretnych badań nad rzeczywistym wpływem określonych działań organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na poziom zjawisk przestępnych. Wpływ ten w najpoważniejszych publikacjach kryminologicznych określa się jako „swoisty”. Oczywiście, rola tych organów jest ściśle wymierzalna (ale dotychczas niemierzona) nie tyle w sferze samej przestępczości, ile w sferze statystyki przestępczości.

Budowa współczesnego systemu statystyki kryminalnej musi być rozpatrywana w ścisłym powiązaniu z rozwojem informatyki w skali całego kraju. Nie sposób dłużej tolerować (ze względu chociażby na marnotrawstwo sił i środków) dublujących się pod wieloma względami i równocześnie zaprzeczających sobie nawzajem w wielu przypadkach kilku odrębnych źródeł informacji kryminalnej.

Wśród głównych wad istniejącego w Polsce systemu statystyki kryminalnej wskazać można m.in.:

- 1) brak zastosowania nowoczesnych rozwiązań metodologicznych wypracowanych przez nauki społeczne w ostatnich latach;
- 2) ograniczenie się do prostego zliczania faktów;
- 3) zupełny brak oceny wartości (jakkolwiek rozumianej) gromadzonych informacji;
- 4) brak systemu szkolenia kadr specjalistów w zakresie statystyki kryminalnej.

Zasadniczym mankamentem każdej tradycyjnej statystyki kryminalnej jest brak metod i technik pozwalających odpowiedzieć na pytanie, w jakiej mierze zaobserwowane zmiany ilościowe (liczbowe) wynikają ze zmian samego życia, a w jakiej ze zmian samego systemu ocen. Sprawa jest względnie prosta, gdy ma się do czynienia ze zmianami ustawodawczymi. Gorzej natomiast rzecz wygląda, gdy zmienia się sposób oceny dopuszczalnej w ramach samej ustawy (ze względu chociażby na niemożliwość jednoznacznego określenia znamion przestępstwa). Dla ilustracji można posłużyć się tu następującym przykładem.

W okresie A na podstawie systemu ocen O stwierdza się np. 5000 przestępstw znęcania się nad członkiem rodziny. W okresie B liczba stwierdzonych przestępstw tego typu wynosi np. 6000. Mówi się wówczas o 20-proc. wzroście omawianej grupy przestępstw. Nie wiadomo jednak nic o tym, czy w okresie B był również stosowany system ocen O, czy też jakiś inny system. Gdyby przeprowadzić badanie w okresie B na podstawie systemu O, to mogłoby się okazać, że liczba stwierdzonych przestępstw wynosiła 4000, a więc spadła o 20%. Ogólnie mówiąc, obecne zasady rejestracji statystycznej w bardzo wielu przypadkach uniemożliwiają w ogóle wnioskowanie o przestępczości i często zebrane liczby muszą być interpretowane jedynie w kategoriach zmiany ocen zachowań przestępczych, a nie zmiany samych tych zachowań.

Dane liczbowe o przestępczości „ogółem” mogą być miarodajne jedynie wtedy, gdy zmienia się samo nasilenie przestępstw, natomiast nie zmienia się ich struktura. Przy-

⁵⁵ Rada Europy opracowała model statystyki kryminalnej: European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. Draft Model, Strasbourg 1995.

padki takie są jednak w rzeczywistości bardzo rzadkie. Posługiwanie się wyłącznie liczbami o przestępczości ogółem, bez przytoczenia liczb obrazujących stan w poszczególnych rodzajach przestępstw, uniemożliwia zarówno władzom, jak i obywatelom ocenę istniejącego stanu rzeczy. Co więcej, w pewnych przypadkach prowadzi wprost do oceny wypaczonej. Dla ilustracji sytuację taką zobrazować można schematem analizy danych statystycznych, przedstawionym w tabeli 5.1.

Tabela 5.1. Dane statystyczne dotyczące rodzajów przestępstw

Rodzaje przestępstw	Liczba stwierdzonych przestępstw	
	okres A	okres B
Rozboje	100	50
Włamania	100	50
Zgwałcenia	100	50
Kradzieże	700	950
Ogółem	1000	1100

Nie ulega wątpliwości, że przestępczość ogółem zwiększyła się w okresie B w porównaniu z okresem A o 10%. Ale nie ulega też wątpliwości, że rozboje, włamania i zgwałcenia spadły o 50%. Ponadto z samych liczb obrazujących liczbę stwierdzonych przestępstw nie wynika automatycznie twierdzenie o zmianach w zachowaniu obywateli. Rozboje i zgwałcenia mogły się np. zmniejszyć w wyniku zmian w polityce represjonowania tego typu przestępstw, natomiast wzrost kradzieży może wynikać z ostrzejszego potraktowania określonych czynów, które dotychczas nie były uważane za społecznie niebezpieczne. Istnieje tu wiele możliwych interpretacji i właśnie nowy system informacji statystycznej, w którym wypracować należy określone wskaźniki, powinien umożliwić uchwycenie roli poszczególnych czynników w kształtowaniu zaobserwowanych liczb przestępstw stwierdzonych.

Kolejnym mankamentem istniejącego systemu statystyki kryminalnej jest uniemożliwienie wyjścia z pewnego specyficznego błędnego koła. Jeśli np. organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości identyfikują walkę z przestępczością aferową, to siłą rzeczy w następstwie tej walki w pewnym okresie wystąpić musi w statystyce większa liczba stwierdzonych afer. Statystyka uniemożliwia jednak ocenę roli tej aktywności w kształtowaniu się owej liczby. Praktyka wykazuje, że w zasadzie każdy liczbowy wzrost przestępczości interpretowany jest na niekorzyść organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Należy więc opracować odpowiednie wskaźniki, które pozwalałyby identyfikować takie sytuacje, kiedy to w rzeczywistości (biorąc pod uwagę ciemną liczbę) przestępczość się zmniejsza, mimo że w wyniku intensyfikacji działań organów ścigania liczba stwierdzonych przestępstw się zwiększa.

W obecnym „separatystycznym” systemie statystyki kryminalnej znika możliwość śledzenia całokształtu represjonowanych przez prawo szkodliwych zachowań społecznych. Są to jednak naczynia połączone i sztuczne odcięcie tych połączeń uniemożliwia sprawdzenie, czy spadek poziomu w jednym naczyniu nie jest równoważony wzrostem poziomu w drugim. Nie można bowiem odrębnie prowadzić walki z przestępczością i odrębnie zmagać się z wykroczeniami.

Za kryterium właściwie funkcjonującej statystyki należy przyjąć jej informację, którą powinny cechować: celowość, pełnowartościowość, koordynacja procesu gromadzenia i przetwarzania, minimalizacja kosztu, szybkość obiegu oraz dostępność.

Statystyka kryminalna powinna być celowa, to znaczy powinna zawierać takie informacje, które są potrzebne w procesie optymalizacji decyzji podejmowanych w trakcie realizacji celów wyznaczonych przez państwo organom ścigania i sprawiedliwości. Informacja statystyczna musi być informacją użyteczną, to znaczy musi mieć określoną wartość praktyczną. Najogólniej mówiąc, za informację użyteczną uważa się tylko taką, która wywołuje u odbiorcy zachowanie (działanie, decyzję) odmienne od tego, jakie wystąpiłoby przy braku tej informacji. Tak rozumianemu „testowi użyteczności” poddać należy wszystkie dane liczbowe publikowane w statystyce kryminalnej.

Statystyka staje się pełnowartościowa, gdy podawane przez nią informacje nadają się do z góry zamierzonego wykorzystania, zarówno merytorycznego, jak i formalno-statystycznego. Istnieje potrzeba skonstruowania takich kategorii statystycznych, które umożliwiłyby uzyskiwanie populacji względnie jednorodnych. W statystyce kryminalnej stosowane są kategorie jakościowe o bardzo dużym stopniu ogólności. Uszczegółowienie informacji pozwoli na poprawną merytorycznie ocenę pracy zarówno organów ścigania, jak i wymiaru sprawiedliwości oraz rozmiarów przestępczości na danym terenie. Oprócz odpowiedniej mocy interpretacyjnej dotyczącej sfery merytorycznej, statystyka kryminalna gwarantować musi jeszcze poprawną interpretację formalno-statystyczną. Surowy materiał statystyczny powinien podlegać interpretacjom naukowym. Chodzi tu przede wszystkim o obliczenie wielu syntetycznych charakterystyk – wskaźników opisowych, takich jak np. miary tendencji centralnej, miary zróżnicowania, koncentracji.

Działalność statystyczna organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości powinna być skoordynowana wewnętrznie i uzgodniona z działalnością wszystkich jednostek organizacyjnych tych organów, a także z działalnością ogólnopaństwowego systemu statystyki. Musi istnieć centralny ośrodek dyspozycyjny w zakresie całej statystyki kryminalnej; ośrodek ten musi funkcjonować w jak najściślejszym powiązaniu z ośrodkami dyspozycyjnymi planowania wszelkich działań w sferze walki z przestępczością.

Statystyka powinna być tania. Chodzi bowiem o to, aby określony wynik można było otrzymać przy jak najmniejszych kosztach.

Szybkość dostarczania wyników opracowań statystycznych odgrywa w statystyce kryminalnej rolę szczególną. Szybka informacja o strukturze i dynamice przestępczości jest niezbędna do stosowania odpowiednich metod zwalczania i zapobiegania jej.

Przy obowiązywaniu obecnych zasad systemu statystyki w wielu państwach trudno jest szybko uzyskać informacje merytoryczne. Odbiorca oczekuje pewnych charakterystyk syntetycznych, a nie rozbudowanych zestawień statystycznych. I właśnie w tym należy upatrywać dostępności danych statystycznych, oczywiście nie w sensie formalnym.

Do zbioru zmiennych niezależnych należy zaliczyć wszystkie rozpoznane w społeczeństwie zjawiska, które hamują postęp gospodarczy i społeczny. Istniejąca dotychczas informacja o naturze i zasięgu tych zjawisk ma, niestety, charakter fragmentaryczny i w pewnym sensie peryferyjny. Rzadko kiedy bowiem jest w pełni integrowana z całością wskaźników obrazujących realizację celów polityki społeczno-gospodarczej. Przyczyny takiego stanu rzeczy upatrywać należy w niejako podświadomej skłonności do traktowania szkodliwych zjawisk jako zmiennych niezależnych długookresowych o nasileniu względnie niezmiennym w czasie.

Niemожność bieżącego sterowania czynnikami prowadzącymi np. do dezintegracji rodziny, do zakłóceń w wychowaniu dzieci i młodzieży, do różnego rodzaju chorób somatycznych i psychicznych, do nadmiernego spożycia alkoholu czy wreszcie do zachowań przestępczych nie podlega dyskusji. Założenie jednak, że natężenie wymienionych

zmiennych jest względnie stałe w czasie i stąd hamuje w niezmienny w zasadzie sposób rozwój społeczno-gospodarczy, staje się współcześnie niedopuszczalnym uproszczeniem, powodującym m.in. stopień wrażliwości na dzisiejszą społeczną dolegliwość wymienionych zjawisk oraz na ich skutki w dalszej przyszłości. W rzeczywistości wszystkie w zasadzie szkodliwe zjawiska hamujące rozwój społeczno-gospodarczy mają charakter w pełni dynamiczny. Najważniejsze jest jak najszybsze ustalenie siły i charakteru związków tych zjawisk z czynnikami wyznaczającymi bezpośrednio tempo rozwoju społecznego. Informacje o zjawiskach hamujących podawane są dotychczas w zasadzie w oderwaniu od informacji o zjawiskach pozytywnych. Trudno dłużej tolerować brak integracji informacyjnej, a więc brak ujęcia wzajemnych powiązań między zjawiskami szkodliwymi, w jeden system. Dlatego też istnieje potrzeba wprowadzenia w życie zintegrowanego systemu informacji, uwzględniającego te ujemne zjawiska społeczne, które mają duży wpływ na etiologię przestępczości. Związki między poszczególnymi czynnikami zaznaczono na ogólnym schemacie jedynie hipotetycznie. Ocena siły i kierunku powinna stać się przedmiotem szczegółowych badań. Statystyka przestępczości powinna więc stanowić integralną część statystyki patologii społecznej.

Możliwości realizowania celów polityki społecznej zależą w dużym stopniu od efektów polityki gospodarczej. Należy przy tym podkreślić istnienie wielu tzw. sprzężeń zwrotnych między wzrostem gospodarczym a postępem społecznym.

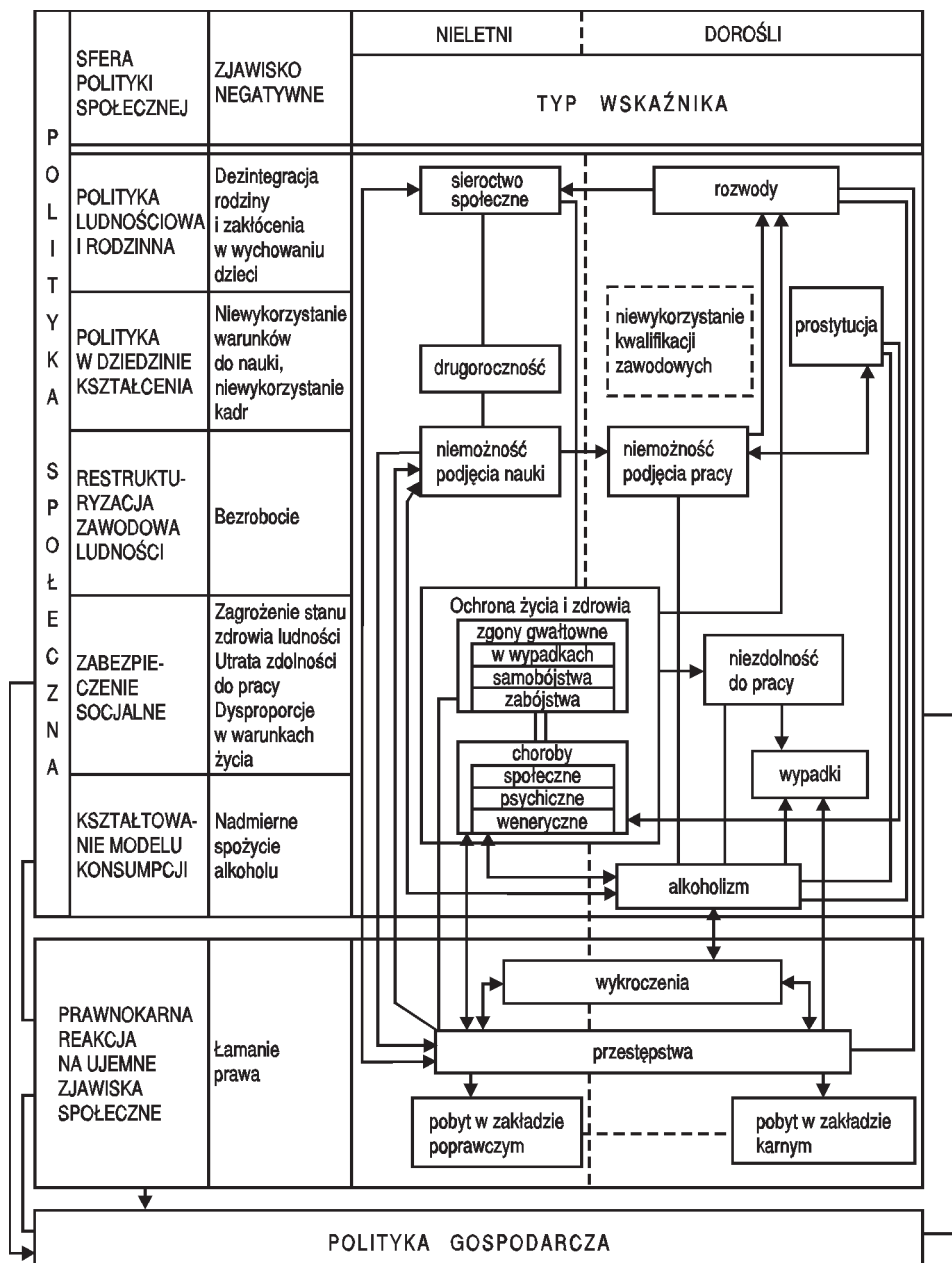
Do tak pojmowanej polityki społecznej wchodzi różnego rodzaju polityki szczegółowe:

- 1) ludnościowa i rodzinna,
- 2) zatrudnienia i kształcenia kadr,
- 3) dochodów i struktury wydatków,
- 4) żywienia,
- 5) mieszkaniowa,
- 6) kulturalna,
- 7) ochrony pracy,
- 8) zabezpieczenia społecznego, łącznie z ochroną zdrowia,
- 9) organizacji wypoczynku i turystyki,
- 10) stosowania prawa.

Z wymienionego zbioru polityk szczegółowych w schemacie na rysunku uwzględniono jedynie niektóre istotne elementy. Przedmiotem zainteresowania czyni się tylko sześć sfer polityki społecznej. W ramach każdej sfery określone zostały w sposób zbiorczy zjawiska blokujące rozwój społeczno-gospodarczy, a więc takie, które w miarę istniejących sił i środków należy minimalizować. Wreszcie w zasadniczej części schematu zaznaczono inferencyjne wskaźniki rozmiarów rozpatrywanych zjawisk oraz powiązania między tymi wskaźnikami.

Wskazać również należy, że statystyka kryminalna nie odzwierciedla stanu wykrywalności sprawców przestępstw. Wiąże się to przede wszystkim z niewłaściwą interpretacją pojęcia „wykrywalność”. W wielu państwach organy policji niesłusznie przyjmują, że przestępstwo jest wykryte także wówczas, gdy skierowano akt oskarżenia do sądu lub gdy przekazano akta w celu dalszego prowadzenia śledztwa. Organ policyjny nie interesuje się dalszym tokiem sprawy, nie wprowadzając do swoich zestawień statystycznych właściwych korekt, poprzestając na pierwotnych obliczeniach, co m.in. prowadzi do bezpodstawnego wykazywania podwyższonych wskaźników wykrywalności. W tym systemie pojęcie „wykrycie sprawcy przestępstwa” jest utożsamiane z pojęciem zakończenia postępowania przygotowawczego.

Rysunek 5.2. Wybrane sfery polityki społecznej

Właściwe rozumienie pojęcia „wykrywalność” ma niewątpliwie dominujący wpływ na powstanie prawidłowego obrazu statystycznego.

Względny obiektywizm naukowego nakazują przyjąć, że przestępstwo jest wykryte jedynie wówczas, gdy sprawca został za nie skazany prawomocnym wyrokiem sądowym lub gdy został uniewinniony z powodu ustawowych okoliczności wyłączających jego

winę (np. choroba psychiczna). Ponadto za przestępstwa „wykryte” można uznać przypadki umorzenia postępowania karnego również ze względu na ustawowe przesłanki (np. śmierć oskarżonego, przedawnienie)⁵⁶. Inna interpretacja pojęcia „wykrywalność” jest całkowicie dowolna.

Ponadto, jeżeli nawet dysponuje się prawidłowo obliczonymi wskaźnikami statystycznymi, należy zwrócić uwagę na to, że istnieje potrzeba dokonania odrębnej oceny przypadków przestępstw, w których sprawca jest już znany w chwili wszczęcia śledztwa. Dla tych przypadków należałoby wprowadzić pojęcie „wykrywalność nominalna” w odróżnieniu od „wykrywalności rzeczywistej”, będącej wynikiem efektywnych czynności śledczych⁵⁷.

Istniejący stan rzeczy wymaga przedsięwzięcia radykalnych kroków w celu stworzenia systemu, który na podstawie współczesnego stanu wiedzy zarówno optymalizowałby od strony informatycznej decyzje podejmowane w sferze zarządzania resortem wymiaru sprawiedliwości, jak i umożliwiałby dzięki wykorzystaniu sił i środków minimalizację zjawisk przestępczych.

W wielu państwach np. autorzy podręczników kryminologii podają krytyce system amerykańskiej statystyki przestępczości National Incident Based Reporting System (NIBRS)⁵⁸.

11. Statystyka międzynarodowa

Już w XIX wieku były podejmowane próby opracowania międzynarodowej statystyki przestępczości. W 1853 r. na Kongresie Statystycznym w Brukseli wystąpiono z propozycją opracowania systemu międzynarodowej statystyki, a w 1930 r. w Pradze Międzynarodowa Komisja Prawnokarna i Penitencjarna postawiła sobie zadanie ujednolicenia zasad statystyki przestępczości w poszczególnych krajach. Zagadnieniem tym zajmuje się również od 1947 r. Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej.

Rada Ekonomiczna i Społeczna ONZ rezolucjami 155 C (VII) z 13 sierpnia 1948 r. i 390 F (XII) z 9 sierpnia 1951 r. zaleciła opracowanie raportu o stanie przestępczości na świecie. Zgromadzenie Ogólne ONZ w paragrafie 4 swojej rezolucji 3021 (XXVII) z 13 grudnia 1972 r. prosiło kraje członkowskie o poinformowanie Sekretarza Generalnego o sytuacji w zakresie przestępczości, jej zapobieganiu i zwalczaniu oraz przedsięwziętych środkach, tak aby końcowy raport uwzględniający te informacje mógł być przedstawiony na XXXI sesji. Ostatecznie raport został przedstawiony na XXXII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Opublikowano go w 1977 r.

W 1981 r. została zorganizowana przez Uniwersytet Stanowy Rutgers w Newark (School of Criminal Justice) konferencja poświęcona metodom badania światowych trendów przestępczości i strategii jej zapobiegania. Mimo wartości badań nad strategią zapobiegania przestępczości nie widać postępu w tym zakresie. Poza badaniami prowadzonymi w Stanach Zjednoczonych od 1930 r. stosunkowo mało dokonano analiz

⁵⁶ Takie rozumienie pojęcia „wykrywalność” znajduje swoje odbicie w angielskiej statystyce policyjnej. Por. Criminal Statistics England and Wales.

⁵⁷ Na ten problem zwróciłem już uwagę w 1967 r. Por. B. Hołyst, *Wykrywalność sprawców zabójstw*, Warszawa 1967, s. 42–44.

⁵⁸ Por. np. S.E. Brown, F.A. Esbensen, G. Geis, *Criminology...*, s. 71–76; L.J. Siegel, *Criminology*, s. 38–39.

porównawczych rodzajów i skuteczności programów zapobiegawczych w innych państwach⁵⁹.

Źródła jednostek służby zdrowia (i pokrewnych) pozwalałyby na dotarcie do takich informacji, jak trafiające do szpitali ofiary pobić i (usiłowań) morderstw (rany kłute, postrzałowe), wypadków drogowych, przedawkowania narkotyków, liczba osób skierowanych i uczestniczących w terapii uzależnień czy liczba przypadków zachorowań dla chorób wysoko skorelowanych z narkomanią (np. HIV/AIDS). W przypadku danych medycznych ich niejawność jest problemem mniejszym (choć nadal należy mieć na względzie tajemnicę medyczną), dużo większym zaś ich rozproszenie i brak ugruntowanego standardu przechowywania. W wielu przypadkach nadal można spodziewać się, iż ewidencja jest w formie papierowej lub w najlepszym przypadku w postaci nieustrukturyzowanych dokumentów elektronicznych (np. pliki programu MS Word), co stanowi istotną trudność w dostępie i agregacji.

Od 1970 roku Narody Zjednoczone zbierają dane o przestępczości i systemie sprawiedliwości karnej. Pierwszy przegląd ukazał się w 1977 roku i dotyczył przestępczości w latach 1970–1975 w 64 państwach. The United Nations Surveys of Crime and Trends and Operations of the Criminal Justice System (UNCJS) jest przeprowadzany co pięć lat i dotyczył raportów 103 państw⁶⁰.

W 1988 roku narodziła się koncepcja przeprowadzenia The International Self-Report Study. Dotyczyła ona 13 państw: Belgii, Kanady, Francji, Niemiec, Szwecji, Włoch, Niemczech, Irlandii Północnej, Hiszpanii, Szwecji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i Ameryki. Nie wystąpiły tak znaczne różnice dotyczące *correlates of self-reported delinquency*, że ta inicjatywa nie odegrała większej roli w ocenie źródeł międzynarodowej przestępczości⁶¹.

Utworzony w 1957 roku Komitet Zgromadzeń Prawno-Karnych jest organem Rady Europy. Jego dziełem jest wiele międzynarodowych układów i konwencji europejskich, jedną z nich jest Rezolucja 76/2 w sprawie postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe, przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy 17 lutego 1976 roku.

Od 2000 roku na polecenie Rady Europy gromadzone są dane z zakresu więzennictwa państw-członków Rady, znane pod nazwą SPACE I. Wyłaniający się z danych obraz liczebności więźniów długoterminowych w poszczególnych kategoriach i latach można uznać za niejednoznaczny. Zapewne dużo bardziej pomocne w uchwyceniu trendów byłoby analizowanie po kolei każdego rocznika. Można jednak stwierdzić, że ogólnie, w skali Europy, mamy do czynienia ze zjawiskiem wzrostu liczby więźniów długoterminowych.

⁵⁹ Wiele informacji można znaleźć w: M. Killias, W. Raul, *The European sourcebook of crime and criminal justice statistic: A new tool in assessing crime and policy issues in comparative and empirical perspective*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2000, vol. 8, s. 3–12; G. Newman, *Global Report on Crime and Justice*, New York, NY 1999; C. Perkins, *Weapon Use and Violent Crime; National Crime Victimization Survey, 1993–2001*, U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, DC 2003; The International Police Organization (Interpol), The Official Interpol Site, 2003; K. Aromaa, S. Nevala, N. Ollus (red.), *Crime Trends: Europe and North America. Crime and Criminal Justice in Europe and North America 1995–1997: Report on the Sixth United Nations on Crime Trends and Criminal Justice Systems*, Helsinki 2003; P. Lamon, *Crime trends in thirteen industrialized countries. Crime Victimization in Comparative Perspective: Results from the International Crime Victims Survey*, The Hague 2002.

⁶⁰ S.E. Brown, F.A. Esbensen, G. Geis, *Criminology...*, s. 63.

⁶¹ J. Junger-Tas, M. Klein, *International Self-Report Delinquency. Survey*, Amsterdam 1994.

Dla bliższej analizy dynamiki populacji więźniów długoterminowych w krajach Europy wybrano losowo 13 państw. W badaniach europejskich i amerykańskich stwierdzono, iż zmieniający się wzorzec przestępczości oraz zaostrenie kar zmieniły jakościowo populację więźniów długoterminowych⁶².

⁶² T.J. Flanagan, *Correctional policy and the long-term prisoner* [w:] T.J. Flanagan (red.), *Long-Term Imprisonment. Policy, Science, and Correctional Practice*, Thousand Oaks, CA, 1995, s. 249–257; S. Hulley, B. Crewe, S. Wright, *Reexamining the problems of long-term imprisonment*, „British Journal of Criminology”, 5 sierpnia 2015.

Literatura uzupełniająca do części pierwszej

Abrahamsen D., *Crime and the Human Mind*, Montclair, NJ 1969; Adler F., *Nations Not Obsessed with Crime*, Littleton, Col. 1983; Adler F., Mueller G.O.W., Laufer W.S., *Criminology*, New York, NY, wyd. 1991, 2010; Adler F., Mueller G.O.W., Laufer W.S., *Criminology and Criminal Justice System*, Boston 2007; Albanese S.J., *Five fundamental mistakes of criminal justice*, „Justice Quarterly” 1996, vol. 4 (13); Albrecht P.-A., *Kriminologie – eine Grundlegung zum Strafrecht*, München 2010; Albrecht G., *Kriminalgeographie, Städtebau und Kriminalität* [w:] G. Kaiser, H.J. Kerner, F. Sack, H. Schelhoss (red.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1992; Alwazzi del Frate A., Hatalak O., Zvekic U. (red.), *Surveying Crime: A Global Perspective*, Roma 2000; Anderson E., *The Code of the Streets* [w:] S.G. Tibbetts, C. Hemmens (red.), *Criminological Theory*, Los Angeles, London i in., wyd. 1999, 2010; Andrews D.A., Bonta J., *The Psychology of Criminal Conduct*, Cincinnati, OH, 2010; Areen J. i in., *Law, Science and Medicine*, Minnesota–New York 1984; Aromaa K., Heiskanen, M. (red.), *Victimisation Surveys in Comparative Perspective*, Helsinki 2008; Arygyle M., *The Social Psychology of Everyday Life*, London 1992; Aschaffenburg G., *Crime and its Repression*, Montclair, NJ, 1913, dodruk 1968; Aspinnall K., McAuley J., Simkins T., Wilkinson J., *Managing Evaluation in Education. A Handbook*, London 1992; Atbrecht H.-J., *Kriminologische und rechtspolitische Desiderate in der Gestaltung der Forschungsperspektiven Forensischer Psychiatrie* [w:] H.-L. Kröber, K.-P. Dahle (red.), *Sexualstraftaten und Gewaltdelinquenz. Verlauf, Behandlung, Opferschutz*, Heidelberg 1998; Bachman R., Schutt R.K., *The Practice of Research in Criminology and Criminal Justice*, Los Angeles i in., 2011; Barclay G.C., *Global Crime Trends, Paper presented at the United Nations Expert Meeting on the World Crime and Justice Report, 2004–2005*, Turin 26–28 June 2003; Barkan S.E., *Criminology. A Sociological Understanding*, Boston 2012; Bartol C.R., *Criminal Behavior: A Psychosocial Approach*, Englewood Cliffs, NJ, 1980; Bauman F.E., Jensen K.M. (red.), *Crime and Punishment*, Charlottesville 1989; Beccaria C., *On Crimes and Punishment*, New York 1963; Becker H.S., *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York 1963; Beirne P., *Inventing Criminology*, Albany, NY, 1993; Beirne P.I., Messerschmidt J.W., *Criminology*, Los Angeles 2006; Bentham J., *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, New York 1948; Berryman J.C., Hargreaves D., Tylor A., Herbert M., *Developmental Psychology and You*, London 1991; Best J., Luckenbill D.F., *Organizing Deviance*, Englewood Cliffs, NJ, 1994; Bieńkowska E., *Wiktymologia. Koncepcja, kierunki badań, perspektywy*, Warszawa–Wrocław 1992; Birnbaum K., *Kriminalpsychopathologie und psychobiologische Verbrecherkunde*, Berlin 1931; Bishop N. (red.), *Scandinavian Criminal Policy and Criminology 1980–1985*, Copenhagen 1985; Black D.J., *Sociological Justice*, New York 1989; Blackburn R., *On Moral Judgements and Personality Disorders*, „British Journal of Psychiatry” 1988, vol. 153; Blackburn R., *The Psychology of Criminal Conduct*, Chichester, New York–Brisbane 1993; Blaug M., *Teoria ekonomii, ujęcie retrospektywne*, Warszawa 1992; Bock M., *Kriminologie als Wirklichkeitswissenschaft*, Berlin 1984; Bock M., *Kriminologie*, München 2007; Bondeson U.V., *Crime Punishment and Justice*, Copenhagen 2007; Boostrom R. (red.), *Enduring Issues in Criminology*, San Diego 1995; Bottomore T., *Classes in Modern Society*, London 1991; Bouza A.V., *The Police Mystique. An Insider's Look at Cops and Criminal Justice System*, New York 1989; Brannigan A., *Self control, social control and evolutionary psychology: towards an integrated perspective on crime*, „Canadian Journal of Criminology” 1997, vol. 4 (39); Brown S., Esbensen S., Geis G., *Criminology*, Cincinnati, OH, 2013; Brusten M., Häussling J.M., Malinowski P. (red.), *Kriminologie im Spannungsfeld von Kriminalpolitik und Kriminalpraxis*, Stuttgart 1986; Bury J., Kasprzyk J., *Prawo karne islamu*, Warszawa 2007; Canter D., Alison L., *Profiling Property Crimes*, Aldershot 2000; Carlen P., Cook D., *Paying for Crime*, Milton Keynes 1989; Carrabine E., Cox P., Lee M., Plummer K., South N., *Criminology*, London, New York 2009; Chamberlain J.M., *Criminological Theory in Context*, London 2015; Chamlin M.B., Cochran J.K., *Ascribed economic inequality and homicide among modern societies, Towards the development of a cross-national theory*, „Homicide Studies” 2005, vol. 9, no. 1; Chappel D., Wilson P. (red.), *Australian Criminal Justice System: the Mid 1980*, Sydney 1986; Chojnicki Z., Czyż T. (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i warunków życia ludności*, Warszawa 1991; Cieślak M. (red.), *Demografia, metody analizy i prognozowania*, Warszawa 1992; Clear T.R., *The Effects of High Imprisonment Rates on Communities* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, vol. 37, Chicago, London 2008; Clear T.R., *Imprisoning Communities*, Oxford, New York, NY, 2007; Clinard M.B., Quinney R., Wildeman J., *Criminal Behavior Systems: A Typology*, Cincinnati 1994; Coester M., Bannenberg B., Rössner D., *Die deutsche kriminologische Evaluationsforschung im internationalen Vergleich* [w:] F. Lösel, D. Bender, J.-M. Jehle (red.), *Kriminologie und wissenschaftsbasierte Kriminalpolitik- Entwicklung- und Evaluationsforschung*, München 2007; Cohen A., *Delinquent Boys*, Glencoe, IL, 1955; Cohn E.S., White S.D., *Legal Socialization. A Study of Norms and Rules*, New York–Berlin–Heidelberg 1990; Coleman C., Moynihan J., *Understanding Crime Data – Haunted by the Dark Figure*, Buckingham–Philadelphia 1996; Conklin J.E., *Criminology*, Upper Saddle River, NJ, Columbus 2010; Croall H., *Social Class, Social Exclusion, Victims*

and Crime [w:] P. Davies, P. Francis, C. Greer (red.), *Victims, Crime and Society*, Los Angeles et al. 2007; Coulson M., Riddell C., *Approaching Sociology*, London 1990; Council of Europe, *Interaction in the Criminal Justice System*, Strasbourg 1986; Council of Europe, *Privatisation of Crime Control*, Strasbourg 1988; Cuff E.C., Sharrock W.W., Francis D.W., *Perspectives in Sociology*, London 1990; Cunningham-Burley S., McKeganey F.P., *Readings in Medical Sociology*, London 1989; Daigle L.E. (red.), *Victimology*, Los Angeles, London 2012; Dantzker M.L., Hunter R.D., *Research Methods for Criminology and Criminal Justice*, Sudbury, MA, Mississauga, Ontario, London 2012; Dantzker M.K., Lurigio A.L., Seng M.J. i in. (red.), *Practical Applications in Criminal Justice Statistics*, Boston 1997; Davis P. (red.), *Human Rights*, London 1988; DeKeseredy W.S., *Critical Victimology* [w:] B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Los Angeles, London, New Delhi 2010; DeKeseredy W.S., Dragiewicz M. (red.), *Routledge Handbook of Critical Criminology*, London, New York, NY, 2012; DeKeseredy W.S., Schwartz M.D., *Contemporary Criminology*, Belmont, Albany, Bonn 1996; Demandt A. (red.), *Macht und Recht. Grosse Prozesse in der Geschichte*, München 1990; Desikacher P., *The measurement of crime*, „Indian Journal of Criminology” 1994, vol. 2(22); *Diagnostyka pedagogiczna i profi laktyka w szkole i środowisku lokalnym*, red. M. Deptuła, Bydgoszcz 2004; Dijk J.J.M. van, *Experiences of Crime Across the World. Key Findings from International Crime Survey*, Deventer 1990; Dijk J. van, *The World of Crime – Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World*, Los Angeles 2008; Doerner W.G., *Victimology* [w:] B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Los Angeles–London–New Delhi 2010; Doerner W.G., Lab S.P., *Victimology*, Amsterdam, Boston, Heidelberg 2012; Drapkin J., *Crime and Punishment in the Ancient World*, Lexington, Mass., 1989; Dussich J.P.J., *Comparative Victimology* [w:] B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Los Angeles–London–New Delhi 2010; Eaves L.J., *Genes, Culture and Personality. An empirical Approach*, London 1989; Einstadter W.J., Henry S., *Criminological Theory – An Analysis of its Underlying Assumptions*, New York 2006; Eisenberg U., *Kriminologie*, München 2005; Elias R., *The Politics of Victimization, Victims, Victimology and Human Rights*, New York–Oxford 1986; Enderlich M., Wojtal J., Milewicz M. (red.), *Ochrona osób i mienia*, Toruń 2003; Eser A., von Lutterotii M., Sporken P. (red.), *Lexikon Medizin, Recht, Freiburg i. Br.–Basel–Wien* 1989; The European Opinion Research Group (EORG), *Public Safety, Exposure to Drug-Related Problems and Crime, Public Opinion Survey*, 2003; *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Appendix II: Offence Definitions 2003; Evan W.M., *Social Structure and Law. Theoretical and Empirical Perspectives*, Newbury Park 1990; Everly C.S., Rosenfeld R., *Stres. Przyczyny, terapia i autoterapia*, Warszawa 1992; Eysenck H.J., Martin N.G., Eser A. (red.), *Recht und Medizin*, Darmstadt 1990; Exner F., *Kriminologie*, Berlin, Göttingen, Heidelberg 1949; Farr K.A., Gibbons D.C., *Observations on the development of crime categories*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1990, vol. 34; Farrington D.P., *Developmental and Life-Course Criminology* [w:] H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. 1, Berlin 2007; Farrington D.P., *Key Longitudinal-Experimental Studies in Criminology*, „Journal of Experimental Criminology” 2006, vol. 2; Fattah E.A., *Criminology: Past, Present and Future. A Critical Overview*, Hampshire 1997; Feltes T. (red.), *Kriminologie und Praxisforschung Probleme, Erfahrungen und Ergebnisse*, Bonn 1988; Fijnaut C., Goethals J., Peters T. i in., *Changes in Society, Crime and Criminal Justice in Europe: A Challenge for Criminological Education and Research*, The Hague 1995 (2 tomy); Filasiewicz A. i in., *Polska w obliczu wyzwań przyszłości. W świetle studiów Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” Polskiej Akademii Nauk*, Warszawa 2004; Flannery D.J., Vaszonyi A.T., Waldman I. (red.), *The Cambridge Handbook of Violent Behaviour*, Cambridge 2006; Flood-Page C., Taylor J., *Crime in England and Wales 2001/2002: Supplementary Volume*, Measuring Crime Programme, London 2003; Flowers R.B., *Demographics and Criminality. The Characteristics of Crime in America*, New York 1989; Fooner M., *Interpol. Issues in World Crime and International Criminal Justice*, New York 1989; Fosket N. (red.), *Managing External Relations in Schools. A Practical Guide*, London 1992; Freud Z., *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 1992; Frieske K.W., *Socjologia w działaniu. Nadzieje i rozczarowania*, Warszawa 1990; Frisby D., Sayer D., *Society Key Ideas*, London 1986; Frysztański K. (red.), *Współczesne tendencje w socjologii empirycznej*, Kraków 1990; Gall T.L., Lucas D.M. (red.), *Statistics on Crime and Punishment*, Detroit 1996; Garnham A., *The Mind in Action. A Personal View of Cognitive Science*, London 1991; Gartner R., *The victims of homicide: A temporal and cross-national comparison*, „American Sociological Review” 1990, vol. 55; Geis G., *Crime Victims: From the Wings to Center Stage* [w:] H.D. Schwind, E. Kube, H.H. Kuhne (red.), *Festschrift für Hans Joachim Schneider*, Berlin, New York 1998; Georges-Abeyie D.E., Harrie K.D. (red.), *Crime A Spatial Perspective*, New York 1980; Giannangelo S.J., *The Psychopathology of Serial Murder: A Theory of Violence*, Westport 1996; Gibson M., *Born To Crime – Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology*, London 2002; Glick L., Miller J.M., *Criminology*, Boston, New York, San Francisco 2008; Goodey J., *Victims and Victimology – Research, Policy and Practice*, Harlow, England 2005; Göppinger H., *Angewandte Kriminologie. Ein Leitfaden für die Praxis*, Heidelberg–New York–

Tokyo 1985; Göppinger H., Bock M., Bohm A., *Kriminologie*, München 1997; Görgen T., *Viktimologie* [w:] H.-L. Krüber, D. Dölling, N. Leygraf, H. Sass (red.), *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*, t. 4, Darmstadt 2009; Gozdór G., *Ustawa o ochronie osób i mienia. Komentarz*, Warszawa 2005; Groenhuijsen M., *Does Victimology have a Theoretical Leg to Stand on? Victimology as an Academic Discipline in its own Right?* [w:] F.W. Winkel, P.C. Friday, G.F. Kirchhoff, R.M. Letschert (red.), *Victimization in a Multi-Disciplinary Key: Recent Advances in Victimology*, Nijmegen, The Netherlands 2009; Guzik B., Appenzeller D., Jurek W., *Prognozowanie i symulacje. Wybrane zagadnienia*, Poznań 2004; Guzik-Makaruk E.M., *Transplantacja narządów, tkanek i komórek. Wybrane aspekty kryminologiczne i prawnokarne*, Białystok 2016; Haferkamp H. (red.), *Der Wohlfahrtsstaat und seine Politik des Strafens*, Opladen 1989; Hagan F.E., *Introduction to Criminology*, London 2012; Hagan F.E., *Introduction to Criminology – Theories, Methods, and Criminal Behavior*, Los Angeles–London–New Delhi 2011; Hagan F.E., *Political Crime: Ideology and Criminality*, Needham Heights 1997; Heidt J., Wheeldon J.P., *Introducing Criminological Thinking*, London 2015; Hale C., Hayward Wahidin A., Wincup E., *Criminology*, Oxford 2009; Hall S., *Theorizing Crime and Deviance*, London 2012; Harris K.D., *Crime and Environment*, Springfield, Ill, 1980; Haward G.J., Newman G., Pridemore W.A., *Theory, method, and data in comparative criminology*, „Criminal Justice: Measurement and Analysis of Crime and Justice” 2000, vol. 4; Hearnshaw L.S., *The Shaping of Modern Psychology*, London 1989; Heinroth J.C.A., *Grundzüge der Kriminalpsychologie*, Berlin 1833; *Helping to create an entrepreneurial culture. A guide on good practices in promoting entrepreneurial attitudes and skills through education*, Luxembourg 2004; Hoffbauer J.C., *Die Psychologie in ihren Hauptanwendungen auf die Rechtspflege*, Halle 1808; Hollin C.R., *Criminological Psychology* [w:] M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (red.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford 2007; Hollin C.R., *Psychology and Crime*, London, New York 2013; Hope T., *Theory and Method: The Social Epidemiology of Crime Victims* [w:] S. Walklate (red.), *Handbook of Victims and Victimology*, Cullompton, Devon/UK, Portland/OR 2007; Jeffery C.R., *Criminology*, Englewood Cliffs, NJ, 1990; Johnson I.M., Morgan E.F., *Victim Impact Statements – Fairness to Defendants?* [w:] L.J. Moriarty (red.), *Controversies in Victimology*, Cincinnati, OH, 2008; Jung H., *Zum „cultural turn” in der Kriminologie* [w:] T. Görgen, K. Hoffmann-Holland, H. Schneider, J. Stock (red.), *Interdisziplinäre Kriminologie – Festschrift für Arthur Kreuzer zum 70. Geburtstag*, Frankfurt/M. 2009; Junger-Tas J., Terlouw G.J., Klein M.W., *Delinquent Behavior among Young People in the Western World*, Amsterdam 1994; Kaiser G., *Applied criminology. Possibilities and limits*, EuroCriminology 1992, vol. 4; Kaiser G., *Kriminologie*, Heidelberg 1997; Kaiser G., *Kriminologie: Begriff und Aufgaben* [w:] H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. 1, Berlin 2007; Kaiser G., *Was heißt „Amerikanische Kriminologie?”* [w:] D. Schwind, E. Kube, H.-H. Kühne (red.), *Festschrift für Hans Joachim Schneider*, Berlin, New York 1998; Kaiser G., Albrecht H.J., *Crime and Criminal Policy in Europe*, Freiburg i. Br. 1990; Kaiser G., Kury H., Albrecht H.J. (red.), *Kriminologische Forschung in den 80-er Jahren. Berichte aus der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik, Österreich und der Schweiz*, Freiburg i. Br. 1988; Kaiser G., Sack F., Schellhoss H. (red.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Freiburg i. Br. 1985; Karmen A., *Crime Victims*, Belmont, CA, 2013; Keifer S.-D., *Kriminologie*, München 2010; Kellman H.C., Hamilton V.L., *Crimes of Obedience. Toward a Social Psychology of Authority and Responsibility*, New Haven 1989; Kerner H.J., Kury H., Sessar K. (red.), *Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehung und Kriminalitätskontrolle*, Köln–Berlin–Bonn–München 1983; Kerner H.J., *Verbrechensfurcht und Viktimisierung* [w:] W.J. Haesler (red.), *Viktimologie*, Grösch 1986; Kilching M., *Opferinteressen und Strafverfolgung*, Freiburg i. Br. 1995; Killias M., *New Methodological perspectives for victimization surveys: The potential of computer assisted telephone surveys and some related innovations*, „International Review of Victimology” 1990, vol. 1; Killias M., Aebi M.F., *Crime trends in Europe from 1990 to 1996: How Europe illustrates the limits of the American experience*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2000, vol. 8; Killias M., Kuhn A., Aebi M.F., *Grundriss der Kriminologie – Eine Europäische Perspektive*, Bern 2011; Kirchhoff G.F., *History and a Theoretical Structure of Victimology* [w:] S.G. Shoham, P. Knepper, M. Kett (red.), *International Handbook of Victimology*, Boca Raton, FL, 2010; Kořta M., Szustrowa T. (red.), *Złudzenia, które pozwalają żyć. Szkice z psychologii społecznej*, Warszawa 1991; Kozakiewicz H., *Zwierciadło społecznego świata*, Warszawa 1991; Kraska P.B., Neuman W.L., *Criminal Justice and Criminology Research Methods*, Boston–Columbus–Indianapolis 2012; Krause D., *Ökonomische Soziologie*, Stuttgart 1989; Krauthan G., *Psychologisches Grundwissen für Polizeibeamte*, München 1990; Kube E., April R. (red.), *Planung der Verbrechensbekämpfung*, Heidelberg–New York 1991; Kube E., Störzer H.U. (red.), *Police Research in the Federal Republic of Germany*, Berlin–Heidelberg–New York 1991; Kubink M., *Fremdenfeindliche Straftaten. Polizeiliche Registrierung und justizielle Erledigung – am Beispiel Köln und Wuppertal*, Berlin 1997; Kunz K.-L., *Kriminologie*, Bern, Stuttgart, Wien 2011; Kurke M.I. (red.), *Forensic Reports*, vol. 1, Washington, DC, 1988, vol. 2, Washington, DC, 1989; Kury H., *Geschichte der Kriminologie in Europa* [w:] H. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. 1, Berlin 2007; Kury

H. (red.), *Perspektiven und Probleme Kriminologischer Forschung*, Köln–Berlin–Bonn–München 1981; Kürzinger J., *Private Strafanzeige und polizeiliche Reaktion* [w:] G. Kaiser (red.), *Empirische Kriminologie*, Freiburg i. Br. 1980; Kuźniar R., *O prawach człowieka. Idee, instytucje, praktyka*, Warszawa 1992; Kyvsgaard B., *The Criminal Career – The Danish Longitudinal Study*, Cambridge 2003; LaFree G., *A Summary and Review of Cross-National Comparative Studies of Homicide, A Sourcebook of Social Research*, M.D. Smith, M.A. Zahn (red.), London 1999; LaFree G., *Losing Legitimacy: A Street Crime and the Decline of Social Institutions in America*, Boulder, CO, 1998; Landin Carrasco A., *Estudio criminológico sobre la multireincidencia*, Madrid 1985; Lappi-Seppälä T., *Trust, Welfare, and Political Culture: Explaining Differences in National Penal Policies* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice – A Review of Research*, t. 37, Chicago, London 2008; Laub J.H., *The Life Course of Criminology in the United States: The American Society of Criminology 2003 Presidential Address*, „Criminology” 2004, vol. 42; Laub J.H., Sampson R.J., *Understanding Desistance from Crime* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, t. 28, Chicago, London 2001; Lauritsen J.L., *Social and Scientific Influences on the Measurement of Criminal Victimization*, „Journal of Quantitative Criminology” 2005, vol. 21; Lauritsen J.L., Laub J.H., *Understanding the Link between Victimization and Offending: New Reflections on an Old Idea* [w:] M. Hough, M. Maxfield (red.), *Surveying Crime in the 21st Century: Commemorating the 25th Anniversary of the British Crime Survey*, Monsey, NY, USA, Cullompton, Devon, UK 2007; Lieberz K., *Familienumwelt und Neurose*, Göttingen 1990; Lilly J.R., Cullen F.T., Ball R.A., *Criminological Theory – Context and Consequences*, Thousand Oaks–London–New Delhi 2007; Lilly J.R., Cullen F.T., Ball R.A., *Criminological Theory*, London 2014; Löscher G., Manke G., Sack F. (red.), *Kriminologie als selbständiges, interdisziplinäres Hochschulstudium*, Hamburg 1986; Lösel F., *Increasing Consensus in the Evaluation of Offender Rehabilitation? Lessons from Recent Research Syntheses*, „Psychology, Crime & Law” 1995, vol. 2; Lösel F., *The Efficacy of Correctional Treatment: A Review and Synthesis of Meta-Evaluations* [w:] J. McGuire (red.), *What Works: Reducing Reoffending – Guidelines from Research and Practice*, Chichester, New York 1995; Lynch J.P., *Problems and Promise of Victimization Surveys for Cross-National Research* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, t. 34, Chicago, London 2006; Maguire M., Morgan R., Reiner R. (red.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford 2007; Malezini M., *Prymitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003; Marchiori H., *Psicologia criminal*, Mexico 1989; Marshall G., *In Praise of Sociology*, London 1990; Marshall I.H., *Crime in Europe in Global Perspective*, Presentation at the Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki 2003; Massner S.F., Rosenfeld R., „Institutionalizing” Criminological Theory [w:] J. McCord (red.), *Beyond Empiricism*, New Brunswick (USA)–London (UK) 2004; Mastrofski S.D., Weisburd D., Braga A.A., *Rethinking Policing: The Policy Implications of Hot Spots of Crime* [w:] N.A. Frost, J.D. Freilich, T.R. Clear (red.), *Contemporary Issues in Criminal Injustice Policy*, Belmont, CA 2010; Matthews R. (red.), *Privatizing Justice Criminal*, London 1989; Maxfield M.G., Babbie E.R., *Research Methods for Criminal Justice and Criminology*, Belmont, Cal. 2011; McCord J., Laub J.H. (red.), *Contemporary Masters in Criminology*, New York 1995; McLaughlin E., Muncie J., *Criminological Perspectives*, London 2013; McLaughlin E., Muncie J., *The Sage Dictionary of Criminology*, London 2012; McLaughlin E., Newburn T., *The Sage Handbook of Criminological Theory*, London 2010; Meier B.-D., *Kriminologie*, München 2010; Milanovic D. (red.), *Chaos, Criminology and Social Justice: The New Orderly (dis) Order*, Westport 1997; Milanovic D., Henry S., Thomas J. i inni, *Postmodern Criminology*, New York 1997; Miller J.M., *Criminology as Social Science* [w:] R.A. Wright, J.M. Miller (red.), *Encyclopedia of Criminology*, t. 1, New York, London 2005; Miller J.M., *Criminology as Social Science* [w:] J.M. Miller (red.), *21st Century Criminology*, t. 1, Los Angeles 2009; Miller J.M. (red.), *21st Century Criminology. A Reference Handbook*, London, New Delhi 2009; Mischel W., *Introduction to Personality*, Fort Worth–Philadelphia–San Diego 1993; Mischel W., *Toward an Integrative Science of the Person*, „Annual Review of Psychology” 2004, vol. 55; Morrison W., *Theoretical Criminology: From Modernity to Post Modernism*, London 1995; Muftic L.R., *Victimology* [w:] C.M. Renzetti, J.L. Edleson (red.), *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, Thousand Oaks, CA, 2008; Nagin D.S., Cullen F.T., Jonson C.L., *Imprisonment and Reoffending* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, t. 38, Chicago, London 2009; Narkiewicz W., *Teoria liczb*, Warszawa 1990; Nash J.R., *Encyclopaedia of World Crime. Criminal Justice, Criminology and Law Enforcement*, vol. 1–6, Wilmette 1989–1990; Neubacher F., *Kriminologie*, Baden-Baden 2011; Newman D.J., Anderson P.R., *Introduction to Criminal Justice*, New York 1989; Newton C., Tarrant T., *Managing Change in School*, London 1992; Obuchowski K., *Człowiek intencjonalny. Studium psychologiczne*, Warszawa 1992; O’Connell M., *Victimology: A Social Science in Waiting?*, „International Review of Victimology” 2008, vol. 15; Pease K., Hukkila K. (red.), *Criminal Justice Systems in Europe and North America*, Helsingfors 1990; Philips J.H., *Forensic Science and the Expert Witness*, Sydney 1989; Piquero A.R., Farrington D.P., Blumstein A., *Key Issues in Criminal Career Research – New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*, Cambridge, New York, Melbourne 2007; Piquero A.R., Weisburd D., *Introduction* [w:] A.R. Piquero, D. Weisburd (red.), *Handbook of Quantitative Criminology*,

New York, Dordrecht 2010; Prawo w okresie przemian ustrojowych w Polsce. Z badań Instytutu Nauk Prawnych PAN, Warszawa 1995; Pohl J.O., *The Stalinist Penal System – A History of Soviet Repression and Terror 1930–1953*, Jefferson, NC, 1997; Pöppel E., Bullinger M. (red.), *Medizinische Psychologie*, Weinheim–Basel–Cambridge 1990; Radzinowicz L., *In Search of Criminology*, London, Melbourne 1961; Radzinowicz L., *Adventures in Criminology*, London, New York 1999; Rafter N. (red.), *The Origins of Criminology*, Abington, Oxon, New York 2009; Rafter N.H., *Psychopathy and the evolution of criminological knowledge*, „Theoretical Criminology” 1997, vol. 2 (1); Rao S.V. (red.), *Perspectives in Criminology*, New Delhi 1988; Rasch D., Herredorfer G., *Statystyczne planowanie doświadczeń*, Warszawa 1992; Raskin D. (red.), *Psychological Methods in Criminal Investigation and Evidence*, New York 1989; Reiss A.J., *Soziologische Einflüsse auf die Kriminologie* [w:] H.J. Schneider (red.), *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, t. 14, Zürich 1981; Rennison C.M., *National Crime Victimization Survey (NCVS)* [w:] B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, t. 1, Washington, DC, 2010; Robert P., Reinke H., Rousseaux X. i inni, *La statistique judiciaire: son histoire et ses usages scientifiques*, Deviance et Société 1989, vol. 2(22); Roberts J.V., *Listening to the Crime Victim: Evaluating Victim Input at Sentencing and Parole* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, t. 38, Chicago, London 2009; Robinson M.B., *National Crime Victimization Survey (NCVS)* [w:] R.A. Wright, J.M. Miller (red.), *Encyclopedia of Criminology*, t. 2, New York, London 2005; Rock P., *Approaches to Victims and Victimization* [w:] E. McLaughlin, T. Newburn (red.), *The Sage Handbook of Criminological Theory*, Los Angeles 2010; Rock P., *Theoretical Perspectives on Victimization* [w:] S. Walklate (red.), *Handbook of Victims and Victimization*, Cullompton–Devon–Portland 2007; Rogers G., Gadham L., *Evaluation in Schools*, London 1992; Roxin C., *Nowe kierunki polityki kryminalnej*, Przegląd Prawa Karnego 1990, nr 4; Russel P., *The Brain Book. Know Your Mind and How to Use it*, London 1980; Saar S.Ch., Roth A., Hattenhauer Ch. (red.), *Recht als Erbe und Aufgabe*, Berlin 2005; Sack F., *Probleme der Kriminalsoziologie* [w:] R. König (red.), *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, t. 12, Stuttgart 1969, 1978; Sack F., *Wie die Kriminalpolitik dem Staat aufhilft. Governing through Crime als neue politische Strategie* [w:] R. Lautmann, D. Klimke, F. Sack (red.), *Punitivität*, „Kriminologisches Journal” 2004, vol. 8; Sack F., König R. (red.) (1968), *Kriminalsoziologie*, Frankfurt/M. 2007; Samuelson P.S., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, Warszawa 1992; Satter R., *Doing Justice. A Trial Judge at Work*, New York 1990; Schlüchter E. (red.), *Kriminalistik und Strafrecht. Festschrift für Friedrich Geerds zum 70. Geburtstag*, Lubeck 1995; Schmallegger F., *Criminology Today – An Integrative Introduction*, Upper Saddle River–New York 2004; Schneider H.-J. (red.), *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, t. XIV: Auswirkungen auf die Kriminologie, Zürich 1981; Schneider H.-J., *Einführung in die Kriminologie*, Berlin, New York 1993; Schneider H.-J., *Kriminologie für das 21. Jahrhundert. Schwerpunkte und Schritte der internationalen Kriminologie. Überblick und Diskussion*, Münster 2001; Schneider H.J., *Vergleichende Kriminologie: Aufgaben, Methoden und Forschungsergebnisse* [w:] H.-H. Kühne (red.), *Festschrift für Koichi Miyazawa, Dem Wegbereiter des japanisch-deutschen Strafrechtsdiskurses*, Baden-Baden 1995; Schneider H.J., *Viktologie* [w:] H.J. Schneider (red.), *Internationales Handbuch der Kriminologie*, t. 1, Berlin 2007; Schöb H. (red.), *Die Wiedergutmachung und Strafrecht*, München 1987; Schreckling J., *Bestandaufnahme zur Praxis des Täter-Opfer-Ausgleich in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn 1991; Schurian W., *Psychologie des Jugendalters. Eine Einführung*, Opladen 1989; Schwind H.-D., *Kriminologie – Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*, Heidelberg–München–Landsbergertal 2011; Schwindt H.D., *Kriminologie in der Praxis*, Heidelberg 1991; Schwindt H.D., Steinhilper G., Kube E., *Organisierte Kriminalität*, Heidelberg 1987; Schwindt H.J., Zwenger G., *The dark number: Analysis of motives for nonreporting theft in studies*, „Studies on Crime and Crime Prevention” 1992, vol. 1(1); Serfling R., *Twierdzenia graniczne statystyki matematycznej*, Warszawa 1991; Sęk H. (red.), *Společna psychologia kliniczna*, Warszawa 1991; Shapland J., Willmore J., Duff P., *Victims in the Criminal Justice System*, Aldershot–Hants–Brookfield 1985; Shetreet S. (red.), *Role of Courts in Society*, Dordrecht 1988; Siegel L.J., *Criminology*, Belmont 2013; Siemaszko A. (red.), *Quo vadis iustitia? Stan i perspektywy wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 1996; Sieverts R., Schneider H.J. (red.), *Handwörterbuch der Kriminologie*, Berlin 1998; Simpson S.S. (red.), *Of Crime and criminality – The Use of Theory in Everyday Life*, Thousand Oaks–London–New Delhi 2000; Sims M.C., Maers Jr. S.L. (red.), *The Economics of Race and Crime*, New Brunswick 1988; Skogan W.G., *Issues in the Measurement of Victimization*, Washington, DC, 1981; Skogan W.G. (red.), *The National Crime Survey*, Working Paper, t. 1, Washington, DC, 1981, t. II, 1984; Smith C.J., Zhang S.X., Barberet R., *Progress of International Criminology* [w:] C.J. Smith, S.X. Zhang (red.), *Routledge Handbook of International Criminology*, London–New York 2011; Snare A., *Victim Policy – Only for the Good?* [w:] K. Aromaa, S. Nevala (red.), *Crime and Crime Control in an Integrating Europe*, Helsinki 2004; Sławik K., *Kryminalistyka w związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003; Sławik K. (red.), *Współczesna przestępczość. Problemy prawnokarne, kryminalistyczne i kryminologiczne*, Szczecin 1996; Sommer R., *Kriminalpsychologie und strafrechtliche Psychopathologie auf naturwissenschaftlicher Grundlage*, Leipzig 1904; Spalek B., *Crime Victims – Theory, Policy and Practice*, London–

New York 2006; Steinert H., *Fin de siècle criminology*, „Theoretical Criminology” 1997, vol. 1 (1); Strang H., *Repair or Revenge. Victims and Restorative Justice*, Oxford 2002; Strelau J., *Temperament. Inteligencja*, Warszawa 1992; Sutherland E.H., Cressey D.R., Luckenbill D.F., *Principles of Criminology*, Dix Hills–New York 1992; Sygit B., *Historia prawa kryminalnego*, Toruń 2007; Szaniawski K., *O nauce, rozumowaniu i wartościach*, Warszawa 1992; Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego. Podstawowe problemy w świetle badań empirycznych*, Warszawa 2004; Thornberry T.P., Krohn M.D., *Comparison of Self-Report and Official Data for Measuring Crime*, „Measurement Problems in Criminal Justice Research” 2002; Tibbetts S.G., *Criminological Theory*, London 2014; Tibbetts S.G., Hemmens C., *Criminological Theory: A Text/Reader*, London 2014; Tolhurst K.A., *Victim Impact Statements* [w:] C.M. Renzetti, J.L. Edleson (red.), *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, Thousand Oaks 2008; Tokarczyk R.A., *Wprowadzenie do komparatystyki prawniczej*, Lublin 1996; Tonry M., Morris N. (red.), *Crime and Justice. An Annual Review of Research*, vol. 7, Chicago–London 1986; Treadwell J., *Criminology*, London 2012; Tyler T.R., *Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law* [w:] M. Tonry (red.), *Crime and Justice*, t. 30, Chicago, London 2003; Tyler T.R., *Why People Obey the Law*, Princeton, Oxford 2006; Tyler T.R., Braga A., Fagan J., Mears T., Sampson R., Winship C., *Legitimacy and Criminal Justice: International Perspectives* [w:] T.R. Tyler (red.), *Legitimacy and Criminal Justice*, New York 2007; Tyszkiewicz L. (red.), *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, Katowice 1996; *The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI)*, Tokyo 2003; United Nations Office on Drugs and Crime (UNODS), *The Seventh United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems (1998–2000)*, New York 2003; Vaneigem R., *Rewolucja życia codziennego*, przekład M. Kwatarko, Gdańsk 2004; Vighh J., *Fundamentals of Criminology*, Budapest 1994; Villmow B., *Dunkelfeld und registrierte Kriminalität* [w:] G. Kaiser (red.), *Empirische Kriminologie*, Freiburg i. Br. 1980; Vito G.F., Latessa E.K.J., *Statistical Application in Criminal Justice*, Newburg Park 1989; Walker A., *The British Crime Survey: the Experience of Measuring Crime over 25 Years* [w:] K. Aromaa, M. Heiskanen (red.), *Victimisation Surveys in Comparative Perspective*, Helsinki 2008; Walklate S., *Mainstream Victimology* [w:] B. Williams, H. Goodman Chong (red.), *Victims and Victimisation: A Reader*, Maidenhead, Berkshire 2009; Walklate S., *Men, Victims and Crime* [w:] P. Davies, P. Francis, C. Greer (red.), *Victims, Crime and Society*, Los Angeles 2007; Walsh A., *Criminology*, London 2014; Walsh A., Ellis L., *Criminology – An Interdisciplinary Approach*, Thousand Oaks–London–New Delhi 2007; Walter M., *Über Kriminologie als Kulturwissenschaft* [w:] D. Dölling, B. Götting, B.-D. Meier, T. Verrel (red.), *Verbrechen – Strafe – Resozialisierung. Festschrift für Heinz Schoch*, Berlin, New York 2010; Warr M., *Companions in Crime – The Social Aspects of Criminal Conduct*, Cambridge, New York 2002; Weckowicz T.E., Liebel-Weckowicz H.P., *A History of Great Ideas in Abnormal Psychology*, Amsterdam 1990; Wegener H., Losel F., Haisch J. (red.), *Criminal Behaviour and the Justice System. Psychological Perspectives*, New York 1989; Wiles P., *The British Crime Survey* [w:] K. Aromaa, M. Heiskanen (red.), *Victimisation Surveys in Comparative Perspective*, Helsinki 2008; Williams F.P. III, McShane M.D., *Criminological Theory*, Englewood Cliffs, NJ, 1988; Wilson J.Q., Herrnstein R.J., *Crime and Human Nature*, New York 1985; Winfield R. (red.), *The Expert Medical Witness*, Annandale 1989; Widacki J., Czapska J. (red.), *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, Lublin 1998; Wojciechowski B., *Interkulturowe prawo karne. Filozoficzne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*, Toruń 2009; Wise V.D., *Developmental Victimology* [w:] B.S. Fisher, S.P. Lab (red.), *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Los Angeles–London–New Delhi et al. 2010; Wolhuter L., Olley N., Denham D., *Victimology: Victimisation and Victims' Rights*, London–New York 2009; Wright M., Galaway B. (red.), *Mediation and Criminal Justice-Victims, Offenders and Community*, London 1989; Zagórski K., Strzeszewski M., *Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie*, Warszawa 2000; Zalewski Z., *Psychologia zachowań celowych*, Warszawa 1991; Znaniecki F., *Prawa psychologii społecznej*, Warszawa 1991; Znaniecki F., *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój*, Warszawa 1992; Zoll A. (red.), *Racjonalna reforma prawa karnego*, Warszawa 2001.

Część druga

PRZESTĘPCZOŚĆ

OGÓLNA OCENA PRZESTĘPCZOŚCI W POLSCE

1. Przestępstwa stwierdzone

Przestępstwa stwierdzone to zdarzenia, które w zakończonym postępowaniu przygotowawczym zostały potwierdzone jako przestępstwa. W ciągu dekady widoczny jest trend spadkowy liczby przestępstw stwierdzanych przez policję.

W latach 2008–2014 liczba wszystkich przestępstw stwierdzonych zmieniała się od 1 082 057 do 873 245. Najbardziej znaczący spadek odnotowano w 2014 r., gdy liczba ta diametralnie się zmniejszyła – względem roku poprzedniego aż o 18%. Liczba przestępstw do 2011 r. rosła z roku na rok średnio o 2,33%. Zauważalny po tym roku jej spadek jest spowodowany nie tylko faktycznym spadkiem przestępczości, lecz także zmianami, jakie zaszły w prezentowaniu danych statystycznych.

Do końca 2012 r. prezentowane dane zawierały informacje zarówno o postępowaniach przygotowawczych prowadzonych przez Policję, jak i o postępowaniach prowadzonych we własnym zakresie przez prokuraturę (bez udziału Policji). Od początku 2013 r. gromadzone są tylko informacje o postępowaniach przygotowawczych prowadzonych wyłącznie przez Policję.

Zmianie uległ także sposób zbierania danych, które dotyczą nieletnich. Poprzednio czyny karalne nieletnich wykazywane były w momencie skierowania wniosku o wszczęcie postępowania do sądu rodzinnego i nieletnich, natomiast od początku 2013 r. dane prezentowane są po uzyskaniu informacji o wszczęciu i zakończeniu postępowania przez sędziego rodzinnego.

Dane dotyczące roku 2014 wynikają ze zmian wprowadzonych przez rozporządzenie Rady Ministrów z 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2014 (Dz.U. poz. 1159)¹, zgodnie z którym Ministerstwo Sprawiedliwości zostało zobowiązane do gromadzenia i przekazywania danych o osobach nieletnich i ich czynach karalnych jako organ mający informację o całości zagadnienia. Oznacza to, że publikowane dane za 2014 r. nie zawierają informacji na temat czynów karalnych nieletnich.

W badanym okresie największą liczbę przestępstw odnotowano w 2011 r. i wyniosła ona 1,16 mln.

¹ Obecnie kwestie te reguluje rozporządzenie Rady Ministrów z 19 listopada 2021 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2022 (Dz.U. poz. 2303).

2. Struktura przestępstw

Na największą uwagę w strukturze przestępstw zasługują – najliczniejsze – przestępstwa kryminalne, które stanowią ponad 70% odnotowanych zdarzeń. Dla porównania przestępstwa gospodarcze to jedynie około 10%, a drogowe – około 20% ogółu.

Na podstawie danych i przeprowadzonej analizy można uznać rok 2011 za względnie najniebezpieczniejszy w analizowanym okresie, w roku 2014 można natomiast dostrzec ogromną poprawę bezpieczeństwa. Liczba przestępstw kryminalnych zmalała w ciągu 7 lat aż o 20%, przestępstw drogowych prawie o 50%, a jedynie w zakresie przestępstw gospodarczych zanotowano wzrost o 19,2%.

Liczba zabójstw do 2009 r. charakteryzowała się tendencją wzrostową, jednakże po tym roku zauważalny jest spadek średnio o 5% rocznie. Liczba stwierdzonych przestępstw z art. 148 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2021 r. poz. 2345 ze zm.) w 2014 r. wyniosła 526, a liczba wszczętych postępowań przygotowawczych 553. Należy jednak zwrócić uwagę, że prawie jedną trzecią stwierdzonych przestępstw zabójstwa stanowiły jego usiłowania (w 2014 r. odnotowano 218 usiłowań zabójstwa).

Bardzo wysokim wskaźnikiem wykrywalności zabójstw może pochwalić się policja – w 2014 r. wyniósł on aż 95,8%, w tym w województwach: kujawsko-pomorskim, lubuskim, świętokrzyskim oraz podlaskim wyniósł on 100%.

Liczba przestępstw z art. 149 k.k. w 2008 r. wyniosła aż 13, przy 33 wszczętych postępowaniach. Z każdym rokiem jednak liczba ta malała i w 2013 r. tylko jedno tego rodzaju przestępstwo zostało stwierdzone.

Eutanazja należy do rzadkich przestępstw w Polsce – tylko jedna osoba została skazana za tego rodzaju przestępstwo w 2013 i 2014 r.

Za namowę bądź pomoc w samobójstwie – mimo wielu wszczętych postępowań – co roku niewiele z nich kończy się wyrokiem. W 2008 r. tylko 8 stwierdzonych przestępstw, a w 2014 – 21.

Liczba wszczętych postępowań dotyczących nieumyślnego spowodowania śmierci w badanych latach malała z roku na rok średnio o 2,28%. W roku 2008 odnotowano 12 721 takich zdarzeń, a w 2014 r. ich liczba spadła do 11 079.

Liczba stwierdzonych przestępstw zmniejszała się rokrocznie o 4,33% – z 223 w 2008 r. obniżyła się do 171 w 2014 r.

Spadki odnotowano w grupie przestępstw, które uważane są powszechnie za szczególnie uciążliwe dla obywatela. Jest to grupa siedmiu rodzajów przestępstw (tj. uszczerbek na zdrowiu, bójka i pobicie, przestępstwa rozbójnicze, kradzież cudzej rzeczy i kradzież samochodu, kradzież z włamaniem i uszkodzenie rzeczy). Spadki dotyczą każdego wymienionego rodzaju naruszeń prawa.

Liczba stwierdzonych przestępstw z art. 157 i 157a k.k. rosła do 2011 r. średnio o 5% rocznie. Największa liczba tego rodzaju przestępstw przypada na rok 2011 i wynosi aż 15 837. W kolejnych latach zauważalny jest wyraźny spadek – średnio o 11% rocznie.

W 2014 r. wszczęto 7128 postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwo uczestnictwa w bójce lub pobiciu (o 14,8% mniej niż w roku poprzednim – 8367). Liczba stwierdzonych tego rodzaju przestępstw uległa znacznemu zmniejszeniu z prawie 14 tys. w roku 2008 do nieco ponad 5,5 tys. w roku 2014. Ten ogromny, bo prawie 60-procentowy, spadek przestępstw z art. 158 k.k. miał znaczący wpływ na poprawienie stanu bezpieczeństwa. Wskaźnik wykrywalności tego rodzaju przestępstw w 2014 r. wyniósł 76,2% i oznacza nieznaczny spadek względem roku poprzedniego z 79,9%. Wśród ustalonych

sprawców bójek i pobić w 2014 r. znalazło się 1581 nieletnich, czyli o 32,1% mniej niż w roku poprzednim, kiedy było ich 2330.

W 2014 r. wszczęto 734 postępowania przygotowawcze w sprawach o spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, co oznacza spadek o prawie 12% względem roku poprzedniego i 19% względem roku 2008. Policja stwierdziła 542 przestępstwa tego rodzaju w roku 2014, co oznacza spadek o 8% względem roku 2013, kiedy odnotowano ich 590. Wskaźnik wykrywalności w sprawach o przestępstwa spowodowania uszczerbku na zdrowiu wyniósł 85,8% w 2014 r., utrzymując się tym samym od dłuższego czasu na wysokim poziomie.

W 2014 r. wszczęto 9471 postępowań przygotowawczych w kategorii przestępstw rozbójniczych: rozbój (art. 280 k.k.), kradzież rozbójnicza (art. 281 k.k.) oraz wymuszenie rozbójnicze (art. 282 k.k.), o 10,5% mniej niż w roku poprzednim i 51,3% mniej niż w roku 2008.

W latach 2008–2014 liczba przestępstw rozbójniczych malała średnio z roku na rok o 10,5%. Natomiast liczba stwierdzonych przestępstw rozbójniczych w 2014 r. zmalała względem roku 2013 aż o 49,2% – z 19 525 do 9924. Dla porównania liczba tego rodzaju przestępstw w 2008 r. wynosiła aż 26 159, a średni roczny spadek – 14,9%. Wykrywalność przestępstw rozbójniczych w 2014 r. wyniosła 65,1%, co oznacza spadek o 12,6 pkt proc. względem roku 2013.

W 2014 r. wszczęto 144 149 postępowań przygotowawczych o przestępstwa kradzieży (art. 278 k.k.), co oznacza spadek o 21,2% względem roku poprzedniego, gdy odnotowano ich 182 970. Stwierdzono natomiast popełnienie 152 456 przestępstw kradzieży w 2014 r. – aż o 25,8% mniej niż w roku 2013, kiedy to liczba ta wyniosła 205 485. Wykrywalność przestępstw kradzieży wciąż utrzymuje się na niskim poziomie około 30% – w 2014 r. spadła ona nieznacznie do 28,9%. Liczba nieletnich sprawców przestępstw kradzieży w 2014 r. wyniosła 2614 – o 43,8% mniej niż w roku 2013 (4655).

W 2014 r. wszczęto 99 957 postępowań przygotowawczych o przestępstwa kradzieży z włamaniem (art. 279 k.k.), co oznacza spadek o 10,4% względem roku poprzedniego (111 575 takich zdarzeń). Stwierdzono popełnienie 115 875 przestępstw kradzieży z włamaniem w 2014 r. – tzn. o 12,3% mniej niż w 2013 r., kiedy to liczba ta wyniosła 132 072. Wykrywalność przestępstw kradzieży z włamaniem utrzymuje się na dosyć niskim poziomie około 30% – w roku 2014 wyniosła ona 32,9%. Liczba nieletnich sprawców przestępstw kradzieży z włamaniem w 2014 r. wyniosła 1600 – o 29,7% mniej niż w roku 2013 (2275).

W 2014 r. wszczęto 2444 postępowania przygotowawcze w sprawach o zgwałcenie – aż o 29,7% więcej niż w roku poprzednim (1885). W 2014 r. stwierdzono 1254 przestępstwa zgwałcenia, czyli o 7,9% mniej niż w roku 2013 (1362). Liczba przypadków zgwałcenia od dekady maleje rocznie średnio o 4,1%, jedynie w 2010 r. odnotowano nieznaczny wzrost względem 2009 r. (2,4%). Wykrywalność tego rodzaju przestępstwa w 2014 r. wyniosła 78,2% i wskaźnik ten był niższy od utrzymującej się tendencji na poziomie 80%.

W 2014 r. wszczęto 78 681 postępowań przygotowawczych w sprawach o oszustwo – o 7,2% więcej niż w roku poprzednim i 40,8% więcej niż w roku 2008. W latach 2008–2014 liczba oszustw rosła średnio z roku na rok o 8,06%. Natomiast liczba stwierdzonych oszustw w 2014 r. wzrosła względem roku 2013 aż o 5,7% – z 93 971 do 101 736. Dla porównania liczba tego rodzaju przestępstw w roku 2008 wynosiła 73 505, czyli prawie o 30% mniej.

W 2014 r. wszczęto 2567 postępowań przygotowawczych w sprawach o oszustwo komputerowe, tj. o 45,19% więcej niż w roku poprzednim i 44,0% więcej niż w roku 2008. W latach 2008–2014 liczba oszustw rosła średnio z roku na rok o 32,6%. Natomiast liczba stwierdzonych oszustw komputerowych w 2014 r. wzrosła względem roku 2013 aż o 32,2% – z 1573 do 2154. Dla porównania liczba tego rodzaju przestępstw w 2008 r. wynosiła zaledwie 404.

W 2015 r. zmniejszyła się liczba przestępstw kryminalnych, zarówno tych poważnych, takich jak: zabójstwa, rozboje z bronią lub niebezpiecznym narzędziem, jak i mniej groźnych w skutkach, ale bardzo uciążliwych dla społeczeństwa, takich jak drobne kradzieże czy uszkodzenia mienia. Przez cały 2015 r. liczba wszystkich przestępstw stwierdzonych wyniosła 833 281, czyli o 9% mniej niż rok wcześniej. Spadek liczby przestępstw zauważalny jest szczególnie przy porównaniu ze sobą jednego „średniego dnia” z 2014 r., kiedy dochodziło przeciętnie do 2507 przestępstw, a w 2015 r. – 2283. Różnica ta jest istotna – oznacza o 224 przestępstwa mniej każdego dnia w 2015 r. Podobnie przedstawia się porównanie liczby przestępstw kryminalnych – tutaj spadek wynosi 219 przestępstw dziennie (liczba przestępstw kryminalnych w 2015 r. wyniosła 553 767, przestępstw gospodarczych zaś 169 480).

Spadki odnotowano także w grupie przestępstw uważanych powszechnie za szczególnie uciążliwe dla obywatela. Największe zmiany liczby przestępstw nastąpiły w następujących kategoriach: bójki i pobicia – spadek o ponad 20% w 2015 r. względem 2014 r.; przestępstwa rozbójnicze – spadek o ponad 26%, uszkodzenie rzeczy – spadek o ponad 7%, uszczerbek na zdrowiu – spadek o blisko 17%, kradzież z włamaniem – spadek o ponad 11%, kradzież cudzej rzeczy – spadek o blisko 14%, kradzież samochodu – spadek o ponad 10%. Zmniejszeniu uległa także liczba innych przestępstw przeciwko życiu oraz zdrowiu: zabójstwa – spadek o prawie 6%, zgwałcenia – spadek o ponad 7%. Przestępczość w latach 2019–2020 przedstawia tabela 6.1.

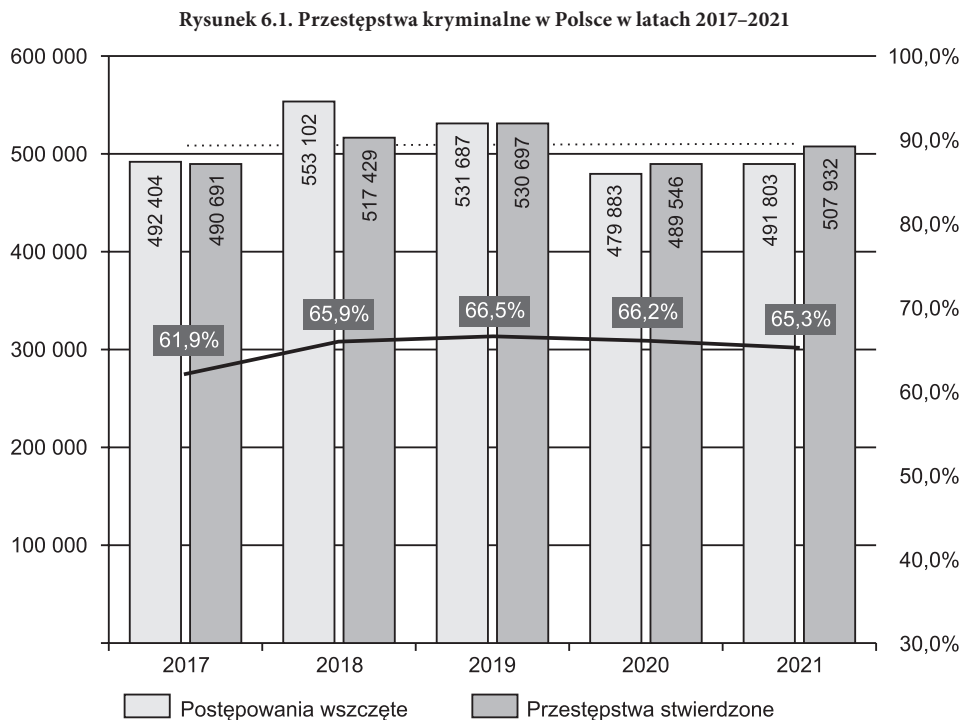
Tabela 6.1. Przestępczość ogółem według kategorii

Grupa aktów prawnych	Przestępstwa stwierdzone			
	2019	2020	zmiana	
			liczba	WD*
Kryminalne	530 697	489 546	–41 151	92,2
Kryminalne bez art. 209 k.k.	477 491	448 387	–29 104	93,9
Niealimentacja	53 206	41 159	–12 047	77,4
17x7	236 722	229 489	–7 233	96,9
Bójka i pobicie	4 066	3 229	–837	79,4
Kradzież cudzej rzeczy	106 682	101 286	–5 396	94,9
w tym: kradzież samochodu i poprzez włamanie	8 856	9 131	275	103,1
Kradzież z włamaniem	71 392	74 502	3 110	104,4
Rozbój, kradzież i wymuszenia	6 473	5 288	–1 185	81,7
w tym: rozbój przy użyciu broni lub innego narzędzia	512	456	–56	89,1
Uszkodzenie rzeczy	36 757	35 567	–1 190	96,8
Uszczerbek na zdrowiu	11 352	9 617	–1 735	84,7
Zabójstwo	531	645	114	121,5
Zgwałcenie	1 433	1 088	–345	75,9
Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	66 831	66 550	–281	99,6

Grupa aktów prawnych	Przestępstwa stwierdzone			
	2019	2020	zmiana	
			liczba	WD*
Gospodarcze	189 593	199 010	9 417	105,0
Przeciwko obrotowi gospodarczemu	6 667	5 280	-1 387	79,2
Korupcyjne (z art. 231 § 1 i 3 k.k.)	22 499	23 310	811	103,6
Przestępstwa drogowe	71 523	66 711	-4 812	93,3
Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości	56 305	52 987	-3 318	94,1
Fałszerstwa kryminalne	21 043	17 450	-3 593	82,9
Oszustwo kryminalne	29 966	26 541	-3 425	88,6
Fałszerstwa gospodarcze	32 245	34 339	2 094	106,5
Oszustwo gospodarcze	104 535	107 108	2 573	102,5
Pełny katalog przestępstw	822 777	786 234	-36 543	95,6
Pełny katalog przestępstw bez art. 209 k.k.	769 571	745 075	-24 496	96,8

*WD – wskaźnik dynamiki

Źródło: Komenda Główna policji, Biuro Wywiadu i Informacji Kryminalnych, Biuletyn statystyczny styczeń–grudzień 2020 rok.

Źródło: Komenda Główna Policji, marzec 2022.

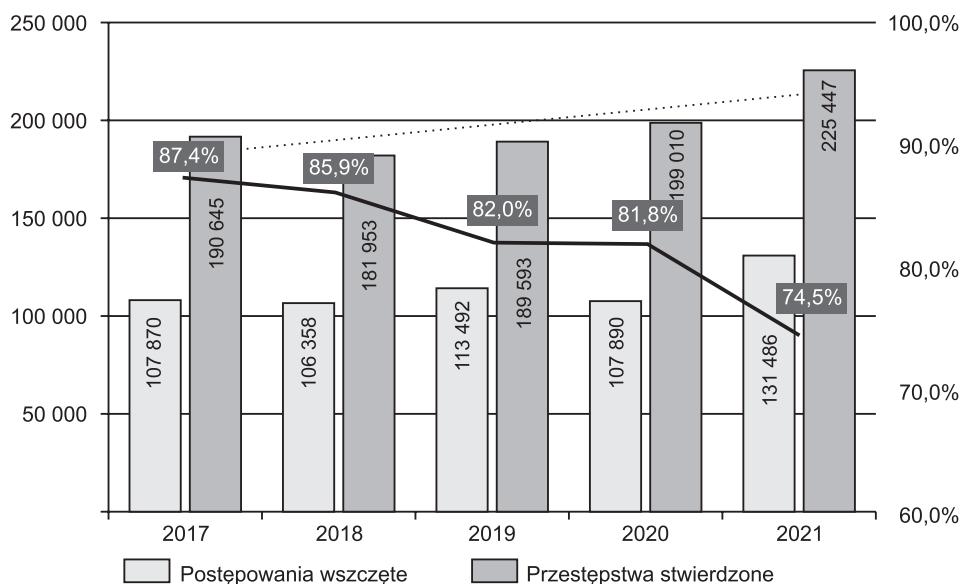
W 2021 roku nastąpił wzrost liczby przestępstw stwierdzonych do **507 932** w porównaniu do 2020 roku – **489 546**, tj. o **18 386** więcej. W 2019 roku odnotowano **530 697** przestępstw stwierdzonych (**22 765** więcej niż w 2021 roku), natomiast w 2018 roku **517 429** (**9497** więcej niż w 2021 roku) i 2017 roku – **490 691** (**17 241** mniej niż

w 2021 roku). W okresie styczeń – grudzień 2021 roku wskaźnik dynamiki przestępstw stwierdzonych wyniósł **103,8%**. W analogicznym okresie 2020 roku wyniósł on **92,2%**, w 2019 roku **102,6%**, natomiast w 2018 roku – **105,5%**. W 2017 roku wyniósł on **94,6%**. Od 2017 roku do 2019 roku wskaźnik dynamiki utrzymywał tendencję wzrostową. W 2020 roku odnotowano spadek wskaźnika (najprawdopodobniej wpływ COVID-19), po czym w 2021 roku nastąpił ponowny wzrost wskaźnika dynamiki liczby przestępstw stwierdzonych².

W okresie styczeń – grudzień 2021 roku wykrywalność wyniosła **65,3%**. Nastąpił **spadek** wskaźnika o **0,9%** w porównaniu do analogicznego okresu w roku 2020 (**66,2%**). W 2020 roku nastąpił nieznaczny spadek wskaźnika o **0,3%** w porównaniu do okresu analogicznego w 2019 roku (**66,5%**). W 2018 roku odnotowano **65,9%** wykrycia, a w 2017 roku – **61,9%**. W okresie styczeń – grudzień 2018 roku, nastąpił wzrost wykrywalności o **4,0%** w porównaniu do analogicznego okresu 2017 roku. Od 2018 roku wykrywalność tego rodzaju przestępstw, utrzymuje się na stałym poziomie, tj. **65–66%**.

W latach 2019–2020, w zakresie liczby wszczętych postępowań odnotowano tendencję pozytywną (spadkową), a dynamika dla tych lat wyniosła odpowiednio **96,1%** i **90,3%**. Natomiast w 2021 roku dynamika postępowań wszczętych wyniosła **102,5%**. **Wykrywalność** przestępstw kryminalnych od 2018 roku utrzymuje się na **stałym** poziomie, tj. **65,3–66,5%**.

Rysunek 6.2. Przestępstwa gospodarcze w Polsce w latach 2017– 2021

Źródło: Komenda Główna Policji, marzec 2022.

Wskaźnik dynamiki przestępstw stwierdzonych w okresie styczeń–grudzień 2021 roku wyniósł **113,3%** (**225 447** przestępstw stwierdzonych), tj. o **8,3%** więcej niż w 2020 roku, w którym wyniósł **105,0%** (**199 010** przestępstw stwierdzonych). W 2019 roku od-

² Wg Informacji Dyrektora Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji insp. Grzegorza Napiórkowskiego.

notowano wskaźnik dynamiki na poziomie **104,2% (189 593 przestępstwa stwierdzone)**, w 2018 roku **95,5% (181 953 przestępstwa stwierdzone)**, natomiast w 2017 roku **125,9% (190 645 przestępstw stwierdzonych)**. Na przełomie lat 2017–2021 nastąpił wzrost liczby przestępstw stwierdzonych, tj. o **34 802** więcej czynów tego typu³.

W latach 2017–2020 liczba wszczętych postępowań, w sprawach dotyczących **przestępczości gospodarczej** utrzymywała się na zbliżonym poziomie. W 2021 roku nastąpił jej wyraźny **wzrost o 21,8% (23 616 spraw więcej)** w stosunku do 2020 roku.

3. Przestępczość w okresie pandemii

Utrzymujący się trend spadku ogólnej przestępczości potwierdzają dane ze statystyk policyjnych z lat 2019–2020.

W okresie pandemii, która zmieniła nasze życie, uległa zmianie także przestępczość.

Mimo czasowych ograniczeń w przemieszczaniu się, zamknięcia dyskotek, pubów, restauracji i hoteli pandemia nie wpłynęła na zmniejszenie liczby włamań i kradzieży samochodów.

W 2020 r. złodzieje dokonali o ponad 3 tys. więcej włamań niż rok wcześniej. Ponad 70 tys. razy włamano się do domów czy mieszkań. Skradziono również ponad 9 tys. samochodów, czyli o 275 egzemplarzy więcej niż w roku przed pandemią. Jak to wytłumaczyć? Zaraza nie przstraszyła przestępców. Kiedy obserwujemy mniejsze zainteresowanie tzw. dilerką, spowodowane tym, że nie funkcjonują szkoły czy dyskoteki, przestępcy szukają innych możliwości zarobku. Wracają więc do kradzieży aut czy włamań, na których można cokolwiek zarobić. Przestępcy, podobnie jak zwykli obywatele, próbują się dostosować do nowych okoliczności. Warto też zwrócić uwagę na to, że wiele osób straciło pracę, często pozostając bez jakichkolwiek oszczędności. Lockdown na jakiś czas mocno ograniczył aktywność przestępców, ale nie trwało to długo.

W ostatnich miesiącach nasiliły się włamania do domów w budowie, kradzione są np. grzejniki, piece, narzędzia czy nowo wstawione okna. To już od dawna łakomy kąsek dla złodziei, przynajmniej na większą skalę. Jest to związane z tym, że ludzie odpuścili opiekę nad inwestycjami na przyszłość. Dużo rzadziej wychodzą z domów w obawie przed zakażeniem, dbając raczej o zdrowie, a nie majątek.

W ostatnim czasie wzrosła także znacznie przemoc domowa. COVID ma na to wpływ, pandemia zmieniła bowiem relacje międzyludzkie. Nasilają się procesy agresywne i ucieczka od problemów w alkohol.

Przestępcy wykorzystują czas pandemii. W czasie zarazy wzmogły się różnego rodzaju oszustwa. Pojawiają się inscenizacje: pożarów, nieszczęśliwych wypadków, zdarzeń w ruchu drogowym lub innych. Wszystko po to, by na tych preparowanych zdarzeniach zarobić.

Istotną rolę odgrywają także przestępstwa gospodarcze. W roku 2020 dokonano o 175 tys. więcej przestępstw o charakterze gospodarczym niż w 2019 r. Z powodu pandemii wielu z nas pracuje online, kupuje, sprzedaje i prowadzi swoje interesy w Internecie. Szczególnie łatwo ofiarami oszustów padają użytkownicy, którzy dopiero w czasie pandemii zaczęli dokonywać internetowych transakcji. Nie mają więc wprawy i nawyku szczególnej troski o bezpieczeństwo np. danych.

W czasie pandemii wzrosła także liczba zabójstw. Większość popełnianych zabójstw wynikała z konfliktów potęgowanych przez alkohol. Najbardziej szokuje drastyczny

³ Dane Komendy Głównej Policji, marzec 2022.

wzrost liczby zabójstw – w 2020 było ich aż 656, czyli o 125 więcej niż w 2019 r. Jeśli nawet uwzględnić kilka zabójstw sprzed lat, ostatnio wykrytych przez policję, to wzrost i tak jest ogromny. Z art. 148 k.k. kwalifikowanych jest niezwykle dużo spraw.

W 2019 r. zabójstw było mniej niż w roku 2018. Dominowały zabójstwa na tle konfliktów rodzinnych czy koleżeńskich związanych z alkoholem. COVID zmienił jednak tę sytuację. Im większe i długotrwałe jest napięcie emocjonalne, tym gwałtowniejsze może być odreagowanie w czasie kłótni czy bójki. Wielu ludzi ciągle w obawie przed stygmatyzacją nie zwraca się o pomoc do psychologa lub psychiatry, a pogłębiający się problem, topiony niekiedy w alkoholu, może okazać się groźniejszy niż „zwykła” choroba.

W policji też widać skutki pandemii. Czasem jest to luźno z nią związane, np. funkcjonariusze są wysyłani do zabezpieczenia wielu manifestacji, jakie ostatnio się odbywają. Nie ma ich więc w innych miejscach, w których są potrzebni.

Odnosnie do zgwałceń, to należy odnotować pozytywny trend. COVID pośrednio ograniczył gwałty – było ich o 345, to jest o jedną czwartą mniej niż rok wcześniej (łącznie 1088). Ta zmiana ma kilka przyczyn. Nie było dyskotek, koncertów, imprez – mniejszych lub większych, a przy tych okazjach często dochodzi do zgwałceń. Mogło się nałożyć i to, że gwałty rzadziej zgłaszano. Mniejsza liczba gwałtów to też w zasługę polityki karnej. Kary za zgwałcenia są coraz wyższe. Pojawiły się także ograniczenia w zdolności przemieszczania się gwałcieli. No i na koniec rzecz nie bez znaczenia – podniosła się świadomość wiktymologiczna kobiet. Wykazują one coraz większą ostrożność.

W 2020 r. odnotowano także wzrost liczby wykroczeń (czyli drobniejszych spraw karnych) przeciwko mieniu czy bezpieczeństwu i porządkowi. W innych krajach, np. w Niemczech, szacunek dla przepisów i ograniczeń związanych z ruchem drogowym jest większy niż w Polsce. Sam fakt, że wzrasta liczba mandatów, nie oznacza, że zaczynamy sobie radzić z tym problemem. Mimo że w Polsce poprawia się stopa życiowa, to i tak cały czas brakuje pieniędzy, aby je płacić⁴.

Od stycznia do czerwca tego roku w kraju doszło do 245 tys. przestępstw kryminalnych, to o 15 tys. więcej niż w tym samym okresie roku ubiegłego – wynika z danych Komendy Głównej Policji, które poznała „Rzeczpospolita”.

Wzrosła zwłaszcza liczba kradzieży z domów, sklepów, ale także przedmiotów osobistych – było ich o ponad 3,7 tys. więcej (łącznie 50,5 tys.) oraz włamań – ich liczba wzrosła o 1000 (do 42,6 tys.).

Najwięcej kradzieży przybyło na Śląsku (o blisko 1000), Dolnym Śląsku oraz w Warszawie i okolicach. Z kolei włamywacze bardziej aktywni byli w woj. Łódzkim, gdzie dokonali o 478 „skoków” więcej (łącznie 3,3 tys.), i na Mazowszu (w samej stolicy i jej powiatach włamań ubyło), Dolnym Śląsku oraz w Zachodniopomorskiem.

W 2021 r. również częściej dochodziło do gwałtów – odnotowano ich 563, co oznacza wzrost o 63. Największy był on w Łodzi – z 18 do 47. Po 19 takich zdarzeń więcej było na Dolnym Śląsku (łącznie 53) i w Bydgoszczy (tu wzrost z 27 do 46).

Zdaniem policjantów przestępczość, w tym kryminalna, wraca do wcześniejszych rozmiarów. W pierwszym półroczu 2000 roku mieliśmy lockdown, obostrzenia, nie było imprez, ludzie byli zamknięci w domach, więc przestępczość wtedy była mniejsza⁵.

⁴ Wywiad red. Agaty Łukaszewicz z autorem: *Przestępczość w czasie zarazy rządzi się swoimi prawami*, „Rzeczpospolita” z 15 marca 2021 roku.

⁵ G. Zawadka, *Przestępczość odbija*, „Rzeczpospolita” z 21 lipca 2021.

4. Polityka karna sądów powszechnych

Jednym z celów polityki karnej jest przeciwdziałanie, ograniczenie przestępczości. Polityka karna jest przedmiotem licznych publikacji⁶.

Na przestrzeni lat uległa ona licznym zmianom. W ciągu kilkunastu lat dominowała kara bezwzględnego pozbawienia wolności⁷. Trzeba także podkreślić zaostrzenie polityki stosowania tymczasowego aresztowania na początku pierwszej dekady XXI wieku, a także restrykcyjne zasady udzielania warunkowych przedterminowych zwolnień⁸. Na fakt nowej polityki karnej wskazują także publicyści⁹.

Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości pokazują, że liczba orzekanych przez polskie sądy najsurowszych kar: dożywocia i 25 lat więzienia (nieprawomocnych) w 2020 r. znacznie spadła, szczególnie skazań na 25 lat więzienia.

Od wielu lat ciągle aktualnym problemem jest wzrastająca liczba osób powracających po odbyciu kary do zakładu karnego. W 2016 r. poziom recydywy przekroczył 52% i jak wskazuje opracowana prognoza, nadal będzie rosła¹⁰.

Tabela 6.2. Osoby dorosłe osądzone prawomocnie

Lata	Osądzienia*	w tym			
		skazania	Warunkowe umorzenia	Odstąpienia od wymierzenia kary	Środki zabezpieczające orzeczone samoistnie
w liczbach bezwzględnych					
2014	322 174	295 353	26 022	307	492
2015	285 511	260 034	24 609	349	519
2016	321 342	289 512	30 678	320	832
2017	269 197	241 436	26 352	282	1 127
2018	304 586	275 768	27 823	315	680
w odsetkach					
2014	100,0	91,7	8,1	0,1	0,2
2015	100,0	91,1	8,6	0,1	0,2
2016	100,0	90,1	9,5	0,1	0,3
2017	100,0	89,7	9,8	0,1	0,4
2018	100,0	90,5	9,1	0,1	0,2

⁶ T. Szymanowski, *Polityka karna w Polsce współczesnej w świetle przepisów prawa i danych empirycznych – studium* [w:] *System prawa karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2010; J. Jakubowska-Hara, J. Skupieński (red.), *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009; A. Siemaszko, B. Głuszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce*, 4, Warszawa 2009.

⁷ Por. np. M. Melezini, *Represyjność polityki karnej w okresie obowiązywania nowej kodyfikacji karnej* [w:] K. Krajewski, *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga Jubileuszowa z okazji rocznicy urodzin profesora Andrzeja Gaberle*, Warszawa 2007, s. 491.

⁸ P. Wiktorska, *Polityka kryminalna i polityka karna we współczesnej polskiej rzeczywistości*. Archiwum Kryminologii 2012, t. XXXIV, s. 405.

⁹ Por. np. A. Łukaszewicz, *Ubywa najcięższych kar za przestępstwo. „Rzeczpospolita” z 21 maja 2021 r.*

¹⁰ Por. N. Malec, *Prognoza recydywy do 2022* [w:] B. Hołyst (red.), *Prognozowanie kryminologiczne w wymiarze społecznym*, t. 1, *Metodologia, analiza, tendencje rozwojowe*, Warszawa 2017, s. 301–348.

Lata	Osądzienia*	w tym			
		skazania	Warunkowe umorzenia	Odstąpienia od wymierzenia kary	Środki zabezpieczające orzeczone samoistnie
wskaźniki dynamiki rok 2013=100					
2014	84,0	83,6	87,6	127,4	82,6
2015	74,4	73,6	82,8	144,8	87,1
2016	83,7	82,0	103,3	132,8	139,6
2017	70,1	68,4	88,7	117,0	189,1
2018	79,4	78,1	93,6	130,7	114,1
wskaźniki dynamiki rok poprzedni=100					
2014	84,0	83,6	87,6	127,4	82,6
2015	88,6	88,0	94,6	113,7	105,5
2016	112,5	111,3	124,7	91,7	160,3
2017	83,8	83,4	85,9	88,1	135,5
2018	113,1	114,2	105,6	111,7	60,3

* łącznie skazania, warunkowe umorzenia, odstąpienia od wymierzenia kary (zbiór niepełny) i środki zabezpieczające orzeczone samoistnie

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

W latach 2014–2018 dane statystyczne (tab. 6.2) o prawomocnie osądzonych osobach dorosłych obejmują liczbę skazań, warunkowych umorzeń, odstąpień od wymierzenia kary (zbiór niepełny) i środków zabezpieczających orzeczonych samoistnie.

W latach 2014–2015 liczba osób osądzonych, w tym skazanych oraz osób, wobec których orzeczono warunkowe umorzenie, ulega spadkowi, by po wzroście w 2016 roku znowu zmaleć w 2017 roku, a potem ponownie wzrosnąć w 2018 roku. Liczba osób osądzonych w 2018 roku zmalała o 5,5% w stosunku do roku 2014, liczba osób skazanych o 6,6%. Natomiast liczba osób, wobec których orzeczono warunkowe umorzenie, wzrosła o 6,9%.

Odstąpień od wymierzenia kary, z uwagi na to, że stanowią zbiór niepełny, nie można poddawać ocenie. Liczba środków zabezpieczających w latach 2016–2017 zdecydowanie wzrasta, aby potem zmaleć w 2018 roku.

W roku 2014 odnotowano 94 osoby skazane na 10 tys. ludności, a w roku 2018 o 6,6% mniej – tzn. 88 osób skazanych na 10 tys. ludności.

Tabela 6.3 ilustruje fluktuację współczynnika przestępczości w latach 2014–2018, który obrazuje liczbę osób skazanych na 10 tys. ludności.

Tabela 6.3. Ogólna dynamika skazań i współczynnik przestępczości

Rok	Liczba skazań	Wskaźniki dynamiki		Współczynnik przestępczości
		2013=100	rok poprzedni=100	
2014	295 353	83,6	83,6	93,7
2015	260 034	73,6	88,0	82,5
2016	289 512	82,0	111,3	91,8
2017	241 436	68,4	83,4	76,6
2018	275 768	78,1	114,2	87,6

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Wymierzone kary są przedmiotem tabeli 6.4.

Tabela 6.4. Skazani według rodzajów wymierzonych kar

Wymiar kary	2014	2015	2016	2017	2018
w liczbach bezwzględnych					
Ogółem skazani	295 353	260 034	289 512	241 436	275 768
Grzywna samoistna	63 078	61 461	98 776	84 721	90 491
Ograniczenie wolności	33 009	31 096	61 720	53 854	78 172
Pozbawienie wolności	199 167	167 028	125 368	99 346	103 814
Kara mieszana (pozbawienie wolności + ograniczenie wolności)	•	370	3 544	3 424	3 212
25 lat pozbawienia wolności	66	64	68	50	41
Dożywotnie pozbawienie wolności	23	6	20	12	24
Środki karne samoistne	10	9	16	29	14
w odsetkach					
Ogółem skazani	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Grzywna samoistna	21,36	23,64	34,12	35,09	32,81
Ograniczenie wolności	11,18	11,96	21,32	22,31	28,35
Pozbawienie wolności	67,43	64,23	43,30	41,15	37,65
Kara mieszana (pozbawienie wolności + ograniczenie wolności)	X	0,14	1,22	1,42	1,16
25 lat pozbawienia wolności	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
Dożywotnie pozbawienie wolności	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01
Środki karne samoistne	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Większość wymierzonych kar stanowi kara pozbawienia wolności. Duży wpływ na wymierzanie tej kary miała reforma prawa karnego z 2015 roku. W 2016 roku kara pozbawienia wolności wynosi 43,3% wszystkich kar, jakie orzeczono w stosunku do osób, które zostały prawomocnie skazane. W 2017 roku ten rodzaj kary stanowi 41,2% wszystkich orzekanych kar za przestępstwa, a w roku 2018 wynosi 37,7%.

Najistotniejsze w karze pozbawienia wolności, jak i w innych karach jest wskazanie, czy jest to kara bezwzględna, czy kara orzeczona z warunkowym zawieszeniem. W latach 2014–2015 liczba kar pozbawienia wolności z zawieszeniem wynosi ok. 80% wszystkich skazań na karę pozbawienia wolności, a kar ograniczenia wolności z zawieszeniem 2,1–2,7%, zaś kar grzywny samoistnej 1,1–2,0%. W latach 2016–2017 nastąpił duży spadek orzekanych kar z zawieszeniem. Tak w 2016 roku: pozbawienie wolności z zawieszeniem to 65,1% wszystkich kar w tym zakresie, ograniczenie wolności z zawieszeniem 0,3%, a grzywna samoistna z zawieszeniem to 0,2%, a w 2017 roku następuje dalsze zmniejszenie: pozbawienie wolności z zawieszeniem to 55,2% wszystkich kar w tym zakresie, ograniczenie wolności z zawieszeniem i grzywna samoistna z zawieszeniem to już tylko 0,1%. W 2018 roku obserwuje się dalszy spadek liczby orzekanych kar z zawieszeniem, który przedstawia się w sposób następujący: pozbawienie wolności z zawieszeniem to 52,3% wszystkich kar w tym zakresie. Wskaźnik ograniczenia wolności z zawieszeniem i grzywny samoistnej z zawieszeniem wynosi zaledwie 0,1%.

W latach 2014–2018 najczęściej wymierzaną karą była kara pozbawienia wolności na okres 6 miesięcy, natomiast kara ograniczenia wolności w latach 2014–2015 na okres 4–6 miesięcy, a w latach 2016–2018 na okres 7–12 miesięcy. Grzywnę obok kary pozbawienia wolności w latach 2014–2015 orzekano najczęściej z przedziału 301–500 zł, a latach 2016–2018 był to przedział 801–1000 zł. Grzywna samoistna była zasądzana najczęściej: w roku 2014 w wymiarze 801–1000 zł, a w latach 2015–2017 była to kara 801–1000 zł. W roku 2018 najczęściej zasądzaną grzywną była ta z przedziału 2001–5000 zł.

W tabeli 6.5 zaprezentowano rodzaje kar wymierzanych w latach 2014–2018. Dynamikę skazań za poszczególne przestępstwa przedstawia tabela 6.6.

Oddzielnym zagadnieniem jest efektywność postępowań sądowych. Średni czas trwania (sprawność) postępowań sądowych wybranych kategorii spraw w I instancji wynosił ogółem 7 miesięcy w 2020 r. i był dłuższy o 2,9 miesiąca od średniego czasu postępowania sądowego w 2011 r.

Między 2011 a 2020 r. średni czas postępowania w sądach rejonowych wydłużył się o 3 miesiące (z 3,9 do 6,9 miesiąca), w sądach okręgowych wydłużył się również o 3 miesiące (z 7 do 10 miesięcy).

Między rokiem 2015 a 2020 średni czas postępowania sądowego wydłużył się o 2,8 miesiąca (wzrost o 67% z 4,2 do 7 miesięcy).

Między rokiem 2011 a 2015 średni czas postępowania sądowego wydłużył się o 0,1 miesiąca (wzrost o 2,4% z 4,1 do 4,2 miesiąca)¹¹.

¹¹ Dane Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tabela 6.5. Osądzania – prawomocne skazania i warunkowe umorzenia osób dorosłych

Rok	Ogółem osądzania	Ogółem skazani	W tym na										Warunkowe umorzenia (stan w ostatnim dniu okresu sprawozdawczego)	
			grzywnę samoistną	ograniczenie wolności		pozbawienie wolności		grzywnę obok pozbawienia wolności	karę mianowaną	25 lat pozbawienia wolności	dożywotnie pozbawienie wolności	środki karne samoistne		
				ogółem	w tym zaw.	w tym praca na cele publiczne	ogółem							w tym zaw.
w liczbach bezwzględnych														
2014	322 174	295 353	63 078	998	33 009	897	32 829	199 167	163 534	75 258		23	10	26 022
2015	285 511	260 034	61 461	705	31 096	648	31 006	167 028	133 076	60 512	370	6	9	24 609
2016	321 342	289 512	98 776	238	61 720	178	63 939	125 368	81 673	34 343	3 544	20	16	30 678
2017	269 197	241 436	84 721	90	53 854	41	56 566	99 346	54 819	23 021	3 424	12	29	26 352
2018	304 586	275 768	90 491	45	78 172	27	80 541	103 814	54 302	20 809	3 212	24	14	27 823
w odsetkach**														
2014	100,0	91,7	21,4	1,6	11,2	2,7	99,5	67,4	82,1	37,8	X	0,02	0,00	8,1
2015	100,0	91,1	23,6	1,1	12,0	2,1	99,7	64,2	79,7	36,2	X	0,02	0,00	8,6
2016	100,0	90,1	34,1	0,2	21,3	0,3	103,6	43,3	65,1	27,4	1,22	0,02	0,01	9,5
2017	100,0	89,7	35,1	0,1	22,3	0,1	105,0	41,1	55,2	23,2	1,42	0,02	0,00	9,8
2018	100,0	90,5	32,8	0,0	38,3	0,0	103,0	37,6	52,3	20,0	1,16	0,01	0,00	9,1
wskaźniki dynamiki rok 2013=100														
2014	84,0	83,1	82,2	64,1	80,0	82,1	79,9	84,7	83,7	82,9	X	85,7	35,7	87,6
2015	74,4	73,2	80,1	45,3	75,3	59,3	75,5	71,1	68,1	66,7	X	83,1	32,1	82,8
2016	83,7	81,5	128,7	15,3	149,5	16,3	155,6	53,3	41,8	37,8	X	88,3	80,0	103,3
2017	70,1	68,0	110,4	5,8	130,4	3,8	137,7	42,3	28,1	25,4	X	64,9	103,6	88,7
2018	79,4	77,6	117,9	2,9	189,3	2,5	196,1	44,2	27,8	22,9	X	53,2	50,0	93,6
wskaźniki dynamiki rok poprzedni=100														
2014	84,0	83,1	82,2	64,1	80,0	82,1	79,9	84,7	83,7	82,9	X	85,7	35,7	87,6
2015	88,6	88,0	97,4	70,6	94,2	72,2	94,4	83,9	81,4	80,4	X	97,0	26,1	94,6
2016	112,5	111,3	160,7	33,8	198,5	27,5	206,2	75,1	61,4	56,8	X	106,3	333,3	124,7
2017	83,8	83,4	85,8	37,8	87,3	23,0	88,5	79,2	67,1	67,0	96,6	73,5	60,0	181,3
2018	113,1	114,2	106,8	50,0	145,2	65,9	142,4	104,5	99,1	90,4	93,8	82,0	200,0	105,6

* łącznie skazania, warunkowe umorzenia, odstąpienia od wymierzenia kary i środki zabezpieczające orzeczone samoistnie;

** odsetek „ogółem skazani” i „warunkowe umorzenia” liczony jest do liczby „ogółem osądzani”; odsetek orzeczonych kar liczony jest do „ogółem skazani”, natomiast odsetek „w tym z warunkowym zawieszaniem wykonania kary” liczony jest do orzeczonej kary „ogółem”, a odsetek „grzywny obok pozbawienia wolności” liczony jest do liczby „ogółem pozbawienie wolności”.

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Tabela 6.6. Dynamika skazań według wybranych przestępstw

Wyszczególnienie	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
	w liczbach bezwzględnych					wskaźniki dynamiki (2013=100)									
OGÓŁEM	295 353	260 034	289 512	241 436	275 768	83,6	73,6	82,0	68,4	78,1					
skazania wg artykułów Kodeksu karnego i ustaw szczególnych															
w tym:															
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ŻYCIU I ZDROWIU (art. 148-162 k.k. oraz ustawy szczególne)	32 618	29 847	33 926	31 018	31 387	92,0	84,2	95,7	87,5	88,5					
w tym:															
Zabójstwo (art. 148 k.k.)	383	362	353	313	293	82,2	77,7	75,8	67,2	62,9					
Uszczerbek na zdrowiu (art. 156–157a k.k.)	6 979	6 320	6 854	6 662	6 865	98,9	89,6	97,2	94,4	97,3					
Udział w bójkę lub pobiciu (art. 158 i 159 k.k.)	6 818	5 879	6 349	5 539	5 140	78,0	67,3	72,7	63,4	58,8					
Przestępstwa z ustaw o przeciwdziałaniu narkomanii	17 466	16 403	19 446	17 603	18 103	96,0	90,2	106,9	96,8	99,5					
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO BEZPIECZEŃSTWU PO-WSZECHNEMU I BEZPIECZEŃSTWU W KOMUNIKACJI (art. 163–180a k.k.)	72 138	61 255	72 862	57 633	57 028	71,8	61,0	72,6	57,4	56,8					
w tym:															
Prowadzenie pojazdu na drodze przez osobę w stanie nietrzeźwym lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a k.k.)	65 378	53 783	56 926	45 034	44 330	70,2	57,8	61,1	48,4	47,6					
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO WOLNOŚCI, WOLNOŚCI SU-MIENIA I WYZNANIA, WOLNOŚCI SEKSUALNEJ I OBYCZAJ-NOŚCI (art. 189–205 k.k.)	10 471	9 688	11 003	9 869	10 443	100,9	93,4	106,1	95,1	100,7					
w tym:															
Groźba karalna, uporczywe nękanie, zmuszanie i utrwalanie wize-runku nagiej osoby bez jej zgody (art. 190–191a k.k.)	7 639	7 003	7 980	7 052	7 577	102,0	93,5	106,5	94,2	101,2					
Zgwałcenie (art.197 kk)	651	643	684	645	633	92,9	91,7	97,6	92,0	90,3					
Obcowanie płciowe z małoletnim poniżej 15 lat (art. 200 § 1 k.k.)	596	610	604	517	585	98,3	100,7	99,7	85,3	96,5					
Publiczne prezentowanie lub produkowanie treści pornograficznych (art. 202 k.k.)	143	114	182	192	192	85,6	68,3	109,0	115,0	115,0					
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO RODZINIE I OPIECE (art. 206–211a k.k.)	24 488	21 659	20 718	17 802	53 301	95,4	84,4	80,7	69,4	207,7					

Wyszczególnienie	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
	w liczbach bezwzględnych					wskazniki dynamiki (2013=100)				
w tym:										
Znęcanie się nad członkiem rodziny lub inną osobą zależną lub bezradną (art. 207 k.k.)	11 442	10 840	10 883	10 031	10 986	98,0	92,8	93,2	85,9	94,1
Uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.)	12 967	10 746	9 744	7 711	42 220	93,2	77,2	70,0	55,4	303,5
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO CZCI I NIETYKALNOŚCI CIELESNEJ (art. 212–217a k.k.)	240	112	148	127	141	88,9	41,5	54,8	47,0	52,2
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO DZIAŁALNOŚCI INSTYTUCJI PAŃSTWOWYCH ORAZ SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO (art. 222–231 b k.k.)	13 028	11 349	13 146	10 771	9 932	99,1	86,4	100,0	82,0	75,6
w tym:										
Naruszenie nietykalności cielesnej lub czynna napaść na funkcjonariusza publicznego (art. 222 i 223 k.k.)	3 505	3 148	3 551	3 088	2 889	107,8	96,9	109,3	95,0	88,9
Wywieranie wpływu na czynności urzędowe organu administracji rządowej, samorządowej lub państwowej (art. 224 §1 k.k.)	472	320	392	340	274	65,4	44,3	54,3	47,1	38,0
Wywieranie wpływu na funkcjonariusza publicznego (art. 224 §2 k.k.)	2 780	2 350	2 536	2 024	1 964	99,2	83,8	90,5	72,2	70,1
Znieważenie funkcjonariusza publicznego albo znieważanie lub poniżanie organu konstytucyjnego RP (art. 226 k.k.)	3 794	3 379	4 388	3 394	3 035	103,4	92,1	119,6	92,5	82,7
Sprzedajność (art. 228 k.k.)	256	219	338	294	253	92,1	78,8	121,6	105,8	91,0
Przekupstwo (art. 229 k.k.)	1 434	1 213	1 228	1 015	871	83,4	70,5	71,4	59,0	50,6
Płatna protekcja (art. 230 k.k.)	94	108	107	84	89	92,2	105,9	104,9	82,4	87,3
Nadużycie funkcji przez funkcjonariusza publicznego (art. 231 k.k.)	130	134	190	169	164	79,3	81,7	115,9	103,0	100,0
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO WYMIAROWI SPRAWIEDLIWOŚCI (art. 232–247a k.k.)	19 837	15 887	15 647	12 128	12 183	82,1	65,7	64,7	50,2	50,4
w tym:										
Fałszywe zeznania (art. 233 k.k.)	1 963	1 653	1 889	1 891	2 153	91,5	77,1	88,1	88,2	100,4

Wyszczególnienie	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
	w liczbach bezwzględnych					wskaźniki dynamiki (2013=100)				
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO PORZĄDKOWI PUBLICZ- NEMU (art. 252-264a k.k.)	2 866	2 705	3 049	2 459	2 448	88,3	83,4	94,0	75,8	75,4
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO WIARYGODNOŚCI DOKU- MENTÓW (art. 270- 277 k.k.)	8 829	8 218	9 500	7 573	7 660	92,6	86,2	99,6	79,4	80,3
w tym:										
Falszowanie dokumentów (art. 270 k.k.)	6 343	5 975	6 914	5 434	5 582	91,2	85,9	99,4	78,1	80,3
PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO MIENIU (art. 278-295 k.k.)	93 980	83 397	91 974	75 568	73 544	82,9	73,5	81,1	66,6	64,8
w tym:										
Kradzież (art. 278 k.k.)	29 573	24 783	27 538	21 813	21 078	74,5	62,5	69,4	55,0	53,1
Kradzież z włamaniem (art. 279 k.k.)	14 465	12 771	13 209	10 348	9 329	92,8	81,9	84,8	66,4	59,9
Rozbój (art. 280 k.k.)	4 795	4 170	4 478	3 538	3 160	88,1	76,6	82,3	65,0	58,1
Kradzież rozbójnicza (art. 281 k.k.)	607	688	899	746	820	110,2	124,9	163,2	135,4	148,8
Wymuszenie rozbójnicze (art. 282 k.k.)	463	425	515	391	320	84,3	77,4	93,8	71,2	58,3
OBROTOWI GOSPODARCZEMU (art. 296-309 k.k.)	13 710	13 051	14 537	13 827	14 901	98,3	93,6	104,3	99,2	106,9
PRZESTĘPSTWA SKARBOWE Kodeks karny skarbowy	8 548	8 481	9 835	9 319	9 968	105,8	105,0	121,7	115,3	123,4

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Rozdział VII

TERRORYZM

1. Organizacje terrorystyczne i ich działalność

Definicja terroryzmu jest kwestią kontrowersyjną z różnych względów. Wynika to przede wszystkim z tego, że gdy mówi się o pewnych działaniach jako terrorystycznych, chce się zwykle pozbawić je jakiegokolwiek politycznej legitymacji. Ugrupowania terrorystyczne same siebie przedstawiają jako partyzantów walczących o wyzwolenie pewnych grup społecznych lub etnicznych, którzy z powodu przewagi militarnej represjonującego reżimu muszą stosować przemoc. Głównym źródłem problemów z użyciem terminu „terroryzm” będą zatem nie tylko z merytoryczne trudności, pojawiające się przy próbie systematycznego rozgraniczenia terroryzmu, przestępstwa i wojny partyzanckiej. Są one także konsekwencją semantycznych problemów. Przy naukowym podejściu pojęcie terroryzmu stanie się wówczas użyteczne, gdy uda się ustalić, jakie strategię przemocy określa się w ten sposób i na czym polega ich specyfika w stosunku do innych strategii polityczno-militarnych.

Pojawiają się różne definicje terroryzmu nawet w jednym państwie. Np. Federalne Biuro Śledcze (FBI) uważa, że terroryzm jest to bezprawne użycie siły lub przemocy wobec osób lub mienia, celem zastraszenia lub wywarcia przymusu na rząd, ludność albo część wymienionych, co zmierza do promowania własnych celów politycznych lub społecznych. Centralna Agencja Wywiadowcza (CIA) uważa, że terroryzm to groźba użycia przemocy lub jej użycie dla celów politycznych przez jednostki lub grupy, niezależnie czy działają one na rzecz ustanowionej władzy państwowej, czy też w opozycji do niej, w sytuacji gdy powyższe działania mają przerazić bądź zastraszyć więcej osób niż tylko bezpośrednie ofiary. Departament Stanu przyjmuje, że terroryzm to zaplanowana, umotywowana politycznie przemoc wobec celów nieuczestniczących w walce, stosowana przez międzynarodowe grupy lub tajnych agentów. Wreszcie Departament Sprawiedliwości ujmuje terroryzm jako gwałtowne kryminalne zachowanie, mające: (1) zastraszyć ludność cywilną; (2) wpłynąć na sposób sprawowania władzy przez zastraszenie lub przymus; (3) wpłynąć na sposób sprawowania rządów przez zamach lub porwanie¹.

¹ P. Polko, R. Polko, *Bezpiecznie już było*, Gliwice 2018, s. 27.

W 2020 r. trzy państwa Unii Europejskiej (Austria, Francja, Niemcy) doznały 10 ataków terrorystycznych ze strony dzihadystów. W tych atakach 12 osób zginęło, a 47 zostało rannych. Udaremniono 4 ataki w Belgii, Francji i Niemczech.

W Szwajcarii i Wielkiej Brytanii zarejestrowano 15 ataków, dwa razy mniej niż w 2019 r.²

Zestawienie ataków terrorystycznych w Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii zawiera poniższa tabela.

Tabela 7.1. Ataki terrorystyczne w latach 2018–2020

	2018	2019	2020
Austria			1
Belgia	1	1	1
Bułgaria		1	
Dania		2	
Francja	10	7	8
Niemcy	2	3	4
Włochy	1	2	
Holandia	4	2	
Hiszpania	1		
Szwecja	1		
UK	4	3	5

Źródło: Europol, *European Union Terrorism...*, s. 16.

W 87% przypadków terrorystami byli mężczyźni w wieku 31 i 32 lat. Więcej niż połowa z nich (64%) była w wieku 19 i 35 lat. Ponad 70% podejrzanych pochodziło spoza Unii Europejskiej. Organizacje terrorystyczne operują w ukryciu i charakteryzują się niehierarchiczną strukturą. Terroryzm można najogólniej opisać jako formę użycia przemocy, która zorientowana jest na jej pośrednie efekty. Strategie terrorystyczne nakierowane są nie na bezpośrednie fizyczne skutki przemocy, ale na jej psychiczne konsekwencje. Zainteresowane są nie tyle materialnymi szkodami i liczbą zabitych, spowodowanymi przez atak, co raczej wywołanym przez niego strachem. Poza tym oczekują, że zamachy staną się znakiem słabości pozornie potężnego przeciwnika³. Mówi się zatem o terroryzmie jako o strategii komunikacyjnej, która w szczególnie spektakularny sposób ma służyć rozpowszechnianiu pewnych przesłań. Można określić terroryzm jako atak przy zaangażowaniu minimalnych sił fizycznych bezpośrednio na moralny potencjał przeciwnika, jego wolę samostanowienia i przeforsowania własnych celów. Unika się przy tym świadomie bezpośredniej konfrontacji z siłami fizycznymi przeciwnika, szczególnie jego siłami zbrojnymi, ponieważ napastnik w żadnym razie nie byłby w stanie sprostać takiej konfrontacji. Decyzja o prowadzeniu konfliktu zbrojnego przy użyciu środków terrorystycznych nie jest zatem oznaką tchórzostwa, ale raczej wynikiem racjonalnej oceny stosunku sił⁴.

² Europol, *European Union Terrorism. Situation and Trend report 2021*, Luxemburg 2021, s. 13.

³ D. Fromkin, *Die Strategie des Terrorismus* [w:] M. Funke (red.), *Terrorismus. Untersuchungen zur Strategie und Struktur revolutionärer Gewaltpolitik*, Bonn 1987, s. 93; R. Zięba, *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Studia Nauk Politycznych” 2004/1.

⁴ P. Waldman, *Terrorismus. Provokation der Macht*, München 1998; por. także: S. Wojciechowski, *Terroryzm – nowe zagrożenia XXI wieku*, „Polska 2000 Plus. Biuletyn” nr 2.

Zwykle partyzanci działają z pozycji słabszego i nie są w stanie prowadzić walki na warunkach równych dla obu stron. Przemoc stosowana przez partyzantów kieruje się jednak zasadniczo przeciwko fizycznej sile przeciwnika, aby przez jej wyczerpanie osłabić jego wolę polityczną. Temu służą napady na mniejsze posterunki i garnizony stacjonujące na uboczu, okresowe przerwanie dostaw przez zniszczenie torów kolejowych, wysadzenie w powietrze mostów lub zablokowanie przełęczy górskich, a w końcu także ataki na mniejsze jednostki wojsk, które mają być w miarę możliwości na trudnym terenie okrażone i zlikwidowane.

Militarny sukces akcji partyzanckich mierzy się rozmiarem wyrządzonych szkód materialnych. Dlatego partyzanci, mimo że ich siły są liczebnie słabsze pod względem uzbrojenia i wyszkolenia, muszą wciąż dawać o sobie znać w wielu miejscach, jeśli ich ataki mają wywrzeć wpływ na stronę przeciwną.

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku terrorystów, którzy nie byłoby zdolni do typowej wojny partyzanckiej, przeprowadzonej z zaskoczenia krótkotrwałej konfrontacji militarnej z regularnymi siłami zbrojnymi, i to zarówno ze względu na liczebność, jak i na uzbrojenie. Unikają więc oni konfrontacji i stawiają raczej na psychiczne, a nie fizyczne, konsekwencje użytej przemocy. Zamachy bombowe na bazy wojsk amerykańskich w Bejrucie i Rijadzie były akcjami terrorystycznymi, a nie działaniami zbrojnymi partyzantów, ponieważ ich celem było skierowanie przesłania do polityki amerykańskiej, a szczególnie do ludności Stanów Zjednoczonych, nie zaś fizyczne osłabienie oddziałów amerykańskich.

Przesłania terrorystów są przede wszystkim skierowane do zaatakowanego, aby pokazać mu jego słabość. Przeprowadzane są one w niebezpiecznym przekonaniu, że gotowość taka nie istnieje. Są one tym bardziej skuteczne, im łatwiej jest stronie zaatakowanej się wycofać, i może się to odbyć bez zagrożenia jej żywotnych interesów; ma to jednak miejsce tylko w nielicznych przypadkach.

Każdy atak terrorystyczny zawiera jeszcze inne przesłanie, skierowane do strony trzeciej, którą pragnie się pozyskać. Brzmi ono: przeciw władzy, która wydaje się nieskończenie przeważać, opór jest nie tylko możliwy, może nawet być skuteczny – szczególnie wtedy, gdy jeszcze więcej młodych ludzi podąży za przykładem początkowo małej grupy walczących i weźmie udział w zbrojnych akcjach. Chodzi zatem o pozyskanie tych, w których imieniu terroryści zgodnie z własną deklaracją walczą. Mogą to być, w zależności od ideologicznego ukierunkowania grup terrorystycznych, mniejszości etniczne lub religijne w danym państwie, dla których walczy się o szczególne prawa bądź niepodległość polityczną. Mogą to być pokrzywdzone i politycznie zmarginalizowane warstwy społeczne, które terroryści pragną wyzwolić w drodze rewolucji. Może też chodzić o religijnie zdefiniowaną cywilizację, która przez zbrojną walkę, jaką propagują na przykład zbrojne ugrupowania islamistyczne, ma odzyskać honor i szacunek dla samej siebie⁵.

Pozyskiwana strona trzecia jest nie tylko adresatem terrorystycznego przesłania, ale zarazem źródłem legitymizacji grup terrorystycznych. Dlatego w oświadczeniach, w których terroryści przyznają się do popełnienia zamachu, zawsze też zwracają się do niej. Zamachy terrorystyczne są niemal zawsze w równej mierze demonstracyjnie zainscenizowaną groźbą, sygnalizującą zaatakowanej władzy, że koszty dalszego prowadzenia jej polityki będą stopniowo rosły, co apelem skierowanym do pozyskiwanej strony trzeciej,

⁵ G. Kepel, *Das Schwarzbuch des Dschihad. Aufstieg und Niedergang des Islamismus*, München 2002, s. 35.

którą pragnie się wyrwać z jej rzekomej apatii i poderwać do podjęcia zbrojnej walki. Od poszczególnego przypadku zależy, która z tych dwóch stron podwójnego przesłania jest ważniejsza. Terrorysty, jako zasadniczo słabsza strona, jeśli chcą odnieść polityczny sukces, zdani są w dłuższej perspektywie na to, by przeciągać potencjalnych sympatyków na swoją stronę i mobilizować ich.

W historii polityki terror nie jest niczym nowym. Wiązał się zawsze z historią uciśkających reżimów, ruchami oporu oraz powstaniem⁶. Nową jakość osiągnął jednak terroryzm w ramach antykolonialnych ruchów powstańczych z połowy XX w., które w krótkim czasie doprowadziły do upadku europejskich imperiów kolonialnych. Odnosił on przy tym, w porównaniu ze społeczno-rewolucyjnym terroryzmem drugiej połowy XIX w., znaczące sukcesy polityczne. Wielu polityków, którzy w latach 60. zasiedli w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, krótko przedtem było ściganych jako terroryści. Ruchy partyzanckie, którym przewodzili, początkowo zwykle zwracały na siebie uwagę, dokonując zamachów terrorystycznych przeciw władzy kolonialnej i prawie zawsze, gdy militarnie były spychane do narożnika, reagowały nasileniem akcji terrorystycznych.

W wojnach Trzeciego Świata terroryzm sprawdził się jako taktyczny element wojny partyzanckiej. Przy użyciu zamachów terrorystycznych, będących w zasięgu małych, słabych organizacji podziemnych, udało się cierpliwie znoszącej ucisk ludności cywilnej zademonstrować słabość pozornie wszechmocnej władzy kolonialnej. Przez takie zamachy ruchy powstańcze zdobywały ochotników i wsparcie lokalnej ludności, niezbędne, by z wystarczającą perspektywą sukcesu rozpocząć wojnę partyzancką. Skłonność terrorystów, by podawać się za partyzantów, pochodzi z okresu, gdy terroryści stawali się partyzantami, a partyzanci – przywódcami państw.

Początkowo w akcjach terrorystycznych chodziło o to, by w miarę możliwości podczas zamachów nie ucierpiał nikt, kto byłby pod względem społecznym, etnicznym czy religijnym związany z pozyskiwaną stroną trzecią. Tam, gdzie to jednak miało miejsce, ogłaszano wyczerpujące wyjaśnienia i przeprosiny, aby zapobiec propagandowemu wykorzystaniu takich ofiar przez zaatakowaną władzę. Odniesienie do pozyskiwanej strony trzeciej gwarantowało też, że terroryści nie posłużą się bronią masowej zagłady ani nie będą za pomocą innych narzędzi dążyć do maksymalizacji skutków przemocy. To samoograniczenie terrorystycznej przemocy przełamało umiędzynarodowienie terroryzmu, które rozwinęło się w pełni w latach 90., oraz pojawienie się elementów religijno-fundamentalistycznych w strukturach motywacji grup terrorystycznych.

W przypadku terroryzmu religijnego wyraźnie rozszerzonej definicji wroga, nieograniczającej się jedynie do przedstawicieli władzy politycznej, odpowiada dość silna obojętność pozyskiwanej strony trzeciej. Na długo przed 11 września 2001 r. zamachy fundamentalistycznie motywowanych grup pochłonęły wyraźnie więcej ofiar niż akcje terroryzmu społeczno-rewolucyjnego czy etniczno-narodowego. Terroryzm religijno-fundamentalistyczny nie zwraca się do żadnej strony trzeciej, co najwyżej pragnie swoimi akcjami stworzyć owego adresata. Poza tym, by uprawomocnić użytą przemoc, może odwołać się do wizji militarystycznych lub apokaliptycznych⁷. Przykładami są ataki gazowe japońskiej sekty Aum w tokijskim metrze, zamach bombowy na budynek admi-

⁶ C. Carr, *The Lesson of Terror. A History of Warfare Against Civilians*, New York 2002.

⁷ M. Juergensmeyer, *Terror in the mind of God. The global rise of religious violence*, Berkeley 2000; por. także: B. Hołyst, *Terroryzm*, t. 1, Warszawa 2011.

nistracji federalnej w Oklahoma City, zamachy na ambasady amerykańskie w Nairobi i Dar-es-Salaam, a także atak na nowojorskie World Trade Center.

Uprowadzenia samolotów przez grupy palestyńskie dało początek umiędzynarodowieniu terroryzmu, które przyczyniło się znacznie do zniesienia ograniczeń przemocy. Społeczny i narodowy skład pasażerów uprowadzonego samolotu jest dużo bardziej różnorodny, niż to ma miejsce w zamachach bombowych na celowo wybrane obiekty. Nawet jeśli przy pierwszym międzyładowaniu terroryści zazwyczaj zawężali krąg ofiar, zwalniając niektórych zakładników, to jednak przemoc terrorystyczna stała się przez to jeszcze bardziej rozproszona, kierując się potencjalnie przeciw każdemu pasażerowi. Efekt ten nie był czymś niezamierzonym, w ten sposób rosło bowiem międzynarodowe zainteresowanie uprowadzeniami samolotów. Został on dodatkowo wzmocniony, gdy terroryści przeszli od uprowadzeń do zamachów na samoloty. Punktem kulminacyjnym tego procesu był zamach bombowy w grudniu 1988 r. na samolot linii Pan Am nad Lockerbie, w którym zginęło ponad 250 osób.

Przełamanie granic terrorystycznej przemocy zostało okresowo przyspieszone przez umiędzynarodowienie oddziałów terrorystycznych. Najbardziej brzemienną w skutki przemianą, do jakiej doszło w ramach umiędzynarodowienia terroryzmu, było podniesienie akcji terrorystycznych z taktycznego elementu przy przygotowaniach do wojny partyzanckiej do rangi samodzielnej strategii polityczno-militarnej. Tym sposobem uprzednio niepodważalne polityczne ograniczenia przemocy zeszły z konieczności na plan dalszy, a sukces akcji mierzony był według wielkości wyrządzonych szkód, liczby zabitych i rannych, przede wszystkim jednak według intensywności informacji na temat zamachu.

Historię w drugiej połowie XX w. można też postrzegać jako stopniowe wyodrębnienie podporządkowanych taktycznych elementów użycia przemocy z całości pierwotnie militarnej strategii⁸. Wojskowi mieli kontrolę nad różnymi możliwościami użycia przemocy i mogli włączyć je jako taktyczną opcję w całościowy plan strategiczny. Zdolność strategii militarnej do kontroli i podporządkowania stanowiła konieczny warunek symetryzacji działań wojennych.

Największe innowacje w dziedzinie wojny partyzanckiej miały miejsce na Bliskim Wschodzie i w Północnej Afryce i rozprzestrzeniając się, znalazły wielu naśladowców. W usamodzielnieniu wojny partyzanckiej decydującą rolę odegrało połączenie militarnej kalkulacji z ekonomiczną racjonalnością. Zgodnie z tym partyzanci walczący z obcą władzą nie muszą wygrać wojny – wystarczy, jeśli podtrzymają jej trwanie na odpowiednim poziomie przemocy i będą przez to tak długo podnosić gospodarcze koszty po stronie wroga, aż staną się one dla niego zbyt obciążające.

W podobny sposób terroryzm uniezależnił się w ostatnich dziesięcioleciach jako samodzielna strategia, niekoniecznie powiązana z wojną partyzancką lub innymi pierwotnie militarnymi formami operacji. Decydujące dla usamodzielnienia się terroryzmu jest połączenie przemocy z rozgłosem medialnym i otwartym dostępem do mediów w zaatakowanych krajach, przez co przy stosunkowo niewielkim użyciu przemocy można osiągnąć maksymalne efekty⁹. Jeśli brakuje odpowiedniego zagęszczenia medialnego

⁸ P. Waldman, *Terrorismus. Provokation der Macht*, München 1998; zob. także: A. Wojcik, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

⁹ B. Hoffman, *Terrorismus – der unerklärte Krieg*, Frankfurt am Main 1999, s. 172; por. także: J. Gryz, R. Kwečka (red.), *Współczesny wymiar terroryzmu*, Warszawa 2007; A. Ciupiński, M. Zajac (red.), *Wybrane problemy walki z terroryzmem międzynarodowym*, Warszawa 2003.

albo informacje podlegają cenzurze politycznej, strategię terrorystyczną mają niewielką szansę powodzenia. Bez medialnego wzmocnienia fizyczne konsekwencje zastosowanej przemocy są na ogół zbyt małe, by przysporzyć ekonomicznej infrastrukturze tych krajów dotkliwych szkód.

2. Terroryzm w XXI wieku

W końcu XX w. terroryzm przeobraził się w wojnę terrorystyczną, prowadzoną na całym świecie i bez jakichkolwiek ograniczeń w wyborze ofiar. Jednocześnie ludność cywilna i cywilna infrastruktura stały się decydującym zasobem wojny. W wojnie partyzanckiej nieodłączną częścią planu strategicznego jest co najmniej logistyczne wsparcie grup partyzanckich przez ludność cywilną i tam, gdzie nie następuje to dobrowolnie, wymuszane jest przemocą lub groźbą użycia przemocy. Tylko w ten sposób partyzanci mają szansę zrekompensować militarną przewagę przeciwnika zwiększoną mobilnością, walką w ukryciu czy też rozproszeniem się walczących w masie ludności cywilnej oraz redukcją nakładu pracy związanego z zaopatrzeniem. Zdaniem niektórych autorów wojna partyzancka zrewolucjonizowała stosunek sił w klasycznej wojnie, przekształcając ludność cywilną w narzędzie militarne, z którego mogli korzystać partyzanci, ale nie mogły regularne siły zbrojne. Partyzant wyrównuje przewagę techniczną regularnego żołnierza i zdobywa dostęp do zasobów prowadzenia wojny, zamkniętych przed regularnym żołnierzem. Wojna partyzancka uchodzi za szczególnie okrutną. Jeśli bowiem represje wobec ludności cywilnej ze strony regularnych wojsk przynoszą efekty, partyzanci sięgają do podobnych metod, by nie utracić logistycznego wsparcia, możliwości ukrycia i zamaskowania, które mają dla nich żywotne znaczenie. I tak każda wojna partyzancka jest z początku walką o wsparcie bądź odmowę wsparcia przez ludność cywilną.

Wojna partyzancka pozostaje z militarного punktu widzenia strategią defensywną, przez co różni się zdecydowanie od strategii terroryzmu, która nie tylko pod względem politycznym, ale także operacyjnym ma zasadniczo ofensywny charakter. Przejawia się to wyraźnie w tym, że terroryzm nie jest prawie w ogóle zdany na wsparcie życzliwie wobec niego nastawionej ludności. Może nawet zupełnie z niego zrezygnować, gdy tylko uda mu się wykorzystać cywilną infrastrukturę zaatakowanego przeciwnika jako bazę logistyczną oraz arsenał broni. Tym samym jednak rodzaj i miejsce użycia przemocy ulegają radykalnej zmianie. Wykorzystanie infrastruktury przeciwnika może polegać na napadach na banki, co było praktykowane w latach 60. i 70. przez liczne ugrupowania terrorystyczne w Ameryce Łacińskiej i Europie Zachodniej. Uprowadzenia samolotów są jedną z możliwości wykorzystania cywilnej infrastruktury jako broni, przy czym nie musi to nawet być infrastruktura zaatakowanego przeciwnika, jeśli pragnie się w ten sposób tylko skupić na sobie ogólną uwagę lub uwolnić przy użyciu szantażu współników bądź sojuszników. Momentem kulminacyjnym strategii terrorystycznej redefinicji broni i placu bitwy był 11 września 2001 r.

Założenie, że strona przeciwna nie może odpowiedzieć podobnymi środkami i na tym samym poziomie, jest nieodłączną częścią terrorystycznej kalkulacji. Dlatego terroryści atakują zazwyczaj demokratyczne, postindustrialne społeczeństwa o wysokim zagęszczeniu mediów. Natomiast społeczeństwa rolnicze, państwa rządzone autorytarnie czy nawet totalitarnie, społeczeństwa o niewielkim zagęszczeniu informacyjnym, być

może nawet bez stacji telewizyjnych, o wiele trudniej jest zaatakować i ugodzić metodami terrorystycznymi. Terroryzm w jeszcze większym stopniu niż wojna partyzancka jest strategią, która pozwala militarnie słabszym, nawet najmniejszym ugrupowaniom zastosować przemoc wobec mocarstw. Potrzebne są jedynie pewne środki na rozbudowę własnej logistyki operacyjnej, konstrukcję uzbrojenia i w końcu wyszkolenie i zaopatrzenie walczących. Samo przeprowadzenie akcji terrorystycznych w zasadzie opiera się na wykorzystaniu cudzych zasobów.

Innym czynnikiem, który terroryści wykorzystują przy atakach na wysoko rozwinięte społeczeństwa, jest społeczna mentalność. Osoby gotowe poświęcić własne życie nie muszą martwić się o zabezpieczenie dróg ucieczki. Mogą całą swoją energię skoncentrować na ataku, przez co wzrastają znacznie szanse powodzenia akcji terrorystycznych lub też stają się one w ogóle wykonalne. Prawdopodobnie jednak jeszcze ważniejsza w takich zamachach samobójczych jest pogarda wyrażona w stosunku do nieheroicznych form życia zaatakowanych, ponieważ wzmacnia ona w dramatyczny sposób efekt psychiczny, który terroryści przede wszystkim mają na uwadze. Przeciw zamachowcom-samobójcom nie ma skutecznej ochrony. Zamachowcy nie uzależniają zaplanowania i przeprowadzenia akcji od możliwości odwrotu i ucieczki, z bezwarunkową determinacją przeciwstawiają się negocjacyjnej mentalności zachodnich społeczeństw, które w reakcji na zagrożenie życia ich obywateli z reguły gotowe są do ustępstw politycznych bądź finansowych. Nawet jeśli atak się nie powiedzie, będzie jednak demonstracją zdecydowania, na które atakowane społeczeństwa reagują z irytacją.

Systematyczna asymetryzacja środków przemocy przez terroryzm, występujący na poziomie strategicznym, jest z reguły reakcją na istniejące asymetrie militarne, ekonomiczne, technologiczne i kulturowe, przy których strona słabsza nie może liczyć na sukces w wyniku wzmocnienia własnych wysiłków. Taka sytuacja ma miejsce w konflikcie izraelsko-palestyńskim od wojny sześciodniowej z 1967 r. oraz wojny Jom Kippur z 1973 r., po których stało się jasne, że Izraela nie można pokonać za pomocą konwencjonalnych środków militarnych. Po tym, gdy początkowe próby wzniesienia wojny partyzanckiej odniosły niewielki sukces, Palestyńczycy zaczęli coraz częściej sięgać do metod terrorystycznych, aby w dalszym ciągu forsować własne cele polityczne, stosując przemoc wobec Izraela.

Od upadku Związku Radzieckiego nie istnieje państwo bądź koalicja państw, która w warunkach symetrycznie prowadzonej wojny byłaby choć w przybliżeniu zdolna stawić czoło Stanom Zjednoczonym. Nie istnieją też scenariusze konfrontacji, oparte na konwencjonalnych siłach zbrojnych, zgodnie z którymi Stany Zjednoczone mogłyby zostać zmuszone do zasadniczej zmiany polityki w elementarnych dla nich kwestiach¹⁰. Znaczy to, że podmioty polityczne, które nie godzą się z dominującą pozycją Stanów Zjednoczonych i zasadniczym kierunkiem uprawianej przez nie polityki, nie mogą liczyć na wymuszenie jej zmiany za pomocą groźby użycia konwencjonalnego potencjału militarnego¹¹.

H. Munkler zwraca uwagę, iż zupełnie inaczej przedstawiają się relacje, gdy odpowiedź na asymetryczne konstelacje są strategię symetryzacji. Doświadczyły tego Stany Zjednoczone po raz pierwszy w Wietnamie, gdy nie potrafiły pokonać przeciwnika, rekompensującego swoją techniczną niższość strategią partyzancką, i w końcu przegrały wojnę.

¹⁰ B. Hoffman, *Terrorismus...*, s. 172, s. 141.

¹¹ C. Schmitt, *Theorie des Partisanen*, Berlin 1963, s. 20.

Najnowsze przejawy terroryzmu działającego na skalę międzynarodową charakteryzują się połączeniem przemocy z prezentacją medialną¹².

Terroryzm jest strategią, która używa przemocy, by inscenizować spektakularne wydarzenia, zawierające jednoznaczne przesłanie. Ugrupowania terrorystyczne funkcjonują w gruncie rzeczy według podobnych zasad jak organizacje pozarządowe. Aby zwrócić uwagę na ważny dla nich temat – na przykład ochronę klimatu, pracę dzieci lub wywieranie lasów – inscenizują wydarzenia, których scenariusz w istocie zorientowany jest na produkcję możliwie spektakularnych obrazów. Obrazy te mają uwrażliwić światową widownię na dany problem i wyrzucić presję na rządy, aby podjęły określone działania. Służą także do zareklamowania własnej organizacji w celu zmobilizowania darczyńców w bogatych państwach uprzemysłowionych. Grupy terrorystyczne, którym nie chodzi wyłącznie o uwolnienie uwięzionych towarzyszy, postępują według identycznego wzoru¹³.

Larry J. Siegel wymienia współczesne formy terroryzmu. Należą do nich polityczny terroryzm z dwiema odmianami: prawicowe i lewicowe grupy, rewolucyjny terroryzm, nacjonalistyczny terroryzm. Celem tych grup jest ukaranie określonych kategorii ludności lub rządów z powodów ideologicznych, politycznych i religijnych¹⁴.

Na uwagę zasługuje także terroryzm sponsorowany przez państwa. Polityczni więźniowie są torturowani w 100 państwach, ludzie znikają w 20 państwach, a sponsorowane przez rząd szwadrony śmierci działają w ponad 35 krajach (government – sponsored death squads).

Państwami, które używają przemocy wobec dysydentów, są: Brazylia, Kolumbia, Gwatemala, Honduras, Peru, Irak i Sudan.

I wreszcie Larry J. Siegel wymienia specjalną kategorię terroryzmu Lone Actor Terrorists albo Lone Wolf Terrorists (LWT), który używa groźby lub przemocy dla osiągnięcia politycznych albo społecznych celów.

M. Hamm i R. Spaaj ukazują, iż samotnymi terrorystami są bezrobotni, najczęściej mężczyźni z przeszłością kryminalną¹⁵.

Zdaniem D. Fromkina w przypadku religijnie motywowanego terroryzmu znaczne rozszerzenie definicji wroga, przy której na celowniku znalazły się nie tylko elity władzy, ale całe cywilizacje, łączy się z rosnącą dyfuzją pozyskiwanej strony trzeciej¹⁶. W zamachach grup terrorystycznych o religijnie zabarwionej ideologii od kilku lat odnotowuje się wyraźnie wyższe liczby ofiar niż w przypadku grup zorientowanych społeczno-rewolucyjnie lub etniczno-narodowo. Religijnie motywowani terroryści nie potrzebują pozyskiwanej strony trzeciej jako podstawy legitymizującej i adresata ich akcji. Legitymacją, i być może nawet adresatem zamachów, jest Bóg lub ewentualnie to, co boskie.

Zwraca uwagę fakt, że grupy zaliczane do religijnie zabarwionego terroryzmu coraz częściej rezygnują z listów towarzyszących zamachom, rozpowszechnianych przez grupy

¹² S. Shapiro, *Medien und Terrorismus*, „Internationale Politik” 2001, vol. 56 (12), s. 19–24.

¹³ H. Munkler, *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004, s. 147.

¹⁴ A. Rabasa, P. Chalk, K. Cragin, S.A. Daly, H.S. Gregg, T.W. Karasik, K.A. O'Brien, W. Rosenau, *Beyond al-Qaeda*, cz. 1, *The Global Jihadist Movement*, xviii, cz. 2, *The Outer Rings of the Terrorist Universe*, Santa Monica, CA: Rand Corporation 2006.

¹⁵ M. Hamm, R. Spaaj, *Lone Wolf Terrorism in America: Using Knowledge of Radicalization Pathways to Forge Prevention Strategies*, Final Report to the US Department of Justice, 2015, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/248691.pdf> (dostęp: 4.03.2022 r.); zob. także: L.J. Siegel, *Criminology The Core*, Boston 2019, s. 382–388.

¹⁶ D. Fromkin, *Die Strategie...*, s. 98.